

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

EX LIBRIS P. VOITURON

D. D. BIBLIOTH GAND
1891

Acc. 14488

Apr 19488

EEK GENT

J. Pr. 1801
S. H. 1833

INSTITUTIONES
D. IUSTINIANI
SS. PRINC.

Typis variae; rubris
nucleum exhibentibus.

*Accesserunt ex Digestis
tituli de verb. signif.
& reg. juris.*

LIPSIÆ
Apud Jeremiam Schrey & Heinricum
Johannem Mayer A. 1683.

INSTITUTIONES D. JUSTINIANI SS. PRINC.

Typis variæ ; rubris nucleum
exhibentibus. !

*Accesserunt ex Digestis tituli de Verborum
significatione & Regulis juris.*

LIPSIAE,
Apud Joeremiam Schrey, & Henricum
Joh. Mayer.
Typis Christophori Guntheri,
cl^o 1° c LXXXIII.

L E C T O R L

**En addit , demitque nihil de jure Libellus,
Succum rubra dabit Littera, nigra nihil.**

P. VVIRO.

LECTORI

Candido.

ARN. CORVINUS à Beldereni.

S. P. D.

Quam necessaria sit futuris
Jurisconsultis Institutionum
Imperialium diligens Lectio,
Amice non ignoras. Sunt enim
totius Jurisprudentia primordia.
Quippe non tantum Juris Antiqui,
sed & Novi continent compendium.
Utriusque Juris cognitio quidem
utilis; sed hujus magis est necessaria.
Proinde cum multa ab Imperatore
in Institutionibus suis positivè (ut
loquuntur) plurima tantum propo-
nantur narrativè; illa ab his sunt
abscindenda; Abscissa memoria stu-
diosè insigenda. Quod ut Legum
cupida Juventus possit facere feli-
cius, illa rubrica, hac atramento
iteratè

iteratè induximus; Et sic Juxentum
tadiofa minus necessariarum
lectione levavimus. Huic labori fa-
ve. Vale. Ex Museo nostro, Leide
22 Juli Anno Christi MD LXXI.

PROOEMIUM

De Confirmatione Institutionum.

(IN NOMINE DOMINI
nostri Jesu Christi.)

IMPERATOR *Cesar Flavius Iustinianus, Alemanicus, Gothicus, Francicus, Germanicus, Anticus, Alanicus, Vandalicus, Africanus, Pius, Felix, Inclutus, victor ac triumphator semper Augustus, cupida legum juventuti.* (S. D.)

IMPERATORIAM majestatem non solum armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse armatam: ut utrumque tempus, & bellorum, & pacis, recte possit gubernari: & princeps Romanus non solum in hostilibus præliis victor existat, sed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellat: & fiat tam juris religiosissimus, quam victis hostibus triumphator (magnificus.)

I. Quorum utramque viam cum summis vigiliis, summaque providentia, annuente Deo, perfecimus. Et bellicos quidem sudores nostros Barbaricæ gentes sub iuga nostra redactæ cognoscunt: & tam Africa, quam aliæ innumerae provinciae, post tanta temporum spatia, nostris victoriis à cœlesti numine præstitis, iterum ditioni Romanæ,

A

no-

nostroque additæ imperio, protestantur. Omnes vero populi legibus tam à nobis promulgatis, quam compositis, reguntur.

2 ¶ Et cum sacratissimas constitutiones, antea confusas, in luculentam ereximus consonantiam: tunc nostram extendimus curam ad immensa veteris prudentiæ volumina, & opus desperatum, quasi per medium profundum euntes, cœlesti favore jam adimplevimus.

3 ¶ Cumque hoc, Deo propitio, peractum est: Triboniano viro magnifico, magistro, & exquæstore sacri palatii nostri (& exconsule, nec non Theophilo & Dorotheo, viris illustribus, antecessoribus, (quorum omnium solertiam, & legum scientiam, & circa nostras iussiones fidem, jam ex multis rerum argumentis accepimus) convocatis mandavimus specialiter, ut ipsi nostra auctoritate, nostrisque suasionibus, Institutiones, componerent, ut liceat vobis prima legum cunabula non ab antiquis fabulis discere, sed ab Imperiali splendore appetere: & tam aures quam animi vestri, nihil inutile, nihilque perperam positum, sed quod in ipsis rerum obtinet argumentis, accipiant: & quod priore tempore vix post quadriennum (prioribus) contingebat, (ut tunc constitutiones Imperatorias legerent:) hoc vos à primordio ingrediamini, digni tanto honore tantaque reperti felicitate, ut & initium vobis & finis legum eruditionis à voce principali procedat.

4 ¶ Igitur post libros quinquaginta Digestorum seu Pandectarum, (in quibus omne jus antiquum collectum est, quod per eundem virum excelsum Tribonianum: necnon ceteros viros illustres, & facundissimos confecimus) in quatuor libros easdem Institutiones partiri iussimus: ut sint totius legitimæ scientiæ prima elementa.

5 ¶ In quibus breviter expostum est: & quod antea obtinebat: & quod postea de consuetudine inumbratum, Imperiali remedio illustratum est.

6 ¶ Quas ex omnibus antiquorum Institutionibus, & præcipue ex commentariis Caji nostri, tam institutionum, quam rerum quotidianarum, aliisque multis commentariis compositas, eum tres viri prudentes prædicti nobis obtulerunt: & legimus & recognovimus, & plenissimum nostrarum constitutionum robur eis accommodavimus.

7 ¶ Summa itaque ope, & alacri studio has leges nostras accipite: & vosmetipsos sic eruditos ostendite: ut spes vos pulcherri-
ma foveat, toto legitimo opere perfecto, posse etiam nostram Rempublicam in partibus ejus vobis credendis gubernari. D. C. P. XI. Kalend. Decem. D. JUSTINIANO PP. A. III. CONS.

INSTITUTIONUM,
 seu Elementorum
 D. JUSTINIANI,
 sacratissimi Principis,
 LIBER PRIMUS.
 DE JUSTITIA ET JURE.
 TITULUS I.

IUSTITIA est constans & perpetua voluntas jus suum cuique tribuendi.

1 § Jurisprudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, justae atque injustae scientia.

2 § His igitur generaliter cognitae, & incipientibus nobis exponere jura populi Romani: ita videntur posse tradi commodissime, si primo levi ac simplici via, post deinde diligentissima atque exactissima interpretatione, singula tradantur: alioqui si statim ab initio rudem adhuc & infirmum animum studiosi, multitudine ac varietate rerum oneravimus: duorum alterum, aut desertorem studiorum efficiemus, aut cum magno labore, saepe etiam cum diffidentia (quae plerumque juvenes avertit), serius ad id perducemus: ad quod, leviori via ductus, sine magno labore, & sine ulla diffidentia, maturius perducipotuiſſet.

3 ¶ Juris præcepta sunt hæc : honeste vivere, alterum non lædere, suum cuique tribuere.

4 ¶ Hujus studii duæ sunt positiones, publicum & privatum. Publicum jus est, quod ad statum rei Romanæ spectat. Privatum, quod ad singulorum utilitatem. Dicendum est igitur de jure privato, quod tripartitum est : collectum est enim ex naturalibus præceptis, aut gentium, aut civilibus.

DE JURE NATURALI,
gentium, & civili.

TITULUS II.

Jus naturale est, quod natura omnia animalia docuit. nam jus istud non humani generis proprium est : sed omnium animalium, (quæ in cælo,) quæ in terra, quæ in mari nascuntur. Hinc descendit maris atque fœminæ conjunctio, quam nos matrimonium appellamus : hinc liberorum procreatio, hinc educatio. Videmus etenim cetera quoque animalia istius juris peritia cense-
feri.

1 ¶ Jus autem civile à jure gentium distinguitur : quod omnes populi, qui legibus & moribus reguntur, partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utuntur. nam quod quisque populus ipse sibi jus constituit : id ipsius proprium civitatis est : vocaturque jus civile, quasi jus proprium ipsius civitatis, quod vero naturalis

6 INSTIT. LIB. I. TIT. II.

ratio inter omnes homines constituit, id apud omni speraque custoditur: vocaturque *jus gentium*, quasi quo jure omnes gentes utantur. Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum jure utitur. Quæ singula qualia sint, suis locis proponemus.

2 ¶ Sed *jus civile* ex unaquaque civitate appellatur, veluti Atheniense, nam si quis velit Solonis, vel Draconis leges appellare *jus civile Atheniense*: non erraverit. sic enim & *jus*, quo Romanus populus utitur, *jus civile Romanorum* appellamus: vel *jus Quiritum*, quo Quirites utuntur. Romani enim (à Romulo,) Quirites à Quirino appellantur. Sed quoties non addimus nomen, cujus sit civitatis: nostrum *jus* significamus. sicuti cum Poetam dicimus, nec addimus nomen, subauditur apud Græcos egregius Homerus, apud nos Virgilius. Insaute gentium omni humano generi commune est. nam usu exigente, & humanis necessitatibus, gentes humanæ (jura) quædam sibi constituerunt. Bella etenim orta sunt, & captivitates sequutæ, & servitutes, quæ sunt naturali juri contrariæ. Jure enim naturali omnes homines ab initio liberi nascebantur. Et ex hoc jure gentium omnes pene contractus introducti sunt, ut emptio (&) venditio, locatio (&) conductio, societas, depositum, mutuum, & alii innumera-
biles.

3 ¶ Constat autem *jus nostrum*, quo utimur,

mur, aut scripto, aut sine scripto : ut apud Græcos *ἢ νομῶν οἱ μὴ ἔχοντες, οἱ δ' ἄγραφοι*, id est, *Legum alia (sunt) scripta, alia non scripta*. Scriptum autem jus est lex, plebiscitum, Senatusconsultum, principum placita, magistratuum edicta, responsa prudentium.

4 Lex est, quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante (veluti Consule) constituerebat. Plebiscitum est, quod plebs plebejo magistratu interrogante (veluti Tribuno) constituerebat. Plebs autem à populo eo differt, quo species à genere : nam appellatione populi, universi cives significantur, connumeratis etiam patriciis & senatoribus. Plebis autem appellatione, sine patriciis & senatoribus ceteri cives significantur. Sed & Plebiscita, lege Hortensia lata, non minus valere, quam leges ceperunt.

5 Senatusconsultum est, quod Senatus jubet, atque constituit. Nam cum audus esset populus Romanus in eum modum, ut difficile esset in unum eum convocari legis faciendæ causa : æquum visum est, Senatum vice populi consuli.

6 Sed & quod Principi placuit, legis habet vigorem : quum lege Regia, quæ de ejus imperio lata est, populus ei, & in eum omne imperium suum & potestatem concedit. Quodcunque ergo imperator per Epistolam constituit : vel cognoscens decrevit, vel edicto præcepit, legem esse constat. hæc sunt, quæ Constitutiones appellantur. Plane

ex his quædam sunt personales, quæ nec ad exemplum trahuntur, (quoniam non hoc princeps vult.) nam quod alicui ob meritum indulget, vel si quam pœnam irrogavit, vel si cui sine exemplo subvenit: personam non transgreditur. Aliæ autem, quum generales sint, omnes procul dubio tenent.

7 ¶ Prætorum quoque edicta non modicam obtinent juris auctoritatem. Hoc etiam jus honorarium solemus appellare, quod qui honores gerunt, id est, magistratus, auctoritatem huic juri dederunt. Proponebant & Ædiles Curiales edictum de quibusdam causis, quod & ipsum juris honorarii portio est.

8 ¶ Responsa prudentium sunt sententiæ & opiniones eorum, quibus permissum erat de jure respondere. nam antiquitus constitutum erat, ut essent, qui jura publice interpretarentur, quibus à Cæsare jus respondendi datum est, qui Jurisconsulti appellabantur, quorum omnium sententiæ & opiniones eam auctoritatem tenebant, ut judici recedere à responso eorum non liceret, ut est constitutum.

9 ¶ Sine scripto jus venit, quod usus approbavit. nam diuturni mores consensu gentium comprobati, legem imitantur.

10. ¶ Et non ineleganter in duas species jus civile distributum esse videtur. nam origo ejus ab institutis duarum civitatum, Athenarum scilicet, & Lacedæmoniorum, fluxisse videtur. In his enim civitatibus ita agi solitum erat, ut Lacedæmonii quidem magis
ca,

DE JURE PERSONARUM. 9

ea, quæ pro legibus observabant, memoria mandarent: Athenienses vero ea, quæ in legibus scripta, comprehendissent, custodirent.

11 ¶ Sed naturalia quidem jura, quæ apud omnes gentes peræque observantur: divina quadam providentia constituta, semper firma atque immutabilia permanent. Ea vero, quæ ipsa sibi quæque civitas constituit, sæpe mutari solent, vel tacito consensu populi, vel alia postea lege lata.

12 ¶ Omne autem jus, quo utimur, vel ad personas pertinet, vel ad res vel ad actiones. Et prius de personis videamus. nam parum est jus nosse, si personæ, quarum causa constitutum est, ignorentur.

DE JURE PERSONARUM.

TITULUS III.

SUMMA itaque divisio de jure personarum hæc est: quod omnes homines, aut liberi sunt, aut servi.

1 ¶ Et libertas quidem (ex qua etiam liberi vocantur) est naturalis facultas ejus, quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut jure prohibetur.

2 ¶ Servitus autem est constitutio juris gentium, qua quis dominio alieno contra naturam subjicitur.

3 ¶ Servi autem ex eo appellati sunt, quod imperatores captivos vendere, ac per hoc servare, nec occidere solent. qui etiam manci-

10 INSTIT. LIB. I. TIT. IV.

pia dicti sunt, (eo) quod ab hostibus manu capiuntur.

4 ¶ Servi autem aut nascuntur, aut fiunt, nascuntur ex ancillis nostris, fiunt, augere gentium, id est, ex captivitate: aut iure civili, cum liber homo major viginti annis ad pretium participandum sese venditari palius est.

5 ¶ In servorum conditione nulla est differentia: liberis autem multæ; aut enim sunt ingenui, aut libertini.

DE INGENUIS.

TITULUS IV.

Ingenuus est is, qui Aatim, ut natus est, liber est: sive ex duobus ingenuis matrimonio editus est, sive ex libertinis duobus, sive ex altero libertino, & altero ingenuo. Sed & si quis ex matre nascitur libera, patre vero servo, ingenuus nihilominus nascitur, quemadmodum qui ex matre libera & incerto patre natus est, quoniam vulgo conceptus est. Sufficit autem liberam fuisse matrem eo tempore, quo nascitur, licet ancilla conceperit. Et è contrario, si libera conceperit, deinde ancilla facta pariat, placuit eum, qui nascitur, liberum nasci: quia non debet calamitas matris ei nocere, qui in ventre est. Ex his illud quæsitum est, Si ancilla prægnans manumissa sit: deinde ancilla postea facta pepererit: liberum, an servum pariat? Et Martianus probat liberum nasci.

Insufficit enim,

enim ei, qui in utero est, liberam matrem vel medio tempore habuisse, (ut liber nascatur.) quod & verum est.

¶ Cum autem ingenuus aliquis natus sit, non officit ei in servitute fuisse, & postea manumissum esse: sapissime enim constitutum est, natalibus non officere manumissionem.

DE LIBERTINIS.

TITULUS V.

Libertini sunt, qui ex iusta servitute manumissi sunt. manumissio autem est de manu datio. nam quamdiu aliquis in servitute est, manui & potestati suppositus est: & manumissus liberatur potestate. Quæ res a jure gentium originem sumpsit: utpote cum jure naturali omnes liberi nascerentur, nec esset nota manumissio, cum servitus esset incognita. Sed postquam jure gentium servitus invasit: sequutum est beneficium manumissionis, & cum uno communi nomine omnes homines appellarentur. jure gentium tria (hominum) genera esse cœperunt; liberi, & his contrarium servi, & tertium genus libertini, qui desierant esse servi.

¶ Multis autem modis manumissio procedit, aut enim ex sacris constitutionibus in sacrosanctis ecclesiis, aut vindicta, aut inter amicos, aut per epistolam, aut per testamentum, aut per aliam quamlibet ultimam voluntatem. Sed & aliis multis modis liber-

tas servo competere potest, qui tam ex veteribus, quam ex nostris constitutionibus introducti sunt.

2 ¶ Servi (vero) à dominis semper manumitti solent: adeo, ut vel in transitu manumittantur: veluti cum prætor, aut præses, aut proconsul in balneum, vel in theatrum eant.

3 ¶ Libertinorum autem status tripartitus antea fuerat. Nam qui manumittebantur modo maiorem & justam libertatem consequiebantur, & fiebant cives Romani: modo minorem, & Latini ex lege Junia Norbana fiebant: modo inferiorem, & fiebant ex lege Ælia Sentia dedititii. Sed quoniam dedititiorum quidem pessima conditio jam ex multis temporibus in desuetudinem abierat, Latinorum vero nomen non frequentabatur: ideoque nostra pietas omnia augere, & in meliorem statum reducere desiderans, duabus constitutionibus hoc emendavit, & in pristinum statum reduxit: quia & à primis urbis Romæ cunabulis una atque simplex libertas competebat: id est, eadem, quam habebat manumissor: nisi quod scilicet libertinus sit, qui manumittitur, licet manumissor ingenuus sit. Et dedititios quidem per constitutionem nostram expulimus, quam promulgavimus inter nostras decisiones: per quas, suggerente nobis Triboniano viro excelso quaestore (nostro,) antiqui juris altercationes placavimus. Latinos autem Julianos, & omnem quæ circa eos fuerat observan-

van-

vantiam, alia constitutione per ejusdem quaestoris suggestionem correximus, quæ inter Imperiales radiat sanctiones. Et omnes libertos nullo nec ætatis manumissi, nec domini manumittentis, nec in manumissionis modo discrimine habito (sicut jam antea observabatur) civitate Romana decoravimus: multis modis additis, per quos possit libertas servis cum civitate Romana, quæ sola est in præsentî, præstari.

QUIBUS EX CAUSIS
manumittere non licet.

TITULUS VI.

NON tamen cuicumque volenti manumittere licet. nam is, qui in fraudem creditorum manumittit, nihil agit, quia lex *Ælia Sentia* impedit libertatem.

¶ Licet autem domino, qui solvendo non est, (in testamento) servum suum cum libertate hæredem instituere, ut liber fiat, hæresque ei solus & necessarius: si modo ei nemo alius ex eo testamento hæres extiterit: aut quia nemo hæres scriptus sit: aut quia is, qui scriptus est, qualibet ex causa hæres ei non extiterit. Idque eadem lege *Ælia Sentia* provisum est. & recte. Valde enim prospiciendum erat, ut egentes homines, quibus alius hæres extiturus non esset, vel servum suum necessarium hæredem haberent, qui satisfactorius esset creditoribus: aut hoc eo non faciente, creditores res hæreditarias ser-

14 INSTIT. LIB. I. TIT. VI.

vi nomine vendant, ne injuria defunctus afficiatur.

2 § Idemque juris est, & si sine libertate servus hæres institutus est. **Quod nostra constitutio non solum in domino, qui solvendo non est, sed generaliter constituit, nova humanitatis ratione: ut ex ipsa scriptura institutionis etiam libertas ei competere videatur: quum non sit verisimile, eum, quem hæredem sibi elegit, si prætermiserit libertatis dationem, servum remanere voluisse, & neminem sibi hæredem fore.**

3 § In fraudem autem creditorum manumittere videtur, qui **vel jam eo tempore quo manumittit, solvendo non est: vel qui datis libertatibus, defiturus est solvendo esse. Prævaluisse tamen videtur (nisi animus quoque fraudandi manumissor habuerit) non impediri libertatem, quamvis bona (ejus) creditoribus non sufficiant. sæpe enim de facultatibus suis amplius, quam in his est, sperant homines. Itaque tunc intelligimus impediri libertatem, cum utroque modo fraudantur creditores, id est, & consilio manumittentis, & ipsa re, eo quod ejus bona non sunt suffectura creditoribus.**

4 § Eadem lege **Alia Sentia** domino minori viginti annis non aliter manumittere permittitur, **quam si vindicta apud consilium, justæ causæ manumissionis approbata, fuerint manumissi.**

5 § **Justæ autem** manumissionis causæ hæc sunt: **veluti, si quis patrem aut matrem, filium**

QUIB. EX CAUS. MAN. &c. 15

filium filiamve, aut fratres sororesve naturales, aut paedagogum, aut nutricem, aut educatorem, aut alumnum alumnamve, aut collataneum manumittat: aut servum, procuratoris habendi gratia, aut ancillam matrimonii (habendi) causa: dum tamen intra sex menses in uxorem ducatur, nisi iusta causa impediatur: & (servus,) qui manumittitur procuratoris habendi gratia, non minor decem & septem annis manumittatur.

6 ¶ Semel autem causa approbata, si vera sit, si vera falsa, non retractatur.

7 ¶ Cum ergo certus modus manumittendi minoribus viginti annis dominis per legem Æliam Sentiam constitutus esset: eveniebat, ut qui quatuordecim annos expleverat, licet testamentum facere, & in eo sibi heredem instituere, legataque relinquere posset: tamen si adhuc minor esset viginti annis, libertatem servo dare non posset. Quod non erat ferendum: nam cui totorum suorum bonorum in testamento dispositio data erat: quare non similiter ei, quemadmodum alias res; ita de servis suis in ultima voluntate disponere, quemadmodum voluerit, permittimus, ut & libertatem eis possit præstare? Sed quum libertas inestimabilis res sit, & propter hoc ante xx ætatis annum antiquitas libertatem servo dare prohibebat: ideo nos mediam quodammodo viam eligentes, non aliter minori viginti annis libertatem in testamento dare servo suo concedimus, nisi decimum septimum annum imple-

verit,

16 INSTIT. LIB. I. TIT. VII.

verit, & decimum octavum attigerit. Quum enim antiquitas hujusmodi ætati, & pro aliis postulare concesserit: cur non etiam sui iudicii stabilitas ita eos adjuvare credatur, ut ad libertatem dandam servis suis possint pervenire.

DE LEGE FUSIA CANINIA tollenda.

TITULUS VII.

Lege Fusia Caninia certus modus constitutus erat in servis testamento manumittendis: quam quasi libertates impediendam & quodammodo invidam, tollendam esse censuimus: quum satis fuerat inhumanum, vivos quidem licentiam habere totam suam familiam libertate donare, nisi alia causa impediatur libertatem: morientibus autem hujusmodi licentiam adimere.

DE HIS, QUI SUI, VEL alieni juris sunt.

TITULUS VIII.

Sequitur de jure personarum alia divisio. Nam quedam personæ sui juris sunt, quedam alieno juri subjectæ. Rursus earum, quæ alieno juri subjectæ sunt, aliæ sunt in potestate parentum, aliæ in potestate dominorum. Videamus itaque de his, quæ alieno juri subjectæ sunt. nam si cognoverimus, quæ istæ personæ sunt: simul intelligemus quæ

quæ sui juris sunt. ac prius inspiciamus de his, quæ in potestate dominorum sunt.

1 ¶ In potestate itaque dominorum sunt servi. quæ quidem potestas, juris gentium est. nam apud omnes peræque gentes animadvertere possumus, dominis in servos vitæ necisque potestatem fuisse: & quodcumque per servum acquiritur, id domino acquiri.

2 ¶ Sed hoc tempore nullis hominibus, qui sub imperio nostro sunt, licet, sine causa legibus cognita, in servos suos (supra modum) sævire. Nam, ex constitutione divi Antonini, qui sine causa servum suum occiderit, non minus puniri jubetur, quam si alienum servum occiderit. Sed & major asperitas dominorum, ejusdem principis constitutione coercetur: nam (Antoninus) consultus à quibusdam præsidibus provinciarum de his servis, qui ad ædem sacram, vel ad statuam principum confugiunt, præcepit, ut si intolerabilis videatur sævitia dominorum, cogantur servos suos bonis conditionibus vendere, ut pretium dominis daretur, & recte. expedit enim Reipublicæ, ne sua re quis male utatur. Cujus rescripti ad Ælium Martianum emissi verba sunt hæc: Dominorum quidem potestatem in servos suos illibatam esse oportet, nec cuiquam hominum jus suum detrahi, sed dominorum interest, ne auxilium contra sævitiam, vel famem, vel intolerabilem injuriam denegetur iis, qui juste deprecantur. Ideoque cognosce de querelis eorum, qui ex familia Julii Sabini ad statuam

con-

18 INSTIT. LIB. I. TIT. IX.

confugerunt, & si vel durius habitos, quam æquum est, vel infami injuria affectos esse cognoveris: venire jube, ita ut in potestatem domini non revertantur. Quod si meæ constitutioni fraudem fecerit, sciat me hoc admittum severius executurum.

DE PATRIA POTESTATE.

TITULUS IX.

In potestate nostra sunt liberi nostri, quos ex justis nuptiis procreavimus.

1 § Nuptiæ autem, sive matrimonium, est viri & mulieris conjunctio, individuum vitæ consuetudinem continens.

2 § Jus autem potestatis, quod in liberos habemus, proprium est civium Romanorum. nulli enim alii sunt homines, qui talem in liberos habeant potestatem, qualem nos habemus.

3 § Qui igitur ex te & uxore tua nascitur, in tua potestate est. Item qui ex filio tuo & uxore ejus nascitur, id est, nepos tuus & neptis, æque in tua sunt potestate, & pronepos, & proneptis, & deinceps ceteri. Qui autem ex filia tua nascuntur, in potestate tua non sunt, sed in patris eorum.

DE NÜPTIIS.

TITULUS X.

Iustas autem nuptias inter se cives Romani contrahunt, qui secundum præcepta legum

legum coeunt, masculi quidem puberes, feminae autem viri potentes, sive patres familiarum sint, sive filii familiarum: dum tamen, si filii familiarum sint, consensum habeant parentum, quorum in potestate sunt. Nam hoc fieri debere, & civilis & naturalis ratio suadet: in tantum, ut iussus parentis praecedere debeat. Unde quaesitum est, an furiosi filia nubere, aut furiosi filius uxorem ducere possit? cumque super filio variabatur, nostra processit decisio, qua permissum est ad exemplum filiae furiosi, filium quoque (furiosum) posse & sine patris interventu matrimonium sibi copulare, secundum datum ex nostra constitutione modum.

¶ Ergo non omnes nobis uxores ducere licet, nam à quarundam nuptiis abstinendum est. inter eas enim personas, quae parentum liberorumve locum inter se obtineant, contrahi nuptiae non possunt: veluti inter patrem & filiam, vel avum & neptem, vel matrem & filium, vel aviam & nepotem, & usque in infinitum. Et si tales personae inter se coierint: nefarias atque incestas nuptias contraxisse dicuntur. Et haec adeo vera sunt, ut quamvis per adoptionem parentum liberorumve loco sibi esse ceperint, non possint inter se matrimonio jungi: in tantum, ut etiam dissoluta adoptione, idem juris maneat. Itaque eam, quae tibi per adoptionem filia vel neptis esse coeperit, non poteris uxorem ducere, quamvis eam emancipaveris.

2 ¶ Inter eas quoque personas, quæ ex transverso gradu cognationis junguntur, est quædam similis observatio, sed non tanta. Sane enim inter fratrem sororemque nuptiæ prohibiti sunt sive ab eodem patre eademque matre nati fuerint, sive ex altero eorum. Sed si qua per adoptionem soror tibi esse cœperit: quandiu quidem constat adoptio, sane inter te & eam nuptiæ consistere non possunt. cum vero per emancipationem adoptio sit dissoluta, poteris eam uxorem ducere. Sed & si tu emancipatus fueris, nihil est impedimento nuptiis. Et ideo constat, si quis generum adoptare velit, debere eum antea filiam suam emancipare: & si quis velit nurum adoptare, debere eum antea filium suum emancipare.

3 ¶ Fratris vero, vel sororis filiam, uxorem ducere non licet: sed nec neptem fratris vel sororis quis ducere potest, quamvis quarto gradu sint. Cujus enim filiam uxorem ducere non licet. neque ejus neptem permittitur. Ejus vero mulieris, quam pater tuus adoptavit, filiam non videris impediri uxorem ducere: quia neque naturali, neque civili jure tibi conjungitur.

4 ¶ Duorum autem fratrum vel sororum liberi, vel fratris & sororis, conjungi possunt.

5 ¶ Item amitam, licet adoptivam, ducere uxorem non licet, item nec materteram, quia parentum loco habentur. Qua ratione verum est, magnam quoque amitam,

& materteram magham prohiberi uxorem ducere.

6 ¶ Affinitatis quoque veneratione, & quarundam nuptiis abstinere necesse est: ut ecce, privignam aut nurum uxorem ducere non licet: quia utraque filia loco sunt. Quod ita scilicet accipi debet, nisi fuit nurus aut privigna tua. Nam si adhuc nurus tua est, id est, si adhuc nupta est filio tuo, alia ratione uxorem eam ducere non poteris: quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc privigna tua est, id est, si mater ejus tibi nupta est, ideo eam uxorem ducere non poteris, quia duas uxores eodem tempore habere non licet.

7 ¶ Socrum quoque & nouercam prohibitum est uxorem ducere: quia matris loco sunt. Quod & ipsum dissoluta demum affinitate procedit: alioquin si adhuc noverca est, id est, si adhuc patri tuo nupta est: communi jure impeditur tibi nubere, quia eadem duobus nupta esse non potest. Item si adhuc socrus est, id est, si adhuc filia ejus tibi nupta est: ideo impediuntur tibi nuptiae, quia duas uxores habere non potes.

8 ¶ Mariti tamen filius ex alia uxore, & uxoris filia ex alio marito, vel contra, matrimonium recte contrahunt: licet habeant fratrem sororemve ex matrimonio postea contracto natos.

9 ¶ Si uxor tua post divortium ex alio filiam procreaverit: **hæc non est quidem privigna tua; sed** Julianus ab hujusmodi nuptiis

abstinere debere ait. nam constat, nec sponsam filii nulum esse, nec patris sponsam novercam esse : rectius tamen, & jure facturos eos, qui ab hujusmodi nuptiis abstinuerint.

10 § Illud certum est, serviles quoque cognationes impedimento nuptiis esse : si forte pater & filia, aut frater aut soror manumissi fuerint.

11 § Sunt & aliae personae, quae propter diversas rationes nuptias contrahere prohibentur, quas in libris Digestorum, seu Pandectarum, ex vetere jure collectarum, enumerari permisimus.

12 § Si adversus ea, quae diximus, aliqui coierint : nec vir, nec uxor, nec nuptiae, nec matrimonium, nec dos intelligitur. Itaque ii, qui ex eo coitu nascuntur, in potestate patris non sunt : sed tales sunt (quantum ad patriam potestatem pertinet) quales sunt ii, quos mater vulgo concepit. Nam nec hi patrem habere intelliguntur, cum & his pater incertus sit. unde solent spurii appellari *παρά τὴν ἀσπείαν*, id est, à satione, & ἀπατῶρες, quasi sine patre filii. Sequitur ergo, ut dissoluto tali coitu, nec dotis, nec donationis exactiōni locus sit. Qui autem prohibitas nuptias contrahunt, & alias poenas patiuntur, quae sacris constitutionibus continentur.

13 § Aliquando autem evenit, ut liberi, qui statim, ut nati sunt, in potestate parentum non sunt, postea redigantur in potestatem patris : qualis est is, qui dum naturalis

fuerat, postea curia datus, potestati patris subicitur: nec non is, qui à muliere libera procreatus, **cujus matrimonium minime legibus interdictum fuerat**, sed ad quam pater consuetudinem habnerat, postea **ex nostra constitutione** dotalibus instrumentis compositis, in potestate patris efficitur. **Quod & aliis liberis, qui ex eodem matrimonio postea fuerint procreati, similiter nostra constitutio praebeat.**

DE ADOPTIONIBUS.

TITULUS XI.

Non solum autem naturales liberi, secundum ea, quae diximus, in potestate nostra sunt: **verum etiam ii, quos adoptamus.**

1 ¶ **Adoptio autem duobus modis fit, aut principali rescripto, ac imperio magistratus.** Imperatoris auctoritate adoptari quis potest eos easve, qui quæve sui juris sunt: quæ species adoptionis dicitur arrogatio. Imperio magistratus adoptamus eos easve, qui quæve in potestate parentum sunt, **sive primum gradum liberorum obtineant, qualis est filius, filia: sive inferiorem, qualis est nepos, neptis, pronepos, proneptis.**

2 ¶ **Sed hodie ex nostra constitutione, cum filius familias à patre naturali extraneæ personæ in adoptionem datur: jura patris naturalis minime dissolvuntur, nec quicquam ad patrem adoptivum transit: nec in**

potestate ejus est, licet ab intestato jura successionis ei à nobis tributa sint. Si vero pater naturalis non extraneo, sed avo filii sui materno, vel si ipse pater naturalis fuerit emancipatus, etiam avo vel proavo simili modo paterno vel materno filium suum dederit in adoptionem; in hoc casu, quia concurrunt in unam personam, & naturalia, & adoptionis jura: manet stabile jus patris adoptivi. & naturali vinculo copulatum, & legitimo adoptionis modo constitutum: ut & in familia, & in potestate hujusmodi patris adoptivi sit.

3 § Cum autem impubes per principale rescriptum arrogatur, causa cognita arrogatio fieri permittitur, & exquiratur causa arrogationis an honesta sit: expediatque pupilio. Et cum quibusdam conditionibus arrogatio sit, id est, ut caveat arrogator **personæ publicæ**, si intra pubertatem pupillus decesserit, restitutum se bona illis, qui si adoptio facta non esset, ad successionem ejus venturi essent. Item non aliter emancipare eum potest arrogator, nisi causa cognita **dignus emancipatione fuerit**, & tunc sua bona ei reddat. Sed & si decedens pater eum exheredaverit, vel vivus sine justa causa emancipaverit: jubetur quartam partem ei bonorum suorum relinquere, videlicet præter bona, quæ ad patrem adoptivum transtulit, & quorum commodum ei postea acquisivit.

4 § Minorem natu. majorem non posse adoptare placet. adoptio enim naturam imitatur

tatur: & pro monstro est, ut major sit filius, quam pater. Debet itaque is, qui sibi filium per adoptionem vel arrogationem facit, plena pubertate, id est, decem & octo annis præcedere.

5 ¶ Licet autem & in locum nepotis vel neptis, pronepotis vel proneptis, vel deinceps adoptare, quamvis filium quis non habeat.

6 ¶ Et tam filium alienum quis in locum nepotis adoptare potest, quam nepotem in locum filii.

7. ¶ Sed si quis nepotis loco adoptet, vel quasi ex filio quem habet jam adoptatum: vel quasi ex illo, quem naturalem in sua potestate habet: eo casu & filius consentire debet, ne ei invito suus hæres agnascatur: sed ex contrario, si avus ex filio nepotem det in adoptionem, non est necesse filium consentire.

8 ¶ In plurimis autem causis adsimilatur is, qui adoptatus vel arrogatus est, ei, qui ex legitimo matrimonio natus est, & ideo, si quis per Imperatorem, vel apud prætorem vel præsidem provinciae non extraneum adoptaverit, potest eundem in adoptionem alii dare.

9 ¶ Sed & illud utriusque adoptionis commune est, quod & " , qui generare non possunt (quales sunt spadones) adoptare possunt. (castrati autem non possunt.)

10 ¶ Feminae quoque adoptare non possunt: quia nec naturales liberos in sua potestate

26 INSTIT. LIB. I. TIT. XII.

testate habent: sed ex indulgentia principis ad solatium liberorum amissorum adoptare possunt.

ii § Illud proprium est adoptionis illius, quæ per sacrum oraculum fit, quod is, qui liberos in potestate habet, si se arrogandum dederit, non solum ipse potestati arrogatoris subicitur, sed etiam liberi ejus in ejusdem sunt potestate tanquam nepotes. sic etenim divus Augustus non ante Tiberium adoptavit, quam is Germanicum adoptasset: ut protinus adoptione facta inciperet Germanicus Augusti nepos esse.

re § Apud Catonem bene scriptum refert antiquitas, Servos, si à domino adoptati sint, ex hoc ipso posse liberari. Unde & nos eruditi, in nostra constitutione etiam cum servum, quem dominus actis intervenientibus filium suum nominaverat, liberum esse constituimus: licet hoc ad jus filii.

QUIBUS MODUS JUS PATRIÆ
potestatis solvitur.

TITULUS XII.

Videamus nunc, quibus modis ii, qui alieno juri sunt subiecti, eo jure liberentur. Et quidem quemadmodum liberentur servi à potestate dominorum, ex iis intelligere possumus, quæ de servis manumittendis superius exposuimus. Hi vero, qui in potestate parentis sunt, mortuo eo, sui juris sunt,

QUIB. MOD. JUS PATR. &c. 27

sunt. Sed hoc distinctionem recipit, nam mortuo patre, sane omni modo filii & filiae sui juris efficiuntur. Mortuo vero avo, non omnino nepotes nepresque sui juris sunt: sed ita si post mortem avi in potestatem patris sui recasuri non sunt. itaque si moriente avo pater eorum vivit, & in potestate patris sui est, tunc post obitum avi in potestate patris sui sunt. Si vero is, quo tempore avus moritur, aut jam mortuus est, aut (per emancipationem) exiit de potestate patris: tunc ii, qui in potestatem ejus cadere non possunt, sui juris sunt.

1 ¶ Cum autem is, qui ob aliquod malefictum in insulam deportatur, civitatem amittit: sequitur, ut qui eo modo ex numero civium Romanorum tollitur, perinde quasi eo mortuo, desinant liberi in potestate ejus esse. Pari ratione & si is, qui in potestate parentis sit, in insulam deportatus fuerit, desinit esse in potestate parentis. sed si ex indulgentia principis restituti fuerint; per omnia pristinum statum recipiunt.

2 ¶ Relegati autem patres in insulam, in potestate liberos retinent. Et ex contrario liberi relegati, in potestate parentum remanent.

3 ¶ Poenae servus effectus, filios in potestate habere desinit. Servi autem poenae efficiuntur, qui in metallum damnantur, & qui bestiis subjiciuntur.

4 ¶ Filius familias si militaverit, vel si senator, vel consul factus fuerit: remanet in

potestate patris. militia enim, vel consularis dignitas de patris potestate filium non liberat. Sed ex constitutione nostra summa patriciatus dignitas illico, imperialibus codicillis præstitis, filium à patria potestate liberat, quis enim patiatur patrem quidem posse per emancipationis modum potestatis suæ nexibus filium liberare: imperatoriam autem celsitudinem non valere eum, quem sibi patrem elegit, ab aliena eximere potestate?

5 ¶ Si ab hostibus captus fuerit parens, quamvis servus hostium fiat, tamen pendet ius liberorum propter ius postliminii; quia hi, qui ab hostibus capti sunt, si reversi fuerint, omnia pristina jura recipiunt. idcirco reversus etiam liberos habebit in potestate: quia postliminium fingit eum, qui captus est, in civitate semper fuisse: Si vero ibi decesserit: exinde, ex quo captus est pater, filius sui juris fuisse videtur. Ipse quoque filius, neposve, si ab hostibus captus fuerit: similiter dicimus propter ius postliminii, ius quoque potestatis parentis in suspenso esse. Dictum est autem postliminium à limine, & post. Unde eum, qui ab hostibus (captus est, &) in fines nostros postea pervenit, postliminio reversum recte dicimus. Nam limina, sicut in domo finem quandam faciunt: sic & imperii finem esse limen veteres voluerunt. Hinc & limen dictum est, quasi finis quidam & terminus. ab eo postliminium dictum est, quia ad idem limen revertetur.

QUIB. MOD. JUS PATR. &c. 29
tur, quod amiserat. Sed & qui captus victis
hostibus recuperatur, postliminio rediisse
existimatur.

6 ¶ Præterea emancipatione quoque de-
finiunt liberi in potestate parentum esse. Sed
emancipatio antea quidem vel per antiquam
legis observationem procedebat, quæ per
imaginarias venditiones, & intercedentes
manumissiones celebrabatur, vel ex impe-
riali rescripto. Nostra autem providentia et-
iam hoc in melius per constitutionem refor-
mavit: ut fictione pristina explosa, recta via
ad competentes judices vel magistratus, pa-
rentes intrent: & filios suos, vel filias, vel
nepotes, vel neptes, ac deinceps, à sua ma-
nu dimittant. Et tunc ex edicto prætoris in
bonis hujusmodi filii, vel filiæ, vel nepotis,
vel neptis, qui quæve à parente manumissus,
vel manumissa fuerit, eadem jura præstan-
tur parenti, quæ tribuuntur patrono in bo-
nis liberti. Et præterea si impubes sit filius,
vel filia, vel cæteri: ipse parens ex manumif-
sione tutelam ejus nanciscitur.

7 ¶ Admonendi autem sumus, liberum
arbitrium esse ei, qui filium, & ex eo nepo-
tem vel neptem in potestate habebit: filium
quidem de potestate dimittere: nepotem ve-
ro vel neptem retinere. & è converso filium
quidem in potestate retinere, nepotem vero
vel neptem manumittere. vel omnes sui ju-
ris efficere. Eadem & de pronepote & pro-
nepte dicta esse intelligantur.

8 ¶ Sed & si pater filium, quem in po-
testa-

30 INSTIT. LIB. I. TIT. XIII.

testate habet, avo vel proavo naturali secundum nostras constitutiones super his habitas, in adoptionem dederit: id est, si hoc ipsum actis intervenientibus apud competentem judicem manifestaverit, presente eo, qui adoptatur, & non contradicente, nec non eo (presente,) qui adoptat: solvitur quidem ius potestatis patris naturalis: transit autem in huiusmodi parentem adoptivum, in cuius persona & adoptionem esse plenissimam antea diximus.

9. ¶ Illud autem scire oportet, quod si nurus tua ex filio tuo conceperit, & filium postea emancipaveris, vel in adoptionem dederis, **prægnante nuru tua: nihilominus** quod ex ea nascitur, in potestate tua nascitur. Quod si post emancipationem vel adoptionem conceptus fuerit: patris sui emancipati, vel avi adoptivi potestati subicitur.

10. ¶ **Et quidem** neque naturales liberi, neque adoptivi ullo pene modo possunt cogere parentes, de potestate sua eos dimittere.

DE TUTELIS.

TITULUS XIII.

TRanſeamus nunc ad aliam divisionem personarum. Nam ex his personis, quæ in potestate non sunt, quædam vel in tutela sunt vel in curatione, quædam neutro jure tenentur. Videamus ergo de his, quæ in tutela vel in curatione sunt. Ita enim intelligemus ceteras personas, quæ neutro jure

tenentur. Ac prius dispiciamus de his, quæ in tutela sunt.

1 ¶ Est autem tutela (ut Servius defini- vit) vis ac potestas in capite libero ad tuen- dum eum, qui propter ætatem se defendere nequit, jure civili data ac permiffa.

2 ¶ Tutores autem sunt, qui eam vim ac potestatem habent, exque ipsa re nomen acceperunt. itaque appellantur tutores, qua- si tuitores atque defensores: sicut æditi di- cuntur, qui ædes tuentur.

3 ¶ Permissum est itaque parentibus, liberis impuberibus, quos in potestate ha- bent, testamento tutores dare. Et hoc in filios, filiasque procedit omnimodo. nepoti- bus vero neptibusque ita demum parentes possunt testamento tutores dare, si post mor- tem eorum in potestatem patris sui non sunt recasuri. Itaque si filius tuus mortis tue tempore in potestate tua sit: nepotes ex eo non poterunt (ex) testamento tuo tutores habere, quamvis in potestate tua fuerint: scilicet quia mortuo te, in potestatem patris sui recasuri sunt.

4 ¶ Cum autem in compluribus aliis cau- sis posthumi pro jam natis habeantur & in hac causa placuit non minus posthumis, quam jam natis testamento tutores dari pos- se: si modo in ea causa sint, ut si vivis paren- tibus nascerentur, sui (hæredes.) & in pote-estate eorum fierent.

5 ¶ Sed & si emancipato filio tutor à pa- tre datus fuerit testamento: confirmandus est

32 INSTIT. LIB. I. TIT. XIV.

ex sententia præsidiis omni modo, id est. sine inquisitione.

QUI TESTAMENTO TUTORES dari possunt.

TITULUS XIV.

Dari autem tutor potest testamento non solum paterfamilias, sed etiam filiusfamilias.

1. § Sed & servus proprius testamento cum libertate recte tutor dari potest. Sed sciendum est, eum & sine libertate tutorem datum, tacite libertatem directam accepisse videri, & per hoc recte tutorem esse. Plane si per errorem, quasi liber, tutor datus sit, aliud dicendum est. Servus autem alienus pure inutiliter testamento datur tutor: sed ita, cum liber erit, utiliter datur: proprius autem servus inutiliter eo modo tutor datur.

2. § Furiosus, vel minor vigintiquinque annis tutor testamento datus, tutor tunc erit, cum compos mentis, aut major vigintiquinque annis fuerit factus.

3. § Ad certum tempus, vel ex certo tempore, vel sub conditione vel ante heredis institutionem posse dari tutorem, non dubitatur.

4. § Certa autem rei vel causæ tutor dari non potest: quia personæ, non causæ, vel rei (tutor) datur.

5. § Si quis filiabus suis vel filiis tutores dederit: etiam posthumæ (vel posthumus)

dedisse videtur: quia filii vel filia appellatione & posthumus & posthuma continentur. Quod si nepotes sint, an appellatione filiorum & ipsis tutores dati sint? Dicendum est, ut & ipsis quoque dati videantur: si modo liberos dixerit. Ceterum si filios: non continebuntur. aliter enim filii, aliter nepotes appellantur. Plane si posteris dederit: tam filii posthumi, quam ceteri liberi continebuntur.

DE LEGITIMA AGNATORUM tutela.

TITULUS XV.

Quibus autem testamento tutor datus non est: his ex lege duodecim tabularum agnati sunt tutores, qui vocantur legitimi.

1 § Sunt autem agnati, (cognati) per virilis sexus cognationem conjuncti, quasi à patre cognati: veluti frater (ex) eodem patre natus, fratris filius neposve ex eo: item patruus, & patruus filius neposve ex eo. At qui per feminini sexus personas cognatione junguntur, agnati non sunt: sed alias naturalijure cognati. itaque amitæ tuæ filius non est tibi agnatus: sed cognatus: & invicem tu illi eodem jure conjungeris, quia qui (ex ea) nascuntur, patris, non matris familiam sequuntur.

2 § Quod autem (lex duodecim tabularum) ab intestato vocat ad tutelam agna-

34 INSTIT. LIB. I. TIT. XVI.

tos: non hanc habet significationem, si omnino non fecerit testamentum is, qui poterat tutores dare. sed si, quantum ad tutelam pertinet, intestatus decesserit. quod tunc quoque accidere intelligitur, cum is, qui datus est tutor, vivo testatore decesserit.

3 § Sed agnationis quidem ius omnibus modis capitis diminutione plerumque perimitur: nam agnatio juris (civilis) nomen est: cognationis vero ius non omnibus modis commutatur: quia civilis ratio civilia quidem jura corrumpere potest, naturalia vero non utique.

DE CAPITIS DIMINUTIONE.

TITULUS XVI.

Est autem capitis diminutio, status mutatio. Eaque tribus modis accidit. Nam aut maxima est capitis diminutio aut minor (quam quidam mediam vocant) aut minima.

1 § Maxima capitis diminutio est cum aliquis simul & civitatem & libertatem amittit, quod accidit in his, qui servi poenae efficiuntur atrocitate sententiae: vel libertis, ut ingratis erga patronos condemnatis: (vel his,) qui se ad pretium participandum venditari passi sunt.

2 § Minor, sive media capitis diminutio est, cum civitas quidem amittitur, libertas vero retinetur, quod accidit ei, cui aqua & igni interdictum fuerit: vel ei, qui in Insulam deportatus est.

3 ¶ Minima capitis diminutio est, cum civitas retinetur & libertas, sed status hominis commutatur: quod accidit in his, qui cum sui juris fuerint, coeperunt alieno juri subjecti esse, vel contra. (veluti si filiusfamilias à patre emancipatus fuerit, est capite diminutus.)

4 ¶ Servas autem manumissus, capite non minuitur: quia nullum caput habuit.

5 ¶ Quibus autem dignitas magis, quam status permutatur: capite non minuentur: & ideo à senatu motos capite non minui constat.

6 ¶ Quod autem dictum est, manere cognationis jus etiam post capitis diminutionem: hoc ita est, si minima capitis diminutio interveniat, manet enim cognatio. nam si maxima capitis diminutio interveniat: jus quoque cognationis perit, utputa servitute alicujus cognati: & ne quidem si manumissus fuerit, recipit cognationem. Sed & si in insulam quis deportatus sit, cognatio solvitur.

7 ¶ Quum autem ad agnatos tutela pertineat: non simul ad omnes pertinet, sed ad eos tantum, qui proximiores gradus sunt. vel si plures ejusdem gradus sunt, ad omnes (pertinet: veluti si plures fratres sunt, qui unum gradum obtinent, pariter ad tutelam vocantur.)

DE LEGITIMA PATRONORUM
tutela.

TITULUS XVII.

EX eadem lege duodecim tabularum libertorum & libertatum tutela ad patronos liberosque eorum pertinet, quæ & ipsa legitima tutela vocatur: non quia nominatim (in) ea lege de hac tutela caveatur: sed quia perinde accepta est per interpretationem, ac si verbis legis introducta esset. Eo enim ipso, quod hæreditates libertorum libertarumque, si intestati decessissent, jusserrat lex ad patronos liberosve eorum pertinere, crediderunt veteres voluisse legem etiam tutelas ad eos pertinere: cum & agnatos, quos ad hæreditatem (lex) vocat, eosdem & tutores esse jussisset: quia plerumque ubi successionis est emolumentum, ibi & tutelæ onus esse debet. Ideo autem diximus plerumque: quia si à fœmina impubes manumittatur, ipsa ad hæreditatem vocatur, quum alius sit tutor.

DE LEGITIMA PARENTUM
tutela.

TITULUS XVIII.

Exemplo patronorum recepta est & alia tutela, quæ & ipsa legitima vocatur. nam si quis filium aut filiam, nepotem aut neptem

DE FIDUCIARIA TUTELA. 37

ex filio, & deinceps impuberes emancipaverit: legitimus eorum tutor erit.

DE FIDUCIARIA TUTELA.

TITULUS XIX.

Est et alia tutela, quæ fiduciaria appellatur. nam si pater filium, vel filiam, nepotem, vel neptem, vel deinceps impuberes manumiserit legitimam nanciscitur eorum tutelam. Quo defuncto, si liberi (ejus) virilis sexus exstant, fiduciarii tutores vel fratris, vel sororis efficiuntur. Atqui patrono legitimo tutore mortuo, liberi quoque ejus legitimi sunt tutores: quoniam filius quidem defuncti, si non esset à vivo patre emancipatus, post obitum ejus sui juris efficeretur, nec in fratrum potestatem recideret; ideoque nec in tutelam. Libertus autem, si servus mansisset, utique eodem jure apud liberos domini post mortem ejus futurus esset. Ita tamen hi ad tutelam vocantur, si perfectæ sint ætatis, quod nostra constitutio in omnibus tutelis & curationibus observari generaliter præcepit.

DE ATILIANO TUTORE, ET
eo, qui ex lege Julia & Titia dabatur.

TITULUS XX.

Si cui nullus omnino tutor fuerat: ei dabatur, in urbe quidem à prætore urbano, & majore parte tribunorum plebis, tutor ex

lege Atilia : in provinciis vero à praesidibus provinciarum ex lege Julia & Titia.

1 § Sed & si in testamento tutor sub conditione, aut ex die certo datus fuerat: quamdiu conditio aut dies pendebat, **ex eisdem legibus tutor dari poterat.** Item si pure datus fuerat: quamdiu ex testamento nemo haeres existerat: tamdiu ex eisdem legibus tutor petendus erat : qui desinebat esse tutor, si conditio extiterat, aut dies venerat, aut haeres extiterat.

2 § Ab hostibus quoque tutore capto, ex his legibus tutor petebatur: qui desinebat esse tutor, si is, qui captus erat, in civitatem reversus fuerat. nam reversus recipiebat tutelam jure postliminii.

3 § Sed ex his legibus tutores pupillis desierunt dari, posteaquam primo consules pupillis utriusque sexus tutores ex inquisitione dare coeperunt, deinde praetores ex constitutionibus. Nam supradictis legibus neque de cautione à tutoribus exigenda, rem salvam pupillis fore: neque de compellendis tutoribus ad tutelae administrationem quidquam cavebatur.

4 § Sed hoc jure utimur, ut Romae quidem praefectus urbi, vel praetor secundum suam jurisdictionem, in provinciis autem praesides ex inquisitione tutores crearent, vel magistratus jussu praesidium, si non sint magne pupilli facultates.

5 § Nos autem per constitutionem nostram hujusmodi difficultates hominum rescand-

Secantes: nec expectata iussione praesidium disposuimus, si facultates pupilli vel adulti usque ad quingentos solidos valeant, defensores civitatum una cum **eiusdem civitatis religiosissimo** antistite, vel alias publicas personas, **id est, magistratus**, vel iudicum Alexandrinæ civitatis, tutores vel curatores creare: legitima cautela **secundum eiusdem constitutionis normam** praestanda, videlicet eorum periculo, qui eam accipiunt.

6 § Impuberes autem in tutela esse naturali juri conveniens est. ut is, qui **perfectæ ætatis non sit**, alterius tutela regatur.

7 § Quum ergo pupillorum pupillarumque tutores **negotia gerant** post pubertatem tutelæ iudicio rationem reddunt.

DE AUCTORITATE TUTORUM.

TITULUS XXI.

Auctoritas autem tutoris in quibusdam causis **necessaria** pupillis est, in quibusdam non est necessaria. ut ecce si qui dari sibi stipulentur: non est necessaria tutoris auctoritas: **quod** si aliis promittant **pupilli**, necessaria est tutoris auctoritas. Namque placuit meliorem **quidem** conditionem licere eis facere **etiam** sine tutoris auctoritate: deteriorem **vero non aliter quam** (cum) tutoris auctoritate. Unde in **his** causis, ex quibus obligationes mutue nascuntur, ut in **emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, mandatis, depositis**: si tu-

46 INSTIT. LIB. I. TIT. XXII.

tutoris auctoritas non interveniat **ipsi quidem**, qui cum his contrahunt, obligantur: **at in vicem pupilli non obligantur.**

1 § Neque tamen hereditatem adire, neque bonorum possessionem petere, neque hereditatem ex fideicommissio suscipere aliter possunt, nisi tutoris auctoritate (**quamvis illis lucrosa sit**), **ne ullum damnum habeant.**

2 § Tutor autem statim in ipso negotio praesens debet auctor fieri, **si hoc pupillo prodesse existimaverit**, post tempus verò, vel per epistolam interposita auctoritas, nihil agit.

3 § Si inter tutorem pupillumque iudicium agendum sit: quia ipse tutor in rem suam auctor esse non potest: non praetorius tutor (ut olim) constituitur, sed curator in locum ejus datur: quo (curatore) interveniente, iudicium peragitur, & eo peracto, curator esse desinit.

QUIBUS MODIS TUTELA finitur.

TITULUS XXII.

Pupilli, pupillaeque, cum puberes esse coeperint, (a) tutela liberantur. Pubertatem autem veteres quidem non solum ex annis, sed etiam ex habitu corporis in masculis aestimari volebant. Nostra autem majestas dignum esse castitate nostrorum temporum (existimans,) bene putavit: quod in foeminis etiam antiquis impudicum esse visum est, id est,

QUIB. MOD. TUT. FINITUR. 41

est, inspectionem habitudinis corporis, hoc etiam in masculos extendere. Et ideo (nostra) sancta constitutione promulgata, pubertatem in masculis post decimum quartum annum completum illico initium accipere disposuimus: antiquitatis normam in feminis bene positam, (in) suo ordine relinquentes, ut post duodecim annos completos viri potentes esse credantur.

1 ¶ Item finitur tutela, si arrogati sint adhuc impuberes, vel deportati item si in servitutem pupillus redigatur, vel (si) ab hostibus captus fuerit.

2 ¶ Sed & si usque ad certam conditionem datus sit (tutor) testamento: & que evenit, ut desinat esse tutor existente conditione.

3 ¶ Simili modo finitur tutela morte vel pupillorum, vel tutorum.

4 ¶ Sed & capitis deminutione tutoris, per quam libertas vel civitas amittitur, omnis tutela perit. Minima autem capitis diminutione tutoris, veluti si se in adoptionem dederit, legitima tantum tutela perit, ceteræ non pereunt. Sed pupilli & pupillæ capitis diminutio licet minima sit, omnes tutelas tollit.

5 ¶ Præterea qui ad certum tempus testamento dantur tutores, finito eo deponunt tutelam.

6 ¶ Desinunt etiam tutores esse, qui vel remouentur à tutela ob id quod suspecti visunt: vel qui ex justa causa sese excusant, & onus administrandæ tutelæ deponunt,

nunt, secundum ea, quæ inferius proponemus.

DE CURATORIBUS.

TITULUS XXI I.

Masculi (quidem) puberes, & feminae viri potentes, usque ad vicesimum quintum annum completum curatores accipiunt: quia licet puberes sint, adhuc tamen ejus ætatis sunt, ut sua negotia tueri non possint.

1 § Dantur autem curatores ab eisdem magistratibus, à quibus & tutores. Sed curator testamento non datur: datus tamen confirmatur decreto prætoris vel præsidis.

2 § Item inviti adolèscentes, curatores non accipiunt, præterquam in litem. curator enim & ad certam causam dari potest.

3 § Purios quoque & prodigi, licet majores viginti quinque annis sint: tamen in curatione sunt agnatorum ex lege duodecim tabularum. Sed solent Romæ præfectus urbi vel prætores, & in provinciis præfides ex inquisitione eis curatores dare.

4 § Sed & mente capis, & surdis, & mutis, & qui perpetuo morbo laborant (quia rebus suis superesse non possunt) curatores dandi sunt.

5 § Interdum autem & pupilli curatores accipiunt, ut puta si legitimus tutor non sit idoneus: quoniam habenti tutorem tutor dari non potest. Item si testamento datus tutor vel a prætore, aut præside, idoneus non sit

fit

sic ad administrationem nec tamen fraudulentem negotia administraret: solet ei curator adjungi. Item loco tutorum, quia non in perpetuum, sed ad tempus a tutela excusantur, solent curatores dari.

6 § Quod si tutor adversa valetudine, vel alia necessitate impediatur, quo minus negotia pupilli administrare possit: & pupillus vel absit, vel infans sit: quem velit actorem, periculo ipsius tutoris, prætor, vel qui provincie præerit, decreto constituet.

DE SATISDACTIONE TUTORUM vel curatorum.

TITULUS XXIV.

NE tamen pupillorum pupillarumve, & eorum, qui quæve in curatione sunt, negotia a curatoribus tutoribusve consumantur, vel diminuantur: curet prætor, ut & tutores, & curatores eo nomine satisfiant. Sed hoc non est perpetuum. nam tutores testamento dati satisfacere non coguntur: quia fides eorum & diligentia ab ipso testatore approbata est. item ex inquisitione tutores vel curatores dati, satisfactione non onerantur: quia idonei electi sunt.

1 § Sed si ex testamento vel inquisitione duo pluresve dati fuerint: potest unus offerre satisfactionem de indemnitate pupilli vel adolescentis, & contutori suo vel concutori præferri, ut solus administret: vel ut contutor (aut concurator) satis offerens præ-

44 INSTIT. LIB. I. TIT. XXIV.

ponatur ei, ut & ipse solus administret. Itaque per se non potest petere satisfactionem à contutore suo vel concuratore: sed offerre debet, ut electionem det concuratori vel contutori suo, utrum velit satis accipere, an satisfacere. Quod si nemo eorum satis offerat: si quidem adscriptum fuerit a testatore, quis gerat: ille gerere debet. Quod si non fuerit adscriptum: quem major pars elegerit, ipse gerere debet, ut edicto prætoris caveatur. Sin autem ipsi tutores dissenserint, circa eligendum cum, vel eos, qui gerere debent: prætor partes suas interponere debet. Idem & in pluribus ex inquisitione datis comprobandum est: id est, ut major pars eligere possit, per quam administratio fiat.

2 ¶ Sciendum autem est, non solum tutores vel curatores pupillis, vel adultis, ceterisque personis ex administratione rerum teneri: sed etiam in eos, qui satisfactionem accipiunt, subsidiariam actionem esse. quæ ultimum eis præsidium possit afferre. Subsidiaria autem actio in eos datur, qui aut omnino à tutoribus vel curatoribus satisfacere non curaverunt, aut non idoneè passi sunt caveri. quæ quidem tam ex prudentium responsis, quam ex constitutionibus imperialibus etiam in hæredes eorum extenditur.

3 ¶ Quibus constitutionibus & illud exprimitur, ut nisi caveant tutores & curatores, pignoribus captis coerceantur.

4 ¶ Neque autem præfectus urbi, neque prætor, neque præses provinciæ, neque quis-

DE EXCUSAT. TUTOR. &c. 45
quisquam alius, cui tutores dandi jus est, hac
actione tenebitur : sed hi tantummodo, qui
satisdationem exigere solent.

**DE EXCUSATIONIBUS TUTO-
rum vel curatorum.**

TITULUS XXV.

EXcusantur autem tutores & curatores
variis ex causis : plerumque tamen pro-
pter liberos, siue in potestate sint, siue eman-
cipati. Si enim tres liberos superstites Ro-
mæ quis habeat, vel in Italia quatuor, ve
in provinciis quinque : à tutela vel cura po-
test excusari, exemplo cæterorum munerum,
nam & tutelam & curam placuit publicum
munus esse. Sed adoptivi liberi non profunt.
In adoptionem autem dari, naturali patri
profunt. Item nepotes ex filio profunt, ut
in locum patris sui succedant : ex filia non
profunt. Filii autem superstites tantum ad
tutelæ vel curæ muneris excusationem pro-
funt : defuncti autem non profunt. Sed si in
bello amissi sunt : quaesitum est, an profint?
Et constat eos solos prodesse, qui in acie a-
mittuntur. hi enim, qui pro republica ceci-
derunt, in perpetuum per gloriam vivere
intelliguntur.

1 ¶ Item divus Marcus in Semestribus
rescriptis, cum, qui res fisci administrat, à
tutela vel cura, quamdiu administrat, excu-
sari posse.

2 ¶ Item qui reipublicæ causa absunt à
tute-

tutela vel cura excusantur. Sed & si fuerint tutores vel curatores (dati,) deinde reipublicæ causa abesse cœperint: à tutela vel cura excusantur, & quatenus reipublicæ causa abiunt: & interea curator loco eorum datur: qui si reversi fuerint, recipiunt onus tutelæ. nam nec anni habent vacationem, ut Papinianus libro quinto Responsorum scripsit, nam hoc spatium habent ad novas tutelas vocari.

3 § Et qui potestatem aliquam habent, se excusare possunt, ut divus Marcus rescripsit: sed susceptam tutelam, deferere non possunt.

4 § Item propter litem, quam cum pupillo vel adulto tutor vel curator habet, excusari non potest: nisi forte de omnibus bonis, vel hæreditate controversia sit.

5 § Item tria onera tutelæ non affectatæ, vel curæ, præstant vacationem, quamdiu administrantur. ut tamen plurium pupillorum tutela vel cura eorundem bonorum, veluti fratrum, pro una computetur.

6 § Sed & propter paupertatem excusationem tribuit, tam divi fratres, quam per se divus Marcus rescripsit, si quis imparem se oneri injuncto possit docere.

7 § Item propter adversam valetudinem, propter quam ne suis quidem negotiis interesse potest, excusatio locum habet.

8 § Similiter eos, qui literas nesciunt, esse excusandos, divus Pius rescripsit: quamvis & imperiti literarum possint ad administrationem negotiorum sufficere.

9 § Item

9 ¶ Item si propter inimicitias aliquem testamento tutorem pater dederit: hoc ipsum præstat ei excusationem: sicut per contrarium non excusantur, qui se tutelam administraturos patri pupillorum promiserant.

10 ¶ Non esse autem admittendam excusationem ejus, qui hoc solo utitur, quod ignotus patri pupillorum sit, d. vi fratres rescripserunt.

11 ¶ Inimicitie, quas quis cum patre pupillorum vel adultorum exercuit: si capitales fuerunt, nec reconciliatio intervenit: à tutela vel cura solent excusare.

12 ¶ Item is, qui status controversiam à pupillorum patre passus est, excusatur à tutela.

13 ¶ Item maior septuaginta annis à tutela & cura se potest excusare. minores autem viginti quinque annis, olim quidem excusabantur: nostra autem constitutione prohibentur ad tutelam vel curam adspirare: adeo, ut nec excusatione opus sit. Qua constitutione cavetur, ut nec pupillus ad legitimam tutelam vocetur, nec adultus: quum sit incivile, eos, qui alieno auxilio in rebus suis administrandis egere noscuntur, & ab aliis reguntur, aliorum tutelam vel curam subire.

14 ¶ Idem & in milite observandum est, ut nec volens ad tutelam onus admittatur.

15 ¶ Item Romæ grammatici, rhetores, & medici, & qui in patria sua has artes exercent: & intra numerum sunt: à tutela & cura habent vacationem.

16 § Qui autem vult se excusare, si plures habeat excusationes, & de quibusdam non probaverit: aliis uti intra tempora (constituta) non prohibetur. Qui autem excusare se volunt, non appellant: sed intra quinquaginta dies continuos, ex quo cognoverint se esse tutores vel curatores datos, se excusare debent, cujuscunque generis sint, id est, qualitercunque dati fuerint tutores: si intra centesimum lapidem sunt ab eo loco, ubi tutores dati sunt. Si vero ultra centesimum lapidem habitant: dinumeratione facta viginti millium diurnorum & amplius triginta dierum, qui tamen (ut Scavola dicebat) sic debent computari, ne minus sint, quam quinquaginta dies.

17 § Datus autem tutor, ad universam patrimonium datus esse creditur.

18 § Qui tutelam alicujus gerit, invitus curator ejusdem fieri non compellitur: in tantum, ut licet paterfamilias, qui testamento tutorem dedit, adjecerit se eundem curatorem dare: tamen invitum eum curam suscipere non cogendum, divi Severus & Antoninus rescripserunt.

19 § Eadem rescripserunt, maritum uxori suae curatorem datum, excusare se posse, licet se immisceat.

20 § Si quis autem falsis allegationibus excusationem tutelae mernerit: non est liberatus onere tutelae.

DE SUSPECTIS TUTORIBUS.
vel curatoribus.

TITULUS XXVI.

Sciendum est, suspecti crimen ex lege duodecim tabularum descendere.

1 ¶ Datum est autem jus removendi tutores suspectos Romæ prætori, & in provinciis præsidibus earum, & legato præconsulis.

2 ¶ Ostendimus, qui possint de suspecto cognoscere: nunc videamus, qui suspecti fieri possint. Et possunt quidem omnes tutores fieri suspecti, sive sint testamentarii, sive non sint: sed alterius generis tutores. Quare & si legitimus fuerit tutor, accusari poterit. Quid si patronus? Adhuc idem erit dicendum: dummodo meminerimus, famæ patroni parcendum esse, licet ut suspectus remotus fuerit.

3 ¶ Consequens est, ut videamus, qui possint suspectos postulare. Et sciendum est, quasi publicam esse hanc accusationem, hoc est, omnibus patere. Quinimo & mulieres admittuntur (ex rescripto divorum Severi & Antonini) sed ex solæ, quæ pietatis necessitudine ductæ, ad hoc procedunt; ut puta mater, nutrix quoque, & avia. potest & soror. sed & si qua alia mulier fuerit, quam prætor propensa pietate intellexerit, sexus verecundiam non egredientem, sed pietate productam, non sustinere injuriam

pupillorum : admittet eam ad accusationem.

4 ¶ Impuberes non possunt tutores suos suspectos postulare. puberes autem curatores suos ex consilio necessariorum suspectos possunt arguere : & ita divi Severus & Antoninus rescripserunt.

5 ¶ Suspectus autem est , qui non ex fide tutelam gerit, licet solvendo sit , ut Julianus quoque scripsit. Sed & ante , quam incipiat tutelam gerere tutor, posse eum quasi suspectum removeri : idem Julianus scripsit , & secundum eum constitutum est.

6 ¶ Suspectus autem remotus , si quidem ob dolum : famosus est, si ob culpam non aequè.

7 ¶ Si quis autem suspectus postulatur : quoad cognitio finiatur : interdicitur ei administratio, ut Papiniano visum est.

8 ¶ Sed si suspecti cognitio suscepta fuerit, posteaquam tutor vel curator decesserit, extinguitur suspecti cognitio.

9 ¶ Si quis tutor copiam sui non faciat, ut alimenta pupillo decernantur : cavetur epistola divorum Severi & Antonini, ut in possessionem bonorum ejus pupillus mittatur : & quæ mora deteriora futura sunt, dato curatore distrahi jubentur. Ergo ut suspectus removeri poterit, qui non præstat alimenta.

10 ¶ Sed si quis præsens negat propter inopiam alimenta posse decerni : si hoc per mendacium dicat : remittendum eum esse ad præfectum urbi puniendum placuit, sicut ille

ille remittitur, qui data pecunia ministerium tutelæ acquisierit, vel redemerit.

11 ¶ Libertus quoque, si fraudulenter tutelam filiorum vel nepotum patroni gessisse probetur, ad præfectum urbi remittitur puniendus.

12 ¶ Novissime autem sciendum est eorum, qui fraudulenter tutelam administrant, etiam si satis offerant, removendos esse à tutela: quia satisfactio tutoris propositum malevolum non mutat, sed diutius grassandi in re familiari facultatem præstat. Suspectum etiam cum putamus, qui moribus talis est, ut suspectus sit. Enimvero tutor vel curator, quamvis pauper est, fidelis tamen & diligens, removendus non est quasi suspectus.

INSTITUTIONUM, seu Elementorum,

D. JUSTINIANI,
sacratissimi Principis,

LIBER SECUNDUS

DERERUM DIVISIONE,
(& acquirendo ipsarum dominio.)

TITULUS I.

Uperiore libro de jure personarum exposuimus : modo videamus de rebus, quæ vel in nostro patrimonio, vel extra **patrimonium nostrum** habentur. Quædam enim naturalijure communia sunt omnium, quædam publica, quædam universitatis, quædam nullius, pleræque singulorum, quæ ex variis causis cuique acquiruntur, sicut ex subjectis apparebit.

1 ¶ Et quidem naturali jure communia sunt omnium hæc ær, aqua profluens, mare, & per hoc littora maris. Nemo igitur ad littus maris accedere prohibetur : dum tamen à villis, & monumentis & ædificiis abstineat : quia non sunt juris gentium, sicut est mare.

2 ¶ Flumina autem omnia, & portus, publica sunt. ideoque jus piscandi omnibus commune est in portu fluminibusque.

3 ¶ ET

3 ¶ Est autem littus maris, quatenus hybernus fluctus maximus excurrit.

4 ¶ Riparum quoque usus publicus est jure gentium, sicut ipsius fluminis. Itaque naves ad eas appellere, funes arboribus ibi natis religare, onus aliquod in his reponere, cuilibet liberum est, sicut per ipsum flumen navigare, sed proprietates earum illorum est, quorum prædiis hærent, qua de causa arbores quoque in iisdem natæ, eorundem sunt.

5 ¶ Littorum quoque usus publicus est, & juris gentium, sicut & ipsius maris. & ob id cuilibet liberum est casam ibi ponere, in quam se recipiat: sicut retia siccare, & ex mari deducere proprietates autem eorum potest intelligi nullius esse: sed ejusdem juris esse, cujus & mare, & quæ subjacet mari terra vel arena,

6 ¶ Universitatis sunt non singulorum, quæ in civitatibus sunt; theatra, stadia, & si qua alia sunt communia civitatum.

7 ¶ Nullius autem sunt res sacræ & religiose, & sanctæ. quod enim divini juris est, id nullius in bonis est.

8 ¶ Sacre res sunt, quæ rite per pontifices Deo consecratæ sunt: veluti ædes sacræ, & donaria, quæ rite ad ministerium Dei dedicata sunt; quæ etiam per nostram constitutionem alienari & obligari prohibuimus excepta causa redemptionis captivorum. Si quis autem auctoritate sua quasi sacrum sibi constituerit: sacrum non est, sed profanum. Locus autem, in quo ædes sacræ sunt ædificatæ:

eat: etiam diruto ædificio, sacer adhuc manet, ut & Papinianus scripsit.

9 § Religiosum locum unusquisque sua voluntate facit, dum mortuum infert in locum suum. (In communem autem locum purum invito socio inferre non licet.) in commune vero sepulchrum etiam invitis cæteris licet inferre. (Item si alienus ususfructus est: proprietarium placet, nisi consentiente usufructuario, locum religiosum non facere.) In alienum locum consentiente domino licet inferre: & licet postea ratum (non) habuerit, quam illatus est mortuus, tamen locus religiosus fit.

10 § Sanctæ quoque res, veluti muri & portæ (civitatis) quodammodo divini juris sunt; & ideo nullius in bonis sunt. Ideo autem muros sanctos dicimus, quia pœna capitis constituta est in eos, qui aliquid in muros deliquerint. Ideo & legum eas partes, quibus pœnas constituimus adversus eos, qui contra leges fecerint, sanctiones vocamus.

11 § Singulorum autem hominum multis modis res sunt. quarundam enim rerum dominium nanciscimur jure naturali, quod (sicut diximus) appellatur jus gentium; quarundam (vero) jure civili. Commodius est itaque à vetustiore jure incipere. palam est autem vetustius esse jus naturale, quod cum ipso genere humano rerum natura prodidit. civilia autem jura tunc esse cœperunt, cum & civitates condi, & magistratus creari, & leges scribi cœperunt.

12 ¶ Feræ igitur bestię, & volucres, & pisces, & (omnia) animalia, quæ mari, cœlo, & terra nascuntur: simulatque ab aliquo capta fuerint, jure gentium statim illius esse incipiunt, quod enim ante nullius est, id naturali ratione occupanti conceditur. nec interest, feras bestias & volucres utrum in suo fundo quis capiat, an in alieno. Plane qui alienum fundum ingreditur venandi aut aucupandi gratia: potest à domino, si is præviderit, prohiberi, ne ingrediatur. Quicquid autem eorum ceperis eoque tuum esse intelligitur, donec tua custodia coercatur. Cum verò tuam evaserit custodiam, & in libertatem naturalem sese receperit: tuum esse desinit, & rursus occupantis fit. Naturalem autem libertatem recipere intelligitur, cum vel oculos tuos effugerit, vel ita sit in conspectu tuo, ut difficilis sit ejus persequutio.

13 ¶ Illud quaesitum est, an si fera bestia ita vulnerata sit, ut capi possit, statim tua esse intelligatur? (Et) quibusdam placuit, statim esse tuam: & eoque tuam videri, donec eam persequaris. quod si desieris persequi: desinere esse tuam, & rursus fieri occupantis. Alii vero putaverunt, non aliter eam esse, quam si eam ceperis, Sed posteriorem sententiam nos confirmamus, quod multa accidere solent, ut eam non capias.

14 ¶ Apium quoque fera natura est. Itaque (apes) quæ in arbore tua confederint, antequam à te alveo includantur, non magis

quæ intelliguntur esse, quam volucres, quæ in arbo & tua nidum fecerint. Ideoque si alius eas incluserit: is earum dominus erit. Favos quoque, si quos effecerint, eximere quilibet potest. Plane integra re, si prævideris ingredientem tundum tuum, poteris cum jure prohibere, ne ingrediatur. Examen quoque, quod ex alveo tuo evolaverit, consueque intelligitur esse tuum, donec in conspectu tuo est, nec difficilis persequutio ejus est alioquin occupantis sit.

15 ¶ Pavonum quoque & columbarum fera natura est. nec ad rem pertinet, quod ex consuetudine evolare & revolare solent. nam & apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam. Cervos quoque quidam ita mansuetos habent, ut in sylvam ire, & redire soleant: quorum & ipsorum feram esse naturam, nemo negat. In iis autem animalibus, quæ ex consuetudine abire & redire solent, talis regula comprobata est: ut consueque tua esse intelligantur, donec animum revertendi habeant. nam si revertendi animum habere desierint: etiam tua esse desinunt, & fiunt occupantium. Revertendi autem animum videntur desinere habere tunc, cum revertendi consuetudinem deseruerint.

16 ¶ Gallinarum autem & anserum non est fera natura. idque ex eo possumus intelligere, quod aliæ sunt gallinæ, quas feras vocamus: item alii sunt anseres, quos feros appellamus. Ideoque si anseres tui, aut gallinæ

linz tuæ, aliquo modo turbati turbatave evolaverint: licet conspectum tuum effugerint. quocunque tamen loco sint, tui tuæve esse intelliguntur: & qui lucrandi animo ea animalia detinet, furtum committere intelligitur.

17 § Item ea, quæ ex hostibus capimus, jure gentium statim nostra sunt: adeo quidem, ut & liberi homines in servitutem nostram deducantur: qui tamen, si evaserint nostram potestatem, & ad suos reversi fuerint: pristinum statum recipiunt.

18 § Item lapilli, & gemmæ, & cetera, quæ in litore maris inveniuntur, jure naturali statim inventoris sunt.

19 § Item ea, quæ ex animalibus dominio tuo subjectis nata sunt, eodem jure tibi acquiruntur.

20 § Præterea quod per alluvionem agro tuo flumen adjecit, jure gentium tibi accipitur. Est autem alluvio incrementum latens. Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligi non possit, quantum quoquo temporis momento adjiciatur.

21 § Quod si vis fluminis de tuo prædio partem aliquam detraxerit, & vicini prædio attulerit: palam est eam tuam permanere. Plane si longiore tempore fundo vicini tui hæserit, arborisque, quas secum traxit, in eum fundum radices egerint: ex eo tempore videntur vicini fundo acquisitæ esse.

22 § Insula quæ in mari nata est, (quod

raro

raro accidit) occupantis sit. nullius enim esse creditur. At insula in flumine nata (quod frequenter accidit) siquidem mediam partem fluminis tenet: communis est eorum, qui ab utraque parte fluminis prope ripam prædia possident: pro modo (scilicet) latitudinis cujusque fundi, quæ prope ripam sit. Quod si alteri parti proximior sit: eorum est tantum, qui ab ea parte prope ripam prædia possident. Quod si aliqua parte divisum sit flumen, deinde infra unitum, agrum alicujus in formam insulæ redegerit: ejusdem permanet is ager, cujus & fuerat.

23 ¶ Quod si naturali alveo in universum derelicto, ad aliam partem fluere cœperit: prior quidem alveus eorum est, qui prope ripam ejus prædia possident: pro modo scilicet latitudinis cujusque agri, quæ prope ripam sit. novus autem alveus ejus juris esse incipit, cujus & ipsum flumen est, id est, publicus. Quod si post aliquod tempus ad priorem alveum reversum fuerit flumen: rursus novus alveus eorum esse incipit, qui prope ripam ejus prædia possident.

24 ¶ Alia sane causa est, si cujus totus ager inundatus fuerit, neque enim inundatio fundi speciem commutat: & ob id, si recesserit aqua: palam est eum fundum ejus manere, cujus & fuit.

25 ¶ Quum ex alia materia species aliqua facta sit ab aliquo: quæri solet, quis eorum naturali ratione dominus sit: utrum is, qui fecerit, an potius ille, qui materiam do-

dominus fuerit? ut ecce, si quis ex alienis uvis, aut olivis, aut spicis, vinum aut oleum, aut frumentum fecerit: aut ex alieno auro, vel argento, vel ære vas aliquod fecerit: vel ex alieno vino & melle mulsum miscuerit: vel ex medicamentis alienis emplastrum aut collyrium composuerit: vel ex aliena lana vestimentum fecerit: vel ex alienis tabulis navem, vel armarium, vel ubsellia fabricaverit. Et post multam Sabinianorum & Proculianorum ambiguitatem, placuit media sententia existimantium si ea species ad priorem & rudem materiam reduci possit: eum videri dominum esse, qui materiae dominus fuerit. si non possit reduci: eum potius intelligi dominum, qui fecerit: ut ecce, vas conflatum potest ad rudem materiam æris, vel argenti, vel auri reduci. vinum autem, vel oleum, aut frumentum ad uvas, vel olivas, vel spicas reverti non potest. at ne mulsum quidem ad vinum & mel resolvi potest. Quod si partim ex sua materia, partim ex aliena speciem aliquam fecerit quis: veluti ex suo vino & alieno melle mulsum miscuerit, aut ex suis & alienis medicamentis emplastrum aut collyrium, aut ex sua lana & aliena vestimentum fecerit: dubitandum non est, hoc casu eum esse dominum, qui fecerit: cum non solum operam suam dederit, sed & partem ejusdem materiae præstiterit.

26 ¶ Si (tamen) alienam purpuram vestimento suo quis intexuerit: licet pretiosior sit

60 INSTIT. LIB. III. TIT. I.

fit purpura tamen accessionis vice cedit vestimento : & qui dominus fuit purpuræ, adversus eum, qui subripuit, habet furti actionem & condictio- nem : sive ipse sit, qui vestimentum fecit, sive alius. nam extinctæ res, licet vindicari non possint, condici tamen à furibus, & quibuscq; aliis possessoribus possunt.

27 ¶ Si duorum materiæ ex voluntate dominorum confusæ sint : totum id corpus, quod ex confusione fit, utriusque commune est : veluti si qui vina sua confuderint, aut massas argenti vel auri conflaverint. Sed & si diversæ materiæ sint, & ob id propria species facta sit : forte ex vino & melle mulsum, aut ex auro & argento electrum, idem juris est. nam & hoc casu communem esse speciem non dubitatur. Quod si fortuito, & non voluntate dominorum confusæ fuerint, vel ejusdem generis materiæ, vel diversæ : idem juris esse placuit.

28 ¶ Quod si frumentum Titii frumento tuo mistum fuerit, si quidem ex voluntate vestra, commune est : quia singula corpora, id est, singula grana, quæ cujusque propria fuerunt, ex consensu vestro communicata sunt. Quod si casu id mistum fuerit, vel Titius id miscuerit sine tua voluntate, non videtur commune esse : quia singula corpora in sua substantia durant. Sed nec magis istis casibus commune sit frumentum, quam grex intelligitur esse communis, si pecora Titii tuis pecoribus mista fuerint. Sed si ab alterutro vestrum totum id frumentum retineatur :

tur :

tur: in rem quidem actio pro modo frumenti cuiusque competit: arbitrio autem iudicis continentur, ut ipse aestimet, quale cuiusque frumentum fuerit.

29 § Cum in suo solo aliquis ex aliena materia ædificaverit, ipse intelligitur dominus ædificii, quia omne, quod solo inædificatur, solo cedit. Nec tamen ideo is, qui materiæ dominus fuerat, desinit dominus ejus esse: sed tantisper neque vindicare eam potest, neque ad exhibendum de ea re agere, propter legem duodecim tabularum, qua cavetur, ne quis tignum alienum ædibus suis junctum eximere cogatur, sed duplum pro eo præstet per actionem, quæ vocatur de tigno juncto. Appellatione autem tigni omnis materia significatur, ex qua ædificia fiunt. Quod ideo provisum est, ut ædificia rescindi necesse sit. Quod si aliqua ex causa dirutum sit ædificium, poterit materiæ dominus, si non fuerit duplum jam consequutus, tunc eam vindicare, & ad exhibendum de ea re agere.

30 § Ex diverso, si quis in alieno solo ex sua materia domum ædificaverit, illius sit domus, ejus & solum est. Sed hoc casu materiæ dominus proprietatem ejus amittit: quia voluntate ejus intelligitur esse alienata utique si non ignorabat se in alieno solo ædificare: & ideo licet diruta sit domus, materiam tamen vindicare non potest. Certe illud constat, si in possessione constituto ædificatore, soli dominus petat domum suam esse, nec

solvat pretium materiæ, & mercedes fabricatorum: posse eum per exceptionem doli mali repelli: utique si bonæ fidei possessor fuerit, qui ædificavit. Nam scienti alienum solum esse, potest objici culpa, quod ædificaverit remere in eo solo, quod intelligebat alienum esse.

31 ¶ Si Titius alienam plantam in solo suo posuerit, ipsius erit. Et ex diverso: si Titius suam plantam in Mævii solo posuerit, Mævii planta erit. si modo utroque casu radices egerit. ante enim, quam radices egerit, ejus permanet, cujus fuerat. Adeo autem ex eo tempore, quo radices egerit planta, proprietas ejus commutatur: ut si vicini arbor ita terram Titii presserit, ut in ejus fundum radices egerit; Titii effici arborem dicamus. ratio enim non permittit, ut alterius arbor esse intelligatur, quam cujus in fundum radices egerit. Et ideo prope confinium arbor posita, si etiam in vicini fundum radices egerit, communis fit.

32 ¶ Qua ratione autem plantæ, quæ terræ coalescunt, solo eedunt, eadem ratione frumenta quoque, quæ sata sunt, solo cedere intelliguntur. Ceterum sicut is, qui in alieno solo ædificavit: si ab eo dominus petat ædificium, defendi potest per exceptionem doli mali, secundum ea, quæ diximus: ita ejusdem exceptionis auxilio tutus esse potest is, qui alienum fundum sua impensa, (bona fide) consecrat.

33 ¶ Literæ quoque, licet aureæ sint, per-

perinde chartis membranisque cedunt, ac solo cedere solent ea, quæ inædificantur, aut inferuntur. ideoque si in chartis membranisque tuis carmen, vel historiam, vel orationem Titius scripserit: hujus corporis non Titius, sed tu dominus esse videris. Sed si a Titio petas tuos libros, tuasve membranas, nec impensas scripturæ solvere paratus sis: poterit se Titius defendere per exceptionem doli mali. utique si earum chartarum membranarumve possessionem bona fide nactus est.

34 ¶ Si quis in aliena tabula pinxerit, quidam putant tabulam picturæ cedere: aliis videtur, picturam, qualiscunque sit, tabulæ cedere: sed nobis videtur melius esse, ~~tabulam picturæ cedere.~~ Ridiculum est enim, picturam Apellis vel Parrhasii in accessionem vilissimæ tabulæ cedere. Unde si à domino tabulæ imaginem possidente, is, qui pinxit, eam petat, nec solvat pretium tabulæ, poterit per exceptionem doli mali submoveri. At si is qui pinxit, (eam) possideat: consequens est, ut utilis actio domino tabulæ adversus eum detur: quo casu, si non solvat impensam picturæ, poterit per exceptionem doli mali repelli, utique si bona fide possessor fuerit ille, qui picturam imposuit. Illud enim palam est, quod si is, qui pinxit, subripuit tabulas, siue alius: competit domino tabularum furti actio.

35 ¶ Si quis à non domino quem dominum esse crediderit, bona fide fundum eme-

64 INSTIT. LIB. II. TIT. I.

tit, vel ex donatione, aliave qualibet iusta causa æque bona fide acceperit: naturali ratione placuit fructus, quos percepit, ejus esse pro cultura & cura. Et ideo si postea dominus supervenerit, & fundum vindicet, de fructibus ab eo consumptis agere non potest. Ei verò qui alienum fundum sciens possederit, non idem concessum est: itaque cum fundo etiam fructus, licet consumpti sint, cogitur restituere.

36 ¶ Is verò ad quem ususfructus fundi pertinet, non aliter fructuum dominus efficitur, quam si ipse eos perceperit. Et ideo licet maturis fructibus, nondum tamen perceptis, decesserit: ad hæredes ejus non pertinent, sed domino proprietatis acquiruntur. Eadem fere & de colono dicuntur.

37 ¶ In pecudum fructu etiam fœtus est, sicuti lac, pilus & lana. itaque agni, hœdi, & vituli, & equuli, & fuculi statim naturali jure domini fructuarii sunt. Partus vero ancillæ in fructu non est, itaque ad dominum proprietatis pertinet. absurdum enim videbatur, hominem in fructu esse: quum omnes fructus rerum natura gratia hominis comparaverit.

38 ¶ Sed si gregis usumfructum quis habeat, in locum demortuorum capitum ex fœctu fructuarius submittere debet (ut & Juliano visum est) & in vinearum demortuarum vel arborum locum, alias debet substituere recte enim colere, & quasi bonus paterfamilias uti debet.

39 ¶ Thefauros, quos quis in loco suo invenerit, divus Hadrianus **naturalem æquitatem sequutus**, ei concessit, qui (eos) invenerit. Idemque statuit, si quis in sacro, aut religioso loco fortuito casu invenerit. At si quis in alieno loco, **non data ad hoc opera, sed** fortuito invenerit : dimidium domino soli concessit, & dimidium inventori. Et **convenienter**, si quis in Cæsaris loco invenerit, dimidium inventoris, & dimidium esse Cæsaris statuit. Cui conveniens est (ut) si quis in **fiscali loco, vel publico** (vel civitatis) invenerit, dimidium ipsius esse (debeat, & dimidium fisci, vel civitatis,

40 ¶ Per traditionem quoque jure naturali res nobis acquiruntur : **nihil enim tam conveniens est naturali æquitati**, quam voluntatem domini volentis rem suam in alium transferre, ratam haberi : & ideo cujuscunque generis sit corporalis res, tradi potest, & à domino tradita alienatur. Itaque stipendiaria quoque & tributaria prædia eodem modo alienantur. Vocantur autem stipendiaria & tributaria prædia, quæ in provinciis sunt, inter quæ, nec non & Italica prædia, ex nostra constitutione nulla est differentia. sed si quidem ex causa donationis aut dotis, aut qualibet alia ex causa tradantur, sine dubio transferuntur.

41 ¶ Venditæ vero res & traditæ, non aliter emptori acquiruntur, quam, si is venditori **pretium solverit, vel alio modo ei satisfecerit** : veluti expromissore aut pignore

dato. quod quanquam cavetur ex lege duodecim tabularum, tamen recte dicitur & jure gentium, id est, jure naturali, id effici. sed si is, qui vendidit, fidem emptoris sequutus fuerit, dicendum est, statim rem emptoris fieri.

42 ¶ Nihil autem interest, utrum ipse dominus tradat alicui rem suam, an voluntate ejus alius, (cui ejus rei possessio permessa sit.)

43 ¶ Qua ratione, si cui libera universorum negotiorum administratio permessa fuerit a domino, isque ex his negotiis rem vendiderit & tradiderit: faciet eam accipientis.

44 ¶ Interdum etiam sine traditione nulla voluntas domini sufficit ad rem transferendam: veluti si rem, quam tibi aliquis commodaverit, aut locaverit, aut apud te deposuerit, (postea aut vendiderit tibi,) aut donaverit, (aut dotis nomine dederit.) Quamvis enim ex ea causa tibi eam non tradiderit: eo tamen ipso, quod patitur tuam esse, statim tibi acquiritur proprietas, perinde ac si eo nomine tibi tradita fuisset.

45 ¶ Item si quis merces in horreo depositas vendiderit, simul atque claves horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem mercium ad emptorem.

46 ¶ Hoc amplius interdum & in incertam personam collata voluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce, prætores & consules, cum missilia jactant in vulgus, ignorant quod eorum quisque sit excepturus:

rus : & tamen quia volunt quod quisque acceperit, ejus esse : statim eum dominum efficiunt.

47 ¶ Qua ratione verius esse videtur, si rem pro derelicto à domino habitam occupaverit quis, statim eum dominum effici. Pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abjecerit, ut id (in numero) rerum suarum esse nolit : ideoque statim dominus ejus esse desinit.

48 ¶ Alia sane causa est earum rerum, quæ in tempestate levandæ navis causa eji- ciuntur, hæ enim dominorum permanent : quia palam est, eas non eo animo ejici, quod quis eas habere nolit, sed quo magis cum ipsa navi maris periculum effugiat. Qua de causa, si quis eas fluctibus expulsi, vel etiam in ipso mari nactus, lucrandi animo abstulerit, furtum committit. Nec longe videntur discedere ab his, quæ de rheda corrente non intelligentibus dominis cadunt.

DE REBUS CORPORALIBUS, & incorporalibus.

TITULUS II.

QVædam præterea res corporales sunt, quædam incorporales.

1 ¶ Corporales hæ sunt quæ tangi possunt veluti fundus, homo, vestis, aurum, argentum, & denique aliæ res innumerabiles.

2 ¶ Incorporales autem sunt, quæ tangi non possunt : qualia sunt ea, quæ in iure

consistunt : sicut hæreditas , ususfructus , usus (&) obligationes quoquo modo contrahitur. Nec ad rem pertinet , quod in hæreditate res corporales continentur : nam & fructus , qui ex fundo percipiuntur , corporales sunt : & id , quod ex aliqua obligatione nobis debetur , plerumque corporale est : veluti fundus , homo , pecunia . nam ipsum jus hæreditatis , & ipsum jus utendi fruendi , & ipsum jus obligationis incorporale est.

3 ¶ Eodem numero sunt jura prædiorum , urbanorum & rusticorum , quæ etiam servitutes vocantur.

DE SERVITUTIBUS PRÆDIORUM.

TITULUS III.

Rusticorum prædiorum jura sunt hæc iter , actus , via , aquæductus . Iter est jus eundi ambulandi hominis , non etiam jumentum agendi , (vel vehiculum :) Actus est jus agendi vel jumentum , vel vehiculum . ita qui habet iter , actum non habet : qui actum habet , & iter habet , (eoque uti potest) etiam sine jumento . Via est jus eundi & agendi & ambulandi : nam & iter & actum via in se continet . Aquæductus est jus aquæ ducendæ per fundum alienum .

¶ Prædiorum urbanorum servitutes sunt hæc , quæ ædificiis inhaerent : ideo urbanorum prædiorum dictæ , quoniam ædificia omnia , urbana prædia appellamus , etsi in villa ædificata sint . Item urbanorum prædiorum

rum servitutes sunt, ut vicinus onera vicini sustineat : ut in parietem ejus liceat vicino tignum immittere, ut stillicidium vel fumen recipiat quis in ædes suas, vel in aream, vel in cloacam : ne altius quis tollat ædes suas, ne luminibus vicini officiat.

2 ¶ Inter rusticorum prædiorum servitutes quidam computari recte putant aquæ haurtum, pecoris ad aquam appulsum, jus pascendi, calcis coquendæ, arenæ fodientæ.

3 ¶ Ideo autem hæ servitutes prædiorum appellantur, quoniam sine prædiis constitui non possunt nemo enim potest servitutem acquirere urbani vel rustici prædii, nisi qui habet prædium.

4 ¶ Si quis velit vicino aliquod jus constituere : pactionibus atque stipulationibus id efficere debet. Potest etiam testamento quis heredem suum damnare, ne altius tollat ædes suas, ne luminibus ædium vicini officiat: vel ut patiatur eum tignum in parietem suum immittere, stillicidiumve adversus eum habere : vel ut patiatur eum per fundum ire, agere, aquamve ex eo ducere.

DE USUFRUCTU.

TITULUS IV.

U^Susfructus est jus alienis rebus utendi fruendi, salva rerum substantia. Est autem jus in corpore: quo sublato, & ipsum tolli necesse est.

1 ¶ Ususfructus à proprietate separatio-

nem recipit: idque pluribus modis accidit: ut ecce, si quis usumfructum alicui legaverit. nam hæres nudam habet proprietatem, legatarius vero usumfructum. Et contra, si fundum legaverit deducto usufructu: legatarius nudam habet proprietatem: hæres vero usumfructum. Item alii usumfructum, alii deducto eo fundum legare potest. Sine testamento (vero) si quis velit usumfructum alii constituere: pactionibus & stipulationibus id efficere debet. Ne tamen in univ[er]sum inutilis essent proprietates, semper abscedente usufructu: placuit certis modis extinguere usumfructum, & ad proprietatem reverti.

2 ¶ Constituitur autem usufructus non tantum in fundo & ædibus, verum etiam in servis, & jumentis, & cæteris rebus: (exceptis, quæ ipso usu consumuntur.) Nam hæ res neque naturali ratione, neque civili recipiunt usumfructum, quo (in) numero sunt vinum, oleum, frumentum, vestimenta: quibus proxima est pecunia numerata. namque ipso usu assidua permutatione quodammodo extinguitur. [Sed utilitatis causa senatus censuit, posse etiam earum rerum usumfructum constitui: ut tamen eo nomine hæredi utiliter caveatur. Itaque si pecunia usufructus legatus sit: ita datur legatario, ut ejus fiat, & legatarius satisfacere hæredi de tanta pecunia restituenda, si morietur, aut capite minuetur. Cæteræ quoque res ita traduntur legatario, ut ejus fiant: sed æstimatis his, satisfacatur: ut si moria-

aut capite minuatur, tanta pecunia restituatur, quanti hæ fuerint (æstimatz,) Ergo senatus non fecit quidem earum rerum usufructum, (nec enim poterat) sed per cautionem quasi usufructum constituit.

3 ¶ Finitur autem usufructus morte usufructuarii, & duabus capitis deminutionibus maxima & media; & non utendo per modum & tempus: quæ omnia nostra statuit constitutio. Item finitur usufructus, si domino proprietatis ad usufructuario cedatur: (nam cedendo extraneo, nihil agitur.) vel ex contrario si usufructuarius proprietatem rei acquisierit: quæ res consolidatio appellatur. Eo amplius constat, si ædes incendio consumptæ fuerint, vel etiam terræ motu, vel vitio suo corruerint: extingui usufructum, & ne aræ quidem usufructum deberi.

4 ¶ Cum autem finitus fuerit totus usufructus, revertitur scilicet ad proprietatem, & ex eo tempore nudæ proprietatis dominus incipit plenam in te habere potestatem.

DE USU ET HABITATIONE.

TITULUS V.

Iisdem illis modis, quibus usufructus constituitur, etiam nudus usus constitui solet: iisdemque illis modis finitur, quibus & usufructus definit.

1 ¶ Minus autem juris est in usu, quam

in usufructu : nam is , qui fundi nudum habet usum , nihil ulterius habere intelligitur , quam ut olivibus , pomis , floribus , feno , stramentis , & lignis ad usum quotidianum utatur : in eoque fundo hætenus ei morari licet ; ut neque domino fundi molestus sit , neque iis , per quos opera rustica sunt , **impedimento** : nec ulli alii jus , quod habet , aut locare , aut vendere , aut gratis concedere potest : (quum is , qui usufructum habet possit hæc omnia facere .)

2 ¶ Item is , qui ædium usum habet , hætenus jus habere intelligitur , ut ipse tantum inhabitet , nec hoc jus ad alium transferre potest . & vix receptum esse videtur , ut hospitem ei recipere liceat : & cum uxore , liberisque suis , item libertis : nec non personis aliis liberis , quibus non minus , quam servis utitur , habitandi jus habeat . Et convenienter , si ad mulierem usus ædium pertineat , cum marito ei habitare liceat .

3 ¶ Item is , ad quem servi usus pertinet , ipse tantum opera atque ministerio ejus , uti potest : ad alium vero nullo modo jus suum transferre ei concessum est . Idem scilicet juris est & in jumento .

4 ¶ Sed & si pecorum , vel ovium usus legatus sit : neque lacte , neque agnis , neque lana utatur usuarius , quia ea in fructu sunt . Plane ad stercoreandum agrum suum pecoribus uti potest .

5 ¶ Sed si cui habitatio legata , sive aliquo modo constituta sit , neque usus videtur .

rar, neque ususfructus, sed quasi proprium aliquod jus : quanquam habitationem habentibus, propter rerum utilitatem, secundum Marcelli sententiam nostra decisione promulgata, permisimus non solum in ea degere, sed etiam aliis locare.

¶ Hæc de servitutibus, & usufructu, & usu, & habitatione dixisse sufficiat. De hæreditatibus autem & obligationibus, suis locis proponemus. Exposuimus summam quibus modis jure gentium res acquiruntur: modo videamus: quibus modis legitimo & civili jure acquiruntur.

DE USUCAPIONIBUS, ET LONGI temporis præscriptionibus.

TITULUS VI

Jure civili constitutum fuerat, ut qui bona fide ab eo, qui dominus non erat, cum crederet cum dominum esse, rem emerit, vel ex donatione, aliave quavis justa causa acceperit, is eam rem, si mobilis erat, anno ubique uno: immobilis, biennio tantum in Italico solo usucaperet, ne rerum dominia in incerto essent. Et quum hoc placitum erat, putantibus antiquioribus, dominis sufficere ad inquirendas res suas præfata tempora: Nobis melior sententia resedit, ne domini maturius suis rebus defraudentur, neque certo loco beneficium hoc concludatur, & ideo constitutionem super hoc promulgavimus, qua cautum est, ut res quidem mo-

biles, per triennium: immobiles vero per longi temporis possessionem (id est, inter presentes decennio, inter absentes viginti annis) usucapiantur, & his modis non solum in Italia, sed etiam in omni terra, quæ nostro imperio gubernatur, dominia rerum iusta causa possessionis præcedente acquirantur.

1 ¶ Sed aliquando etiam si maxime quis bona fide rem possederit: non tamen illi usucapio ullo tempore procedit: veluti si quis liberum hominem, vel rem sacram, vel religiosam, vel servum fugitivum possideat.

2 ¶ Furtivæ quoque res, & quæ vi possessæ sunt, nec si prædicto longo tempore bona fide possessæ fuerint, usucapi possunt. nam furtivarum rerum lex duodecim tabularum, & lex Attilia, inhibent usucapionem: vi possessorum, lex Julia & Plautia.

3 ¶ Quod autem dictum est, furtivarum & vi possessorum rerum usucapionem per leges prohibitam esse: non eo pertinet, ut ne ipse fur, qui ve per vim possidet, usucapere possit (nam his alia ratione usucapio non competit, quia scilicet mala fide possident) sed ne ullus alius, quamvis ab eis bona fide emerit, vel ex alia causa acceperit, usucapiendi jus habeat. Unde in rebus mobilibus non facile procedit, ut bonæ fidei possessoribus usucapio competat. Nam qui (sciens) alienam rem vendiderit, vel ex alia causa tradiderit, furtum ejus committit.

4 ¶ Sed tamen id aliquando aliter se habet.

bet. nam si hæres rem defuncto commodatam, aut locatam, vel apud eum depositam, existimans hæreditariam esse, bona fide accipienti vendiderit, aut donaverit, aut dotis nomine dederit: quin is, qui acceperit, usucapere possit, dubium non est: quippe cum ea res in furti vitium non ceciderit: quum utique hæres, qui bona fide tanquam suam alienaverit, furtum non committat.

5 § Item si is, ad quem ancillæ ususfructus pertinet, partum suum esse credens vendiderit, aut donaverit, furtum non committit. furtum enim sine affectu furandi non committitur.

6 § Aliis quoque modis accidere potest, ut quis sine vitio furti, rem alienam ad aliquem transferat, & efficiat, ut à possessore usucapiatur.

7 § Quod autem ad eas res, quæ solo continentur, expedit, jus ita procedit, ut si quis loci vacantis possessionem propter absentiam aut negligentiam domini, aut quia sine successore decesserit, sine vi nanciscatur: quamvis ipse mala fide possideat (quia intelligit se alienum fundum occupasse) tamen si alii bona fide accipienti tradiderit, poterit ei longa possessione res acquiri: quia neque furtivum, neque vi possessum acceperit. Abolita est enim quorundam veterum sententia, existimantium etiam fundi locive furtum fieri, & eorum utilitati, qui res soli possident, principalibus constitutionibus pro-

spicitur, ne cui longa & indubitata possessio debeat auferri.

8 § Aliquando etiam furtiva, vel vi possessa res usucapi potest: veluti si in domini potestatem reversa fuerit. tunc enim vitio rei purgato, procedit ejus usucapio.

9 § Res fisci nostri usucapi non potest. Sed Papinianus scripsit, bonis vacantibus fisco nondum nunciatis, bonæ fidei emptorem traditam sibi rem ex his bonis usucapere posse: & ita divus Pius, & divi Severus & Antoninus rescripserunt.

10 § Novissime sciendum est, rem talem esse debere, ut in se non habeat vitium, ut à bonæ fidei emptore usucapi possit, vel qui ex alia iusta causa possidet.

11 § Error autem falsæ causæ usucapionem non parit: veluti si quis cum non emerit, emisse se existimans, possideat: vel cum ei donatum non fuerit, quasi ex donatione possideat.

12 § Diutina possessio, quæ prodesse ceperat defuncto, & hæredi, & bonorum possessori continuatur, licet ipse sciat prædium alienum esse. quod si ille initium justum non habuit: hæredi & bonorum possessori, licet ignorant, possessio non prodest. Quod nostra constitutio similiter & in usucapionibus observari constituit, ut tempora continuentur. Inter venditorem quoque & emptorem conjungi tempora, divi Severus & Antoninus rescripserunt.

13 § Edicto divi Marci cavetur, cum, qui

DE USUCAP. ET LONGI. &c. 77
 qui à fisco rem alienam emit, si post venditionem quinquennium præterierit, posse dominum rei exceptione repellere. Constitutio autem divæ memoriæ Zenonis bene prospexit iis, qui à fisco per venditionem, aut donationem, vel alium titulum accipiunt aliquid: ut ipsi quidem securi statim fiant: & victores existant, sive experiantur, sive conveniantur. Adversus autem sacratissimum ærarium usque ad quadriennium liceat eis intendere, qui pro dominio vel hypotheca earum rerum, quæ alienatæ sunt, putaverint sibi quædam competere actiones. Nostra autem divina constitutio, quam nuper promulgavimus, etiam de iis, qui à nostra, vel venerabilis Augustæ domo aliquid acceperint, hæc statuit, quæ in fiscalibus alienationibus præfatæ Zenonianæ constitutionis continentur.

DE DONATIONIBUS.

TITULUS VII.

EST & aliud genus acquisitionis, donatio.
 Donationum autem duo sunt genera: mortis causa, & non mortis causa.

¶ Mortis causa donatio est, quæ propter mortis sit suspensionem: cum quis ita donat, ut si quid humanitus ei contigisset, haberet is, qui accepit. si autem supervixerit: is, qui donavit, reciperet: vel si eum donationis pœnituisse; aut prior decederet, cui donatum sit. Hæc mortis causa dona-

tiones ad exemplum legatorum redactæ sunt per omnia: nam cum prudentibus ambiguum fuerat, utrum donationis, an legati instar eam obtinere oporteret, & utriusque causæ quædam habebat insignia, & alii ad aliud genus eam retrahebant: à nobis constitutum est, ut per omnia fere legatis connumeretur, & sic procedat, quemadmodum nostra constitutio eam formavit. Et in summa, mortis causa donatio est, cum magis se quis velit habere, quam eum, cui donat: magisque eum, cui donat, quam hæredem suum: sic & apud Homerum Telemachus donat Piræo:

Πείραϊ, ὃ γάρ τ' ἰδὲ μὲν ὅπως ἔσται τὰ δὲ ἔργα.
 Εἶπεν ἐμὲ μνηστῆρες, ἀγλῶορες ἐν μεγάροισι
 Λάθρη κτείναντες, πατρῷα πάντα δάσοντα,
 Αὐτὸν ἔχοντά σε βέλομι ἐπαυρέμεν, ἢ πινυ
 τῶνδε.

Εἰ δ' ἐκ' ἐγὼ ἱπποῖσι φόνον κ' κῆρυ φασδέυσω,
 Δὴ τότε μοι χαίρουσι φέρειν πρὸς δώματα
 χαίρων. id est,

*Piræe incertus quoniam rerum exitus harum est,
 Si tacita incautum stolidi me forte necare
 Morte proci poterunt, & opes vexare paternæ:
 Hac ego te malis, quam illorum quæpiam ha-
 bere.*

Sin ego eos justa meritos affecero clade.

Tum mihi tu lato reddes illa omnia latus.

¶ Aliæ autem donationes sunt, quæ sine ulla mortis cogitatione fiunt, quas inter vivos

vivos appellamus, quæ non omnino comparantur legatis : quæ si fuerint perfectæ, temere revocari non possunt. Perficiuntur autem, cum donator suam voluntatem scriptis, aut sine scriptis manifestaverit. Et ad exemplum venditionis, nostra constitutio eas etiam in se habere necessitatem traditionis voluit: ut etiam si non tradantur, habeant plenissimum & perfectum robur, & traditionis necessitas incumbat donatori. Et cum retro principum dispositiones insinuari eas actis intervenientibus volebant, si majores fuerant ducentorum solidorum : constitutio nostra eam quantitatem usque ad quingentos solidos ampliavit, quam stare etiam sine insinuatione statuit: sed & quasdam donationes invenit, quæ penitus insinuationem fieri minime desiderant, sed in se plenissimam habent firmitatem. Alia insuper multa ad uberiorem exitum donationum invenimus : quæ omnia ex nostris constitutionibus, quas super his exposuimus, colligenda sunt. Sciendum est tamen, quod etsi plenissimæ sint donationes : si tamen ingrati existant homines, in quos beneficium collatum est: donatoribus per nostram constitutionem licentiam præstitimus certis ex causis eas revocare : ne illi, qui suas res in alios contulerint, ab his quandam patiantur injuriam vel jacturam, secundum enumeratos in constitutione nostra modos.

3 ¶ Est & aliud genus inter vivos donationis, quod veteribus quidem prudentibus

penitus erat incognitum, postea autem à junioribus divi principibus introductum est, quod ante nuptias vocabatur, & tacitam in se conditionem habebat, ut tunc ratum esset, cum matrimonium esset insequentum. Ideoque ante nuptias appellabatur, quod ante matrimonium efficiebatur, & nunquam post nuptias celebratas talis donatio procedebat. Sed primus quidem divus Justinus pater noster, cum augeri dotes & post nuptias fuerat permissum: si quid tale eveniret, & ante nuptias augeri donationem & constante matrimonio, sua constitutione permisit: sed tamen nomen inconveniens remanebat, cum ante nuptias quidem vocabatur, post nuptias autem tale accipiebat incrementum. Sed nos plenissimo fini tradere sanctiones cupientes, & consequentia nomina rebus esse studentes, constituimus, ut tales donationes non angeantur tantum, sed etiam constante matrimonio initium accipiant: & non ante nuptias, sed propter nuptias vocentur: & dotibus in hoc exæquentur, ut quemadmodum dotes constante matrimonio non solum augentur, sed etiam fiunt: ita & istæ donationes, quæ propter nuptias introductæ sunt, non solum antecedant matrimonium, sed eo etiam contractio augeantur, & constituentur.

4 ¶ Erat olim & alius modus civilis acquisitionis, per jus accrescendi, quod est tale: Si communem servum habens aliquis cum Titio, solus libertatem ei imposuerit vel

vin-

vindicta, vel testamento: eo casu pars ejus amittebatur, & socio accrescebat. Sed cum pessimum fuerat exemplo, & libertate servum defraudari, & ex ea humanioribus quidem dominis damnum inferri, scavioribus autem dominis lucrum accedere: hoc quasi invidia plenum, pio remedio per nostram constitutionem mederi necessarium duximus. Et invenimus viam, per quam & manumissor, & socius ejus, & qui libertatem accepit, nostro beneficio fruantur libertate cum effectu procedente (cujus favore antiquos legumlatores multa etiam contra communes regulas statuisse manifestum est) & eo, qui eam libertatem imposuit, suæ liberalitatis stabilitate gaudente: & socio indemnè conservato, pretiumque servi secundum partem domini, quod nos definivimus, accipiente.

QUIBUS ALIENARE LICET, vel non.

TITULUS. VIII.

Accidit aliquando, ut qui dominus sit, alienare non possit: & contra, qui dominus non sit, alienanda rei potestatem habeat. Nam dotale prædium maritus invita muliere per legem Juliam prohibetur alienare: quamvis ipsius sit, dotis causa ei datum, quod nos legem Juliam corrigentes, in meliorem statum deduximus. Cum enim lex in solis tantummodo rebus locum habebat,

E 5. quæ

quæ Italicæ fuerant : & alienationes inhibebat , quæ invita muliere fiebant , hypothecas autem earum rerum , etiam volente ea : utriusque remedium imposuimus , ut etiam in eas res , quæ in provinciali solo positæ sunt , interdita sit alienatio vel obligatio : ut neutrum eorum neque consentientibus mulieribus procedat , ne sexus muliebris fragilitas in perniciem substantiæ earum convertatur.

1 § Contra autem creditor pignus ex pactione , quamvis ejus ea res non sit , alienare potest. Sed hoc forsitan ideo videtur fieri , quod voluntate debitoris intelligitur pignus alienari , quia ab initio contractus pactus est , ut liceret creditori pignus vendere , si pecunia non solvatur. Sed ne creditores jus suum persequi impedirentur , neque debitores temere suarum rerum dominium amittere viderentur : nostra constitutione consultum est , & certus modus impositus est , per quem pignorum distractio possit procedere : cujus tenore utrique parti , creditorum & debitorum , satis abunde prævisum est.

2 § Nunc admonendi sumus , neque pupillum , neque pupillam ullam rem sine tutoris auctoritate alienare posse. Ideoque si mutuatam pecuniam sine tutoris auctoritate alicui dederit , non contrahit obligationem : quia pecuniam non facit accipientis , ideoque vindicari nummi possunt , sicubi extant. Sed si nummi , quos mutuo minor dederit , ab eo , qui accepit , bona fide consumpti sunt : condici possunt. si mala fide , ad exhibendum de his

his agi potest. At ex contrario, omnes res pupillo & pupillæ sine tutoris auctoritate recte dari possunt. Ideoque si debitor pupillo solvat, necessaria est debitori tutoris auctoritas, alioqui non liberabitur. Sed hoc etiam evidentissima ratione statutum est in constitutione, quam ad Cæsarienses advocatos ex suggestione Triboniani viri eminentissimi, quæstoris sacri palatii nostri, promulgavimus: qua dispositum est, ita licere tutori vel curatori debitorem pupillarem solvere, ut prius judicialis sententia sine omni damno celebrata, hoc permittat. quo subsequuto, & judex pronunciaverit, & debitor solverit sequatur hujusmodi solutionem plenissima securitas. Sin autem aliter, quam disposuimus, solutio facta fuerit, pecuniam autem salvam habeat pupillus, aut ex ea locupletior sit, & adhuc eandem pecuniæ summam petat: per exceptionem doli mali poterit submoveri. Quod si male consumpserit, aut furto, (aut vi) amiserit: nihil proderit debitori doli mali exceptio, sed nihilominus condemnabitur: quia temere sine tutoris auctoritate, & non secundum nostram dispositionem solverit. Sed ex diverso, pupilli vel pupillæ solvere sine tutoris auctoritate non possunt. quia id, quod solvant, non sit accipientis: quum scilicet nullius rei alienatio eis sine tutoris auctoritate concessa sit.

PER QUAS PERSONAS CUIQUE
acquiritur.

TITULUS IX.

Acquiritur vobis non solum per vosmet-
ipsos, sed etiam per eos, quos in pote-
state habetis, (item per servos, in quibus u-
sum fructum habetis:) item per homines li-
beros, & per servos alienos, quos bona fide
possidetis, de quibus singulis diligentius di-
spiciamus.

¶ Igitur liberi vestri utriusque sexus,
quos in potestate habetis, olim quidem, quic-
quid ad eos pervenerat (exceptis videlicet
castrensibus pecuniis) hoc parentibus suis ac-
quirebant sine ulla distinctione: & hoc ita
parentum fiebat, ut etiam esset eis licentia
quod per unum vel unam eorum acquisitum
esset, alii filio, vel extraneo donare, vel ven-
dere, vel quocunque modo voluerant, ap-
plicare. Quod nobis inhumanum visum est:
& generali constitutione emissa, & liberis
pepercimus, & patribus honorem debitum
reservavimus. Sancitum etenim a nobis est,
ut si quid ex re patris ei obveniat, hoc se-
cundum antiquam observationem totum pa-
renti acquiratur. Quæ enim invidia est, quod
ex patris occasione profectum est, hoc ad eum
reverti? Quod autem ex alia causa sibi fi-
lius familias acquisivit: hujus usum fructum
patri quidem acquirat, dominium autem
apud eum remaneat: ne quod ei suis labori-
bus,

bus, vel prospera fortuna accesserit, hoc in alium perveniens, luctuosum ei procedat.

2 ¶ Hoc quoque à nobis dispositum est & in ea specie, ubi parens emancipando liberos suos ex rebus, quæ acquisitionem effugiebant, sibi tertiam partem retinere (si voluerat) licentiam ex anterioribus constitutionibus habebat, quasi pro pretio quodammodo emancipationis: & inhumanum quiddam accidebat, sicut filius rerum suarum ex hac emancipatione dominio pro parte (tertia) defraudaretur: & quod honoris ei ex emancipatione additum erat, quod sui juris effectus esset, hoc per rerum diminutionem decresceret. Ideoque statuimus, ut parens pro tertia parte domini, quam retinere poterat, dimidiam non domini rerum, sed ususfructus retineat. Ita etenim res intactæ apud filium remanebunt, & pater ampliore summa fruetur, pro tertia dimidia potiturus,

3 ¶ Item vobis acquiritur, quod servi vestri ex traditione nanciscuntur: sive quid stipulentur, sive ex donatione, vel ex legato vel ex qualibet alia causa acquirant. Hoc enim vobis ignorantibus & invitis obvenit. Ipse enim servus, qui in potestate alterius est, nihil suum habere potest. Sed si hæres institutus sit, non alias nisi vestro jussu, hæreditatem adire potest. Et si vobis jubentibus adierit: vobis hæreditas acquiritur, perinde ac si vos ipsi hæredes instituti essetis. Et convenienter scilicet vobis legatum per eos acquiritur. Non solum autem proprietas per

cos, quos, in potestate habetis, vobis acquiritur : sed etiam possessio. Cujuscunque enim rei possessionem adepti fuerint, id vos possidere videmini. Unde etiam per eos usucapio, vel longi temporis possessio vobis accidit.

4 ¶ De iis autem servis, in quibus tantummodo usumfructum habetis, ita placuit: ut quicquid ex re vestra, vel ex operis suis acquirant, id vobis adjiciatur: quod vero extra eas causas consequuti sunt, id ad dominum proprietatis pertineat. Itaque si his servus hæres institutus sit, legatumve quidei, aut donatum fuerit: non usufructuario, sed domino proprietatis acquiritur. Idem placet & de eo, qui à vobis bona fide possidetur: sive is liber sit, sive alienus servus. Quod enim placuit de usufructuario, idem placet & de bonæ fidei possessore. Itaque quod extra istas duas causas acquiritur: id vel ad ipsum pertinet, si liber est: vel ad dominum, si servus est. Sed bonæ fidei possessor cum usufructu perit servum, (quia eo modo dominus sit) ex omnibus causis per eum sibi acquirere potest. Fructuarius vero usucapere non potest: primum, quia non possidet; sed habet jus utendi fruendi: deinde quia scit servum alienum esse. Non solum autem proprietates per eos servos, in quibus usumfructum habetis, vel quos bona fide possidetis, aut per liberam personam, quæ bona fide vobis servit, vobis acquiritur: sed etiam possessio. Loquimur autem in utriusque persona secundum

dum distinctionem, quam proxime exposuimus: id est, si quam possessionem ex re vestra, vel ex suis operis adepti fuerint.

5 ¶ Ex his itaque apparet, per liberos homines, quos neque vestro juri subjectos habetis, neque bona fide possidetis: item per alienos servos, in quibus neque usumfructum habetis, neque possessionem justam, nulla ex causa vobis acquiri posse. Et hoc est, quod dicitur, per extraneam personam nihil acquiri posse: excepto eo, quod per liberam personam (veluti per procuratorem) placet non solum scientibus, sed & ignorantibus vobis acquiri possessionem, secundum divi Severi constitutionem: & per hanc possessionem etiam dominium, si dominus fuerit, qui tradidit: vel usucapionem, aut longi temporis præscriptionem, si dominus non sit.

6 ¶ Haftenus tantisper admonuisse sufficiat, quemadmodum singulæ res vobis acquirantur. nam, legatorum jus, quo & ipso singulæ res vobis acquiruntur: item fideicommissorum, ubi singulæ res vobis relinquuntur: opportunius inferiore loco referemus. Videamus utique nunc, quibus modis per universitatem res vobis acquirantur. Si cui ergo hæredes facti sitis, sive cujus bonorum possessionem petieritis, vel si quem arrogaveritis, vel si cujus bona libertatum conservandarum causa vobis addicta fuerint: ejus res omnes ad vos transeunt. Ac prius de hæreditatibus dispiciamus, quarum duplex conditio est. nam vel ex testamento, vel
ab

ab intestato ad vos pertinent. Et prius est, ut de his dispiciamus, quæ ex testamento vobis obveniunt. qua in re necessarium est, initium de ordinandis testamentis exponere.

DE TESTAMENTIS. ordinandis.

TITULUS X.

Testamentum ex eo appellatur, quod **m-**
entis sit.

1 ¶ Sed ut nihil antiquitatis penitus igno-
retur, sciendum est, olim quidem duo gene-
ra Testamentorum in usu fuisse: quorum al-
tero in pace & otio utebantur, quod calatis
comitiis appellabant: altero, cum in prælium
exituri essent, quod procinctum dicebatur.
Accessit deinde tertium genus testamento-
rum, quod dicebatur per æs & libram: sci-
licet quod per emancipationem, id est, ima-
ginariam quandam venditionem agebatur,
quinque testibus, & libripende, civibus Ro-
manis puberibus præsentibus, & eo, qui fa-
milix emptor dicebatur. Sed illa quidem
priora duo genera testamentorum ex veteri-
bus temporibus in desuetudinem abierunt.
quod vero per æs & libram fiebat, licet diu-
tius permanferit, attamen partim & hoc in
usu esse desiit.

2 ¶ Sed prædicta quidem nomina testa-
mentorum ad jus civile referebantur, postea
vero ex edicto prætoris forma alia facie-
dorum testamentorum introducta est. jure
enim

enim honorario nulla emancipatio desiderabatur : sed septem testium signa sufficiebant, cum jure civili signa testium non essent necessaria.

3 ¶ Sed cum paulatim tam ex usu hominum, quam ex constitutionum emendationibus cœpit in unam consonantiam jus civile & prætorium jungi: constitutum est, ut a quo eodemque tempore (quod jus civile quodammodo exigebat) septem testibus adhibitis & subscriptione testium (quod ex constitutionibus inventum est, & ex edicto prætoris) signacula testamentis imponerentur: ita, ut hoc jus tripartitum esse videatur: & testes quidem & eorum præsentia uno contextu testamenti celebrandi gratia, à jure civili descendant: subscriptiones autem testatoris & testium, & sacrarum constitutionum observatione adhibeantur: signacula autem, & testium numerus, ex edicto prætoris.

4 ¶ Sed his omnibus à nostra constitutione propter testamentorum sinceritatem, ut nulla fraus adhibeatur, hoc additum est: ut per manus testatoris vel testium nomen hæredis exprimatur, & omnia secundum illius constitutionis tenorem procedant.

5 ¶ Possunt autem omnes testes & uno annulo signare testamentum, quid enim si septem annuli una sculptura fuerint, secundum quod Papiniano visum est? Sed & alieno quoque annulo licet signare (testamentum.)

6 ¶ Testes autem adhiberi possunt ii, cum quibus testamenti factio est. Sed neque

mulier, neque impubes, neque servus, neque furiosus, neque mutus, neque surdus, neque is, cui bonis interdictum est, neque in quos leges jubent improbos intestabilesque esse possunt in numerum testium adhiberi.

7 ¶ Sed cum aliquis ex testibus testamenti quidem faciendi tempore liber existimabatur, postea autem servus apparuit: tam divus Hadrianus Catonio, quam postea divi, Severus & Antoninus rescripserunt, subvenire se ex sua liberalitate testamento: ut sic habeatur (firmum,) ac si, ut oportebat, factum esset, cum eo tempore quo testamentum signaretur, omnium consensu hic testis liberi loco fuerit: neque quisquam esset, qui status ei quaestionem moveret.

8 ¶ Pater, nec non is, qui in potestate ejus est, item duo fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, utique testes in uno testamento fieri possunt: quia nihil nocet, ex una domo plures testes alieno negotio adhiberi.

9 ¶ In testibus autem non debet esse is, qui in potestate testatoris est. Sed si filius familias de castrensi peculio post missionem faciat testamentum, nec pater ejus recte adhibetur testis, nec is, qui in potestate ejusdem patris est. reprobatum est enim in eà re domesticum testimonium.

10 ¶ Sed neque hæres scriptus, neque is, qui in potestate ejus est, neque pater ejus, qui cum habet in potestate, neque fratres, qui in ejusdem patris potestate sunt, testes ad-

adhiberi possunt: quia hoc totum negotium, quod agitur testamenti ordinandi gratia, creditur hodie inter testatorem & heredem agi. Licet autem totum jus tale conturbatum fuerat, & veteres quidem familiæ emptorem, & eos qui per potestatem ei conjuncti fuerant, à testamentariis testimoniis repellabant: hæredi (autem,) & iis, qui per potestatem ei conjuncti fuerant, concedebant testimonia in testamentis præstare: licet ii, qui id permittebant, hoc jure minime abuti eos debere suadebant: tamen nos eandem observationem corrigentes, & quod ab illis suatum est, in legis necessitatem transferentes, ad imitationem pristini familiæ emptoris, merito nec hæredi, (qui imaginem vetustissimi familiæ emptoris obtinet) neque aliis personis, quæ ei (ut dictum est) conjunctæ sunt, licentiam concedimus, sibi quodammodo testimonia præstare. ideoque nec ejusmodi veteres constitutiones nostro Codici inseri permisimus.

II § Legatariis autem & fideicommissariis, quia non juris successores sunt, & aliis personis eis conjunctis testimonium non denegamus: immo in quadam nostra constitutione & hoc specialiter eis concessimus. Et multo magis iis, qui in eorum potestate sunt, vel qui eos habent in potestate, hujusmodi licentiam damus.

12 § Nihil autem interest, testamentum in tabulis, an in chartis, membranisque, vel in alia materia fiat.

13 ¶ Sed & unum testamentum pluribus codicibus conficere quis potest, secundum obtinentem tamen observationem omnibus factis. quod interdum etiam necessarium est: veluti si quis navigaturus & secum ferre, & (domi) relinquere iudiciorum suorum contestationem velit, vel propter alias innumerales causas, quæ humanis necessitatibus imminet.

14 ¶ Sed hæc quidem de testamentis, quæ scriptis conficiuntur, (sufficiunt.) si quis autem sine scriptis voluerit ordinare jure civili testamentum: septem testibus adhibitis, & sua voluntate coram eis nuncupata, sciat hoc perfectissimum testamentum jure civili, firmumque constitutum.

DE MILITARI TESTAMENTO.

TITULUS XI.

SUPRA dicta diligens observatio in ordinandis testamentis, militibus, propter nimiam imperitiam eorum, constitutionibus (principalibus) remissa est, Nam quamvis ii neque legitimum numerum testium adhibuerint; neque aliam testamentorum solemnitatem observaverint: recte nihilominus testantur, videlicet cum in expeditionibus occupati sunt: quod merito nostra constitutio introduxit. Quoquo enim modo voluntas ejus suprema inveniat, sive scripta, sive sine scriptura: valet testamentum ex voluntate ejus. Illis autem temporibus, per quæ citra
expe-

expeditionum necessitatē in aliis locis vel suis aedibus degunt : minime ad vendicandum tale privilegium adjuvantur. sed testari quidem , et si filii familiarum sint , propter militiam conceduntur : jure tamen communi eadem observatione & in eorum testamentis adhibenda, quam in testamentis paganorum proxime exposuimus.

I § Plane de testamentis militum divus Trajanus Catilio Severo ita rescripsit : Id privilegium , quod militantibus datum est, ut quoquo modo facta ab his testamenta rata sint: sic intelligi debet, ut utique prius constare debeat, testamentum factum esse, quod & sine scriptura & à non militantibus fieri potest. Si ergo miles, de cujus bonis apud te quæritur, convocatis ad hoc hominibus, ut voluntatem suam testaretur, ita loquutus est, ut declararet, quem vellet sibi heredem esse, & cui libertatem tribueret : potest videri, sine scripto hoc modo esse testatus, & voluntas ejus rata habenda est. Cæterum si (ut plerumque sermonibus fieri solet) dixit alicui, *ego te heredem facio*, aut, *bona mea tibi relinquo* : non oportet hoc pro testamento observari. Nec ullorum magis interest, quam ipsorum, quibus id privilegium datum est, ejusmodi exemplum non admitti. Alioqui non difficulter post mortem alicujus militis testes existerent, qui affirmarent se audisse dicentem aliquem, relinquere se bona, cui visum sit, & per hoc vera judicia subverterentur.

2 ¶ Quinimo & mutus & surdus miles testamentum facere potest.

3 ¶ Sed hæcenus hoc illis à principalibus constitutionibus conceditur, quatenus militant, & in castris degunt. Post missionem vero veterani, vel extra castra (alii,) si faciant adhuc militantes testamentum, communi omnium civium Romanorum jure id facere debent. Et quod in castris fecerint testamentum, non communi jure, sed quomodo voluerint: post missionem intra annum tantum valebit. Quid ergo si intra annum quis decesserit, conditio autem hæredi adscripta post annum extiterit? an quasi militis testamentum valeat? Et placet valere quasi militis.

4 ¶ Sed & si quis ante militiam non jure fecit testamentum, & miles factus, & in expeditione degens resignavit illud, & quædam adjecit, siue detraxit, vel alias manifesta est militis voluntas hoc valere volentis: dicendum est valere hoc testamentum, quasi ex nova militis voluntate.

5 ¶ Denique & si in arrogationem datus fuerit miles, vel filius familiæ emancipatus est, testamentum ejus quasi ex nova militis voluntate valet, nec videtur capitis deminutione irritum fieri.

6 ¶ Sciendum tamen est, quod cum ad exemplum castrensis peculii, tam anteriores leges, quam principales constitutiones quibusdam quasi castrensis dederant peculia, & horum quibusdam permissum fuerat etiam in potestate degentibus testari: nostra (id)

QUIB. NON EST PERMISS. &c. 95
constitutio latius extendens, permiserit omnibus in hujusmodi peculius testari quidem, sed jure communi. Cujus constitutionis tenore perspecto, licentia est, nihil eorum, quæ ad præfatam jus pertinent, ignorare.

**QUIBUS NON EST PERMISSUM
facere Testamentum.**

TITULUS XII.

Non tamen omnibus licet facere testamentum. Statim enim li, qui alieno juri subjecti sunt, testamenti faciendi jus non habent: adeo quidem, ut quamvis parentes eis permiserint, nihilo magis jure testari possunt: exceptis iis, quos antea enumeravimus, & præcipue militibus, qui in potestate parentum sunt, quibus de eo, quod in castris acquisierunt, permissum est ex constitutionibus principum testamentum facere. Quod quidem jus ab initio tantum militantibus datum est, tam ex auctoritate divi Augusti, quam Nervæ, nec non optimi Imperatoris Trajani: postea verò subscriptione divi Hadriani, etiam dimissis à militia, id est, veteranis concessum est. Itaque si quidem fecerint de castrensi peculio testamentum; pertinebit hoc ad eum, quem hæredem reliquerunt. si vero intestati decesserint, nullis liberis vel fratribus superstitis: ad parentes eorum jure communi pertinebit. Ex hoc intelligere possumus: quod in castris acquisierit miles: qui in potestate patris est, neque

ipsum patrem adimere posse, neque patris creditores id vendere, vel aliter inquietare, neque patre mortuo cum fratribus communione esse: sed scilicet proprium ejus esse, qui id in castris adquisierit: quanquam jure civili omnium, qui in potestate parentum sunt, peculia perinde in bonis parentum computentur, ac servorum peculia in bonis dominorum numerantur: exceptis videlicet iis, quæ ex sacris constitutionibus, & præcipue nostris, propter diversas causas non acquiruntur. præter hos igitur, qui castrense peculium vel quasi castrense habent, si quis alius filiusfamilias testamentum fecerit, inutile est, licet suæ potestatis factus decesserit.

1 ¶ Præterea testamentum facere non possunt impuberes: quia nullum eorum animi judicium est. Item furiosi: quia mente carent. Nec ad rem pertinet, si impubes, postea pubes: aut furiosus, postea compos mentis factus fuerit, & decesserit. Furiosi autem, si per id tempus fecerint testamentum, quo furor eorum intermissus est: jure testati esse videntur, certe eo, quod ante furorem fecerint, testamento valente. Nam neque testamentum recte factum, neque ullum aliud negotium recte gestum, postea furor interveniens perimit.

2 ¶ Item prodigus cui bonorum suorum administratio interdicta est, testamentum facere non potest: sed id, quod ante fecerit, quam interdictio bonorum suorum ei fiat, ratum est.

3 ¶ Item

3 § Item surdus & mutus non semper testamentum facere possunt. Utrique autem de eo surdo loquimur, qui omnino non exaudit, non qui tarde exaudit. nam & mutus is intelligitur, qui eloqui nihil potest, non qui tarde loquitur. sæpe enim etiam literati & eruditi homines variis casibus & audiendi & loquendi facultatem amittunt. Unde nostra constitutio etiam his subvenit, ut certis casibus & modis secundum normam ejus possint testari, aliaque facere, quæ eis permessa sunt. Sed si quis post testamentum factum, adversa valetudine, aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse cœperit, ratum nihilominus manet ejus testamentum.

4 § Cæcus autem non potest facere testamentum, nisi per observationem, quam lex divi Justinii patris nostri introduxit.

5 § Ejus, qui apud hostes est, testamentum, quod ibi fecit, non valet, quamvis redierit. sed quod, tum in civitate fuerat, fecit: sive redierit, valet jure postliminii: sive illic decesserit, valet ex lege Cornelia.

DE EXHEREDATIONE liberorum.

TITULUS XIII.

Non tamen ut omnino valeat testamentum, sufficit hæc observatio, quam supra exposuimus: sed qui filium in potestate habet, curare debet, ut eum heredem instituat, vel ex heredem eum nominatum faciat: alio-

qui si cum silentio præterierit, inutiliter testabitur: adeo quidem, ut si vivo patre, filius mortuus sit, nemo hæres ex eo testamento existeret possit, quia scilicet ab initio non constiterit testamentum. Sed non ita de filiabus & aliis per virilem sexum descendibus liberis utriusque sexus antiquitati fuerat observatum: sed si non fuerant scripti hæredes scriptæve, vel exheredati exheredatæve: testamentum quidem non infirmabatur, jus tamen accrescendi eis ad certam portionem præstabatur. sed nec nominatim eas personas exheredare parentibus necesse erat, sed licebat inter cæteros hoc facere. Nominatim autem quis exheredari videtur, siue ita exheredetur, *Tirius filius meus exheres esto*: siue ita, *filium meum exheres esto*, non adjecto proprio nomine, scilicet si alius filius non exstet.

¶ Posthumi quoque liberi, vel hæredes institui debent, vel exheredati. Et in eo par omnium conditio est, quod & filio posthumum, & quolibet ex cæteris liberis, siue fœminini sexus, siue masculini, præterito, valet quidem testamentum, sed postea agnatione posthumi siue posthumæ rumpitur, & ea ratione totum infirmatur. Ideoque si mulier, ex qua posthumus aut posthuma sperabatur, abortum fecerit: nihil impedimento est scriptis hæredibus ad hereditatem adeundam. Sed fœminini quidem sexus personæ vel nominatim, vel inter cæteros exheredari solebant: dum tamen, si inter cæte-

ros

ros exhæredarentur, aliquid eis legaretur, ne viderentur præteritæ esse per oblivionem. Masculos veroposthumos, id est, Filios, & deinceps, placuit non aliter recte exhæredari: nisi nominatim exhæredarentur: hoc scilicet modo, *quicumque mihi filius genitus fuerit, exhæres esto.*

2 ¶ Posthumorum autem loco sunt & hi, qui in sui hæredis locum succedendo, quasi agnascendo sunt parentibus sui hæredes: ut ecce, si quis filium, & ex eo nepotem neptemve in potestate habeat: quia filius gradu præcedit, is solus jura sui hæredis habet, quamvis nepos quoque & neptis ex eo in eadem potestate sint. Sed si filius ejus vivo eo moriatur, aut qualibet alia ratione exeat de potestate ejus: incipit nepos neptisve in ejus locum succedere, & eo modo jura suorum hæredum quasi agnatione nanciscuntur. Ne ergo eo modo rumpatur ejus testamentum: sicut ipsum filium vel hæredem instituere, vel nominatim exhæredare debet testator, ne non jure faciat testamentum: ita & nepotem neptemve ex filio necesse est ei vel hæredem instituere, vel exhæredare: ne forte eo vivo, filio mortuo, succedendo in locum ejus nepos neptisve, quasi agnatione rumpat testamentum. Idque lege Julia Vellea provisum est, in qua similis exhæredationis modus ad similitudinem posthumorum demonstratur.

3 ¶ Emancipatos liberos jure civili neque hæredes instituere, neque exhæredare

necesse est: quia non sunt sui hæredes. Sed prætor omnes, tam feminini sexus, quam masculini, si hæredes non instituantur, exhæredari jubet: virilis sexus nominatim, feminini vero inter cæteros: quia si neque hæredes instituti fuerint, neque ita (ut diximus) exhæredati, permittit eis prætor contra tabulas testamenti bonorum possessionem.

4 ¶ Adoptivi liberi, quamdiu sunt in potestate patris adoptivi, ejusdem juris habentur, cujus sunt iustis nuptiis quæsitæ. itaque hæredes instituendi, vel exhæredandi sunt secundum ea, quæ de naturalibus exposuimus. Emancipati vero à patre adoptivo, neque jure civili, neque (eo jure,) quod ad edictum prætoris attinet, inter liberos connumerantur. Qua ratione accidit, ut ex diverso (quod ad naturalem parentem attinet) quamdiu quidem sunt in adoptiva familia, extraneorum numero habeantur: ut eos neque hæredes instituere, neque exhæredare necesse sit. cum vero emancipati fuerint ab adoptivo patre: tunc incipiant in ea causa esse, in qua futuri essent, si à naturali patre emancipati fuissent.

5 ¶ Sed hæc quidem vetustas introducebat. nostra vero constitutio inter masculos & feminas in hoc jure nihil interesse existimans: quia utraque persona in hominum procreatione simili naturæ officio fungitur, & lege antiqua (duodecim tabularum) omnes similiter ad successionem ab intestato vocabantur, quod & prætores postea secuti esse

esse videntur: ideo simplex ac simile jus, & in filiis, & in filiabus, & in cæteris descendentibus per virilem sexum personis, non solum jam natis, sed etiam posthumis, introduxit: ut omnes, siue sui, siue emancipati sint, vel hæredes instituantur, vel nominatim exhæredentur: & eundem habeant effectum circa testamenta parentum suorum infirmenda, & hæreditatem auferendam, quem filii sui vel emancipati habent, siue jam nati sint, siue adhuc in utero constituti, postea nati sint. Circa adoptivos autem (filios) certam induximus divisionem, quæ in nostra constitutione, quam super adoptivis tulimus, continetur.

6 ¶ Sed si in expeditione occupatus, miles testamentum faciat, & liberos suos jam natos, vel postumos nominatim non exhæredaverit, sed (silentio) præterierit, non ignorans, an habeat liberos: silentium ejus pro exhæredatione nominatim facta valere, constitutionibus principum cautum est.

7 ¶ Mater, vel avus maternus necesse non habent liberos suos, aut hæredes instituere, aut exhæredare, sed possunt eos silentio omittere. nam silentium matris, aut avi materni, & cæterorum per matrem ascendentium, tantum facit, quantum exhæredatio patris. Neque enim matri filium filiamve, neque avo materno nepotem neptemve ex filia, si eum eamve hæredem non instituat, exhæredare necesse est: siue de jure civili quæramus, siue de edicto prætoris, quo (prætor)

tor) præteritis liberis contra tabulas bonorum possessionem permittit: sed aliud eis adimniculum servatur, quod paulo post vobis manifestum fiet.

DE HÆREDIBUS instituendis.

TITULUS XIV.

Hæredes instituere permissum est tam liberis homines, quam servos: & tam proprios quam alienos. Proprios autem omnem quidem secundum plurium sententias non aliter, quam cum libertate, recte instituere licebat: **hodie vero etiam sine libertate**, ex nostra constitutione hæredes eos instituere permissum est. Quod non per innovationem induximus, sed quoniam æquius erat, & Atilicino placuisse Paulus suis libris, quostam ad Masurium Sabinum, quam ad Plautium scripsit, refert. Proprius autem servus etiam is intelligitur, in quo nudam proprietatem testator habet, alio usumfructum habente. Est tamen casus, in quo nec cum libertate utiliter servus à domina hæres instituitur, ut constitutione divorum Severi & Antonini cavetur. cujus verba hæc sunt: **Servum adulterio maculatum, non jure testamento manumissum ante sententiam ab ea muliere videri, quæ rea fuerat ejusdem criminis postulata, rationis est.** Quare sequitur, ut in eundem à domina collata hæredis institutio, nullius momenti habeatur.

Aliq-

Alien^{us} servus etiam is intelligitur, in quo
usumfructum testator habet.

1 ¶ Servus autem à domino suo hæres
institutus, siquidem in eadem causa manserit: fit ex testamento liber, hæresque ei ne-
cessarius. Si vero à vivo testatore manumis-
sus fuerit, suo arbitrio adire hæreditatem
potest: quia non fit hæres necessarius, cum
utrumque ex domini testamento non conse-
quatur. Quod si alienatus fuerit: jussu novi
domini adire hæreditatem debet, & ea ra-
tione per eum dominus fit hæres. nam ipse
alienatus, neque liber neque hæres esse po-
test, etiam si cum libertate hæres institutus
fuerit: destitisse enim à libertatis datione
videtur dominus, qui eum alienavit. Alie-
nus quoque servus hæres institutus, si in ea-
dem causa duraverit, jussu ejusdomini adire
hæreditatem debet. Si vero alienatus fuerit
ab eo, aut vivo testatore, aut post mortem
ejus, antequam adeat, debet jussu novi do-
mini adire. At si manumissus est vivo testa-
tore, vel mortuo, antequam adeat, suo ar-
bitrio adire potest hæreditatem.

2 ¶ Servus etiam alienus post domini
mortem recte hæres instituitur: quia & cum
hæreditariis servis est testamenti factio, Non-
dum enim adita hæreditas, personæ vicem
sustinet, non hæredis futuri, sed defuncti:
cum etiam ejus, qui in utero est, servus recte
hæres instituat.

3 ¶ Servus (antem) plurium, cum qui-
bus testamenti factio est, ab extraneo insti-
tutus

turus hæres, unicuique dominorum, cuius iussu adierit, proportionem dominii acquirit hereditatem.

4 § Et unum hominem, & plures usque in infinitum quot quis hæredes velit facere, licet.

5 § Hereditas plerumque dividitur in duodecim uncias, quæ assis appellatione continentur. Habent autem & hæ partes propria nomina ab uncia usque ad assem hæc: sextans, quadrans, triens, quincunx, semis, septunx, bes, dodrans, dextans, deunx. Non autem utiq; (semper) duodecim uncias esse oportet. nam tot unciarum assis efficiunt, quot testator voluerit. & si unum tantum quis ex semisse (verbi gratia) heredem scripserit: totus as in semisse erit. Neque enim idem ex parte testatus, & ex parte intestatus decedere potest: nisi sit miles, cuius sola voluntas in testando spectatur. Et è contrario potest quis in quantascunque voluerit plurius uncias suam hereditatem dividere.

6 § Si plures instituantur hæredes: ita demum in hoc casu partium distributio necessaria est, si nolit testator eos ex æquis partibus hæredes esse. satis enim constat, nullis partibus nominatis, ex æquis partibus eos hæredes esse. Partibus autem in quorundam personis expressis, si quis alius sine parte nominatus erit: si quidem aliqua pars assis deerit: ex ea parte hæres fit. Et si plures sine parte scripti sunt, omnes in eandem partem concurrunt. Si vero totus as

com-

completus sit : ii, qui nominatim expressas partes habent, in dimidiam partem vocantur : & ille vel illi omnes in alteram dimidiam. Nec interest, primus, an medius, an novissimus, sine parte hæres scriptus sit. ea enim pars data intelligitur, quæ vacat.

7 § Videamus, si pars aliqua vacet, nec tamen quisquam sine parte sit hæres institutus quid juris sit. veluti si tres ex quartis partibus hæredes scripti sunt. Et constat vacantem partem singulis tacite pro hæreditaria parte accedere, & perinde haberi, ac si ex tertiis partibus hæredes scripti essent. & ex diverso, si plures hæredes scripti in portionibus sint : tacite singulis decrescere : ut si (verbi gratia) quatuor ex tertiis partibus hæredes scripti sint, perinde habeantur, ac si unusquisque ex quarta parte hæres scriptus fuisset.

8 § Et si plures uneix, quam duodecim distributæ sint : is, qui sine parte institutus est, quod dupondio deest, habebit. Idemque erit, si dupondius expletus sit. quæ omnes partes ad assem postea revocantur, quamvis sint plurium unicarum.

9 § Hæres & pure & sub conditione institui potest : ex certo tempore, aut ad certum tempus non potest : veluti, *post quinquennium quam moriar*, vel *ex calendis illis*, vel *usque ad Calendas illas hæres esto*, Denique diem adjectum haberi pro supervacuo placet : & perinde esse, ac si pure hæres institutus esset.

10 § Impossibilis conditio in institutionibus & legatis, nec non in fideicommissis, & libertatibus, pro non scripta habetur.

11 § Si plures conditiones in institutionibus adscriptae sunt: siquidem conjunctim, ut puta *si illud & illud factum fuerit*: omnibus parendum est. si separatim, veluti *si illud aut illud factum erit*: cuilibet (conditioni) obtemperare satis est.

12 § Li, quos nunquam testator vidit, haeredes institui possunt. veluti si fratris filios peregrinantes, ignorans qui essent, haeredes instituerit. ignorantia enim testantis inutilem institutionem non facit.

DE VULGARI SUBSTITUTIONE.

TITULUS XV.

Potest autem quis in testamento suo plures gradus haeredum facere: ut puta, *si ille haeres non erit, ille haeres esto*: & deinceps, in quantum velit testator: ut novissimo loco in subsidium vel servum necessarium haerodem instituere (possit.)

1 § Et plures in unius locum possunt substitui, vel unus in pluriam, vel singuli in singulorum, vel invicem ipsi, qui haeredes instituti sunt.

2 § Et si ex disparibus partibus haeredes scriptos invicem substituerit, & nullam mentionem in substitutione partium habuerit: eas videtur in substitutione partes dedisse, quas in institutione expressit: & ita divus Pius rescripsit.

3 § Sed

3 ¶ Sed si instituto hæredi, cohærede substituto dato, alius ei substitutus fuerit: divi Severus & Antoninus sine distinctione rescripserunt, ad utramque partem substitutum admitti.

4 ¶ Si servum alienum quis patrem familias arbitratus, hæredem scripserit: & si hæres non esset, Mævium ei substituerit: isque servus jussu domini adierit hæreditatem: (Mævius) substitutus, in partem admittitur. *Ita enim verba, si hæres non erit, in eo quidem quem alieno jure subjectum esse testator scit, sic accipiuntur: si neque ipse hæres erit, neque alium hæredem effecerit. in eo vero, quem patrem familias esse arbitratur, illud significant: si hæreditatem sibi, vel ei, cujus juri postea subjectus esse cœperit, non acquisierit. Idque Tiberius Cæsar in persona Parthenii servi sui constituit.*

DE PUPILLARI substitutione.

TITULUS XVI.

Liberis suis impuberibus, quos in potestate quis habet, non solum ita, ut supra diximus, substituere potest: id est, ut si hæredes ei non exstiterint, alius sit ei hæres: sed eo amplius ut si hæredes ei exstiterint, & adhuc impuberes mortui fuerint, sit eis aliquis hæres: veluti si quis dicat hoc modo.

Titius filius meus hæres mihi esto. Et si filius meus hæres mihi non erit: si hæres erit, &
præ

prius moriatur, quam in suam tutelam venerit: tunc S^cjus hæres esto. quo casu, siquidem non existerit hæres filius: tunc substitutus patri fit hæres. si vero existerit hæres filius, & ante pubertatem decesserit: ipsi filio fit hæres substitutus. nam moribus institutum est, ut quum ejus ætatis filii sint, in qua ipsi sibi testamentum facere non possunt: parentes eis faciant.

1. ¶ Quæ ratione excitati, etiam constitutionem posuimus in nostro Codice, quæ prospectum est, ut si qui mente captos habeant filios, vel nepotes, vel pronepotes, cujuscunque sexus vel gradus: liceat eis, & si puberes sint, ad exemplum pupillaris substitutionis, certas personas substituere. sin autem resipuerint, eandem substitutionem infirmari. & hoc ad exemplum pupillaris substitutionis, quæ postquam pupillus adoleverit, infirmatur.

2. ¶ Igitur in pupillari substitutione secundum præfatum modum ordinata, duo quodammodo sunt testamenta: alterum patris, alterum filii, tanquam si ipse filius sibi hæredem instituisset: aut certe unum testamentum est duarum causarum, id est, duarum hæreditatum.

3. ¶ Sin autem quis ita formidolosus sit, ut timeat, ne filius suus pupillus adhuc, ex eo, quod palam substitutum acceperit, post obitum ejus periculo insidiarum subjaceat: vulgarem quidem substitutionem palam facere, & in primis testamenti partibus (ordinare)

nare) debet: illam **autem substitutionem**, per quam, si hæres exstiterit pupillus, & intra pubertatem decesserit substitutus vocatur: separatim in inferioribus partibus scribere debet, eamque partem proprio lino, propriaque cera consignare: & in priorē parte **testamenti** cavere, ne inferiores tabulæ vivo filio & adhuc impubere aperiantur.

Illud palam est, non ideo minus valere substitutionem impubēis filii, quod in eisdem tabulis scripta sit, quibus sibi quisque hæredem instituisse, quamvis pupillo hoc periculosum sit.

4 ¶ Non solum **autem** hæredibus institutis impuberibus liberis ita substituere parentes possunt, ut si hæredes eis exstiterint, & ante pubertatem mortui fuerint, sit eis hæres is, quem ipsi voluerint: sed etiam exhæredatis. Itaque eo casu si quid (exhæredato) pupillo ex hæreditatibus, legatissime, aut donationibus propinquorum atque amicorum acquisitum fuerit: id omne ad substitutum pertinebit. Quæcunque diximus de substitutione impuberum liberorum, vel hæredum institutorum, vel exhæredatorum: eadem etiam de posthumis intelligimus.

5 ¶ Liberis **autem** suis testamentum nemo facere potest, nisi & sibi faciat. nam pupillare testamentum, pars & sequela est paterni testamenti: adeo, ut si patris testamentum non valeat: nec filii quidem valebit,

¶ Vel singulis liberis, vel ei, qui co-
sum novissimus impubes morietur, substitui
potest.

potest. singulis quidem, si neminem eorum intestatum decedere voluerit, novissimo, si jus legitimarum hæreditarium integrum inter eos custodiri velit.

7 ¶ Substituitur autem impuberi aut nominatim, veluti *Titius*: aut generaliter, ut *quisquis mihi hæres erit*. Quibus verbis vocantur ex substitutione, impubere mortuo filio, illi, qui & scripti sunt hæredes, & exstiterunt, & pro qua parte hæredes facti sunt.

8 ¶ Masculo igitur usque ad quatuordecim annos substitui potest: fœminæ usque ad duodecim annos: & si hoc tempus excesserint, substitutio evanescit.

9 ¶ Extraneo vero, vel filio puberi hæredi instituto, ita substituere nemo potest, ut si hæres exstiterit, & intra aliquod tempus decesserit, alius ei sit hæres: sed hoc solum permissum est, ut cum per fideicommissum testator obliget alii hæreditatem ejus, vel totam, vel pro parte restituere. quod jus quale sit, suo loco trademus.

QUIBUS MODIS TESTAMENTA infirmantur.

TITULUS XVII.

Testamentum jure factum usque eo valet, donec rumpatur, irritumve fiat.

¶ Rumpitur autem testamentum, cum in eodem statu manente testatore, ipsius testamenti jus vitietur. Si quis enim post factum testamentum adoptaverit sibi filium

per Imperatorem. cum, qui est sui juris, aut per prætorem secundum nostram constitutionem, eum, qui in potestate parentis fuerit: testamentum ejus rumpitur, quasi agnatione sue hæredis.

2 ¶ Posteriore quoque testamento, quod jure perfectum est, superius rumpitur. nec interest, exstiterit aliquis hæres ex eo, an non. hoc enim solum spectatur, an aliquo casu existere potuerit. Ideoque si quis noluerit hæres esse, aut vivo testatore, aut post mortem ejus ante, quam hæreditatem adiret, decesserit: aut conditione, sub qua hæres institutus est, defectus sit: in his casibus paterfamilias intestatus moritur. Nam & prius testamentum non valet, ruptum à posteriore: & posterius æque nullas habet vires, cum ex eo nemo hæres exstiterit.

3 ¶ Sed & si quis priore testamento jure perfecto, posterius æque jure fecerit: etiam si ex certis rebus in eo hæredem instituerit: superius tamen testamentum sublatum esse: divi Severus & Antoninus rescripserunt. cujus constitutionis verba (& hic) inseri iussimus, quum aliud quoque præterea in ea constitutione expressum sit. Imperatores Severus & Antoninus Coccejo Campano. Testamentum secundo loco factum, licet in eo certarum rerum hæres scriptus sit, perinde jure valere, ac si rerum mentio facta non esset: sed & teneri hæredem scriptum, ut contentus rebus sibi datis aut suppleta quarta ex lege Falcidia, hæreditatem resti-

tuat his , qui in priore testamento scrip-
ti fuerant , propter inserta fideicommissi ver-
ba , quibus , ut valeret prius testamentum ,
expressum est : dubitari non oportet. Et
ruptum quidem testamentum hoc modo ef-
ficitur.

4 § Alio autem modo testamenta jure
facta infirmantur : veluti cum is , qui fe-
cit testamentum , capite deminutus sit.
quod quibus modis accadat , primo libro re-
tulimus.

5 § Hoc autem casu irrita fieri testa-
menta dicuntur , quum alioqui & quæ rum-
puntur , irrita fiant : & ea , quæ statim ab
initio non jure fiunt , irrita sint. sed & ea ,
quæ jure facta sunt , & postea per capitis
deminutionem irrita fiunt , possumus nihilo-
minus rupta dicere. Sed quia sane commo-
dius erat singulas causas singulis appella-
tionibus distingui : ideo quædam non jure fa-
cta dicuntur , quædam jure facta rumpi , vel
irrita fieri.

6 § Non tamen per omnia inutilia sunt
ea testamenta , quæ ab initio jure facta , per
capitis deminutionem irrita facta sunt. nam
si septem testium signis signata sunt : potest
scriptus hæres secundum tabulas testamenti
bonorum possessionem agnoscere. si modo
defunctus , & civis Romanus , & suæ pote-
statis mortis tempore fuerit. Nam si ideo
irritum factum sit testamentum , quia civita-
tem , vel etiam libertatem testator amisit ,
aut quia in adoptionem se dedit , & mortis
tem-

tempore in adoptivi patris potestate sit: non potest scriptus hæres secundum tabulas bonorum possessionem petere.

7 ¶ Ex eo autem solo non potest infirmari testamentum, quod postea testator id noluerit valere: usque adeo, ut & si quis post factum prius testamentum posterius facere cœperit: & aut mortalitate præventus, aut quia cum ejus rei pœniruit, id non perfecerit: divi Pertinacis oratione cautum sit: ne alias tabulæ priores jure factæ irritæ fiant, nisi sequentes jure ordinatæ & perfectæ fuerint. nam imperfectum testamentum sine dubio nullum est.

8 ¶ Eadem oratione expressit, non admissurum se hæreditatem ejus, qui litis causa principem reliquerit hæredem: neque tabulas non legitime factas, in quibus ipse ob eam causam hæres institutus erat, probaturum: neque ex nuda voce hæredis nomen admissurum: neque ex ulla scriptura, cui juris auctoritas desit, aliquid adepturum. Secundum hoc divi Severus & Antoninus sæpissime rescripserunt. Licet enim (inquiunt) legibus soluti simus, attamen legibus vivimus,

DE INOFFICIOSO testamento.

TITULUS XVIII.

Quia plerumque parentes sine causa liberos suos exhæredant, vel omittunt:

inductum est, ut de inofficioso testamento agere possint liberi, qui queruntur, aut inique se exheredatos, aut inique prateritos hoc colore, quasi non sanæ mentis fuerint, cum testamentum ordinarent. Sed hoc dicitur, non quasi vere furiosus sit, sed recta quidem fecerit testamentum, non autem ex officio pietatis. Nam si vere furiosus sit, nullum testamentum est.

1 § Non autem liberis tantum permiscum est testamentum parentum inofficiosum accusare, verum etiam liberorum parentibus. Soror autem & frater, turpibus personis scriptis heredibus, ex sacris constitutionibus prelati sunt. Non ergo contra omnes heredes agere possunt. Ultra fratres igitur & sorores cognati nullo modo aut agere possunt, aut agentes vincere.

2 § Tam autem naturales liberi, quam secundum nostræ constitutionis divisionem adoptati, ita dum de inofficioso testamento agere possunt, si nullo alio jure ad defuncti bona venire possint. Nam qui ad hereditatem totam vel partem ejus alio jure veniunt de inofficioso agere non possunt. Posthumi quoque, qui nullo alio jure venire possunt de inofficioso agere possunt.

3 § Sed hæc ita accipienda sunt, si nihil eis penitus à testatoribus testamento relictum est, quod nostra constitutio ad reverentiam nature introduxit. Sin vero quantacunque pars hereditatis vel res eis fuerit relicta: de inofficioso querela quiescente, id

id, quod eis decet, usque ad quartam legitimam partis repleatur: licet non fuerit adjectum, boni viri arbitratu debere eam compleri.

4 ¶ Si tutor nomine pupilli, cuius tutelam gerebat, ex testamento patris sui legatum acceperit, cum nihil erat ipsi tutori relictum à patre suo: nihilominus poterit nomine suo de inofficioso patris testamento agere.

5 ¶ Sed si è contrario pupilli nomine, cui nihil relictum fuerat, de inofficioso egerit, & superatus est: ipse (tutor,) quod sibi in testamento eodem legatum relictum est, non amittit,

6 ¶ Igitur quartam quis debet habere, ut de inofficioso agere non possit: sive jure hereditario, sive jure legati, vel fideicommissi: vel si mortis causa, ei quarta donata fuerit, vel inter vivos: in iis tantummodo casibus, quorum mentionem facit nostra constitutio: vel aliis modis, qui (in nostris) constitutionibus continentur. Quod autem de quarta diximus, ita intelligendum est: ut sive unus fuerit, sive plures, quibus agere de inofficioso testamento permittitur, una quarta eis dari possit, ut ea pro rata eis distribuatur.

DE HÆREDUM QUALITATE & differentia.

TITULUS XIX.

Hæredes autem, aut necessarii dicuntur, aut sui & necessarii, aut extranei.

1 ¶ **Necessarius** hæres est servus hæres institutus. **Ideo**que sic appellatur, quia sive velit, sive nolit, **omnino** post mortem testatoris **protinus** liber & **necessarius** hæres fit. **Unde** qui facultates suas suspectas habent: solent servum suum primo aut secundo, aut etiam ulteriore gradu hæredem instituere: ut si creditoribus satis non fiat, potius ejus hæredis bona, quam ipsius testatoris a creditoribus possideantur, vel distrahantur, vel inter eos dividantur. Pro hoc tamen incommodo, illud ei commodum præstatur: ut ea, qua post mortem patroni sui sibi acquisierit, ipsi reserventur. Et quamvis bona defuncti non sufficiant creditoribus: (iterum) tamen ex ea causa res ejus, quas sibi acquisierit, non veneunt.

2 ¶ **Sui** autem & **necessarii** hæredes sunt, veluti filius, filia, nepos neptisve ex filio, & deinceps ceteri liberi, qui in potestate morientis modo fuerint. **Sed** ut nepos, neptisve sui hæredes sint, non sufficit eum eamve in potestate avi mortis tempore fuisse: sed opus est, ut pater ejus vivo patre suo defierit suus hæres esse, aut morte interceptus, aut qualibet alia ratione liberatus a patris potestate: tunc enim nepos neptisve in locum patris sui succedit, **Sed** qui quidem hæredes ideo appellantur, quia domestici hæredes sunt, & vivo quoque patre quodammodo domini existimantur. **Unde** etiam si quis intestatus moriatur: prima causa est in successione liberorum, **Necessarii** vero ideo

ideo dicuntur, quia omnino, siue velint, siue nolint, tam ab intestato, quam ex testamento (**ex lege duodecim tabularum**) hæredes fiunt. Sed his prætor permittit volentibus abstinere hæreditate: ut potius parentis, quam ipsorum bona similiter à creditoribus possideantur.

3 ¶ Ceteri, qui testatoris juri subjecti non sunt, extranei hæredes appellantur. Itaque liberi quoque nostri, qui in potestate nostra non sunt, hæredes à nobis instituti, extranei hæredes nobis videntur. Qua de causa, & qui hæredes à matre instituuntur, eodem numero sunt: quia fœminæ in potestate liberos non habent. Servus quoque hæres à domino institutus, & post testamentum factum ab eo manumissus, eodem numero habetur.

4 ¶ In extraneis hæredibus illud observatur, ut sit cum eis testamenti factio: siue hæredes ipsi instituuntur, siue hi, qui in potestate eorum sunt. & id duobus temporibus inspicitur: testamenti **quidem** (facti) **tempore**, ut constiterit institutio: mortis **vero** testatoris, ut effectum habeat: hoc amplius; & cum adit hæreditatem, esse debet cum eo testamenti factio, siue pure, siue sub conditione hæres institutus sit. nam jus hæredis eo maxime tempore inspicendum est, quo acquirit hæreditatem. Medio autem tempore inter factum testamentum, & mortem testatoris, vel conditionem institutionis existentem, mutatio juris non nocet hæredi:

redi: quia (ut diximus) tria tempora inspicere debent. Testamentum autem factionem non solum is habere videtur, qui testamentum facere potest: sed etiam, qui ex alieno testamento vel ipse capere potest, vel alii acquirere, licet non possit facere testamentum. Et ideo furiosus & mutus, & posthumus, & infans, & filius familias, & servus alienus testamenti factionem habere dicuntur. Licet enim testamentum facere non possint, attamen ex testamento vel sibi, vel alii acquirere possunt.

5 ¶ Extraneis autem heredibus deliberandi potestas est de adeunda hereditate, vel non **adeunda**. Sed si ve is, cui abstinendi potestas est, immiscuerit se bonis hereditatis, si ve **extraneus**, cui de adeunda hereditate deliberare licet, adierit: postea relinquenda hereditatis facultatem non habet, nisi minor sit viginti quinque annis: Nam hujus ætatis hominibus, sicut in cæteris omnibus causis deceptis: ita & si temere damnosam hereditatem susceperint, prætor succurrit. Sciendum est tamen divum Hadrianum etiam majori viginti quinque annis veniam dedisse, cum post aditam hereditatem grande æ alienam, quod aditam hereditatis tempore latebat, emerisset. Sed hoc quidem divus Hadrianus cuidam speciali beneficio præstitit: divus autem Gordianus postea militibus tantummodo hoc concessit.

6 ¶ Sed nostra benevolentia commune omnibus subjectis Imperio nostro hoc beneficium

scium præstitit : & constitutionem tam æquissimam, quam nobilissimam scripsit : cuius tenorem si observaverint homines, licet eis adire hæreditatem, & in tantum teneri, quantum valere bona hæreditatis contingit : ut ex hac causa neque deliberationis auxilium sit eis necessarium, nisi omissa observatione nostræ constitutionis, & deliberandum existimaverint, & sese veteri gravamini aditionis supponere maluerint.

7 ¶ Item extraneus hæres testamento institutus, aut ab intestato ad legitimam hæreditatem vocatus, potest aut pro hærede gerendo, aut etiam nuda voluntate suscipiendæ hæreditatis hæres fieri. Pro hærede autem gerere quis videtur, si rebus hæreditariis tanquam hæres utatur, vel vendendo res hæreditarias, vel prædia colendo locando, & quoquo modo voluntatem suam declarat, vel re, vel verbo de adeunda hæreditate : dummodo sciat eum, in cuius bonis pro hærede gerit, testatum intestatumve obiisse, & se ei hæredem esse. Pro hærede enim gerere, est pro domino gerere. veteres enim hæredes pro dominis appellabant. Sicut autem nuda voluntate extraneus hæres fit : ita contraria destinatione statim ab hæreditate repellitur. Eum, qui surdus vel mutus natus, vel postea factus est, nihil prohibet pro hærede gerere, & acquirere sibi hæreditatem : si tamen intelligit, quod agit.

DE LEGATIS.

TITULUS XX.

Post hæc videamus de legatis : quæ pars juris extra propositam quidem materiam videtur , (nam loquimur de iis juris figuris , quibus per universitatem res nobis acquiritur) sed cum omnino de testamentis , & de hæredibus , qui in testamento instituuntur (loquuti sumus : non sine causa sequenti loco potest hæc juris materia tractari.

1 ¶ Legatum itaque est donatio quædam à defuncto relicta, ab hærede præstanda.

2 ¶ Sed olim quidem erant legatorum genera quatuor: per vindicationem, per damnationem, sinendi modo, per præceptionem: & certa quædam verba cuique generi legatorum adsignata erant, quæ per singula genera legatorum significabantur. Sed ex constitutionibus divorum Principum solennitas hujusmodi verborum penitus sublata est. Nostri autem constitutio, quam cum magna fecimus lucubratione, defunctorum voluntates validiores esse cupientes, & non verbis, sed voluntatibus eorum faventes, disposuit; ut omnibus legatis una sit natura, & quibuscunque verbis aliquid relictum sit, liceat legatariis in persequi, non solum per actiones personales, sed etiam per in rem, & per hypothecariam. Cujus constitutionis perpensum modum ex ipsius tenore perfectissime accipere possibile est.

3 ¶ Sed

3 ¶ Sed non usque ad eam constitutionem standum esse existimavimus. Cum enim antiquitatem invenimus legata quidem stricte concludentem, fideicommissis autem, quæ ex voluntate magis descendebant defunctorum, pinguiorem naturam indulgentem: necessarium esse duximus, omnia legata fideicommissis exæquare: ut nulla sit inter ea differentia: sed quod deest legatis, hoc repleatur ex natura fideicommissorum: & si quid amplius est in legatis, per hoc crescat fideicommissorum natura. Sed ne in primis legum cunabulis permistim de his exponendo. studiosis adolescentibus quandam introducamus difficultatem: operæ pretium esse duximus, interim separatim prius de legatis: & postea de fideicommissis tractare, ut natura utriusque juris cognita, facile possint permissionem eorum eruditi subtilioribus auribus accipere.

4 ¶ Non solum autem testatoris vel hæredis res, sed etiam aliena legari potest: ita, ut hæres cogatur redimere eam, & præstare: vel si eam non potest redimere, æstimationem ejus dare. Sed si talis sit res, cujus commercium non est, (vel adipisci non potest:) nec æstimatio ejus debetur: veluti si campum Martium, vel basilicas, vel templa, vel quæ publico usui destinata sunt, legaverit. nam nullius momenti (tale) legatum est. Quod autem diximus alienam rem posse legari: ita intelligendum est, si defun-

ctus sciebat alienam rem esse, non ignorabat. Forſitan enim ſi ſciſſet alienam rem eſſe, non legaret: & ita divus Pius reſcripſit. Et verius eſt, ipſum qui agit, id eſt, legatarium probare oportere, ſciſſe alienam rem legare defunctum: non heredem probare oportere, ignorare alienam: quia ſemper neceſſitas probandi incumbit illi, qui agit.

5 ¶ Sed & ſi rem obligatam creditor aliquis legaverit, neceſſe habet hæres (eam) luere, Et (in) hoc quoque caſu idem placet, quod in re aliena: ut ita demum luere neceſſe habeat hæres, ſi ſciebat defunctus rem obligatam eſſe. & ita divi Severus & Antoninus reſcripſerunt. Si tamen defunctus voluerit legatarium luere, & hoc expreſſerit: non debet hæres eam luere.

6 ¶ Si res aliena legata fuerit: & ejus rei vivo teſtatore legatarius dominus factus fuerit: ſi quidem ex cauſa emptionis: ex teſtamento actione pretium conſequi poteſt. Si vero ex cauſa lucrativa, veluti ex donatione, vel ex alia ſimili cauſa, agere non poteſt. nam traditum eſt duas lucrativas cauſas in eundem hominem & eandem rem concurrere non poſſe. Hac ratione, ſi ex duobus teſtamentis eadem res eidem debeatur: intereſt, utrum rem, an æſtimationem ex teſtamento conſequutus ſit. nam ſi rem habet, agere non poteſt, quia habet eam ex cauſa lucrativa. ſi æſtimationem, agere poteſt.

7 § Ea quoque res, quæ in rerum natura non est, si modo futura est, recte legatur: veluti fructus: qui in illo fundo nati erunt, aut quod ex illa ancilla natum erit.

8 § Si eadem res duobus legata sit, siue conjunctim, siue disjunctim: si ambo perveniant ad legatum, scinditur inter eos legatum: si alter deficiat (quia aut spreverit legatum, aut vivo testatore decesserit, vel alio quoquo modo defecerit) totum ad collegatarium pertinet. Conjunctim autem legatur, veluti si quis dicat, *Titio & Sejo hominem Stichum do, lego.* disjunctim ita, *Titio hominem Stichum do, lego. Sejo hominem Stichum do, lego.* Sed & si exprefferit eundem hominem Stichum, æque disjunctim legatum intelligitur.

9 § Si cui fundus alienus legatus sit, & emerit proprietatem deducto usufructu, & ususfructus ad eum pervenerit, & postea ex testamento agat: recte eum agere, & fundum petere, Julianus ait: quia ususfructus, in petitione, servitatis locum obtinet: sed officio judicis continetur, ut deducto usufructu, jubeat æstimationem præstari.

10 § Sed si rem legatarii quis ei legaverit, inutile est legatum: quia quod proprium est ipsius, amplius ejus fieri non potest: & licet alienaverit eam, non debetur, nec ipsa res, nec æstimatio ejus.

11 § Si quis rem suam quasi alienam legaverit: valet legatum. nam plus valet quod in veritate est, quam quod in opinione.

ne. Sed & si legatarii esse putavit, valere constat: quia exitum voluntas defuncti habere potest.

12 § Si rem suam legaverit testator, posteaque eam alienaverit: Celsus putat, si non adimendi animo vendidit, nihilominus deberi. Idemque divi Severus & Antoninus rescripserunt. Idem rescripserunt eum, qui post testamentum factum prædia, quæ legata erant, pignori dedit, ademisse legatum non videri: & ideo legatarium cum herede (ejus) agere posse, ut prædia à creditore luan-
tur. Sivero quis partem rei legatæ alienaverit: pars, quæ non est alienata omnino debetur. pars autem alienata ita debetur, si non adimendi animo alienata sit.

13 § Si quis debitori suo liberationem legaverit, legatum utile est: & neque ab ipso debitore, neque ab hærede ejus potest hæres petere: neque ab alio, qui hæredis loco sit. Sed & potest à debitore conveniri, ut liberet eum. Potest etiam quis vel ad tempus jubere, ne hæres petat.

14 § Ex contrario, si debitor creditori suo quod debet legaverit: inutile est legatum, si nihil plus est in legato, quam in debito: quia nihil amplius per legatum habet. Quod si in diem, vel sub conditione debitum ei pure legaverit: utile est legatum propter representationem. Quod si vivo testatore dies venerit, vel conditio extiterit: Papinianus scripsit, utile esse nihilominus legatum: quia semel constitit. quod & verum

rūm est. Non enim placuit sententia existimantium, extinctum esse legatum, quia in eam causam pervenerit, à qua incipere non potest.

15 ¶ Sed si uxori maritus dotem legaverit, valet legatum: quia plenius est legatum, quam de dote actio. Sed si, quam non accepit dotem, legaverit: divi Severus & Antoninus rescripserunt, si quidem simpliciter legaverit, inutile esse legatum: si vero certa pecunia, vel certum corpus, aut instrumenta dotis in relegando demonstrata sunt, valere legatum.

16 ¶ Si res legata sine facto hæredis perierit, legatario decedit. Et si servus alienus legatus sine facto hæredis manumissus fuerit: non tenetur hæres. Si vero hæredis servus legatus sit, & ipse eum manumiserit, teneri ipsum Julianus scripsit. nec interest, sciverit, an ignoraverit à se legatum esse. Sed & si alii donaverit servum, & is, cui donatus est, eum manumiserit, tenetur hæres quamvis ignoraverit à se, eum legatum esse.

17 ¶ Si quis ancillas cum suis natis legaverit etiam si ancille mortue fuerint, parvus legato cedunt. Idem est, & si ordinarii servi cum vicariis legati fuerint: quia licet mortui sint ordinarii, tamen vicarii legato cedunt. Sed si servus fuerit cum peculio legatus: mortuo servo vel manumissio, vel alienatio, peculū legatum extinguitur. Idem est, si fundus instructus, vel cum instrumen-

ro legatus fuerit. Nam fundo alienato, & instrumenti legatum extinguitur.

18 § Si grex legatus fuerit: & postea ad unam ovem pervenerit: quod superfuerit, vindicari potest. Grege autem legato, etiam eas oves, quæ post testamentum factum gregi adjiciuntur, legato cedere Julianus ait. Est autem gregis unum corpus ex distantibus capitibus, sicut ædium unum corpus est ex cohærentibus lapidibus.

19 § Ædibus denique legatis, columnas & marmora, quæ post testamentum factum adjecta sunt, legato (dicimus) cedere.

20 § Si peculium legatum fuerit: sine dubio, quicquid peculio accedit, vel decedit vivo testatore, legatarii lucro vel damno

est. Quod si post mortem testatoris ante aditam hæreditatem (aliquid) servus acquisierit: Julianus ait, si quidem ipsi manumisso peculium legatum fuerit: omne, quod ante aditam hæreditatem acquisitum est, legatario cedere, quia hujusmodi legati dies ab adita hæreditate cedit, sed si extraneo peculium legatum fuerit: non cedere ea legato, nisi ex rebus peculiaribus auctum fuerit peculium. Peculium autem, nisi legatum fuerit, manumisso non debetur: quamvis si vivus manumiserit, sufficit, si non adimatur.

& ita divi Severus & Antoninus rescripserunt, idem rescripserunt, peculio legato, non videri id relictum, ut petitionem habeat pecuniæ, quam in rationes dominicas impenderit. Idem rescripserunt, peculium vi-

deri

deri legatum, cum rationibus redditis liber esse iussus est, & ex eo reliqua inferre.

21 ¶ Tam autem corporales res legari possunt, quam incorporales: & ideo quod defuncto debetur, potest alicui legari, ut actiones suas hæres legatario præstet: nisi exegerit vivus testator pecuniam. nam hoc casu legatum extinguitur. Sed & tale legatum valet, *damna est hæres meus domum illius restituere*, vel, *illum aere alieno liberare*.

22 ¶ Si generaliter servus, vel res alia legatur: electio legatarii est, nisi aliud testator dixerit.

23 ¶ Optionis legatum, (id est,) ubi testator ex servis suis, vel aliis rebus optare legatarium iusserat, habebat olim in se conditionem: & ideo nisi ipse legatarius vivus optasset, ad hæredem legatum non trans mittebat: sed ex constitutione nostra & hoc in meliorem statum reformatum est: & data est licentia hæredi legatarii optare (servum,) licet vivus legatarius hoc non fecerit. Et diligentiori tractatu habito, & hoc in nostra constitutione additum est; si plures legatarii extiterint, quibus optio relicta est, & dissentiant in corpore eligendo: si unius legatarii plures hæredes (sint,) & inter se circa optandum dissentiant alio aliud corpus eligere cupiente, ne pereat legatum (quod plerique prudentium contra benevolentiam introducebant) fortunam esse hujus optionis judicem, & forte hoc esse dirimendum, ut ad quem

forte

sors venerit, illius sententia in optione præcellat.

24 ¶ Legari autem illis solum potest, cum quibus testamenti factio est.

25 ¶ Incertis vero personis neque legata neque fideicommissa olim relinqui concessum erat. Nam ne miles quidem incertæ personæ poterat relinquere, ut divus Hadrianus rescripsit. Incerta autem persona videbatur, quam incerta opinione animo suo testator subiciebat: veluti si quis ita dicat, *quicumque filio meo filiam suam in matrimonium dederit, ei heres meus illum fundum dato.* Illud quoque, quod iis relinquebatur, qui post testamentum scriptum primi Consules designati essent: æque incertæ personæ legari videbatur. & denique multæ aliæ huiusmodi species sunt. Libertas quoque incertæ personæ non videbatur posse dari, quia placebat nominatim servos liberari. sub certa vero demonstratione id est, ex certis personis incertæ personæ recte legabatur: veluti, *ex cognatis meis, qui nunc sunt, si quis filiam meam uxorem duxerit, ei heres meus illam rem dato.* Incertis autem personis legata vel fideicommissa relicta & per errorem soluta, repeti non posse, sacris constitutionibus, cautum erat.

26 ¶ Posthumus quoque alieno inutiliter (antea) legabatur. Est autem alienus posthumus, qui natus inter suos, hæres testatori futurus non est. Ideoque ex emancipato filio conceptus nepos, extraneus erat posthumus avo.

27 ¶ Sed nec hujusmodi species penitus est sine justa emendatione relicta, quum in nostro Codice constitutio posita sit, per quam & huic parti medemur, non solum in hæreditatibus, sed etiam in legatis & fideicommissis: quod evidenter ex ipsius constitutionis lectione clarescit. Tutor autem nec per nostram constitutionem incertus dari debet: quia certo judicio debet, quis pro tutela suæ posteritati cavere.

28 ¶ Posthumus autem alienus hæres institui & ante poterat, & nunc potest, nisi in utero ejus sit, quæ jure nostro uxor esse non potest.

29 ¶ Siquidem in nomine, cognomine, prænomine, (agnomine) legatarii testator erraverit: cum de persona constat, nihilominus valet legatum. Idemque in hæreditatibus servatur, & recte. Nomina enim, significandorum hominum gratia reperta sunt: qui si alio quolibet modo intelligantur, nihil interest.

30 ¶ Huic proxima est illa juris regula, falsa demonstratione legatum non perimi: veluti si quis ita legaverit, *Stichum servum meum verna dō, lego*: licet enim non verna, sed emptus sit: si tamen de servo constat, utile est legatum. Et convenienter, si ita demonstraverit. *Stichum servum, quem à Sejo emi*, sitque ab alio emptus: utile est legatum, si de servo constat.

31 ¶ Longe magis legato falsa causa (adjuncta) non nocet: veluti cum quis ita dixerit:

xerit : Titio , quia me absente negotia mea curavit , Stichum do , lego , vel ita , Titio , quia patrocínio ejus capitali crimine liberatus sum , Stichum do , lego . Licet enim neque negotia testatoris unquam gesserit Titius , neque patrocínio ejus liberatus sit , legatum tamen valet . Sed si conditionaliter enunciata fuerit causa : aliud juris est : veluti hoc modo , Titio , si negotia mea curaverit , fundum (meum) do , lego .

32 ¶ An servo hæredis recte legemus , quæritur . & constat pure inutiliter legari , nec quicquam proficere , si vivo testatore de potestate hæredis exierit : quia quod inutile foret legatum , si statim post factum testamentum decessisset testator , hoc non debet ideo valere , quia diutius testator vixerit . Sub conditione vero recte legatur (servo ,) ut requiramus , an quo tempore dies legati cedit , in potestate hæredis non sit .

33 ¶ Ex diverso , hærede instituto servo , quin domino recte etiam sine conditione legetur , non dubitatur . Nam etsi statim post factum testamentum decesserit testator , non tamen apud eum , qui hæres sit , dies legati cedere intelligitur : cum hæreditas à legato separata sit : & possit per eum servum alius hæres effici , si prius , quam jussu domini adierit , in alterius potestatem translatus sit : vel manumissus ipse hæres efficitur ; quibus casibus utile est legatum : quod si in eadem causa permanserit , & jussu legatarii adierit : evanescit legatum .

34 ¶ Ante hæredis institutionem inutiliter antea legabatur: scilicet quia testamenta vim ex institutione hæredes accipiunt, & ob id veluti caput atque fundamentum intelligitur totius testamenti hæredis institutio. Pari ratione nec libertas ante hæredis institutionem dari poterat. Sed quia incivile esse putavimus, scripturæ ordinem quidem sequi (quod & ipsi antiquitati vituperandum fuerat visum) sperni autem testatoris voluntatem: per nostram constitutionem & hoc vitium emendavimus: ut liceat & ante hæredis institutionem, & inter medias hæredum institutiones legatum relinquere, & multo magis libertatem, cujus usus favorabilior est.

35 ¶ Post mortem quoque hæredis aut legatarii simili modo inutiliter legabatur: veluti si quis ita dicat, *cum hæres meus mortuus fuerit, do, lego*. Item, *pridie quam hæres aut legatarius morietur*. Sed simili modo & hoc correximus, firmitatem hujusmodi legatis ad fideicommissorum similitudinem præstantes, ac in hoc casu deterior causa legatorum, quam fideicommissorum inveniatur.

36 ¶ Pœnæ quoque nomine inutiliter (antea) legabatur & adimebatur, vel transferrebat. Pœnæ autem nomine legari videtur, quod coercendi hæredis causa relinquitur, quo magis aliquid faciat, aut non faciat veluti si quis ita scripserit: *hæres meus si filiam suam in matrimonium Titio collocaverit: vel ex diverso, si non collocaverit, dato*.

to decem aureos Sejo: aut si ita scripserit, ha-
res meus si servum Stichum alienaverit: vel
ex diverso, si non alienaverit, Titio decem
aureos dato. Et in tantum hæc regula observa-
 batur, ut quam plurimis principalibus con-
 stitutionibus significaretur, nec principem
 agnoscere, quod ei pœnæ nomine legatum
 sit. nec ex militis quidem testamento talia
 legata valebant, quamvis aliæ militum vo-
 luntates in ordinandis testamentis valde ob-
 servabantur. quoniam etiam nec libertates pœnæ
 nomine dari posse placebat. eo amplius nec
 hæredem pœnæ nomine adjici posse, Sabi-
 nus existimabat: veluti si quis ita dicat, *Ti-*
tius heres esto; si Titius filiam suam in matri-
monium Sejo collocaverit, Sejus quoque heres
esto. Nihil enim intererat, qua ratione Ti-
 tius coerceretur, utrum legati datione, an
 cohæredis adjectione. Sed hujusmodi scru-
 pulositas nobis non placuit: sed generaliter
 ea, quæ relinquuntur, licet pœnæ nomine
 fuerint relicta, vel adempta, vel in alium
 translata: nihil distare à cæteris legatis con-
 stituimus. **vel in dando, vel in adimendo,**
vel in transferendo: exceptis videlicet iis,
 quæ impossibilia sunt, vel legibus interdicta,
 aut alias probrosa. Hujusmodi enim testa-
 mentorum dispositiones valere, secta meo-
 rum temporum non patitur.

DE ADEMPZIONE
legatorum.

TITULUS XXI.

Ademptio legatorum (sive eodem testamento adimantur, sive codicillis) firma est, sed & sive contrariis verbis fiat ademptio: veluti si quis ita quid legaverit, *do, lego*: ita adimatur, *non do, non lego*: sive non contrariis: sed & aliis quibuscunque verbis.

¶ Transferri quoque legatum ab alio ad alium potest: veluti si quis ita dixerit, *hominem Stichum, quem Titio legavi, Sejo do, lego*: sive in eodem testamento, sive in codicillis hoc fecerit, quo casu simul (&) Titio adimi videtur, & Sejo dari.

DE LEGE FALCIDIA

TITULUS XXII.

Superest, ut de lege Falcidia dispiciamus, qua modus novissime legatis impositus est. Cum enim olim lege duodecim tabularum libera erat legandi potestas, ut liceret vel totum patrimonium legatis erogare (quippe (cum) ea lege ita cautum esset: *uti quisque legasset sua rei, ita jus esto*) visum est hanc legandi licentiam coarctare: idque ipsorum testatorum gratia provisum est, ob id, quod plerumque intestati moriebantur, recusantibus scriptis heredibus pro nullo aut minimo lucro hereditates adire.

Et cum super hoc tam lex Furia, quam lex Voconia latae sunt, quarum neutra sufficiens ad rei consummationem videbatur: novissime lata est lex Falcidia, qua cavetur, ne plus legare liceat, quam dodrantem totorum bonorum: id est: ut siue unus heres institutus sit, siue plures, apud eum eoque pars quarta remaneat.

1 § Et cum quascumque esset, duobus heredibus institutis (veluti Titio & Sejo) si Titii pars, aut tota exhausta sit legatis, quae nominatim ab eo data sunt, aut supra modum onerata: à Sejo vero aut nulla relictæ sint legata, aut quæ partem ejus duntaxat in partem dimidiam minuant: an quia is quartam partem totius hereditatis aut amplius habet, Titio nihil ex legatis, quæ ab eo relictæ sunt, retinere liceat, ut quartam partem suæ partis salvam habeat: placuit posse retinere. & enim in singulis heredibus ratio legis Falcidiæ ponenda est.

2 § Quantitas autem patrimonii, ad quam ratio legis Falcidiæ redigitur, mortis tempore spectatur. Itaque (verbi gratia) si is, qui centum aureorum patrimonium in bonis habeat, centum aureos legaverit: nihil legatariis prodest, si ante aditam hereditatem per servos hereditarios, aut ex parte ancillarum hereditariarum, aut ex fœtu pecorum tantum accesserit hereditati, ut centum (aureis) legatorum nomine erogatis heres quartam partem hereditatis habiturus sit: sed necesse est, ut nihilominus quarta pars

pars legatis detrahatur. Ex diverso, si septuagintaquinque legaverit, & ante aditam hæreditatem in tantum decreverint bona (in incendiis forte aut naufragiis, aut morte servorum) ut non amplius, quam septuagintaquinque (aureorum substantia,) vel etiam minus relinquatur: solida legata debentur. Nec ea res damnosa est hæredi, cui liberum est non adire hæreditatem: quæ res efficit, ut sit necesse legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, cum hærede in portione pacisci.

3 ¶ Cum autem ratio legis Falcidiae ponitur, ante deducitur æs alienum: item funeris impensa, & pretia servorum manumissorum: tunc demum in reliquita ratio habetur, ut ex eo quarta pars apud hæredem remaneat, tres vero partes inter legatarios distribuantur: pro rata scilicet portione ejus, quod cuique eorum legatum fuerit. Itaque si fingamus quadringentos aureos legatos esse, & patrimonii quantitatem, ex qua legata erogari oportet, quadringentorum esse: quarta pars legatariis singulis debet detrahi. Quod si trecentos quinquaginta legatos fingamus: octava debet detrahi. Quod si quingentos legaverit: initio quinta, deinde quarta detrahi debet. Ante enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est, deinde quod ex bonis apud hæredem remanere oportet.

DE FIDEICOMMISSARIIS
Hæreditatibus: (& ad Senatuscon-
sultum Trebellianum.)

TITULUS XXIII.

Nunc transeamus ad fideicommissa. sed prius est, ut de hæreditatibus fideicommissariis videamus.

1 ¶ Sciendum itaque est, omnia fideicommissa primis temporibus infirma fuisse, quia nemo invitus cogebatur præstare id, de quo rogatus erat. Quibus enim non poterant hæreditatem, vel legata relinquere, si relinquebant, fidei committebant eorum, qui capere ex testamento poterant (hæreditatem.) Et ideo fideicommissa appellata sunt, quia nullo vinculo juris, sed tantum pudore eorum, qui rogabantur, continebantur. Postea divus Augustus primus, semel iterumque gratia personarum morus, vel quia per ipsius salutem rogatus quis diceretur, aut ob insignem quorundam perfidiam, jussu Consulibus auctoritatem suam interponere. Quod quia justum videbatur, & populare erat: paulatim conversum est in assiduam jurisdictionem; tantulque eorum favor factus est, ut paulatim etiam prætor proprius crearetur qui de fideicommissis jus diceret, quem fideicommissarium appellabant.

2 ¶ In primis igitur sciendum est, opus esse, ut aliquis recto jure testamento, hæres instituitur; ejusque fideicommittatur, ut

eam hereditatem alii restituat. alioquin inutile est testamentum, in quo nemo hæres instituitur. Cum igitur aliquis scripserit, Lucius Titius hæres esto: potest adjicere, rogo te Luci Titi, ut cum primum poteris hereditatem meam adire, eam Cajo Sejo reddas, restituas. Potest autem quisque & de parte restituenda heredem rogare. Et liberum est, vel pure, vel sub conditione relinquere fideicommissum, vel ex certo die.

3 ¶ Restituta autem hereditate, is quidem, qui restituit, nihilominus hæres permanet: *is vero*, qui recipit hereditatem, aliquando hæredis, aliquando legatarii loco habetur.

4 ¶ Et Neronis quidem temporibus, Trebellio Maximo & Annæo Seneca Consulibus, Senatusconsultum factum est: quo cautum est, ut si hereditas ex fideicommissa causa restituta sit: omnes actiones, quæ jure civili hæredi, & in heredem competere, ei, & in eum darentur, cui ex fideicommissa restituta esset hereditas. Post quod Senatusconsultum prætor utiles actiones ei, & in eum, qui recipit hereditatem, quasi hæredi, & in heredem dare cepit.

5 ¶ Sed quia hæres scripti, cum aut totam hereditatem, aut pene totam plerumque restituere rogabantur, adire hereditatem ob nullum vel minimum lucrum recusabant, atque ob id exstinguebantur fideicommissa: postea Vespasiani Augusti temporibus, Pegaso & Pusione Consulibus, Senatus censuit:

ut ei, qui rogatus esset hereditatem restituere, perinde liceret quartam partem retinere, atque ex lege Falcidia ex legatis retinere conceditur. Ex singulis quoque rebus, quæ per fideicommissum relinquuntur, eadem retentio permixta est. Post quod Senatusconsultum ipse hæres onera hereditaria sustinebat. Ille autem, qui ex fideicommissio recipiebat partem hereditatis, legatarii partiarum loco erat: id est, ejus legatarii, cui pars bonorum legabatur; quæ species legati, partitio vocabatur: quia cum hærede legatarius participabat hereditatem. Unde quæ solebant stipulationes inter hæredem & partiarum legatarium interponi: eadem interponebantur inter eum, qui ex fideicommissio recepit hereditatem & hæredem, id est, ut lucrum & damnum hereditarium pro rata parte inter eos commune esset.

¶ Ergo siquidem non plus, quam dodrantem hereditatis scriptus hæres rogatus sit restituere: tunc ex Trebelliano Senatusconsulto restituebatur hereditas, & in utrumque actiones hereditariæ pro rata parte dabantur: in hæredem quidem jure civili; in eum vero, qui recipiebat hereditatem, ex senatusconsulto Trebelliano tanquam in hæredem. At si plusquam dodrantem, vel etiam totam hereditatem restituere rogatus esset: locus erat Pegasianus senatusconsulto, & hæres: qui semel adierat hereditatem (si modo sua voluntate adierat) siue retinuerat quartam partem, siue retinere noluerat: ipse

universa onera hæreditaria sustinebat. Sed quarta quidem retenta, quasi partis & pro parte stipulationes interponebantur, tanquam inter partiarium legatarium & hæredem. Si vero totam hæreditatem restitueret: emptæ & venditæ hæreditatis stipulationes interponebantur. Sed si recusabat scriptus hæres adire hæreditatem; ob id, quod diceret eam sibi suspectam esse quasi damnosam: cavebatur Pegasiano senatusconsulto, ut desiderante eo, cui restituere rogatus esset, jussu prætoris adiret, & restitueret hæreditatem: perindeque ei & finem, qui reciperet hæreditatem, actiones darentur, ac juris est ex Trebelliano senatusconsulto. quo casu nullis stipulationibus est opus: quia simul & huic, qui restituit, securitas datur; & actiones hæreditariæ ei & in eum transferuntur, qui recipit hæreditatem, utroque senatusconsulto in hac specie concurrente.

7 ¶ Sed quia stipulationes ex senatusconsulto Pegasiano descendentes, & ipsi antiquitati displicuerunt, & quibusdam casibus captiosas eas homo excelsi ingenii Papinianus appellat, & nobis in legibus magis simplicitas quam difficultas placet: ideo omnibus nobis suggestis tam similitudinibus, quam differentiis utriusque senatusconsulti: placuit. exploso senatusconsulto Pegasiano, quod postea supervenit, omnem auctoritatem Trebelliano Senatusconsulto præstare, ut ex eo fideicommissariæ hæreditates resti-

uantur : five habeat hæres ex voluntate testatoris quartam . five plus , five minus , five nihil **penitus** : ut tunc , quando vel nihil , vel minus quarta apud eum remanet , liceat ei vel quartam , vel quod deest , **ex nostra auctoritate** retinere , vel repetere solum **quasi ex Trebelliano Senatusconsulto** : pro rata portione actionibus , tam in hæredem , quam in fideicommissarium competentibus . si vero totam hereditatem sponte restituerit : omnes hereditariæ actiones fideicommissario , & adversus eum competant . Sed etiam id , quod **præcipuum Pegasiani Senatusconsulti** fuerat , ut quando recusaret hæres scriptus sibi datam hereditatem adire , necessitas ei imponeretur totam hereditatem volenti fideicommissario restituere , & omnes ad eum & contra eum transferre actiones : & hoc transposuimus ad Senatusconsultum Trebellianum , ut ex hoc solo necessitas hæredi imponatur , si ipso nolente adire , fideicommissarius desideret restitui sibi hereditatem , nullo nec damno nec commodo apud hæredem remanente .

§ 1 Nihil **autem** interest , utrum aliquis ex æsse hæres institutus , aut totam hereditatem , aut pro parte restituere rogatur : an ex parte hæres institutus , aut totam eam partem , aut partem partis restituere rogatur . Nam & hoc casu eadem observari præcipimus , quæ in totius hereditatis restitutione diximus .

§ 2 Si quis una aliqua re deducta , five præcepta , quæ quartam continet (veluti fundo,

do, vel alia re) rogatus sit restituere hæreditatem, simili modo ex Trebelliano Senatusconsulto restitutio fiet, perinde ac si quarta parte retenta rogatus esset reliquam hæreditatem restituere, sed illud interest, quod altero casu: id est, cum deducta, sive præcepta aliqua re, restituitur hæreditas: in solidum ex eo Senatusconsulto actiones transferuntur: & res, quæ remanet apud hæredem, sine ullo onere hæreditario apud eum remanet, quasi ex legato ei acquisita. altero vero casu, id est, cum quarta parte retenta rogatus est hæres restituere hæreditatem, & restituit: scinduntur actiones, & pro do-drante quidem transferuntur ad fideicommissarium, pro quadrante remanent apud hæredem. Quinetiam licet una re aliqua deducta, aut præcepta: restituere aliquis hæreditatem rogatus sit, in qua maxima pars hæreditatis contineatur: æque in solidum transferuntur actiones: & secum deliberare debet is, cui restituitur hæreditas, an expediat sibi restitui. Eadem scilicet interveniunt, & si duabus pluribusve deductis præceptisve rebus, restituere hæreditatem rogatus sit. Sed & si certa summa deducta præceptave, quæ quartam vel etiam maximam partem hæreditatis continet, rogatus sit aliquis hæreditatem restituere: idem juris est. Quæ (autem) diximus de eo, qui ex asse institutus est: eadem transferimus & ad eum, qui ex parte hæres scriptus est.

10 ¶ Præterea intestatus quoque moriturus

rus, potest rogare eum, ad quem bona sua vel legitimo jure, vel honorario pertinere intelligit: ut hereditatem suam totam, partemve ejus, aut rem aliquam (veluti fundum, hominem, pecuniam) alicui restituat: cum alioqui legata, nisi ex testamento, non valeant.

II § Eumque cui aliquid restituitur, potest rogare, ut id rursum alii aut totum, aut partem, vel etiam aliquid aliud restituat.

12 § Et quia prima fideicommissorum cunabula à fide hæredum pendent, & tam nomen, quam substantiam acceperunt: ideo divus Augustus ad necessitatem juris ea retraxit. Nuper & nos eundem principem superare contententes, ex facto, quod Tribonianus vir excellentissimus ex quaestore sacri palatii suggessit, constitutionem fecimus: per quam disposuimus, si testator fidei hæredis sui commisit, ut vel hereditatem, vel speciale fideicommissum restituat, & neque ex scriptura, neque ex quinque testium numero (qui in fideicommissis legitimus esse non soletur) possit res manifestari: sed vel pauciores, quam quinque, vel nemo penitus testis intervenerit: tunc si pater hæredis, sive alius, quicumque sit, qui fidem hæredis elegerit, & ab eo restitui aliquid voluerit: si hæres perfidia tentus adimplere fidem recusat, negando rem ita esse subsequutam, si fideicommissarius jusjurandum ei detulerit, eum prius ipse de calumnia juraverit. necesse eum habere vel jusjurandum subire, quod

nihil tale à testatore audiverit, vel recusante ad fideicommissi vel universalis, vel specialis solutionem coarctari ne depereat ultima voluntas testatoris fidei haredis commissa. Eadem observari censuimus, & si à legatario vel fideicommissario aliquid similiter relictum sit. Quod si is, à quo relictum dicitur, (postquam negaverit,) confiteatur quidem aliquid a se relictum esse, sed ad legis subtilitatem recurrat, omnino solvere cogendus est.

DE SINGULIS REBUS PER fideicommissum relictis.

TITULUS XXIV.

Potest tamen quis etiam singulas res per fideicommissum relinquere: veluti fundum, argentum, hominem, vestem, (&) pecuniam numeratam: & vel ipsum heredem rogare, ut alicui restituat, vel legatarium, quamvis à legatario legari non possit.

¶ Potest autem non solum proprias res testator per fideicommissum relinquere: sed & haredis, aut legatarii, aut fideicommissarii, aut cujuslibet alterius. Itaque & legatarius & fideicommissarius non solum de ea re rogari potest: ut eam alicui restituat, quæ ei relicta sit: sed etiam de alia, sive ipsius, sive aliena sit. Hoc solum observandum est, ne plusquam rogetur alicui restituere, quam ipse ex testamento coeperit. Nam quod amplius est, inutiliter relinquitur. Cum au-

tem, aliena res per fideicommissum relinquatur: necesse est ei, qui rogatus est aut ipsam redimere & prestare, aut estimationem ejus solvere.

2 ¶ Libertas quoque servo per fideicommissum dari potest, ut haeres eum rogetur manumittere, vel legatarius, vel fideicommissarius, nec interest, utrum de suo proprio servo testator roget, an de eo, qui ipsius haeredis, aut legatarii, vel etiam extranei sit. Itaque & alienus servus redimi & manumitti debet. Quod si dominus eum non vendat: si modo nihil ex iudicio ejus, qui reliquit libertatem, recepit: non statim extinguatur fideicommissaria libertas, sed differtur, quia possit tempore procedente, ubicunque occasio servi redimendi fuerit, prestari libertas. Quia autem ex fideicommissi causa manumittitur, non testatoris sit libertus, etiam si testatoris servus sit, sed ejus, qui manumittitur. At is, qui directo ex testamento liber esse jubetur, ipsius testatoris libertus sit: qui etiam Orcinus appellatur. Nec alius ullus directo ex testamento libertatem habere potest, quam qui utroque tempore testatoris fuerit, & quo faceret testamentum, & quo moreretur. Directa autem libertas tunc dari videtur, cum non ab alio servum manumitti rogatus, sed velut ex suo testamento libertatem ei competere vult.

3 ¶ Verba autem fideicommissorum haec maxime in usu habentur: *pero, rogo, volo, mando, fidei tuae committo.* quae perinde singula

pula firma sunt, atque si omnia in unum congesta essent.

DE CODICILLIS.

TITULUS XXV.

ANte Augusti tempora constat codicillorum ius in usu non fuisse: sed primus Lucius Lentulus, (ex cujus persona etiam fideicommissa (esse) coeperunt) codicillos introduxit. Nam cum decederet in Africa, scripsit codicillos testamento confirmatos, quibus ab Augusto petiit per fideicommissum, ut faceret aliquid. Et cum divus Augustus voluntatem ejus impleisset: deinceps reliqui ejus auctoritatem secuti, fideicommissa præstabant: & filia Lentuli legata, quæ jure non debebat, solvit. Dicitur autem Augustus convocasse sapientes viros, interque eos Trebatium quoque, cujus tunc auctoritas maxima erat, & quasisse, an posset recipi hoc, nec absonans à juris ratione codicillorum usus esset: & Trebatium suasisse Augusto, quod diceret utilissimum & necessarium hoc civibus esse, propter magnas & longas peregrinationes, quæ apud veteres fuissent: ubi si quis testamentum facere non posset, tamen codicillos posset. post quæ tempora, cum & Labeo codicillos fecisset: jam nemini dubium erat, quin codicilli jure optimo admitterentur.

¶ Non tantum autem testamento facio potest quis codicillos facere, sed (&) inter-

status

status quis decessens fideicommittere codicillis potest. Sed cum ante testamentum factum codicilli facti erant: Papinianus ait, non aliter vires habere, quam si speciali postea voluntate confirmetur. Sed divi Severus & Antoninus rescripserunt: ex iis codicillis, qui testamentum præcedunt, posse fideicommissum peti: si appareat eum, qui testamentum fecit, a voluntate, quam in codicillis expressebat, non recessisse.

2. § Codicillis autem hereditas neque dari, neque adimi potest: ne confundatur jus testamentorum & codicillorum. & ideo nec exhereditatio scribi. Directo autem hereditas codicillis neque dari, neque adimi potest: nam per fideicommissum hereditas codicillis jure relinquitur. Nec conditionem heredi instituto codicillis adicere, neque substituere directo (quis) potest.

§ Codicillos etiam plures quis facere potest & nullam sollemnitatem ordinationis desiderant.

INSTITUTIONUM, seu Elementorum,

D. JUSTINIANI,
sacratissimi Principis,

LIBER TERTIUS.

DE HEREDITATIBUS,
quæ ab intestato deferuntur.

TITULUS I.

Intestatus decedit, qui aut
omnino testamentum non fe-
cit: aut non jure fecit: aut
id, quod fecerat, ruptum ir-
ritumve factum est, aut si
ex eo nemo hæres extiterit.

1 ¶ Intestatorum autem hæreditates ex
lege duodecim tabularum, primum ad suos
hæredes pertinent.

2 ¶ Sui autem hæredes existimantur (us
supra diximus) qui in potestate morientis
fuerint, veluti filius filiave: nepos neptisve
ex filio, pronepos proneptisve ex nepote, ex
filio nato prognatus prognatave. Nec inter-
est utrum naturales sint liberi, an adoptivi:
Quibus connumerari necesse est etiam eos,
qui ex legitimis quidem (nuptiis vel) matri-
moniiis non sunt progeniti, Curiis tamen ci-
vitatibus dati secundum divalium constitu-
tionum, quæ super his positæ sunt, tenorem,
(hæredum) suorum jura nanciscuntur. Nec-

non eos, quos nostræ amplexæ sunt constitutiones, per quas iussimus, (ut) si quis mulierem in suo contubernio copulaverit, non ab initio affectione maritali, eam tamen, cum qua poterat habere conjugium, & ex ea liberos sustulerit: postea vero affectione procedente, etiam nuptialia instrumenta cum ea fecerit, & filios vel filias habuerit: non solum eos liberos, qui post dotem editi sunt, justos & in potestate patris esse: sed etiam anteriores, qui & iis qui postea nati sunt, occasionem legitimi nominis præstiterunt. Quod obtinere censuimus, & si non progeneri fuerint post totale instrumentum confectum liberi, vel etiam nati ab hac luce fuerint subtracti. Ita demum tamen nepos neptisve, pronepos proneptisve, suorum hæredum numero sunt, si præcedens persona defierit in potestate parentis esse: siue morte id acciderit. siue alia ratione, velut emancipatione. Nam si per id tempus, quo quis moritur, filius in potestate ejus sit: nepos ex eo, suus hæres esse non potest. Idque & in cæteris deinceps liberorum personis dictum (esse) intelligimus. Posthumi quoque qui si vivo parente nati essent, in potestate (ejus) futuri forent, sui hæredes sunt.

3 ¶ Sui autem hæredes sunt etiam ignorantes, & licet furiosi sint, hæredes possunt existere: quia quibus ex causis ignorantibus nobis acquiritur: ex his causis & furiosis acquiri potest. Et statim morte parentis quasi continuatur dominium, & ideo nec tutoris

auctoritate opus est pupillis, cum etiam ignorantibus acquiratur suis hæredibus hæreditas. nec curatoris assensu acquiritur furioso, sed ipso jure.

4 ¶ Interdum autem, licet in potestate (parentis) mortis tempore suus hæres non fuerit, tamen suus hæres parenti efficitur: veluti (si) ab hostibus quis reversus fuerit post mortem patris (sui.) juse enim postliminii hoc facit.

5 ¶ Per contrarium (autem hoc) evenit, ut licet quis in familia defuncti sit mortis tempore, tamen suus hæres non fiat: veluti si post mortem suam pater judicatus fuerit perduellionis reus, ac per hoc memoria ejus damnata fuerit. suum enim hæredem habere non potest, cum fiscus ei succedat. sed potest dici ipso (quidem) jure suum hæredem esse, sed desinere.

6 ¶ Cum filius filiave, & ex altero filio nepos neptisve existunt, pariter ad hæreditatem (avi) vocantur: nec qui gradu proximior est, ulteriores excludit. Æquum enim esse videtur, nepotes neptesque in patris sui locum succedere. Pari ratione & si nepos neptisve sit ex filio, & ex nepote pronepos proneptisve: simul vocantur. Et quia placuit nepotes neptesve, item pronepotes proneptesve in parentis sui locum succedere: conveniens esse visum est, non in capita, sed in stirpes hæreditatem dividi, ut filius partem dimidiam hæreditatis habeat, & ex altero filio duo pluresve nepotes alteram di-

midiam. Item si ex duobus filiis nepotes nepotivæ existant, ex altero unus forte aut duo, ex altero tres aut quatuor: ad unum aut duos dimidia pars pertineat, ad tres vel ad quatuor altera dimidia.

7 ¶ Cum autem queritur, an quis suus hæres existere possit: eo tempore querendum est, quo certum est aliquem sine testamento decessisse, quod accidit & destituto testamento. Hac ratione, si filius ex hæredatus fuerit, & extraneus hæres institutus, & filio mortuo, postea certum fuerit hæredem institutum ex testamento non fieri hæredem, aut quia noluit esse hæres, aut quia non potuit, nepos avo suus hæres existet: quia quo tempore certum est intestatum decessisse patrem familias, solus invenitur nepos, & hoc certum est.

8 ¶ Et licet post mortem avi natus sit, tamen avo vivo conceptus, mortuo patre ejus, posteaque deserto avi testamento, suus hæres efficitur. Plane si & conceptus & natus fuerit post mortem avi: mortuo patre suo, desertoque postea avi testamento, suus hæres avo non existet: quia nullo jure cognationis patrem sui patris attigit. sed nec ille est inter liberos avi, quem filius emancipatus adoptavit. Hi autem, cum non sunt sui (quantum ad hæreditatem) liberi: neque bonorum possessionem petere possunt quasi proximi cognati. Hæc de suis hæredibus.

9 ¶ Emancipati autem liberi, jure civili nihil juris habent (neque enim sui hæredes sunt,

sunt, qui in potestate parentis esse desierunt) neque ullo alio jure per legem duodecim tabularum vocantur. sed prætor naturali equitate motus, dat eis bonorum possessionem. Unde hocri, perinde ac si in potestate parentis tempore mortis fuissent. *sive soli sint, sive cum suis hæredibus concurrant.* Itaque duobus liberis existentibus, emancipato uno, & eo qui tempore mortis in potestate fuerit: sane quidem is, qui in potestate fuerit: jure civili hæres est, & solus suus hæres, sed cum emancipatus beneficio prætoris in partem admittitur, evenit, ut suus hæres pro parte hæres fiat.

10 ¶ At hi, qui emancipati à parente in adoptionem se dederunt, non admittuntur ab bona naturalis patris quasi liberi: si modo, cum is moreretur, in adoptiva familia fuerint. Nam vivo eo emancipati ab adoptivo patre, perinde admittuntur ad bona naturalis patris, ac si emancipati ab ipso essent, nec unquam in adoptiva familia fuissent. Et convenienter, quod ad adoptivum patrem pertinet, extraneorum loco esse incipiunt.

Post mortem vero naturalis patris emancipati ab adoptivo patre: & quantum ad hunc adoptivum patrem pertinet, æque extraneorum loco sunt: & quantum ad naturalis patris bona pertinet, nihilo magis liberorum gradum pasciscuntur. Quod ideo sic placuit, quia iniquum erat esse in potestate patris adoptivi, ad quos bona naturalis patris pertineant, utrum ad liberos ejus, an ad agnatos.

11 § Minus ergo juris habent adoptivi (filii) quam naturales. namque naturales emancipati, beneficio prætoris gradum liberorum retinent, licet jure civili perdant: adoptivi vero emancipati & jure civili perdunt gradum liberorum, & à prætore non admittuntur, & recte. naturalia enim jura civilis ratio perimere non potest, nec quia desinunt sui heredes esse, possunt desinere filii filiarum, aut nepotes neptesve esse. adoptivi vero emancipati, extraneorum loco incipiunt esse: quia jus nomenque filii filiarumque, quod per adoptionem consequuti sunt, alia civili ratione, i. e. emancipatione perdunt.

12 § Eadem hæc observantur, & in ea bonorum possessione, quam contra tabulas testamenti parentis liberis præteritis, id est, neque heredibus institutis, neque ut oportet exheredatis, prætor pollicetur. Nam eos quidem, qui in potestate mortis tempore fuerint, & emancipatos, vocat prætor ad eandem bonorum possessionem: eos vero, qui in adoptiva familia fuerint per hoc tempus, quo naturalis parens moreretur, repellit. Item adoptivos liberos emancipatos ab adoptivo patre, sicut ab intestato, ita longe minus contra tabulas testamenti ad bona ejus (non) admittit: quia desinunt (in) numero liberorum (ejus) esse.

13 § Admonendi tamen sumus, eos, qui in adoptiva familia sunt, qui ve post mortem naturalis parentis ab adoptivo patre emancipati fuerint: intestato parente naturali mor-

mortuo, licet ea parte edicti, qua liberi ad bonorum possessionem vocantur, non admittantur, alia tamen parte vocari, scilicet qua cognati defuncti vocantur. Ex qua parte ita admittuntur, si neque sui hæredes liberi, neque emancipati obstant, neque adgnatus quidem ullus interveniat. Ante enim prætor liberos vocat tam suos hæredes, quam emancipatos, deinde legitimos hæredes, deinde proximos cognatos.

14 ¶ Sed ea omnia antiquitati (quidem) placuerunt: aliquam autem emendationem à nostra constitutione acceperunt, quam super iis personis composuimus, quæ à patribus suis naturalibus in adoptionem aliis dantur. Invenimus etenim nonnullos casus, in quibus filii & naturalium parentum successionem propter adoptionem amittebant; & adoptione facile per emancipationem soluta, ad neutrius patris successionem vocabantur. Hoc solito more corrigentes, constitutionem scripsimus, per quam definimus, quando parens naturalis filium suum adoptandum alii dederit, integra omnia jura ita servari, atque si in patris naturalis potestate permansisset, nec penitus adoptio fuisset subsecuta: nisi in hoc tantummodo casu, ut possit ab intestato ad patris adoptivi venire successionem. Testamento autem ab eo facto: neque jure civili, neque prætorio, ex hæreditate ejus aliquid persequi potest, neque contra tabulas bonorum possessione agnita, neque inofficiosi querela insti-

tuta : cum nec necessitas patri adoptivo imponatur , vel heredem eum instituere , vel exheredatum eum facere , utpote nullo vinculo naturali copulatum , neque si ex Sabiniano Senatusconsulto ex tribus maribus fuerit adoptatus. Nam & in ejusmodi casu , neque quarta ei servatur , neque ulla actio ad ejus persequutionem ei competit. Nostra autem constitutione exceptus est is , quem pater naturalis adoptandum suscepit. Utrouque enim jure tam naturali , quam legitimo in hanc personam concurrente : pristina juratali adoptioni servamus , quemadmodum si paterfamilias sese dederit arrogandum : quæ specialiter & singulatim ex præfata constitutionis tenore possunt colligi.

15 ¶ Item vetustas ex masculis progenitores plus diligens , solos nepotes vel neptes , qui (quæve) ex virili sexu descendunt , ad iurum vocabat successionem , & jure adgnatorum eos anteponebat : nepotes autem , qui ex filiabus nati sunt , & pronepotes ex neptibus , cognatorum loco connumerans , post adgnatorum lineam eos vocabat tam in avi vel proavi materni , quam in avia vel proavia , sive paternæ , sive maternæ successionem. Divi autem principes non passi sunt talem contra naturam injuriam sine competentem emendationem relinquere : sed cum nepotis & pronepotis nomen commune sit utrisque , tam qui ex masculis , quam qui ex feminis descendunt : ideo eundem gradum & ordinem successionis eis donaverunt. Sed
ut

ut amplius aliquid sit eis, qui non solum natura, sed etiam veteris juris suffragiis muniantur: portionem nepotum, vel neptum, vel deinceps (de quibus supra diximus) paulo minuendam esse existimaverunt: ut minus tertia parte acciperent, quem mater eorum, vel avia fuerat acceptura, vel pater eorum, vel avus paternus sive maternus, quando femina mortua sit, cujus de hæreditate agitur: iisque (licet soli sint) adeuntibus, adgnatos minime vocabant. Et quemadmodum lex duodecim tabularum filio mortuo nepotes, vel neptes, pronepotes vel proneptes in locum patris sui ad successionem avi sui vocat: ita & principalis dispositio in locum matris suæ vel aviæ, eos cum jam designata partis tertiæ deminutione vocat.

16 ¶ Sed nos, cum adhuc dubitatio maneret inter adgnatos & memoratos nepotes quartam partem substantiæ defuncti adgnatis sibi vindicantibus ex cujusdam constitutionis auctoritate: memoratam quidem constitutionem à nostro Codice segregavimus, neque inseri eam ex Theodosiano Codice in eo concessimus. Nostra autem constitutione promulgata, toti juri ejus derogatum est: & sanximus, talibus nepotibus ex filiis, vel pronepotibus ex nepte, & deinceps, superstitibus, adgnatos nullam partem mortui successionis sibi vindicare: ne hi, qui ex transversa linea veniunt, potiores iis habeantur, qui recto jure descendunt. Quam constitutionem nostram obtinere secundum sui

sui vigorem & tempora, & nunc sancimus: ita tamen, ut quemadmodum inter filios & nepotes ex filio antiquitas statuit, non in capita, sed in stirpes dividi hæreditatem: similiter nos inter filios & nepotes ex filia, distributionem fieri jubeamus, vel inter omnes nepotes & neptes, & inter pronepotes & proneptes, & alias deinceps personas: ut utraque progenies, matris vel patris, aviæ vel avi, portionem sine ulla diminutione consequatur: ut si forte unus vel duo ex una parte, ex altera tres aut quatuor existent: unus aut duo dimidiam, alteri tres aut quatuor alteram dimidiam hæreditatis habeant.

DE LEGITIMA ADGNATORUM successione.

TITULUS II.

SI nemo suus hæres, vel eorum, quos inter suos hæredes prætor, vel constitutiones vocant, existat, qui successionem quoquo modo amplectatur: tunc ex lege duodecim tabularum ad adgnatum proximum pertinet hæreditas.

I § Sunt autem adgnati (ut primo quoque libro tradidimus) cognati per virilis sexus personas cognatione conjuncti, quasi à patre connati. Itaque (ex) eodem patre nati fratres, adgnati sibi sunt, qui & consanguinei vocantur: nec requiritur, an etiam eandem matrem habuerint. Item patruus fratris filio, & invicem is illi adgnatus est.

Bo-

Eodem numero sunt fratres patruels, id est, qui ex duobus fratribus procreati sunt, qui etiam consobrini vocantur. Qua ratione etiam ad plures gradus adgnationis pervenire poterimus. Si etiam, qui post mortem patris nascuntur, jura consanguinitatis nanciscuntur. Non tamen omnibus simul adgnatis dat lex hæreditatem: sed iis, qui tunc proximiores, gradu sunt, cum certum esse cœperit aliquem intestatum decessisse.

2 ¶ Per adoptionem quoque adgnationis jus consistit: veluti inter filios naturales, & eos, quos pater eorum adoptavit. Nec dubium est, quin improprie consanguinei appellentur. Item si quis ex cæteris adgnatis (tuis,) veluti frater, aut patruus, aut denique is, qui longiore gradu est, adoptaverit aliquem: adgnatus inter suos hæredes esse non dubitatur.

3 ¶ Cæterum inter masculos quidem adgnationis jure hæreditas, etiam si longissimo gradu sint, ultro citroque capitur. Quod ad fœminas vero attinet; ita placebat, ut ipsæ consanguinitatis jure tantum capiant hæreditatem, si sotores sint: ulterius non capiant masculi autem ad earum hæreditates (etiam si longissimo gradu sint) admittantur. Quæ de causa fratris tui, aut patrui tui filiæ, vel amitæ tuæ hæreditas ad te pertinebat: tuæ vero ad illas non pertinebat. Quod ideo ita constitutum erat, quia commodius videbatur ita jura constitui, ut plerumque hæreditates ad masculos confluerent. Sed quia sane

iniquum erat, in univēsum eas quasi extraneas repelli : prætor eas ad bonorum possessionem admittit ea parte : qua proximitatis nomine bonorum possessionem pollicetur, ex qua parte ita scilicet admittuntur, si neque agnatus ullus, neque proximior cognatus interveniat. Et hæc quidem lex duodecim tabularum nullo modo introduxit : sed simplicitatem legibus amicam amplexa, simili modo omnes agnatos, sive masculos, sive fœminas, cujuscumque gradus, ad similitudinem suorum invicem ad successionem vocabat. Mēdia autem jurisprudentia, quæ erat quidem lege duodecim tabularum junior, imperiali autem dispositione anterior: subtilitate quadam excogitata, præfatam differentiam inducebat, & penitus eas à successionē agnatorum repellebat : omnia alia successione incognita, donec prætores paulatim asperitatem juris civilis corrigentes : sive, quod dēerat, implentes, humanio proposito, alium ordinem suis edictis addiderunt : & cognationis lineæ proximitatis nomine introducta, per bonorum possessionem eas adjuvabant, & pollicebantur his bonorum possessionem, quæ *unde cognati* appellatur. Nos vero, legem duodecim tabularum sequentes, & ejus vestigia in hac parte conservantes, laudamus quidem prætores suæ humanitatis, non tamen eos in plenum (huic) causæ mederi invenimus. Quare etenim uno eodemque gradu naturali concurrente, & agnationis titulis, tam in

ma-

masculis, quam in feminis æqua lance constitutis, masculis quidem dabatur, ad successionem venire omnium adgnatorum; ex adgnatis autem mulieribus nulli penitus, nisi soli sorori, ad adgnatorum successionem patebat aditus? Ideo (nos) in plenum omnia reducentes, ad jus duodecim tabularum eandem dispositionem exequantes, nostra constitutione sancimus: omnes legitimas personas, id est, per virilem sexum descendentes (sive masculini generis, sive feminini sint) simili modo ad jura successionis legitimæ ab intestato vocari secundum sui gradus prærogativam: nec ideo excludendas, quia consanguinitatis jura, sicut germanæ, non habent.

4 ¶ Hoc etiam addendum nostræ constitutioni existimavimus, ut transferatur unus tantummodo gradus à jure cognationis in legitimam successionem: ut non solum fratris filius & filia (secundum quod jam definivimus) ad successionem patris sui vocentur: sed etiam germanæ consanguinæ, vel sororis uterinæ filius & filia soli, & non deinceps personæ una cum his ad jura avunculi sui perveniant: & mortuo eo, cui patruus quidem est sui fratris filius, avunculus autem sororis sue soboli: simili modo ab utroque latere succedant, tanquam si omnes ex masculis descendentes, legitimo jure veniant: scilicet ubi frater & soror superstites non sunt. His etenim personis præcedentibus & successionem admittentibus,

cæ-

ceteri gradus remanent penitus semoti, videlicet hereditate non in stirpes, sed in capita dividenda.

5 § Si plures sint gradus adgnatorum: aperte lex duodecim tabularum proximum vocat. Itaque si (verbi gratia) sint defuncti frater, & alterius fratris filius, aut patruus: frater potior habetur. Et quamvis singulari numero usale x (duodecim tabularum) proximum vocet, tamen dubium non est, quin, si plures sint ejusdem gradus, omnes admittantur. Nam & proprie proximus ex pluribus gradibus intelligitur, & tamen non dubium est, quin licet unus sit gradus adgnatorum, pertineat ad eos hereditas.

6 § Proximus autem, si quidem nullo testamento factio quisquam decesserit, per hoc tempus requiritur, quo mortuus est is, cujus de hereditate quæritur. Quod si factio testamento quisquam decesserit: per hoc tempus requiritur, quo certum esse cæperit, nullum ex testamento heredem exstitutum. tunc enim proprie quisque intestatus decessisse intelligitur. Quod quidem aliquando longo tempore declaratur. In quo spatio temporis sæpe accidit, ut proximior mortuo, proximus esse incipiat, qui moriente testatore non erat proximus.

7 § Placebat autem in eo genere percipiendarum hereditatum successionem non esse: id est, ut quamvis proximus, qui secundum ea, quæ diximus, vocatur ad hereditatem, aut spreverit hereditatem, aut an-

antequam adeat, decesserit: nihilo magis legitimo jure sequentes admittantur. Quod iterum prætores imperfecto jure corrigentes, non in totum sine adminiculo relinquebant: sed ex cognatorum ordine eos vocabant, utpote adgnationis jure eis recluso. Sed nos nihil perfectissimo juri deesse cupientes, nostra constitutione, quam de jure patronatus, humanitate suggerente, protulimus, (sancimus) successionem in agnatorum hereditatibus, non esse eis denegandam: cum satis absurdum erat, quod cognatis à prætore apertum est, hoc adgnatis esse reclusum: maxime cum in onere quidem tutela- rum & primo gradu deficiente, sequens succedit: & quod in onere obtinebat, non erat in lucro permissum.

8 ¶ Ad legitimam successionem nihilo- minus vocatur etiam parens, qui contracta fiducia filium vel filiam, nepotem vel ne- ptem, ac deinceps emancipat: quod ex no- stra constitutione omnino inducitur, ut e- mancipationes liberorum semper videantur quasi contracta fiducia fieri: cum apud vete- res non aliter hoc obtinebat, nisi specialiter contracta fiducia parens manumississet.

DE SENATUSCONSULTO Tertulliano.

TITULUS III.

L Ex duodecim tabularum ita stricto jure utebatur, & præponebat masculorum

progeniem: & eos, qui per feminini sexus necessitudinem sibi junguntur, adeo expellebat, ut ne quidem inter matrem & filium filiamve ultro citroque hæreditatis capiendæ jus daret: nisi quod prætores ex proximitate cognatorum eas personas ad successionem bonorum possessione, *unde cognati*, accommodata, vocabant.

1 ¶ Sed hæ juris angustia postea emendata sunt. Et primus quidem divus Claudius matri, ad solatium liberorum amissorum, legitimam eorum detulit hæreditatem.

2 ¶ Postea autem Senatusconsulto Tertulliano, quod divi Hadriani temporibus factum est, plenissime, de tristi successione matri, non etiam avia deferenda cautum est: ut ingenua trium liberorum jus habens, si libertina quatuor, ad bona filiorum filiarumve admittatur intestato mortuorum, licet in potestate parentis sit: ut scilicet cum alieno juri subjecta est, jussu ejus adeat (hæreditatem) cujus juri subjecta est.

3 ¶ Præferuntur autem matri liberi defuncti, qui sui sunt, qui ve suorum loco sunt, sive primi gradus, sive ulterioris. Sed & filia suæ mortuæ filius vel filia præponitur ex constitutionibus matri defunctæ, id est, avia suæ. Pater vero utriusque, non etiam avus & proavus matri anteponitur, scilicet cum inter eos solos de hæreditate agitur. Frater autem consanguineus tam filii: quam filia excludebat matrem: soror autem consanguinea puriter cum matre admittebatur. Sed si
fue-

fuerant frater & soror consanguinei, & mater liberis onerata: frater quidem matrem excludebat, communis autem erat hæreditas ex æquis partibus fratribus & sororibus.

4 ¶ Sed nos constitutione, quam in Codice nostro nomine decorato posuimus, matri subveniendum esse existimavimus: respicientes ad naturam, & puerperium, & periculum, & sæpe mortem ex hoc casu matribus illatam. Ideoque impium esse credidimus, casum fortæitum in ejus admitti detrimentum. si enim ingenua ter, vel libertina quater non peperit, immerito defraudabatur successione suorum liberorum: quid enim peccavit, si non plures sed paucos peperit? Et dedimus jus legitimum plenum matribus (sive ingenuis sive libertinis) & si non ter enixa fuerint vel quater, sed cum tantum vel eam, qui quæve morte intercepti sunt, ut sic vocentur in liberorum suorum legitimam successionem.

5 ¶ Sed cum antea constitutiones jura legitimæ successionis perscrutantes, partim matrem adjuvabant, partim eam prægravabant, nec in solidum eam vocabant, sed in quibusdam casibus tertiam ei partem abstrahentes, certis legitimis dabant personis, in aliis autem contrarium faciebant: nobis visum est recta & simplici via matrem omnibus personis legitimis anteponi, & sine ulla deminutione filiorum suorum successionem accipere: excepta fratris & sororis persona, siue consanguinei sint, siue sola co-

gnationis jura habentes: ut quemadmodum eam toti alii ordini legitimo præposuimus, ita omnes fratres & sorores, siue legitimi sint, siue non, ad capiendas hæreditates simul vocemus: ita tamen, ut si quidem solæ sorores adgnatæ vel cognatæ, & mater defuncti vel defunctæ superint: dimidiam quidem mater, alteram vero dimidiam partem omnes sorores habeant. Si vero matre superstiti & fratre, vel fratribus solæ, vel etiam cum sororibus, siue legitima, siue sola cognationis jura habentibus, intestatus quis vel intestata moriatur: in capita distribuantur ejus hæreditas.

6 § Sed quemadmodum nos matribus prospeximus, ita eas oportet suæ soboli consulere: scituris eis, quod si tutores liberis non petierint, vel in locum remoti vel excusati, intra annum petere neglexerint: ab eorum impuberum morientium successione merito repellentur.

7 § Licet autem vulgo quæsitus sit filius filiave: potest (tamen) ad bona ejus mater ex Tertulliano Senatusconsulto admitti.

DE SENATUSCONSULTO Orphitiano.

TITULUS IV.

PER contrarium autem liberi ad bona matrum intestatarum admittuntur ex Senatusconsulto Orphitiano, quod Orphitio & Rufo consulibus effectum est, divi Marci
tem-

temporibus, & data est tam filio quam filię legitima hæreditas etiam si alieno jure subiecti sint: & præferuntur consanguineis & agnatis defunctę matris.

1 ¶ Sed cum ex hoc Senatusconsulto nepotes (& neptes) ad avię successionem legitimo jure non vocarentur; postea hoc constitutionibus principalibus emendatum est, ut ad similitudinem filiorum filiarumque & nepotes & neptes vocentur.

2 ¶ Sciendum autem est hujusmodi successiones, quę ex Textuliano & Orphitiano Senatusconsultis deferuntur, capitis deminutione non perimi, propter illam regulam, qua novę hæreditates legitimę capitis deminutione non pereunt, sed illę solę, quę ex lege duodecim tabularum deferuntur.

3 ¶ Novissime sciendum est etiam illos liberos, qui vulgo quæsi sunt, ad matris hæreditatem ex hoc Senatusconsulto admitti.

4 ¶ Si ex pluribus legitimis hæredibus quidam omiserint hæreditatem, vel morte, vel alia causa impediri fuerint, quominus adeant: reliquis, qui adierint, adcrescit illorum portio: & licet ante decesserint, ad hæredes tamen eorum pertinet.

DE SUCCESSIONE Cognatorum.

TITULUS V.

POST suos hæredes, eosque, quos inter suos hæredes prætor & constitutiones vocant,

cant, & post legitimos (quo numero sunt agnati, & hi, quos in locum agnatorum tam supradicta Senatusconsulta, quam nostra erexit constitutio) proximos cognatos Prætor vocat.

1 § Qua parte naturalis cognatio spectatur. nam agnati capite deminuti, quique ex his progeniti sunt, ex lege duodecim tabularum inter legitimos non habentur, sed à prætore tertio ordine vocantur: exceptis solis tantummodo fratre & sorore emancipatis, non etiam liberis eorum, quos lex Anastasiana cum fratribus integri juris constitutis, vocat quidem ad legitimam fratris hæreditatem, sive sororis: non æquis tamen partibus, sed cum aliqua deminutione, quam facile est ex ipsius constitutionis verbis colligere. Aliis vero agnatis inferioris gradus, licet capitis diminutionem passi non sunt, tamen anteponit eos & proculdubio cognatis.

2 § Eos etiam, qui per fœminini sexus personas ex transverso cognatione junguntur, tertio gradu proximitatis nomine prætor ad successionem vocat.

3 § Liberi quoque, qui in adoptiva familia sunt, ad naturalium parentum hæreditatem hoc eodem gradu vocantur.

4 § Vulgo quæstos, nullos habere agnatos manifestum est. quum agnatio à patre sit, cognatio à matre, hi autem nullum patrem habere intelligantur. Eadem ratione ne inter se quidem possunt videri consanguinei

nei esse: quia consanguinitatis jus species est agnationis. Tantum ergo cognati sunt sibi, sicut & matri cognati sunt. Itaque omnibus istis (ex) ea parte competit bonorum possessio, qua proximitatis nomine cognati vocantur.

§ Hoc loco & illud necessario admonendi sumus: agnationis quidem jure admitteri aliquem ad hereditatem, etsi decimo gradu sit: sive de lege duodecim tabularum queramus, sive de edicto, quo prætor legitimis heredibus daturum se bonorum possessionem pollicetur. Proximitatis vero nomine ^{his} solis prætor promittit bonorum possessionem, qui usque ad sextum gradum agnationis sunt, & ex septimo à sobrino sobrinaque nato natave.

DE GRADIBUS COGNATIONUM.

TITULUS VI.

HOc loco necessarium est exponere, quemadmodum gradus agnationis numerentur. Quare in primis admonendi sumus, agnationem ^{aliā} supra numerari, ^{aliā} infra, ^{aliā} ex transverso: quæ etiam à latere dicitur. ^{superior} agnatio est parentum, inferior liberorum, ex transverso fratrum sororumve, & eorum qui quæve ex his generantur, & convenienter patruus, avunculus, matertera. Et ^{superior} quidem & inferior agnatio à primo gradu incipit: at ea, quæ ex transverso numeratur, à secundo.

1 ¶ Primo gradu est supra pater, mater: infra filius, filia.

2 ¶ Secundo (gradu) supra avus, avia: infra nepos, neptis: ex transverso frater, soror.

3 ¶ Tertio (gradu) supra proavus, proavia: infra pronepos, proneptis: ex transverso fratris sororisque filius, filia: & convenienter patruus, amita, avunculus, matertera. Patruus est frater patris, qui Græce πατράδελφος appellatur. Avunculus est frater matris, qui Græce μητράδελφος dicitur. & uterque promiscue Δείος appellatur: amita est patris soror, (quæ Græce πατράδελφη appellatur.) Matertera vero matris soror, (quæ Græce μητράδελφη dicitur,) & utraque promiscue Δεία appellatur.

4 ¶ Quarto gradu supra abavus, abavia: infra abnepos, abneptis: ex transverso fratris sororisque nepos neptisve: & convenienter patruus magnus, amita magna, id est, avi frater & soror, item avunculus magnus; & matertera magna, id est, aviæ frater & soror; consobrinus, consobrina, id est, qui quæve, ex sororibus aut fratribus procreantur. Sed quidam recte consobrilinos eos proprie dici putant: qui ex duabus sororibus progenerantur, quasi consobrilinos, eos vero, qui ex duobus fratribus progenerantur, proprie fratres patruales vocari. Si autem ex duobus fratribus filia nascuntur, sorores patruales appellari. At eos, qui ex fratre & so-

rore

rore prognerantur, amitinos proprie dici (putant.) Amitæ tuæ filii, consobrinum te appellant, tu illos amitinos.

5 ¶ Quinto (gradu) supra atavus : atavia: infra adnepos, adneptis : ex transverso fratris sororisque pronepos, proneptis : & convenienter propatruus, proamita, id est, proavi frater & soror : (&) proavunculus & promatertera, id est proavia frater & soror. Item fratris patruelis, vel sororis patruelis, consobrini & consobrinæ, amitini & amitinae filius filia. propius sobrino, propius sobrina, hi sunt patruui magni, amitæ magnæ, avunculi magni, materteræ magnæ filius filia.

6 ¶ Sexto gradu supra tritavus, tritavia: infra trinepos trineptis, ex transverso fratris sororisque abnepos, abneptis : & convenienter abpatruus, abamita, id est, abavi frater & soror : abavunculus, abmatertera, id est, abavia frater & soror. (item propatruui, proamitæ, proavunculi, promaterteræ filius filia. item propius sobrino sobrina-ve filius filia.) item sobrini, sobrinæ, id est, qui quæve ex fratribus vel sororibus patruelibus vel consobrinis vel amitinis prognerantur.

7 ¶ Hactenus ostendisse sufficiat, quemadmodum gradus cognationis numerentur. Namque ex his palam est intelligere, quemadmodum ulteriores quoque gradus numerare debeamus : quippe semper generata persona gradum adjicit, ut longe facilius sit respondere, quoto quisque gradu sit, quam

propria cognationis appellatione quemquam denotare.

8 ¶ Adgnationis quoque gradus eodem modo numerantur.

9 ¶ Sed cum magis veritas oculata fide, quam per aures animis hominum infigatur: ideo necessarium duximus post narrationem graduum, eos etiam presenti libro inscribi, quatenus possint & auribus, & oculorum inspectione adolescentes perfectissimam graduum doctrinam adipisci.

DE SERVILI COGNATIONE

TITULUS VII.

Illud certum est, ad serviles cognitiones illam partem edicti, qua proximitatis nomine bonorum possessio promittitur, non pertinere, nam nec ulla antiqua lege talis cognatio computabatur. Sed nostra constitutione quam pro jure patronatus fecimus (quod jus usque ad nostra tempora satis obscurum atque nube plenum & undique confusum fuerat) & hoc humanitate suggerente concessimus, ut si quis in servili constitutus consortio, liberum vel liberos habuerit, si-ve ex libera, si-ve ex servilis conditionis muliere: vel contra, serva mulier ex libero vel servo habuerit liberos **eujuscunq; sexus:** & ad libertatem his pervenientibus, ii, qui ex servili ventre nati sunt, libertatem meruerint, vel dum mulieres liberae erant, ipsi in servitute eos habuerint, & postea ad liberta-

tem pervenerint : ut hi omnes ad successio-
nem patris vel matris veniant, patronatus
jure in hac parte sopito. Hos enim liberos
non solum in suorum parentum successio-
nem, sed etiam alterum in alterius successio-
nem, mutuam vocavimus, ex illa lege spe-
cialiter eos vocantes : sive soli inveniantur,
qui in servitute nati, & postea manumissi
sunt : sive una cum aliis, qui post libertatem
parentum concepti sunt : sive ex eodem pa-
tre, sive ex eadem matre, sive ex aliis nu-
ptiis, ad similitudinem eorum, qui ex iustis
nuptiis procreati sunt.

¶ Repetitis itaque omnibus, quæ jam
tradidimus, apparet non semper eos, qui
parem gradum cognationis obtineant, pari-
ter vocari. eoque amplius, ne eum qui-
dem, qui proximior sit cognatus, semper po-
tiores esse. Cum enim prima causa sit
suorum hæredum, & eorum, quos inter
suos hæredes enumeravimus : apparet pro-
nepotem vel abnepotem defuncti potiores
esse, quam fratrem aut patrem matrem-
que defuncti : cum alioqui pater quidem
& mater (ut supra quoque tradidimus)
primum gradum cognationis obtineant, fra-
ter vero secundum, pronepos autem tertio
gradu sit cognationis, & abnepos quarto.
Nec interest, in potestate morientis fue-
rit, an non, quod vel emancipatus, vel ex
emancipato, aut ex femineo sexu propaga-
tus est. Amotis quoque suis hæredibus, &
quos inter suos hæredes vocati diximus :

adgnatus, qui integrum jus habet adgnationis, etiam si longissimo gradu sit, plerumque potior habetur, quam proximior cognatus. Nam patruī nepos vel pronepos avunculo vel matertera præfertur. Totiens igitur dicimus aut potiorē haberi eum, qui proximiorē gradum cognationis obtinet, aut pariter vocari eos, qui cognati sunt: quotiens neque suorum hæredum, qui que inter suos hæredes sunt, neque adgnationis (jure,) aliquis præferri debeat, secundum ea quæ tradidimus exceptis fratre & sorore emancipatis, qui ad successionem fratrum vel sororum vocantur: qui etsi capite deminuti sunt, tamen præferuntur cæteris ulterioris gradus adgnatis.

DE SUCCESSIONE liberorum.

TITULUS VIII.

Nunc de liberorum bonis videamus. Olim itaque licebat liberto patronum suum impune testamento præterire: nam ita demum lex duodecim tabularum ad hæreditatem liberti vocabat patronum, si intestatus mortuus esset libertus, hærede suo nullo relicto. Itaque intestato mortuo liberto, si is suum hæredem reliquisset, patrono nihil in bonis ejus juris erat. Et si quidem ex naturalibus liberis aliquem suum hæredem reliquisset, nulla videbatur querela: si vero adoptivus filius fuisset, aper-

te

re iniquum erat, nihil juris patrono superesse.

1 ¶ Qua de causa postea prætoris edicto hæc juris iniquitas emendata est: **sive enim faciebat testamentum libertus, jubebatur ita testari, ut patrono partem dimidiam bonorum suorum relinqueret: & si aut nihil, aut minus parte dimidia, reliquerat: dabatur patrono contra tabulas testamenti partis dimidia bonorum possessio. Sive intestatus moriebatur, suo hærede relicto filio adoptivo: dabatur æque patrono, contra hunc suum hæredem, partis dimidia bonorum possessio.** Prodesse autem liberto solebant ad excludendum patronum naturales liberi, non solum quos in potestate mortis tempore habebat, sed etiam emancipati, & in adoptionem dati: si modo ex aliqua parte scripti hæredes erant, aut præteriti, contra tabulas, bonorum possessionem ex edicto (prætorio) petierant, nam exhæredati nullo modo repellebant patronum.

2 ¶ Postea (vero) lege Papia adaucta sunt jura patronorum, qui locupletiores libertos habebant. Cautum est enim, ut ex bonis ejus, qui sestertium centum millium patrimonium reliquerat, & pauciores, quam tres liberos habebat: **sive is testamento facto, sive intestatus mortuus erat: virilis pars patrono deberetur.** Itaque cum unum (quidem) filium filiamve hæredem reliquerat libertus: perinde pars dimidia debebatur patrono, ac si is sine ullo filio filiave intestatus

deceffisset. cum (vero) duos duasve heredes reliquerat, tertia pars debebatur patrono: si tres reliquerat, repellebatur patronus.

3 ¶ Sed nostra constitutio, quam pro omni natione, Græca lingua compendioso tractatu habito composuimus, ita hujusmodi causam definivit: ut si quidem liberus vel liberta minores centenariis sint, id est, minus centum aureis habeant substantiam (sic enim legis Papiæ summam interpretati sumus, ut pro mille sestertiis unus aureus computetur) nullum locum habeat patronus in eorum successione: si tamen testamentum fecerint. Sin autem intestati decesserint, nullo liberorum relicto: tunc patronatus jus (quod erat ex lege duodecim tabularum) integrum reservavit. Cum vero majores centenariis sint, si heredes vel bonorum possessores liberos habeant, sive unum, sive plures, ejusculunque sexus vel gradus: ad eos successiones parentum deduximus, patronis omnibus modis una cum sua progenie semotis. Sin autem sine liberis decesserint: si quidem intestati, ad omnem hereditatem patronos patronasque vocavimus, si vero testamentum quidem fecerint, patronos autem aut patronas præterierint, cum nullos liberos haberent, vel habentes eos exheredaverint, vel mater sive avus maternus eos præterierint, ita quod non possint argui inofficiosa eorum testamenta: tunc ex nostra constitutione per bonorum possessionem contra tabulas, non di-

mi-

mediam (ut antea) sed tertiam partem bonorum liberti consequantur : vel quod deest , eis ex constitutione nostra replicatur , quando minus tertia parte bonorum suorum libertus vel liberta eis reliquerit : ita sine onere , ut nec libertis liberti libertave ex ea parte legata vel fideicommissa præstentur , sed ad cohæredes eorum hoc onus redundet : multis aliis casibus à nobis in præfata constitutione congregatis , quos necessarios esse ad hujusmodi dispositionem juris perspeximus , ut tam patroni patronaque , quam liberi eorum , nec non qui ex transverso latere veniunt , usque ad quintum gradum ad successionem libertorum libertarumve vocentur , sicut ex ea constitutione intelligendum est : & si ejusdem patroni vel patronæ , vel duorum duarumve pluriumve liberi sint : qui proximior est , ad liberti vel libertæ vocetur successionem , & in capita non in stirpes dividatur successio : eodem modo & in iis , qui ex transverso latere veniunt , servando . Pene enim consonantia jura ingenuitatis & libertinitatis in successionebus fecimus .

¶ 4 § Sed hæc de iis libertinis hodie dicenda sunt , qui in civitatem Romanam pervenerunt : cum nec sint alii liberti , simul & Dedititiis & Latinis sublati , cum Latinorum legitimæ successiones nullæ penitus erant , quia licet ut liberi vitam suam peragebant , attamen ipso ultimo spiritu simul animam atque libertatem amittebant , & quasi ser-

vorum bona eorum jure quodammodo peculii ex lege Junia (Norbana) manumissores detinebant. Postea vero Senatusconsulto Largiano cautum fuerat , ut liberi manumissoris non nominatim exheredati facti , extraneis heredibus eorum in bonis Latinorum praeponerentur. Quibus etiam supervenit Divi Trajani edictum , quod eundem hominem , si invito vel ignorante patrono ad civitatem Romanam venire ex beneficio principis festinarat , faciebat quidem vivum civem Romanum , Latinum vero morientem. sed nostra constitutione propter hujusmodi conditionum vices , & alias difficultates , cum ipsis Latinis etiam legem Juniam , & Senatusconsultum Largianum , & edictum divi Trajani , in perpetuum deleri censuimus : ut omnes liberti civitate Romana fruantur , & mirabili modo quibusdam adjectionibus ipsas vias , quæ in Latinitatem ducebant , ad civitatem Romanam capiendam transposuimus.

DE ADSIGNATIONE libertorum.

TITULUS IX.

IN summa (quod ad bona libertorum attinet) admonendi sumus censuisse Senatuum , ut quamvis ad omnes patroni liberos , qui ejusdem gradus sunt , æqualiter bona libertorum pertineant , tamen licere parenti , ut ex liberis assignare libertum , ut post

mor-

mortem ejus solus is patronus habeatur, cui assignatus est: & ceteri liberi, qui ipsi quoque ad eadem bona, nulla assignatione interveniente pariter admitterentur, nihil juris in his bonis habeant: sed ita demum pristinum jus recipiant, si is, cui assignatus est, decesserit nullis liberis relictis.

1 § Nec tantum libertum, sed etiam libertam, & non tantum filio, nepotivæ, sed etiam filix neptivæ assignare permittitur.

2 § Datur autem hæc assignandi facultas ei, qui duos pluresve liberos in potestate habebit; ut eis, quos in potestate habet, assignare libertum libertamve liceat. Unde quærebatur, si eum, cui assignavit, postea emancipaverit: num evanescat assignatio? Sed placuit evanescere, quod & Juliano & aliis plerisque visum est.

3 § Nec interest, (an) testamento quis assignet, an sine testamento, sed etiam quibuscunque verbis patronis hoc permittitur facere, ex ipso Senatusconsulto, quod Claudianis temporibus factum est, Sabellio Rufo & Asterio Scapula consulibus.

DE BONORUM possessionibus.

TITULUS X.

Jus bonorum possessionis introductum est. A prætore emendandi veteris juris gratia. Nec solum in intestatorum hereditatibus, verus jus eo modo prætor emendavit, sicut su-

pra dictum est: sed in eorum quoque qui testamento facto decesserint. Nam si alienus posthumus hæret fuerit institutus: quamvis hæreditatem jure civili adire non poterat, cum institutio non valebat: non oratio tamen jure bonorum possessor efficiebatur, videlicet cum à prætore adjuvabatur. sed & is à nostra constitutione hodie recte hæres instituitur, quasi & jure civili non incognitus.

Aliquando tamen, neque emendandi, neque impugnandi veteris juris, sed magis ~~confir-~~ **mandi** gratia, (prætor) pollicetur bonorum possessionem. Nam illis quoque, qui recte testamento facto hæredes instituti sunt, dat secundum tabulas bonorum possessionem. Item ab intestato suos hæredes, & adgnatos ad bonorum possessionem vocat. Sed & remota quoque bonorum possessione, ad eos pertinet hæreditas jure civili.

2 § Quos autem solus vocat prætor ad hæreditatem, hæredes quidem ipso jure non fiunt, nam prætor hæredem facere non potest: per legem enim tantum, vel similem juris constitutionem hæredes fiunt, veluti per Senatusconsulta & constitutiones principales: sed cum eis prætor dat bonorum possessionem, loco hæredum constituuntur, & vocantur bonorum possessor. Adhuc autem & alios complures gradus prætor fecit in bonorum possessionibus dandis, dum id agebat, ne quis sine successore moreretur. Nam angustissimis finibus constitutum per legem duodecim tabularum jus per-

pien.

piendarum hæreditatum, prætor ex bono & æquo dilatavit.

3 ¶ Sunt autem bonorum possessiones ex testamento quidem hæ. Prima, quæ præteritis liberis datur, vocaturque *contra tabulas*. Secunda quam omnibus jure scriptis hæredibus prætor pollicetur, ideoque vocatur *secundum tabulas*. Et cum de testamentis prius locutus est, ad intestatos transitum fecit. Et primo loco suis hæredibus, & iis, qui ex edicto prætoris inter suos hæredes connumerantur, dat bonorum possessionem, quæ vocatur *unde liberi*: Secundo, legitimis hæredibus. Tertio, decem personis, quas extraneo manumissori præferebat sunt autem decem personæ hæ: pater, mater, avus, avia, tam paterni quam materni: item filius, filia, nepos, neptis, tam ex filio, quam ex filia: frater, sororve, consanguinei, vel uterini. Quarto cognatis proximis. Quinto, *tanquam ex familia*. Sexto, patrono patrônæque liberisque eorum, & parentibus: Septimo, viro & uxori. Octavo, cognatis manumissoris.

4 ¶ Sed eas quidem prætorias introduxit jurisdictio: à nobis tamen nihil incuriosum prætermissum est, sed nostris constitutionibus omnia corrigentes, contra tabulas quidem & secundum tabulas bonorum possessiones admisimus, utpote necessarias constitutas: nec non ab intestato *unde liberi* & *unde legitimi*, bonorum possessiones. Quæ autem in prætoris edicto quinto loco posita

Luc-

fuerat, id est, *unde decem persona.* eam pio proposito, & comprehensioſo sermone super-
vacuam ostendimus. Cum enim præfata bo-
norum possessio decem personas præpone-
bat extraneo manumissori: nostra constitu-
tio, quam de emancipatione liberorum feci-
mus, omnibus parentibus, eisdemque ma-
numissoribus contracta fiducia manumis-
sionem facere dedit: ut ipsa manumissio
eorum hoc in se habeat privilegium, & su-
pervacua fiat supradicta bonorum possessio.
Sublata igitur prædicta quinta bonorum
possessione, in gradum ejus sextam antea
bonorum possessionem induximus: & quin-
tam fecimus, quam prætor proximis co-
gnatis pollicetur. Cumque antea fuerat se-
ptimo loco bonorum possessio *tanquam ex
familia*, & octavo *unde patroni patronaque
& parentes eorum*: utramque per constitu-
tionem nostram, quam de jure patronatus
fecimus, penitus evacuavimus. Cum enim
ad similitudinem successionis ingenuorum,
libertinorum successiones posuimus, quas
usque ad quintum gradum tantummodo co-
arctavimus, ut sit aliqua inter ingenuos &
libertinos differentia: sufficit eis tam con-
tra tabulas bonorum possessio, quam *unde
legitimi*, & *unde cognati*, ex quibus possunt
sua jura vindicare, omni scrupulositate &
inextricabili errore istarum duarum bono-
rum possessionum resoluta. Aliam vero bo-
norum possessionem, quæ *unde vir & uxor* ap-
pellatur, & nono loco inter veteres bonorum

possessiones posita fuerat, & in suo vigore servavimus, & altiore loco, id est, sexto eam posuimus: decima quoque bonorum possessione, quæ erat *unde cognati manumissoris*, propter causas enumeratas merito sublata: ut sex tantummodo bonorum possessiones ordinariæ permaneant, suo vigore pol- lentes. Septima eas secuta, quam optima ratione prætores introduxerunt. Novissimo enim promittitur edicto iis etiam bonorum possessio, quibus ut detur, lege, vel Senatus- consulto, vel constitutione comprehensum est: quam neque bonorum possessionibus, quæ ab intestato veniunt, neque iis, quæ ex testamento sunt, prætor stabili jure con- numeravit: sed quasi ultimum & extraor- dinarium auxilium (prout res exegit) ac- commodavit, scilicet iis, qui ex legibus, Se- natuconsultis, constitutionibusve princi- pum, ex novo jure, vel ex testamento, vel ab intestato veniunt. Cum igitur plu- res species successionum prætor introduxis- set, easque per ordinem disposuisset: & in unaquaque specie successionis sæpe plures essent dispari gradu personæ: ne actiones creditorum differrentur, sed haberent, quos convenirent, & ne facile in posses- sionem bonorum defuncti mitterentur, & eo modo sibi consulerent: ideo petenda bonorum possessioni certum tempus præsi- nivit. Liberis itaque & parentibus, tam naturalibus, quam adoptivis, in petenda bo- norum possessione anni spatium, cæteris (au- tem)

tem) adgnatis, vel cognatis, centum dierum dedit.

5 § Et si intra hoc tempus aliquis bonorum possessionem non petierit: ejusdem gradus personis adcrefcit: vel si nullus sit, deinceps cæteris bonorum possessionem perinde ex successorio edicto pollicetur, ac si is, qui præcedebat, ex eo numero non esset. Si quis itaque delatam sibi bonorum possessionem repudiaverit, non quousque tempus bonorum possessioni præfinitum excesserit, expectatur: sed statim cæteri ex eodem edicto admittuntur. In petenda autem bonorum possessione dies utiles singuli considerantur.

6 § Sed bene anteriores principes & huic causæ providerunt, ne quis pro petenda bonorum possessione curet: sed quocunque modo admittentis eam judicium (intra statuta tamen tempora) ostenderit, plenum habeat earum beneficium.

DE ACQUISITIONE per arrogationem.

TITULUS XI.

Est & alterius generis per universitatem successio, quæ neque lege duodecim tabularum, neque prætoris edicto, sed eo jure, quod consensu receptum est, introducta est.

1 § Ecce enim cum paterfamilias sese in arrogationem dat, omnes res ejus corpora-

les

les & incorporales, quæque ei debita sunt, arrogatori antea **quidem** pleno jure acquirebantur: exceptis iis, quæ per capitis diminutionem persequuntur, quales sunt operarum obligationes, & jus agnationis. Usus etenim & usufructus, licet his antea connumerabantur, attamen capitis diminutione minima eos tolli prohibuit nostra constitutio.

2 ¶ Nunc autem nos eandem acquisitionem, quæ per arrogationem fiebat, coarctavimus ad similitudinem naturalium parentum. Nihil enim aliud, nisi tantummodo usufructus tam naturalibus parentibus quam adoptivis per filios familiarum acquiritur in iis rebus, quæ extrinsecus filiis obveniunt, **dominio eis integro servato.** Mortuo autem filio arrogato in adoptiva familia, etiam dominium (rerum) ejus ad arrogatorem pertransit: nisi supersint aliæ personæ, quæ ex constitutione nostra, patrem in iis, quæ acquiri non possunt, antecedant.

3 ¶ Sed ex diverso, pro eo, quod is debuit, qui se in adoptionem dedit, ipso quidem jure arrogator non tenetur, sed nomine filii convenitur: & si noluerit eum defendere permittitur creditoribus per competentes nostros magistratus bona, quæ ejus cum usufructu futura fuissent, si se alieno juri non subjecisset, possidere & legitimo modo ca disponere.

DE EO, CUI LIBERTATIS
causa, bona addicuntur.

TITULUS XII.

Accessit novus casus successionis ex constitutione divi Marci. Nam si ii, qui libertatem acceperunt à domino in testamento, ex quo non aditur hæreditas, velint bona sibi addici libertatum conservandarum causa audiuntur.

Et ita divi Marci rescripto ad Pom-
pilium Rufum continetur. verba rescripti
ita se habent : Si Verginio Valenti, qui te-
stamento suo libertatem quibusdam adscri-
psit. nemine successore ab intestato existen-
te, in ea causa bona (ejus) esse cœperunt,
ut venire debeant : is, cujus de ea re notio
est, aditus rationem desiderii tui habebit, ut
libertatum tamen earum, quæ directo, quam
earum, quæ per speciem fideicommissi re-
lictæ sunt, tuendarum gratia addicantur ti-
bi : si idonee creditoribus caveris de soli-
do, quod cuique debetur, solvendo. Et ii
quidem, quibus directa libertas data est,
perinde liberi erunt, ac si hæreditas adita
esset. Ii autem, quos hæres manumittere
rogatus est, à te libertatem consequentur:
ita, ut si non alia conditione velis tibi bona
addici, quam ut (ii) etiam, qui directo li-
bertatem acceperunt, tui liberti fiant. Nam
huic etiam voluntati tuæ, si ii, quorum de
statu agitur, consentiant, auctoritatem no-
stram

stram accommodamus, Et ne hujus rescriptionis nostræ emolumentum alia ratione irritum fiat: si fiscus bona agnoscere voluerit, & ii, qui rebus nostris attendunt, sciant commodo pecuniario præferendam esse libertatis causam, & ita bona cogenda, ut libertas iis salva sit, qui eam adipisci potuerunt, ac si hæreditas ex testamento adita esset.

2 ¶ Hoc rescripto subventum est & libertatibus, & defunctis, ne bona eorum à creditoribus possideantur & veneant. Certe si fuerint hac de causa bonâ addicta: cessat bonorum venditio: existit enim defuncti defensor, & quidem idoneus, qui de solido creditoribus cavet.

3 ¶ In primis hoc rescriptum totiens locum habet: quanteins testamento libertates datæ sunt. Quid ergo si quis intestatus decessens codicillis libertates deperit, neque adita sit ab intestato hæreditas: (an) favor constitutionis debeat locum habere? Certe si intestatus decesserit, & codicillis dederit libertatem: competere eam nemini dubium est.

4 ¶ Tunc (enim) constitutioni locum esse verba ostendunt, cum nemo successor ab intestato existat, Ergo quandiu incertum erit, utrum existat, an non: cessabit constitutio. Si vero certum esse cœperit, neminem existere: tunc erit constitutioni locus.

5 ¶ Si is, qui in integrum restitui potest, abstinuerit hæreditate: an quamvis potest in integrum restitui possit admitti constitutio, & bonorum addictio fieri? Quid ergo si post

additionem libertatum conservandarum causa factam in integrum sit restitutus? Uti- que non erit dicendum revocari libertates: quia semel competierunt.

6 ¶ Hæc constitutio libertatum tuenda- rum causa introducta est. Ergo si libertates nullæ sunt datæ: cessat (hæc) constitutio. Quid ergo si vivus dederit libertates, vel mortis causa, & ne de hoc quærat, utrum in fraudem creditorum, an non factum sit, idcirco velint sibi addici bona: an audiendi sint? Et magis est, ut audiri debeant, etsi de- ficiant verba constitutionis.

7 ¶ Sed cum multas divisiones ejusmodi constitutioni deesse perspeximus, lata est à nobis plenissima constitutio, in qua multæ species collatæ sunt, quibus jus hujusmodi successionis plenissimum est effectum, quas ex ipsius lectione constitutionis potest quis cognoscere.

DE S U C C E S S I O N I B U S

sublatis, quæ fiebant per bonorum ven- ditiones, & ex Senatuscon- sulto Claudiano.

TITULUS XIII.

ERant ante prædictam successionem olim & aliæ per universitatem successiones, qualis fuerat bonorum emptio, quæ de bonis debitoris vendendis per multas ambages fuerat introducta, & tunc locum habebat, quando judicia ordinaria in usu fuerant. sed cum

cum extraordinariis judiciis posteritas usa est: ideo cum ^{ordinariis} ~~ipfis~~ ^{judicis} ~~etiam~~ honorum venditiones expiraverunt, & ^{tam-} ~~modo~~ creditoribus datur officio ^{judicis} bona possidere, & prout utile eis visum est, ea disponere, quod ex latioribus Digestorum libris perfectius apparebit.

1 ¶ Erat & ex Senatusconsulto Claudio miserabilis per universitatem acquisitio: cum libera mulier servili amore bacchata, ipsam, libertatem per Senatusconsultum amittebat & cum libertate substantiam. quod indignum nostris temporibus esse existimantes, & à nostra civitate deleri, & non inseri nostris digestis concessimus.

DE OBLIGATIONIBUS.

TITULUS XIV.

NUN transeamus ad obligationes. Obligatio est juris vinculum, quo necessitate adstringimus alicujus rei solvendæ secundum nostræ civitatis jura.

1 ¶ ~~Omnia autem~~ obligationum summa divisio in duo genera diducitur. namque aut civiles sunt, aut prætorie. Civiles ^{sunt,} quæ aut legibus constitutæ, aut certo jure civili comprobata sunt. Prætorie ^{sunt,} quas prætor ex sua jurisdictione constituit, quæ ^{etiam} honorariæ vocantur.

2 ¶ Sequens divisio in quatuor species dividitur: Aut enim ex contractu sunt, aut quasi ex contractu, aut ex maleficio, aut quasi

188 INSTIT. LIB. III. TIT. XV.
ex maleficio. Prius est, ut de iis, quæ ex
contractu sunt, dispiciamus. Harum æque
quatuor sunt species. Aut enim re contra-
hantur, aut verbis, aut literis, aut con-
sensu. de quibus singulis dispiciamus.

QUIBUS MODIS RE
contrahitur obligatio.

TITULUS XV.

RE contrahitur obligatio, (veluti mutui
datione. Mutui autem datio in iis re-
bus consistit: quæ pondere, numero, mensura
constant: veluti vino, oleo, frumento, pe-
cunia numerata: ære, argento, auro: quas
res aut numerando, aut metiendo, aut ad-
pendendo in hoc damus, ut accipientium
fiant. Et quoniam nobis non eadem res, sed
aliæ ejusdem naturæ & qualitatis reddun-
tur: inde etiam mutuum appellatum est,
quia ita à me tibi datur, ut ex meo tuum
fiat: & ex eo contractu nascitur actio, quæ
vocatur condictio.

¶ Is quoque qui non debitum accepit
ab eo, qui per errorem solvit, re obligatur
daturque agenti contra eum propter repeti-
tionem condictitia actio. Nam perinde ei
condici potest, si apparet eum dare oportere,
ac si mutuum accepisset. Unde pupillus,
si ei sine tutoris auctoritate indebitum per
errorem datum est; non tenebitur indebiti
condictione: non magis, quam mutui da-
tione. Sed hæc species obligationis non vi-
detur.

detur ex contractu consistere: cum is, qui solvendi animo dat, magis voluerit negotium distrahere, quam contrahere.

2 ¶ Item is, cui res aliqua utenda datur, id est, commodatur, re obligatur, & tenetur commodati actione. Sed is, ab eo, qui mutuum accepit, longe distat. Namque non ita res datur, ut ejus fiat, & ob id de ea re ipsa restituenda tenetur. Et is quidem, qui mutuum accepit, si quolibet fortuito casu amiserit, quod accepit: veluti incendio, ruina, naufragio, aut latronum hostiumve incursu: nihilominus obligatus remanet. At is, qui utendum accepit, sane quidem exactam diligentiam custodiendæ rei præstare jubetur: nec sufficit ei tantam diligentiam adhibuisse, quantam suis rebus adhibere solitus est; si modo alius diligentior poterat eam rem custodire: sed propter majorem vim majoresve casus non tenetur, si modo non ipsius culpa is casus intervenit alioqui si id, quod tibi commodatum est domi, peregre tecum ferre malueris, & vel incurso hostium prædonumve, vel naufragio amiseris: dubium non est, quin de restituenda ea re tenearis. Commodata autem res tunc proprie intelligitur, si nulla mercede accepta vel constituta, (res) tibi utenda data est. alioqui mercede interveniente, locatus tibi usus rei videtur: Gratuitum enim debet esse commodatum.

3 ¶ Præterea & is, apud quem res aliqua deponitur, re obligatur, teneturque actione

depositi: quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur. Sed is ex eo solo tenetur, si quid dolo commiserit culpæ autem nomine, id est, desidii ac negligentia, non tenetur. Itaque securus est, qui parum diligenter custoditam rem fustis amiserit: quia qui negligenti amico rem custodiendam tradit, (non ei) sed suæ facilitati id imputare debet.

4 § Creditor quoque, qui pignus accepit, re obligatur: quia & ipse de ea re, quam accepit, restituenda tenetur actione pignoratitia. Sed quia pignus utriusque gratia datur, & debitoris, quo magis pecunia ei credatur, & creditoris, quo magis ei in tuto sit creditum: placuit sufficere, si ad eam rem custodiendam exactam diligentiam adhibeat, quam si præstiterit, & aliquo fortuito casu rem amiserit: securum esse, nec impediri creditum petere.

DE VERBORUM obligationibus.

TITULUS XVI.

VERBIS obligatio contrahitur ex interrogatione & responsione, cum quid dari fieri ve nobis stipulamur. ex qua duæ profiscuntur actiones eam condictio certi, si certa sit stipulatio: quam ex stipulatu, si incerta sit, quæ hoc nomine inde utitur, quod stipulum apud veteres firmum appellabatur, forte à stipite descendens.

1 ¶ In hac re olim talia verba tradita fuerunt. *Spondes? spondeo. Promittis? promitto. (Fide promittis? fidepromitto.) Fidejubes? fidejubeo. Dabis? dabo. Facies? faciam.* Utrum autem Latina, an Græca, vel qua libet alia lingua stipulatio concipiatur, nihil interest: scilicet si uterque stipulantium intellectum ejus linguæ habeat: nec necesse est eadem lingua utrumque uti, sed sufficit congruenter ad interrogata respondere. Quinetiam duo Græci Latina lingua obligationem contrahere possunt. Sed hæc solennia verba olim quidem in usu fuerunt: postea autem Leonina constitutio lata est, quæ solennitate verborum sublata, sensum & consonantem intellectum ab utraque parte solum desiderat, quibuscumque tandem verbis expressum est,

2 ¶ Omnis stipulatio ^{aut} pure, ^{aut} in diem ^{aut} sub conditione fit. Pure, veluti, *quinque aureos dare spondes?* Idque confestim peti potest. In diem, cum adjecto die, quo pecunia solvatur, stipulatio fit: veluti, *decem aureos primis kalendis Martiis, dare spondes?* Id autem quod in diem stipulamur, statim quidem debetur: sed peti prius, quam dies venerit, non potest, ac ne eo quidem ipso die, in quem stipulatio facta est, fieri potest: quia totus is dies arbitrio solventis tribui debet. Neque enim certum est eo die, in quem promissum est, datum non esse prius quam is præterierit.

3 ¶ At si ita stipuleris, *decem aureos annuos, quoad vivam, dare spondes?* & pure facta

obligatio intelligitur, & perpetuatur: quia ad tempus non potest deberi: sed hæres petendo, pacti exceptione submovebitur.

4 § Sub conditione stipulatio fit, cum in aliquem casum differtur obligatio: ut si aliquid factum fuerit, vel non fuerit, committatur stipulatio: veluti, *Si Titius consul fuerit factus, quinque aureos dare spondes?* Si quis ita stipuletur, *si in capitolium non ascendero, dare spondes?* perinde erit ac si stipulatus esset, cum moreretur, sibi dari. Ex conditionalis stipulatione tantum spes est debui- sum iri: eamque ipsam spem in hæredem transmittimus, si prius quam conditio ex- stet, mors nobis contigerit.

5 § Leoa etiam inferi stipulationi solent: veluti, *Carthagini dare spondes?* Quæ stipu- latio licet pure fieri videtur, tamen re ipsa habet tempus adjectum, quo promissor utatur ad pecuniam Carthagini dandam. Et id- eo quis Romæ ita stipuletur, *hodie Cartha- gini dare spondes?* inutilis erit stipulatio, cum impossibilis sit repromissio.

6 § Conditiones, quæ ad præsens vel præteritum tempus referuntur, aut statim infirmant obligationem, aut omnino non differunt, veluti, *Si Titius Consul fuit, vel si Mavius vivit, dare spondes?* Nam si ea ita non sunt, nihil valet stipulatio: sin autem ita se habent, statim valet. Quæ enim per re- rum naturam sunt certa: non morantur ob- ligationem, licet apud nos incerta sint.

7 § Non solum res in stipulatum deduci pos-

possunt, sed etiam facta: ut si stipulemur aliquid fieri, vel non fieri. & in hujusmodi stipulationibus optimum erit pœnam subijcere, nequantitas stipulationis in incerto sit. ac necesse sit auctori probare, quod ejus inter sit. Itaque si quis, ut fiat aliquid, stipuletur: ita adjici pœna debet, *Si ita factum non erit, tunc pœna nomine decem aureos dare spondes?* sed si quædam fieri, quædam non fieri, una eademque conceptione stipuletur quis: clausula hujusmodi erit adjicienda, *Si adversus ea factum erit: sive quid ita factum non fuerit, tunc pœna nomine decem aureos dare spondes?*

DE DUOBUS REIS STIPULANDI & PROMITTENDI,

TITULUS XVII.

Et stipulandi & promittendi duo pluresve rei fieri possunt. Stipulandi ita, si post omnium interrogationem, promissor respondeat, *Spondeo.* ut puta cum duobus separatim stipulantibus ita promissor respondeat, *Utrique vestrum d. re spondeo.* Nam si prius Titio sponderit; deinde alio interroganti spondeat, alia atque alia erit obligatio, nec creduntur duo rei stipulandi esse. Duo pluresve rei promittendi fiunt *Mihi decem aureos dare spondes? & Si eosdem decem aureas dare spondes?* (si) respondeant singuli separatim, *spondeo.*

Ex hujusmodi obligationibus & si.

pulationibus solidum singulis debetur, & promittentes singuli in solidum tenentur. In utraque tamen obligatione una res vertitur: & vel alter debitum accipiendo, vel alter solvendo omnium perimit obligationem, & omnes liberat.

2 ¶ Ex duobus reis promittendi: alius pure, alius in diem, vel sub conditione obligari potest, nec impedimento erit dies aut conditio, quo minus ab eo, qui pure obligatus est, petatur.

DE STIPULATIONE servorum.

TITULUS XVIII.

Servus ex persona domini jus stipulandi habet. Sed & hereditas in plerisque personæ defuncti vicem sustinet. ideoque quod servus hereditarius ante aditam hereditatem stipulatur, acquirit hereditati: ac per hoc etiam heredi postea facto acquiritur.

1 ¶ Sive autem domino, sive sibi, sive conservo suo, sive impersonaliter servus stipuletur: Domino acquirit. Idem juris est & in liberis, qui in potestate patris sunt, ex quibus causis acquirere possunt.

2 ¶ Sed cum factum in stipulatione continetur: omni modo persona stipulantis continetur: veluti si servus stipuletur, ut sibi ire agere liceat. ipse enim tantum prohiberi non debet, non etiam dominus ejus.

3 ¶ Servus communis stipulando, unicui-

cuique dominorum pro portione domini
acquirat: nisi jussu unius eorum, aut nomi-
nati alicui eorum stipulatus est. tunc enim
soli ei acquiritur. Quod servus communis
stipulatur, si alteri ex dominis acquiri non
potest: solidum alteri acquiritur, veluti si
res, quam dari stipulatus est, unius domi-
ni sit.

DE DIVISIONE
Stipulationum.

TITULUS XIX.

Stipulationum alie (sunt) judiciales, alie
prætorie, alie conventionales, alie com-
munes, tam prætorie, quam judiciales.

1 ¶ Judiciales sunt duntaxat, quæ à me-
ro iudicis officio proficiuntur: veluti de
dolo cautio, (vel de persequendo servo, qui
in fuga est: restituendove pretio.)

2 ¶ Prætorie (sunt,) quæ à mero præto-
ris officio proficiuntur: veluti damni infe-
cti (vel legatorum.) Prætorias autem stipu-
lationes sic exaudiri oportet, ut in his etiam
contineantur ædilitie, nam & hæ à jurisdi-
ctione (prætoris) veniunt.

3. ¶ Conventionales sunt, quæ ex con-
ventionem utriusque partis concipiuntur:
(hoc est, neque jussu iudicis, neque jussu
prætoris, sed ex conventionem contrahen-
tium,) quarum totidem genera sunt, quot
(pene dixerim) rerum contrahendarum.

4 ¶ Communes sunt, veluti rem salvam
fore

fore pupillo: (Nam & prætor jubet rem salvam fore pupillo caveri : & interdum judex, si aliter hæc res expediri non potest) vel de rato stipulatio.

DE INUTILIBUS Stipulationibus.

TITULUS XX.

OMnis res, quæ dominio nostro subjicitur, in stipulationem deduci potest: si-
ve mobilis sit, sive soli.

1 ¶ At si quis rem, qui in rerum natura non est, aut esse non potest, dari stipulatus fuerit : veluti Stichum, qui mortuus sit, quem vivere credebat: aut hyppocentaurum, qui esse non possit inutilis erit stipulatio.

2 ¶ Idem juris est, si rem sacram aut religiosam, quam humani juris esse credebat: vel rem publicam, quæ usibus populi perpetuo exposita sit, ut forum, vel theatrum vel liberum hominem quem servum esse credebat, vel cujus commercium non habuerit. vel rem suam dari quis stipuletur. Nec in pendentem erit stipulatio ob id, quod publicæ res in privatum deduci, & ex libero servus fieri potest, & commercium adipisci stipulator potest, & res (sua) stipulatoris esse definire potest: sed protinus inutilis est. Item contra: licet initio utiliter res in stipulatum deducta sit: si (tamen) postea in aliquam eorum causam, de quibus supra dictum est, sine facto promissoris devenerit:

ex

extinguitur stipulatio. At nec statim ab initio talis stipulatio valebit, *Lucium Titium, cum servus erit, dare spondes?* & similia. quæ enim natura sui dominio nostro exempta sunt, in obligationem deduci nullo modo possunt.

3. ¶ Si quis alium daturum facturumve quod promiserit: non obligabitur, veluti si spondeat Titium quinque aureos daturum. Quod si effecturum se, ut Titius daret sponderit, obligatur.

4. ¶ Si quis alii, quam ei, cuius juri subjectus sit, stipuletur: nihil agit. Plane solutio etiam in extraneam personam conferri potest: veluti si quis ita stipuletur, *Mihi aut Sejo dare spondes?* ut obligatio quidem stipulatori acquiratur, solvi tamen Sejo, etiam invito eo, recte possit, ut liberatio ipso jure contingat, sed ille adversus Sejum habeat mandati actionem. Quod si quis sibi, & alii, cuius juri subjectus non sit, dari decem aureos stipulatus est: valet quidem stipulatio: sed utrum totum debeatur (stipulatori,) quod in stipulationem deductum est, an vero pars dimidia: dubitatum est: sed placuit, non plus quam dimidiam partem ei acquiri. Et (vero,) qui juri tuo subjectus est, si stipulatus sis, tibi acquiris: quia vox tua, tanquam filii sit, sicuti & filii vox, tanquam tua intelligitur in iis rebus, quæ tibi acquiri possunt.

5. ¶ Præterea inutilis est stipulatio, si (quis) ad ea, quæ interrogatus fuerit, non

re-

respondeat: veluti si quis decem aureos à te dari stipuletur, tu quique promittas, vel contra: aut si ille pure stipuletur, tu sub conditione promittas: vel contra: si modo scilicet id exprimas, id est, si cui sub conditione vel in diem stipulanti, tu respondeas, *presente die spondeo*. Nam si hoc solum respondeas, *promitto*: breviter videris in eandem diem vel conditionem spondidisse. Neque enim necesse est in respondendo eadem omnia repeti, quæ stipulator expresserit.

6 § Item inutilis est stipulatio, si vel ab eo stipuleris, qui tuo juri subiectus est, vel si is à te stipuletur. Sed servus quidem non solum domino suo obligari non potest, sed ne quidem ulli alii. filii vero familiarum aliis obligari possunt.

7 § Mutum neque stipulari, neque promittere posse palam est, quod & in surdo receptum est: quia & is, qui stipulatur, verba promittentis, & is, qui promittit, verba stipulantis audire debet: unde apparet non de eo nos loqui, qui tardius exaudit: sed de eo, qui omnino non audit.

8 § Furiosus nullum negotium gerere potest: quia non intelligit, quod agit.

9 § Pupillus omne negotium recte gerit: ita tamen, ut ubi tutoris auctoritas necessaria sit, adhibeatur tutor: veluti si ipse obligetur, nam. alium sibi obligare. etiam sine tutoris auctoritate potest.

10 § Sed quod diximus de pupillis, utique de iis verum est, qui jam habent aliquem

quem intellectum. nam infans, & qui infantie proximus est, non multum à furioso distat: quia hujusmodi ætatis pupilli nullum habent intellectum. Sed in proximis infantie, propter utilitatem eorum, benignior juris interpretatio facta est: ut idem juris habeant, quod pubertati proximi. Sed qui in potestate parentis & impubes, ne auctore quidem patre obligatur.

11 ¶ Si impossibilis conditio obligationibus adjiciatur: nihil valet stipulatio. Impossibilis autem conditio habetur, cui natura impedimento est, quo minus existat: veluti si quis ita dixerit, *Si digito cælum attigero, dare spondes?* At si ita stipuletur, *si digito cælum non attigero, dare spondes?* pure facta obligatio intelligitur, ideoque statim peti potest.

12 ¶ Item verborum obligatio inter absentes concepta, inutilis est. Sed cum hoc materiam litium contentiosis hominibus præstabat, forte post tempus tales allegationes opponentibus, & non præsentibus fuisse, vel se vel adversarios suos, contendentibus, ideo nostra constitutio propter celeritatem dirimendarum litium introducta est, quam ad Cæsarienses advocatos scripsimus: per quam disposuimus, tales scripturas, quæ præsto esse partes indicant, omnino esse credendas, nisi is, qui talibus utitur improbis allegationibus, manifestissimis probationibus vel per scripturam, vel per testes idoneos approbaverit, toto eo die quo conficiebatur instrumentum, sese vel adversarium suum in aliis locis fuisse.

13 ¶ Post mortem suam dari sibi nemo stipulari poterat: non magis, quam post ejus mortem, à quo stipulabatur. Ac nec is, qui in alicujus potestate est, post mortem ejus stipulari poterat: quia patris, vel domini voce loqui videretur. Sed & si quis ita stipuletur, *Pridie quam moriar, vel pridie quam morieris, dare spondes?* inutilis erat stipulatio. Sed Cum (ut jam dictum est) ex consensu contrahentium stipulationes valeant: placuit nobis etiam in hunc juris articulum necessariam inducere emendationem: ut siue post mortem, siue pridie quam moriatur stipulator, siue promissor, stipulatio concepta sit: stipulatio valeat.

14 ¶ Item si quis ita stipulatus erat, *Si navis ex Asia venerit, hodie dare spondes?* inutilis erat stipulatio, quia præpostere concepta est. Sed quum Leo inclyte recordationis, in dotibus eandem stipulationem, quæ præpostera nuncupatur, non esse rejiciendam existimaverit: nobis placuit, & huic perfectum robur accommodare, ut non solum in dotibus, sed etiam in omnibus valeat hujusmodi conceptio stipulationis.

15 ¶ Ita autem stipulatio concepta, velut si Titius dicat, *cum moriar, dare spondes: vel cum morieris?* & apud veteres utilis erat, & nunc valet.

16 ¶ Item post mortem alterius recte stipulamur.

17 ¶ Si scriptum in instrumento fuerit, promississe aliquem: perinde habetur, atque, si in-

si interrogatione præcedente responsum sit.

18 ¶ Quotiens plures res una stipulatione comprehenduntur, si **quidem** promissor simpliciter respondeat, *dare spondere*: propter omnes tenetur. Si **vero** una ex his, vel quædam daturum se sponderit obligatio in iis, pro quibus sponderit contrahitur. Ex pluribus enim stipulationibus, una, vel quædam videntur esse perfectæ. singulas enim res stipulari, ad singulas respondere debemus.

19 Alteri stipulari (ut supra dictum est,) nemo potest. Inventa enim sunt huiusmodi (stipulationes vel) obligationes ad hoc, ut unusquisque acquirat sibi, quod sua interest: cæterum si alii detur, nihil interest stipulatoris. Plane si quis velit hoc facere, pœnam stipulari conveniet: ut nisi ita factum sit, ut est comprehensum, committatur pœnæ stipulatio etiam ei, cuius nihil interest. Pœnam enim cum stipulatur quis, non illud inspiciatur, quod intersit ejus, sed quæ sit quantitas in conditione stipulationis. Ergo si quis (ita) stipuletur, *Titio dari*, nihil agit, sed si adjecerit pœnam, *nisi dederis, tot aureos daro spondes?* tunc committitur stipulatio.

20 ¶ Sed (&) si quis stipuletur alii, cum ~~quis interesset~~, placuit stipulationem valere. Nam si is, qui pupilli tutelam administrare cœperat, cesserit administratione contutori suo, & stipuletur rem pupilli salvam fore. quoniam interest stipulatoris fieri, quod stipulatus est (cum obligatus futurus sit pupillo, si male res gesserit) tenet obligatio:

Ergo

Ergo etsi quis procuratori suo dari stipulatus sit: habebit vires stipulatio. Et si creditori suo (quis stipulatus sit:) quod sua interest, ne forte vel pœna committat, vel prædia distrahantur, quæ pignori data erant: valet stipulatio.

21 ¶ Versa vice, qui alium facturum promisit, videtur in ea esse causa, ut non teneatur, nisi pœnam ipse promiserit.

22 ¶ Item nemo rem suam futuram, in eum casum, quo sua sit, utiliter stipulatur.

23 ¶ Si de alia re stipulator senserit, de alia promissor: perinde nulla contrahitur obligatio, ac si ad interrogatum responsum non esset: veluti si hominem Stichum à te quis stipulatus fuerit, tu de Pamphilo senseris, quem Stichum vocari credideris.

24 ¶ Quod turpi ex causa promissum est: veluti si quis homicidium vel sacrilegium se facturum promittat: non valet,

25 ¶ Cum quis sub aliqua conditione stipulatus fuerit: licet ante conditionem decesserit: postea existente conditione hæres ejus agere potest. Idem est & ex promissoris parte.

26 ¶ Qui hoc anno, aut hoc mense dari stipulatus est, nisi omnibus partibus anni vel mensis præteritis, non recte petet.

27 ¶ Si fundum dari stipuleris, vel hominem: non poteris continuo agere: nisi tantum spatium præterierit, quo traditio fieri possit.

DE FIDEJUSSORIBUS.

TITULUS XXI.

PRO eo qui promittit, solent alii obligari, qui fidejussores appellantur: quos homines accipere solent, dum curant, ut diligentius sibi cautum sit.

1 ¶ In omnibus autem obligationibus adsumi possunt: id est, sive re, sive verbis, sive litteris, sive consensu contractæ fuerint. At nec illud quidem interest, utrum civilis, an naturalis sit obligatio, cui adjicitur fidejussor: adeo quidem, ut pro servo quoque obligetur, sive extraneus sit, qui fidejussorem a servo accipiat, sive ipse dominus in id, quod sibi naturaliter debetur.

2 ¶ Fidejussor non tantum ipse obligatur, sed etiam heredem relinquit obligatum.

3 ¶ Fidejussor & precedere obligationem, & sequi potest.

4 ¶ Si plures sint fidejussores: quotquot erunt numero, singuli in solidum tenentur. Itaque liberum est creditori, a quo velit solidum petere. Sed ex epistola divi Hadriani compellitur creditor a singulis, qui modo solvendo sunt, litis contestatæ tempore, partes petere. Ideoque si quis ex fidejussoribus eo tempore solvendo non sit: hoc ceteros onerat. Sed si ab uno fidejussore creditor totum consequutus fuerit: hujus solius detrimentum erit, si is, pro quo fidejussit, solvendo non sit: & sibi imputare debet, cum

potuerit juvari ex epistola divi Hadriani, & desiderare, ut pro parte in se detur actio.

5 § Fidejussores ita obligari non possunt ut plus debeant, quam debet is, pro quo obligantur. Nam eorum obligatio, accessio est principalis obligationis: nec plus in accessione potest esse, quam in principali re. At ex diverso, ut minus debeant, obligari possunt. Itaque si reus decem aureos promiserit: fidejussor in quinque recte obligatur: contra vero obligari non potest. Item si ille pure promiserit fidejussor sub conditione promittere potest: contra vero non potest. Non solum autem in quantitate, sed etiam in tempore minus aut plus intelligitur. Plus est enim statim aliquid dare: minus est post tempus dare.

6 § Si quid autem fidejussor pro reo solverit: ejus recuperandi causa habet cum eo mandati iudicium.

7 § Græce etiam fidejussor ita accipitur, *τῇ ἐμῇ πίστι κελεύω ἐγώ. i. mea fide jubeo ego.* (sed & si dixerit) *θέλω, sive βέλομαι, i. volo, sed & φημί i. affirmo: pro eo erit, ac si dixerit λέγω. i. dico.*

8 § In stipulationibus fidejussorum sciendum est hoc generaliter accipi: ut quodcumque scriptum sit quasi actum, videatur etiam actum. Ideoque constat, si quis scripserit se fidejussisse: videri omnia solemner acta.

DE LITERARUM
obligationibus.

TITULUS XXII.

Olim scriptura fiebat obligatio, quæ nominibus fieri dicebatur, quæ nomina hodie non sunt in usu. Plane si quis debere se scripserit, quod sibi numeratum non est, de pecunia minime numerata, post multum temporis exceptionem opponere non potest. hoc enim sæpissime constitutum est. sic fit, ut & hodie, dum queri non potest, scriptura obligetur: & ex ea nascatur conditio, cessante scilicet verborum obligatione. Multum autem tempus in hac exceptione antea quidem ex principalibus constitutionibus usque ad quinquennium procedebat. sed ne creditores diutius possint suis pecuniis forsitan defraudari: per constitutionem nostram tempus coarctatum est, ut ultra biennii metas hujusmodi exceptio minime extendatur.

DE OBLIGATIONIBUS
ex consensu.

TITULUS XXIII.

Consensu fiunt obligationes in emptionibus, venditionibus, locationibus, conductionibus, societatibus, mandatis. ideo autem istis modis obligatio dicitur consensu contrahi: quia neque scriptura, neque præ-

sentia omnimodo opus est, at nec dare quicquam necesse est, ut substantiam capiat obligatio: sed sufficit, eos, qui negotia gerunt, consentire. unde inter absentes quoque talia negotia contrahuntur, veluti per epistolam, vel per nuntium. Item in his contractibus alter alteri obligatur in id, quod alterum alteri ex bono & æquo præstare oportet, (cum alioquin in verborum obligationibus alius stipuletur, alius promittat.)

DE EMPTIONE ET Venditione.

TITULUS XXIV.

EMptio & venditio contrahitur, simulatque de pretio convenerit: quamvis nondum pretium numeratum sit, ac ne arrha quidem data fuerit. Nam quod arrhæ nomine datur, argumentum est emptionis & venditionis contractæ. Sed hoc quidem de emptionibus & venditionibus quæ sine scriptura consistunt, obtinere oportet, nam nihil à nobis in huiusmodi emptionibus & venditionibus innovatum est: in iis autem quæ scriptura conficiuntur, non aiter perfectam esse venditionem & emptionem constitui-
mus nisi & instrumenta emptionis fuerint conscripta, vel manu propria contrahentium, vel ab alio quidem scripta, & si per tabellionem fiunt, nisi & completiones acceperint, & fuerint partibus absoluta. Donec enim aliquid deest ex his, & pœnitentiæ lo-

eus est, & potest emptor vel venditor sine pœna recedere ab emptione (& venditione.) Ita tamen impune (eis recedere) concedimus, nisi jam arrharum nomine aliquid fuerit datum: hoc enim subsequuto: sive in scriptis, sive sine scriptis venditio celebrata est: is, qui recusat adimplere contractum, si quidem est emptor, perdit, quod dedit. si vero venditor, duplum restituere compellitur: licet super arrhis nihil expressum est. Pretium autem constitui oportet, nam nulla emptio sine pretio esse potest.

1 ¶ Sed & certum esse pretium debet, alioqui si inter aliquos ita convenerit, ut quanti Titius rem æstimaverit, tanti sit emptor: inter veteres satis abundeque hoc dubitabatur, constaretne venditio, an non. Sed nostra decisio ita hoc constituit, ut quotiens sic composita sit venditio, quanti ille æstimaverit, sub hac conditione stare contractus: ut si quidem ille, qui nominatus est, pretium definierit: (tunc) omnimodo secundum ejus æstimationem, & pretium persolvatur, & res tradatur, & venditio ad effectum perducatur, emptore quidem ex emptio actione, venditione ex vendito agente. Sin autem ille, qui nominatus est, vel noluerit, vel non potuerit pretium definire: tunc pro nihilo esse venditionem, quasi nullo pretio statuto. Quod jus, cum in venditionibus nobis placuerit: non est absurdum in locationibus & (in) conductionibus trahere.

2 ¶ Item pretium in numerata pecunia

consistere debet. Nam in cæteris rebus, an pretium esse posset, valde quærebatur, veluti an homo, an fundus: aut toga alterius rei pretium esse posset. (Et) Sabinus & Cassius etiam in alia re putabant pretium posse consistere, unde illud est, quod vulgo dicebatur, permutatione rerum emptionem & venditionem contrahi, eamque speciem emptionis & venditionis vetustissimam esse, argumentoque utebantur Græco poeta Homero, qui aliquam partem exercitus Achivorum vinum sibi comparasse ait, permutatis quibusdā rebus, his verbis:

Ἐνθεν ἄρ' οἰνίζοντο κερηκομόωντες ἄχαιοι.
 Ἄλλοι μὲν χαλκῶ, ἄλλοι δ' αἰθάνι σιδήρῳ,
 Ἄλλοι δ' ῥινόϊς, ἄλλοι δ' αὐτοῖσι βόεσσιν,
 Ἄλλοι δ' ἄνδρα πόδεσσιν.

id est,

*Hinc sibi certatim gentis de more comati
 Vina parent Graji arc dato fulgenteque ferro,
 Tergoribusque, bubus sed & ipsis, mancipiisque.*

Diversæ scholæ auctores contra sentiebant: aliudque esse existimabant permutationem rerum, aliud emptionem & venditionem: alioqui non posse rem expediri, permutati rebus, quæ videatur res venisse, & quæ pretii nomine data esse, nam utramque videri & venisse, & pretii nomine dari esse, rationem non pati. Sed Proculus sententia, dicentis permutationem propriam esse speciem contractus à venditione separa-

tant.

tam, merito pravaluit: cum & ipse aliis Homericis versibus adjuvabatur, & validioribus rationibus argumentabatur: quod & anteriores divi principes admiserunt, & in nostris Digestis latius significatur.

3 ¶ **Q**uam autem emptio & venditio contracta sit (quod effici diximus, simulatque de pretio convenierit, cum sine scriptura res agitur) periculum rei venditæ statim ad emptorem pertinet, tametsi adhuc ea res emptori tradita non sit. Itaque si homo mortuus sit, vel aliqua parte corporis læsus fuerit, aut ædes totæ vel aliqua ex parte incendio consumptæ fuerint: aut fundus vi fluminis totus vel aliqua ex parte ablatus sit, sive etiam inundatione aquæ aut arboribus turbine dejectis longe minor aut deterior esse cœperit, emptoris damnum est, cui necesse est, licet rem non fuerit nactus; pretium solvere. Quicquid enim sine dolo & culpa venditoris accidit, in eo venditor securus est. Sed & si post emtionem fundo aliquid per alluvionem accesserit: ad emptoris commodum pertinet. Nam & commodum ejus esse debet, cujus periculum est. Quod si fuerit homo, qui venit, aut subreptus fuerit, ita ut neque dolus, neque culpa venditoris intervenerit: an non advertendum erit, an custodiam ejus usque ad traditionem venditor susceperit. Sane enim si susceperit: ad ipsius periculum is casus pertinet. si non susceperit, securus est. Item & in cæteris animalibus, cæterisque rebus intelligimus, Uti que

tamen vindicationem rei & conductionem exhibere debet emptori: quia sane qui nondum rem emptori tradidit, adhuc ipse dominus est. Idem etiam est de furti & damni injuriæ actione.

4. § Emptio tam sub conditione quam pure contrahi potest. Sub conditione, veluti, *Si Stichus intra certum diem tibi placuerit, eris tibi emptus aureis tot.*

5. § Loca sacra vel religiosa, item publica (veluti forum, basilicam) frustra quis sciens emit, quæ tamen si pro profanis vel privatis deceptus à venditore quis emerit: habebit actionem ex empto, quod non haberi ei liceat, ut consequatur, quod sua interest eum deceptum non esse. Idem juris est, si hominem liberum pro servo emerit.

DE LOCATIONE ET conductione.

TITULUS XXV.

Locatio & conductio proxima est emptioni & venditioni, iisdemque juris regulis consistit. Nam ut emptio & venditio ita contrahitur, si de pretio convenerit: sic & locatio & conductio ita contrahi intelligitur, si merces constituta sit, & competit locatori quidem locati actio, conductori vero conducti.

1. § Et quæ supra diximus, si alieno arbitrio pretium promissum fuerit: eadem & de locatione & conductione dicta esse intelligi-

ligimus, si alieno arbitrio merces permilla fuerit.

Qua de causa si fulloni polienda curandave, ac sarcinatori sarcienda vestimenta quis dederit, nulla statim mercede constituta, sed postea tantum daturus, quantum inter eos convenerit: non proprie locatio & conductio contrahi intelligitur, sed eo nomine actio præscriptis verbis datur.

2 § Præterea sicut vulgo quærebatur, an permutatis rebus emptio & venditio contraheretur: ita quæri solebat de locatione & conductione, si forte rem aliquam utendam sive fruendam tibi aliquis dederit, & invicem à te utendam sive fruendam aliam (rem) acceperit. Et placuit non esse locationem & conductionem, sed proprium genus contractus. veluti si cum unum bovem quis haberet, & vicinus ejus unum, placuerit inter eos, ut per denos dies invicem boves commodarent, ut opus facerent, & apud alterum (alterius) bos perierit: neque locari, neque conducti, neque commodati competit actio: quia non fuit commodatum gratuitum. verum præscriptis verbis agendum est.

3 § Adeo autem aliquam familiaritatem inter se videntur habere emptio & venditio, item locatio & conductio: ut in quibusdam causis quæri soleat, utrum emptio & venditio contrahatur, an locatio & conductio, ut ecce de prædiis, quæ perpetuo quibusdam fruenda traduntur, id est, ut quamdiu pensio sive redditus pro his domino

præ-

præstetur, neque ipsi conductori, neque hæ-
redi ejus cuive conductor hæresve ejus id
prædium vendiderit, aut donaverit, aut do-
tis nomine dederit, aliove quocunque modo
alienaverit, auferre liceat. Sed talis contra-
ctus, quia inter veteres dubitabatur, & à
quibusdam locatio, à quibusdam venditio
existimabatur: lex Zenoniana lata est, quæ
emphyteuticos contractus propriam statuit
naturam, neque ad locationem, neque ad
venditionem inclinantem, sed suis pactio-
bus fulciendam: & si quidem aliquid pactum
fuerit, hoc ita obtinere, ac si naturalis es-
set contractus. sin autem nihil de periculo
rei fuerit pactum: tunc si quidem totius rei
interitus accesserit: ad dominum super hoc
redundare periculum. sin autem particula-
ris: ad emphyteuticarium hujusmodi da-
mnum venire. quo jure utimur.

¶ Item quaeritur, si cum aurifice Ti-
tius convenerit, ut is ex auro suo certi pon-
deris certæque formæ annulos ei faceret, &
acciperet (verbi gratia) decem aureos: utrum emptio & venditio, an locatio & con-
ductio contrahi videatur? Cassius ait, ma-
terix quidem emptionem & venditionem
contrahi, operæ autem locationem & con-
ductionem. Sed placuit tantum emptio-
nem & venditionem contrahi. Quod si suum
aurum Titius dederit, mercede pro opera
constituta. dubium non est, quin locatio &
conductio sit.

3 ¶ Conductor (autem) omnia secun-
dam

dum legem conditionis facere debet: & si quid in lege prætermisum: id ex bono & æquo præstare. Qui pro usu aut vestimentorum, aut argenti, aut jumentum mercedem aut dedit, aut promisit: ab eo custodia talis desideratur, qualem diligentissimus paterfamilias suis rebus adhibet. quam si præstiterit, & aliquo casu (fortuito eam) rem amiserit: de restituenda ea non tenebitur.

6 § Mortuo conductore intra tempora coductionis, hæres ejus eodem jure in coductione succedit.

DE SOCIETATE

TITULUS XXVI.

Societatem coire solemus aut totorum bonorum, quam Græci specialiter *κοινωνία* appellant: aut unius alienius negotiationis, veluti mancipiorum vendendorum emendorumque, aut olei, aut vini, aut frumenti emendi vendendique.

1 § Et quidem si nihil de partibus lucris & damni nominatim convenerit: æquales scilicet partes & in lucro & in damno spectantur. Quod si expressæ fuerint (partes:) hæc servari debent. Nec enim unquam dubium fuit, quin valeat conventio, si duo inter se pacti sint, ut ad unum quidem duæ partes & lucris & damni pertineant, ad alium tertia.

2 § De illa sane conventionione quæsitum est, si Titius & Sejus inter se pacti sint, ut

ad Titium lucri, duæ partes pertineant, damni tertia: ad Sejum duæ partes damni, lucri tertia: an rata debeat haberi conventio? Quintus Mutius contra naturam societatis talem pactionem esse existimavit, & ob id non esse ratam habendam, Servius Sulpitius (cujus sententia prævaluit) contra sensit: quia sæpe quorundam ita pretiosa est opera in societate, ut eos justum sit conditione meliore in societatem admitti. Nam & ita coiri posse societatem non dubitatur, ut alter pecuniam conferat, alter non conferat, & tamen lucrum inter eos commune sit, quia sæpe opera alicujus pro pecunia valet. Et adeo contra Quinti Mutii sententiam obtinuit, ut illud quoque constiterit posse convenire, ut quis lucri partem ferat, de damno non teneatur, quod & ipsum Servius convenienter (sibi) fieri existimavit. Quod tamen ita intelligi oportet, ut si in alia re lucrum, in alia damnum illatum sit: compensatione facta, solum, quod superest, intelligatur lucro esse.

3 § Illud expeditum est, si in una causa pars fuerit expressa, veluti in solo lucro vel in solo damno, in altero vero omissa: in eo quoque, quod prætermissum est, eandem partem servari.

4 § Manet autem societas eo usque, donec in eodem consensu perseveraverint. At cum aliquis renunciaverit societati, solvitur societas. Sed plane si quis callide in hoc renunciaverit societati, ut obveniens aliquod

li.

lucrum solus habeat veluti si totorum bonorum socius, cum ab aliquo hæres esset relictus, in hoc renunciaverit societati, ut hæreditatem solus lucrificeret. cogitur hoc lucrum communicare. Si quid vero aliud lucrificiat, quod non captaverit: ad ipsum solum pertinet. Ei vero, cui renunciatum est, quicquid omnino post renunciatam societatem acquiritur, soli conceditur.

5 ¶ Solvitur adhuc societas etiam morte socii: quia qui societatem contrahit, certam personam sibi eligit. sed & si consensu plurium societas contracta sit: morte unius socii solvitur, etsi plures supersint: nisi in coeunda societate aliter convenerit.

6 ¶ Item si alicujus rei contracta societas sit, & finis negotio impositus est finitus societas.

7 ¶ Publicatione quoque distrahi societatem manifestum est. scilicet si universa bona socii publicentur nam cum in ejus locum alius succedat, pro mortuo habetur.

8 ¶ Item si quis ex sociis mole debiti prægravatus, bonis suis cesserit, & ideo propter publica aut privata debita substantia ejus veneat: solvitur societas: sed hoc casu si adhuc consentiant in societatem, nova videtur incipere societas.

9 ¶ Socius socio utrum eo nomine tantum teneatur pro socio actione, si quid dolo commiserit, sicut is, qui deponi apud se passus est: an etiam culpæ, id est, desidii atque negligentiae nomine: quaesitum est.

præ-

prævaluit tamen etiam culpæ nomine teneri eum. Culpæ autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est. Sufficit enim saltem diligentiam communibus rebus adhibere (socium,) qualem suis rebus adhibere solet. Nam qui parum diligentem socium sibi adsumit: de se queri, sibi que hoc imputare debet.

D E M A N D A T O.

TITULUS XXVII.

Mandatum contrahitur quinque modis: siue sua tantum gratia aliquis tibi mandet, siue sua & tua siue aliena tantum, siue sua & aliena, siue tua & aliena. At si tua tantum gratia mandatum sit: supervacuum est mandatum, & ob id nulla ex eo obligatio, nec mandati inter vos actio nascitur.

2 ¶ Mandantis (tantum) gratia intervenit mandatum: veluti si quis tibi mandet, ut negotia ejus gereres, vel ut fundum ei emereres, vel ut pro eo sponderes.

2 ¶ Tua gratia & mandantis: veluti si mandet tibi, ut pecuniam sub usuris crederes ei, qui in rem ipsius mutuaretur: aut si volente te agere cum eo ex fidejussoria causa, mandet tibi, ut cum reo agas, periculo mandantis, vel ut ipsius periculo stipuleris ab eo, quem tibi deleget in id, quod tibi debuerat.

3 ¶ Aliena autem (tantum) causa intervenit mandatum, veluti si tibi aliquis mandet,

det, ut Titii negotia gereres, vel ut Titio fundum emerēs, vel ut pro Titio sponderes.

4 § Sua & aliena: veluti si de communibus suis & Titii negotiis gerendis tibi mandet, vel ut sibi & Titio fundum emerēs, vel ut pro eo & Titio sponderes.

5 § Tua & aliena: veluti si tibi mandet, ut Titio sub usuris crederes; quia si sine usuris pecuniam crederes: aliena tantum gratia intercedit mandatum.

6 § Tua tantum gratia intervenit mandatum: veluti si tibi mandet, ut pecunias tuas in emptiones potius prædiorum colloques, quam fœneres: vel ex diverso, ut pecunias tuas fœneres potius, quam in emptione prædiorum colloques. Cujus generis mandatum, magis consilium, quam mandatum est, & ob id non est obligatorium: quia nemo ex consilio mandati obligatur, etiam si non expediat ei, cui mandabatur, cum liberum cuique sit apud se explorare, an sibi expediat consilium. Itaque si otiosam pecuniam domi te habentem hortatus fuerit aliquis, ut rem aliquam emerēs, vel eam crederes: quamvis non expediat eam tibi emisse, vel credidisse, non tamen tibi mandati tenetur. Et adeo hæc ita sunt, ut quæsitum sit, an mandati teneatur, qui mandavit tibi, ut pecuniam Titio fœnerares? sed obtinuit Sabini sententia, obligatorium esse in hoc casu mandatum: quia non aliter Titio credidisses, quam si tibi mandatum esset.

7 § Illud quoque mandatum non est ob-

N

liga-

ligatorium, quod contra bonos mores est: veluti si Titius de furto, aut (de) damno faciendo, aut de injuria facienda mandet tibi. licet enim pœnam istius facti nomine præstiteris, non tamen ullam habes adversus Titium actionem.

8 ¶ Is qui exequitur mandatum, non debet excedere fines mandati. ut ecce: si quis usque ad centum aureos mandaverit tibi, ut fundum emeris, vel ut pro Titio sponderes: neque pluris emere debes, neque in ampliore pecuniam fidejubere. alioqui non habebis cum eo mandati actionem. adeo quidem, ut Sabino & Cassio placuerit, etiam si usque ad centum aureos cum eo agere volueris: inutiliter te acturum. (Sed) diversæ scholæ auctores recte usque ad centum aureos te acturum existimant: quæ sententia sane benignior est. Quod si minoris emeris, habebis scilicet cum eo mandati actionem: quoniam qui mandat, ut sibi centum aureorum fundus emeretur, is utique mandasse intelligitur, ut minoris (si possit) emeretur.

9 ¶ Recte quoque mandatum contractum, si dum adhuc integra res sit, revocatum fuerit, evanescit.

10 ¶ Item si adhuc integro mandato, mors alterutrius interveniat, id est, vel ejus qui mandaverit, vel illius, qui mandatum suscepit; solvitur mandatum. Sed utilitatis causa receptum est, si eo mortuo, qui tibi mandaverat, tu ignorans eum decessisse, executus fueris mandatum posse te agere mandati

dati actione. alioqui iusta & probabilis ignorantia tibi damnum afferret. Et huic simile est, quod placuit, si debitores manumisso dispensatore Titii, per ignorantiam liberto solverint, liberari eos, cum alioqui stricta juris ratione non possent liberari, quia alii solvisent, quam cui solvere debuerint.

11 § Mandatum non suscipere, cuiuslibet liberum est: susceptum autem consummandum est, aut quam primum renunciandum, ut per semetipsum, aut per alium eandem rem mandator exequatur. Nam nisi ita renunciatur, ut integra causa mandatori reservetur eandem rem explicandi: nihilominus mandati actio locum habet: nisi iusta causa intercesserit, aut non renunciandi, aut intempestive renunciandi.

12 § Mandatum & in diem differri, & sub conditione fieri potest.

13 § In summa sciendum est, mandatum, nisi gratuitum sit, in aliam formam negotii cedere. Nam mercede constituta, incipit locatio & conductio esse. Et (ut generaliter dicamus) quibus casibus sine mercede suscepto officio, mandati sive depositi contrahitur negotium: iis casibus interveniente mercede locatio & conductio intelligitur contrahi. Et ideo si fulloni polienda curandave quis dederit vestimenta, aut sarcinatori sarcienda, nulla mercede constituta neque promissa: mandati competit actio.

DE OBLIGATIONIBUS, (QUÆ)
quasi ex contractu (nascuntur.)

TITULUS XXVIII.

Post genera contractuum enumerata dispiciamus etiam de iis obligationibus, quæ quidem non proprie nasci ex contractu intelliguntur: sed tamen quia non ex maleficio substantiam capiunt, quasi ex contractu nasci videntur.

Igitur cum quis negotia absentis gesserit: ultro citroque inter eos nascuntur actiones: quæ appellantur negotiorum gestorum. sed domino quidem rei gestæ adversus eum, qui gessit, directa competit actio: negotiorum autem gestori, contraria. quas ex nullo contractu proprie nasci, manifestum est: quippe ita nascuntur istæ actiones, si sine mandato quisque alienis negotiis gerendis se obtulerit. ex qua causa ii, quorum negotia gesta fuerint, etiam ignorantes obligantur. Idque utilitatis causa receptum est: ne absentium, qui subita festinatione coacti, nulli demandata negotiorum suorum administratione, peregre profecti essent, desererentur negotia: quæ sane nemo curaturus esset, si de eo, quod quis impendisset, nullam habiturus esset actionem. Sicut autem is, qui utiliter gessit negotia, dominum habet obligatum negotiorum gestorum: ita & contra iste quoque tenetur, ut administrationis reddat rationem. Quo casu ad exactissimam

firmam quisque diligentiam compellitur reddere rationem: nec sufficit talem diligentiam adhibere, qualem suis rebus adhibere solet: si modo alius diligentior (eo) commodius administraturus esset negotia.

2 ¶ Tutores quoque, qui tutelæ judicio tenentur, non proprie ex contractu obligati (esse) intelliguntur (nullum enim negotium inter tutorem & pupillum contrahitur) sed quia sane non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Hoc autem casu mutæ sunt actiones. Non tantum enim pupillus cum tutore habet tutelæ actionem: sed & contra tutor cum pupillo habet contrariam tutelæ, si vel impenderit aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus, aut rem suam creditoribus ejus obligaverit.

3 ¶ Item si inter aliquos communis res sit sine societate: veluti quod pariter eis legata donatave esset: & alter eorum alteri idco teneatur communi dividundo judicio, quod solus fructus ex ea re perceperit, aut quod socius ejus solus in eam rem necessarias impensas fecerit: non intelligitur ex contractu proprie obligatus esse: quippe nihil inter se contraxerunt. sed quia ex maleficio non tenetur: quasi ex contractu teneri videtur.

4 ¶ Idem juris est de eo, qui cohæredi familiæ erciscundæ judicio ex his causis obligatus est.

5 ¶ Hæres quoque legatorum nomine non proprie ex contractu obligatus intelli-

tur: (neque enim cum hærede, neque cum defuncto, ullum negotium legatarius gessisse proprie dici potest) & tamen quia ex maleficio non est obligatus: quasi ex contractu debere intelligitur.

6 ¶ Item is, cui quis per errorem non debitum solvit, (quasi ex contractu debere videtur.) Adeo enim non intelligitur proprie ex contractu obligatus (esse,) ut si certiorum rationem sequamur: magis (ut supra diximus) ex distractu, quam ex contractu possit dici obligatus esse. nam qui solvendi animo pecuniam dat: in hoc dare videtur, ut distrahat potius negotium, quam contrahat. Sed tamen perinde is, qui accipit, obligatur, ac si mutuum ei daretur. & ideo conditione tenetur.

7 ¶ Ex quibusdam tamen causis repeti non potest, per quod errorem non debitum solutum sit. sic namque definierunt veteres, ex quibus causis inficiando lis crescit, ex iis causis non debitum solutum, repeti non posse: veluti ex lege Aquilia, item ex legato. Quod veteres quidem in iis legatis locum habere voluerunt, quæ certa constituta, per damnationem cuique legata fuerant. nostra autem constitutio, cum unam naturam omnibus legatis & fideicommissis indulgit, huiusmodi augmentum in omnibus legatis & fideicommissis extendi voluit: sed non omnibus legatariis hoc præbuit, sed tantummodo in iis legatis & fideicommissis, quæ sacrosanctis ecclesiis, & cæteris venerabilibus locis,

eis, quæ religionis vel pietatis incuitu honorantur, relicta sunt: quæ si indebita solvantur, non repetuntur.

PER QUAS PERSONAS
nobis obligatio acquiritur.

TITULUS XXIX.

EXpositis generibus obligationum, quæ ex contractu vel quasi ex contractu nascuntur: admonendi sumus acquiri nobis non solum per nosmetipsos, sed per eas quoque personas: quæ in nostra potestate sunt, veluti per servos & filios nostros: ut tamen, quod per servos (nostros) nobis acquiritur, totum nostrum fiat: quod autem per liberos, quos in potestate habemus, ex obligatione fuerit acquisitum, hoc dividatur secundum imaginem rerum proprietatis & ususfructus, quam nostra decrevit constitutio: ut quod ab actione commodum perveniat, hujus ususfructum quidem habeat pater, proprietatem autem filio servetur, scilicet patre actionem movente secundum novellæ nostræ constitutionis divisionem.

1 ¶ Item per liberos homines, & alienos servos, quos bona fide possidemus, acquiritur nobis: sed tantum ex duabus causis, id est, si quid ex operis suis, vel ex re nostra acquirant.

2 ¶ Per eum quoque servum, in quo ususfructum (vel usum habemus,) similiter ex duabus istis causis nobis acquiritur.

3 ¶ Communem servum pro dominica parte dominis acquirere certum est: excepto eo, quod nominatim uni stipulando: aut per traditionem accipiendo, illi soli acquirit: *veluti cum ita stipulatur, Titio Domino meo dare spondes?* Sed si domini unius iussu servus fuerit stipulatus, licet antea dubitabatur, tamen post nostram decisionem res expedita est, ut illi tantum acquirat, qui hoc ei facere iussit, ut supra dictum est.

QUIBUS MODIS TOLLITUR obligatio.

TITULUS XXX.

TOLLITUR autem omnis obligatio solutione ejus, quod debetur: vel si quis, consentiente creditore, aliud pro alio solverit. Nec interest, quis solvat: utrum ipse, qui debet, an alius pro eo. Liberatur enim & alio solvente: sive sciente, sive ignorante debitore, vel invito (eo) solutio fiat. Item si reus solverit: etiam ii, qui pro eo intervenerunt, liberantur. Idem ex contrario contingit, si fidejussor solverit: non enim ipse solus liberatur, sed etiam reus.

1 ¶ Item per acceptilationem tollitur obligatio. Est autem acceptilatio, imaginaria solutio. Quod enim ex verborum obligatione Titio debetur, id si velit Titius remittere, poterit sic fieri, ut patiat hęc verba debitorem dicere: *Quod ego tibi promisi.*

nisi, habesne acceptum? & Titius respondeat, habeo. Sed & Græce potest acceptilatio fieri: dummodo sic fiat, ut Latinis verbis solet (exigi,) ἔχεις λαβὼν δυνάμει τόσα; ἔχω λαβὼν. id est, tot denarios acceptos habeo? acceptos habeo. Quo genere (ut diximus)

tantum ex solvuntur obligationes, quæ ex verbis consistunt, non etiam cæteræ. Consentaneum enim visum est, verbis factam obligationem, aliis posse verbis dissolvi. Sed & id, quod alia ex causa debetur, potest in stipulationem deduci, & per acceptilationem dissolvi. Sicut autem quod debetur, pro parte recte solvitur: ita in parte debiti acceptilatio fieri potest.

2 ¶ *Est (autem) prodita stipulatio, quæ vulgo Aquiliana appellatur, per quam contingit, ut omnium rerum obligatio in stipulatum deducatur, & ea per acceptilationem tollatur. Stipulatio enim Aquiliana revoat omnes obligationes, & à Gallo Aquilio ita composita est: Quicquid te mihi ex quacunque causa dare facere oportet, oportet tibi, præsens in diemve: quarumcunque rerum mihi tecum actio est, quaque adversus te petitio, vel adversus te persecutio est, eritve: quodve tu meum habes, tenes, possides, (dolo malo fecisti, quo minus possideas:) quanti quaque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est Aulus Agerius, spondit Numerius Nigidius. quod Numerius Nigidius Aulo Agerio spondit, id haberetne à se acceptum Numerius Nigidius. Aulum*

Agerium rogavit. Aulus Agerius Numerio Nigidio acceptum fecit.

3 ¶ Præterea novatione tollitur obligatio: veluti si id, quod tibi Sejus debebat, à Titio dari stipulatus sis. Nam interventu novæ personæ nova nascitur obligatio, & prima tollitur, translata in posteriorem: adeo, ut interdum, licet posterior stipulatio inutilis sit, tamen prima novationis jure tollatur: veluti si id, quod tu Titio debes, à pupillo sine tutoris auctoritate stipulatus fuerit, quo casu res amittitur, nam & prior debitor liberatur, & posterior obligatio nulla est. Non idem juris est, si à servo quis fuerit stipulatus: nam tunc prior perinde obligatus manet, ac si postea nullus stipulatus fuisset. Sed si

eadem persona sit, à qua postea stipuleris: ita quod novatio fit, si quid in posteriore stipulatione novi fit: forte si conditio aut dies, aut fidejussor adjiciatur, aut detrahatur. Quod autem diximus, si conditio adjiciatur, novationem fieri: sic intelligi oportet, ut ita dicamus factam novationem, si conditio extiterit: alioqui si defecerit, durat prior obligatio. Sed, cum hoc quidem inter veteres constabat, tunc fieri novationem, cum novandi animo in secundam obligationem itum fuerat, per hoc tamen dubium erat, quando novandi animo videretur hoc fieri, & quasdam de hoc præsumptiones alii in aliis casibus introducebant: ideo nostra processit constitutio, quæ apertissime definivit, tunc solum novationem

nem

nem prioris obligationis fieri, quoties hoc ipsum inter contrahentes expressum fuerit, quod propter novationem prioris obligationis convenerunt, alioqui & manere pristinam obligationem, & secundam ei accedere, ut maneat ex utraque causa obligatio secundum nostræ constitutionis definitionem, quam licet ex ipsius lectione apertius cognoscere.

4. § Hoc amplius, et obligationes, quæ consensu contrahuntur, contraria voluntate dissolvuntur. Nam si Titius & Sejus inter se consenserint, ut fundum Tusculanum emptum Sejus haberet centum aureis: deinde re nondum secuta, id est, neque pretio soluto, neque fundo tradito, placuerit inter eos, ut discederetur ab ea emptione & venditione: invicem liberantur. Idem est in conductione & locatione, & in omnibus contractibus, qui ex consensu descendunt, sicut jam dictum est.

INSTITUTIONUM, seu Elementorum,

D. JUSTINIANI,
sacratissimi Principis,

LIBER QVARTUS.

DE OBLIGATIONIBUS,
quæ ex delicto nascuntur.

TITULUS I.

Vum sit expositum superiore libro de obligationibus ex contractu, (& quasi ex contractu:) sequitur, ut de obligationibus ex maleficio, (& quasi ex maleficio,) dispiciamus: Sed illæ quidem (ut suo loco tradidimus) in quatuor genera dividuntur. hæ vero unius generis sunt. nam omnes ex re nascuntur, id est, ex ipso maleficio, veluti ex furto, rapina, damno, injuria.

1 ¶ Furtum est contrectatio fraudulosa, lucri faciendi gratia, vel ipsius rei, vel etiam usus ejus possessionis: quod lege naturali prohibitum est admittere.

2 ¶ Furtum autem vel à furvo, id est, nigro, dictum est, quod clam & obscure fiat. & plerumque nocte: vel à fraude, vel à ferendo, id est, auferendo: vel à Græco sermone, quod *ῥῆγες* appellant fures. Imo & Græci à ferendo *ῥῆγες* dixerunt.

3 ¶ Furtorum autem duo sunt genera: manifestum & nec manifestum. Nam conceptum & oblatum, species potius actionis sunt furto coherentes, quam genera furtorum, sicut inferius apparebit. Manifestus fur est, quem Græci ἐπ' αὐτοφώρα appellanti: nec solum is, qui in ipso furto deprehenditur, sed etiam is, qui in eo loco deprehenditur, quo (furtum) fit: veluti qui in domo furtum fecit, & , nondum egressus januam, deprehensus fuerit: & qui in oliveto olivarum: aut in vineto uvarum furtum fecit, quamdiu in eo oliveto aut vineto deprehensus fuerit. Imo ulterius furtum manifestum est extendendum, quamdiu eam rem fur tenens visus & deprehensus fuerit: sive in publico, sive in privato: vel à domino, vel ab alio antequam eopervenerit, quo deferre vel deponere destinasset. Sed si pertulit, quo destinavit, tametsi deprehendatur cum re furtiva, non est manifestus fur. Nec manifestum furtum quid sit, ex iis, quæ diximus, intelligitur. nam quod manifestum non est, id scilicet nec manifestum est.

4 ¶ Conceptum furtum dicitur, cum apud aliquem testibus præsentibus furtiva res quæsitæ & inventa sit, nam in eum propria actio constituta est, quamvis fur non sit, quæ appellatur concepti. Oblatum furtum dicitur, cum res furtiva ab aliquo tibi oblata sit, eaque apud te concepta sit: utique si ea mente tibi data fuerit, ut apud te potius quam apud eum, qui dedit, conciperetur.

peretur. nam tibi, apud quem concepta sit, propria adversus eum, qui obtulit, quamvis fur non sit, constituta est actio, quæ appellatur oblati. Est etiam prohibiti furti actio adversus eum, qui furtum quærere testibus præsentibus volentem prohibuerit. Præterea pœna constituitur edicto prætoris per actionem furti non exhibiti, adversus eum, qui furtivam rem apud se quæsitam & inventam non exhibuit. Sed hæ actiones, scilicet concepti & oblati, & furti prohibiti, nec non furti non exhibiti, in desuetudinem abierunt. Quum enim requisitio rei furtivæ hodie secundum veterem observationem non fiat: merito ex consequentia etiam præfatæ actiones ab usu communi recesserunt: quum manifestum sit, quod omnes, qui scientes rem furtivam susceperint, & celaverint, furti nec manifesti obnoxii sunt.

5 ¶ Pœna manifesti furti, quadrupli est, tam ex servi, quam ex liberæ persona: nec manifesti, dupli.

6 ¶ Furtum autem fit, non solum cum quis intercipiendi causa rem alienam amovet: sed generaliter cum quis alienam rem invito domino contrectat. Itaque sive creditor pignore, sive is, apud quem res deposita est, ea re utatur, sive is, qui rem utendam accepit, in alium usum eam transferat, quam cuius gratia ei data est: furtum committit. veluti si quis argentum utendum acceperit, quasi amicos ad cenam in-

invitaturus, & id peregre secum tulerit: aut si quis equum gestandi causa commodatum sibi, longius aliquo duxerit: quod veteres scripserunt de eo, qui in aciem equum perduxisset.

7 ¶ Placuit tamen eos, qui rebus commodatis aliter uterentur, quam utendas acceperint, ~~ita~~ furtum committere: si se intelligant, id invito domino facere: cumque, si intellexisset, non permissurum. at si permissurum credant, extra crimen videri, optima sane distinctione: quia furtum, sine affectu furandi non committatur.

8 ¶ Sed & si credat aliquis invito domino se rem commodatam sibi contrahere, domino autem volente id fiat: dicitur furtum non fieri. Unde illud quaesitum est, cum Titius servum Mævii sollicitaverit, ut quasdam res domino subriperet, & ad eum perferret, & servus id ad Mævium pertulerit: Mævius (autem) dum vult Titium in ipso delicto deprehendere, permiserit servo quasdam res ad eum perferre: utrum furti, an servi corrupti iudicio teneatur Titius, an neutro? Et cum nobis super hac dubitatione suggestum est, & antiquorum prudentium super hoc altercationes perspeximus, quibusdam neque furti, neque servi corrupti actionem præstantibus, quibusdam furti tantummodo: nos hujusmodi calliditati obviam euntes, per nostram decisionem sancimus, non solum furti actionem, sed & servi corrupti contra eum dari. Licet enim

enim (is) servus deterior (à sollicitatore) minime factus est, & ideo non concurrant regulæ, quæ servi corrupti actionem introducunt: tamen consilium corruptoris ad perniciem probitatis servi introducendum est, ut sit ei pœnalis actio imposita, tanquam (si) re ipsa fuisset servus corruptus: ne ex hujusmodi impunitate & in alium servum, qui facile posset corrumpi, tale scînus à quibusdam perpetretur.

9 § Interdum etiam liberorum hominum furtum fit. veluti si quis liberorum nostrorum, qui in potestate nostra sunt, subreptus fuerit.

10 § Aliquando autem etiam suæ rei furtum quis committit: veluti si debitor rem, quam creditori pignoris causa dedit, subtraxerit.

11 § Interdum (quoque) furti tenetur, qui ipse furtum non fecit: qualis est is, cuius ope & consilio furtum factum est. In quo numero est, qui tibi nummos excussit, ut alius eos raperet: aut tibi obstiterit, ut alius rem tuam exciperet, aut oves tuas vel boves fugaverit, ut alius eas acciperet. Et hoc veteres scripserunt de eo, qui panno rubro fugavit armentum. Sed si quid eorum per lasciviam, & non data opera, ut furtum admitteretur, factum est: in factum actio dari debet. At ubi ope Mævii Titius furtum fecerit: ambo furti tenentur. Ope & consilio ejus quoque furtum admitti videtur, qui scâlas sorte fenestris supponit:
aut

aut ipsas fenestras vel ostium effringit, ut alius furtum faceret: quive ferramenta ad effringendum, aut scalas, ut fenestris supponerentur, commendaverit, sciens cujus rei gratia commodaverit. Certe qui nullam opem ad furtum faciendum adhibuit, sed tantum consilium dedit, atque hortatus est ad furtum faciendum, non tenetur furti.

12 ¶ Hi, qui in parentum vel dominorum potestate sunt, si remeis subripiunt, furtum quidem faciunt. & res in furtivam causam cadit (nec ob id ab ullo usucapi potest, antequam in domini potestatem revertatur) sed furti actio non nascitur: quia nec ex alia ulla causa potest inter eos actio nasci. Si vero ope & consilio alterius furtum factum fuerit: quia utique furtum committitur, convenienter ille furti tenetur: quia verum est, ope & consilio ejus furtum factum esse.

13 ¶ Furti autem actio ei competit, cujus interest rem salvam esse, licet dominus non sit. Itaque nec domino aliter competit, quam si ejus intersit rem non perire.

14 ¶ Unde constat creditorem de pignore subrepto furti (actione) agere posse, etiam si donecum debitorem habeat: quia expedit ei pignori potius incumbere, quam in personam agere: adeo quidem, ut quamvis ipse debitor eam rem subripuerit: nihilominus creditori competat actio furti.

15 ¶ Item si follo polienda curandave, aut sarcinator sarcienda vestimenta mercede certa (constituta) acceperit, eaque fur-

to amiserit : ipse furti habet actionem , non dominus , quia domini nihil interest eam rem non perire , quum iudicio locati à fullone aut sarcinatore rem suam persequi possit. Sed & bonæ fidei emptori subrepta re , quam emerit , quamvis dominus non sit , omnino competit furti actio , quemadmodum & creditori. Fulloni vero & sarcinatori non aliter furti actionem competere placuit , quam si solvendo fuerint : hoc est , si domino rei æstimationemolvere possint. Nam si solvendo non sint : tunc quia ab eis suum dominus consequi non possit : ipsi domino furti competit actio : quia hac casu ipsius interest rem salvam esse. Idem est , & si in parte solvendo fuerit fullo aut sarcinator.

16 ¶ Quæ de fullone & sarcinatore diximus , eadem & ad eum , cui commodata res est , transferenda veteres existimabant. Nam ut ille fullo mercedem accipiendo , custodiam præstat : ita is quoque , qui commodatum utendi causa accepit , similiter necesse habet custodiam præstare. Sed nostra providentia etiam hoc in nostris decisionibus emendavit , ut in domini voluntate sit : si commodati actionem adversus eum , qui rem commodatam accepit , movere desiderat : si furti adversus eum , qui rem subripuit : & alterutra earum electa , dominum non posse expœnitentia ad alteram venire actionem. sed si quidem furem elegerit : illum , qui rem utendam accepit , penitus liberari. sin autem

commodator veniat adversus eum : qui rem utendam accepit , ipsi quidem nullo modo competere posse adversus furem furti actionem. cum autem , qui pro re commodata convenitur , posse adversus furem furti habere actionem : ita tamen , si dominus sciens rem esse subreptam , adversus eum , cui res commodata fuerit , pervenit. sin autem nescius & dubitans rem esse subreptam , apud eum commodati actionem instituerit , postea autem re comperta voluerit remittere quidem commodati actionem , ad furti autem actionem pervenire : tunc licentia ei conceditur & adversum furem venire , obstaculo nullo ei opponendo , quoniam incertus constitutus movit adversus eum , qui rem utendam accepit , commodati actionem : nisi domino ab eo satisfactum fuerit : tunc etenim omnino furem à domino quidem furti actione liberari : suppositum autem esse ei , qui pro re sibi commodata domino satisfecit : cum manifestissimum sit , etiam si ab initio dominus actionem commodati instituerit , ignarus rem esse subreptam , postea autem hoc ei cognito , adversus furem transferit : omnino liberari eum , qui rem commodatam acceperit , quemcunque causæ exitum dominus adversus furem habuerit : eadem definitione obtinente , sive in parte , sive in solidum solvendo sit is , qui rem commodatam acceperit.

17 ¶ Sed is , apud quem res deposita est , custodiam non præstat : sed tantum in co-

obnoxius est, si quid ipse dolo malo tegerit: qua de causa si res ei subrepta fuerit: quia restituendæ ejus rei nomine depositi non tenetur, nec ob id ejus interest rem salvam esse: furti agere non potest, sed furti actio domino competit.

18 ¶ In summa, sciendum est, quæsitum esse, an impubes rem alienam amovendo, furtum faciat? Et placuit, quia furtum ex affectu (furandi) consistit, ita demum obligari eo crimine impuberem, si proximus pubertati sit, & ob id intelligat se delinquere.

19 ¶ Furti actio sive dupli, sive quadrupli, tantum ad pœnæ persecutionem pertinet. Nam ipsius rei persecutionem extrinsecus habet dominus, quam aut vindicando aut condicendo potest auferre. Sed rei vindicatio quidem adversus possessorem est: sive fur ipse possidet, sive alius quilibet: condictio autem adversus furem ipsum hæredemve ejus, licet non possideat, competit.

DE VI BONORUM raptorum.

TITULUS II.

Qui res alienas rapit, tenetur quidem etiam furti (quis enim magis alienam rem invito domino contrectat, quam qui vi rapit? ideoque recte dictum est, eum improbum furem esse) sed tamen propriam actionem ejus delicti nomine prætor introduxit, quæ appellatur vi bonorum raptorum: & est

infra

inter annum quadrupli, post annum simpli: quæ actio utilis est, etiam si quis unam rem, licet minimam, rapuerit. Quadruplum autem non totum pœna est, sicut in actione furti manifesti diximus, sed in quadruplo inest & rei persecutio: ut pœna tripli sit, siue comprehendatur raptor in ipso delicto, siue non. Ridiculum enim esset levioris conditionis esse eum, qui vi rapit, quam qui clam amovet.

1 ¶ Ita tamen competit hæc actio, si dolo malo quis rapuerit. Nam qui aliquo errore ductus, rem suam esse existimans, & imprudens juris, eo animo rapuerit, quasi domino liceat etiam per vim rem suam auferre à possessoribus: absolvi debet. Cui scilicet conveniens est, nec furti teneri eum, qui eodem hoc animo rapuit. Sed ne, dum talia excogitantur, inveniatur via, per quam raptores impune suam exerceant avaritiam: melius divalibus constitutionibus pro hac parte prospectum est, ut nemini liceat vi rapere vel rem mobilem vel se moventem, licet suam eandem rem existimet: sed si quis contra statuta principum fecerit, rei quidem suæ dominio cadere: si autem aliena (res) sit, post restitutionem ejus, etiam estimationem ejusmodi rei prestare. Quod non solum in mobilibus rebus, quæ rapi possunt constitutiones obtinere censuerunt: sed etiam (in) invasionibus, quæ circa res soli fiunt, ut ex hac causâ ab omni rapina homines abstineant.

2 ¶ Sane in hac actione non utique ex-
spe-

spectatur, rem in bonis actoris esse. nam si-
ve in bonis sit, siue non: si tamen ex bonis
sit, locum hæc actio habebit. Quare siue lo-
cata, siue commodata, siue etiam pignora-
ta, siue deposita sit (res) apud Titium, sic
ut intersit ejus eam rem (per vim) non au-
ferri (veluti si in deposita re culpam quoque
promisit) siue bona fide possideat, siue usum-
fructum quis habeat in ea, vel quid aliud ju-
ris, ut intersit ejus non rapi: dicendum est,
ei competere hanc actionem, non ut domi-
nium accipiat: sed illud solum, (quod) ex
bonis ejus qui rapinam passus est, (id est,) *quod ex substantia ejus ablatum esse prope-*
natur. Et generaliter dicendum est, ex qui-
bus causis furti actio competit in re clam fa-
cta, ex eisdem causis omnes habere hanc
actionem.

DE LEGE AQUILIA.

TITULUS III.

DAmni injuriæ actio constituitur per le-
gem Aquiliam: cujus primo capite cau-
tum est, *ut si quis alienum hominem, alie-*
namve quadrupedem, quæ pecudum numero
sit, injuria occiderit: quanti ea res in eo an-
no plurimi fuerit, tantum domino dare da-
mnetur.

¶ Quod autem non præcise de quadru-
pede, sed de ea tantum, quæ pecudum nu-
mero est, cavetur: eo pertinet, ut neque de
feris bestiis, neque de canibus cautum esse

in.

Intelligamus : sed de iis tantum, quæ (gregatim) proprie pasci dicuntur : quales sunt equi, muli, asini, oves, boves, capræ : De suis quoque idem placuit. Nam & suæ pecudum appellatione continentur : quia & hi gregatim pascuntur. Sic denique & Homerus in Odyssæa ait (sicut Aelius Martianus in suis institutionibus refert,)

Ἄνεις τὸν γε σύνοσι παρήμῃον, οἱ δ' ἐνέμοντες
Πάρ Κορυκῷ πέτρῃ ἐπὶ τῇ κρήνῃ Ἀρεθύσῃ.
id est,

*Settantem videas, qui errant per pascua, porcos,
Ad Coracis saxum, juxta fontemque Arethusa-*
sam.

2 § Injuria autem occidere intelligitur, qui nullo jure occidit. Itaque qui latronem (insidiatorem,) occiderit, non tenetur, utique si aliter periculum effugere non potest.

3 § Ac ne is quidem hac lege tenetur, qui casu occidit, si modo culpa ejus nulla inveniatur. nam alioqui non minus ex dolo quam ex culpa quisque hac lege tenetur.

4 § Itaque si quis dum jaculis ludit, vel exercitatur, transeuntem servum tuum trajecerit, distinguitur. Nam si id à milite in eo campo. ubi solitum est exercitari, admissum est: nulla culpa ejus intelligitur. si alius tale quid admiserit : culpæ reus est. Idem juris est de milite, si in alio loco, quam qui ad exercitandum militibus destinatus est, id admiserit.

5 § Item si putator ex arbore dejecto
ramo

ramo servum tuum transeuntem occiderit: si prope viam publicam aut vicinalem id factum est, neque proclamavit, ut casus evitari posset, culpæ reus est: sed si proclamavit, nec ille curavit præcavere, extra culpam est putator. Equæ extra culpam esse intelligitur, si seorsum à via forte, vel in medio fundo cædebat, licet non proclamavit: quia (in) eo loco nulli extraneo jus fuerat versandi.

6 ¶ Præterea, si Medicus, qui servum tuum secuit, dereliquerit curationem (ejus,) & ob id mortuus fuerit servus, culpæ reus erit.

7 ¶ Imperitia quoque culpa adnumeratur: veluti si Medicus (ideo) servum tuum occiderit, quia male cum secuerit, aut perperam ei medicamentum dederit.

8 ¶ Impetu quoque mularum, quas mulio propter imperitiam retinere non potuit, si servus tuus oppressus fuerit: culpæ reus est mulio. Sed si & propter infirmitatem eas retinere non potuerit, cum alius firmior eas retinere potuisset: æque culpa tenetur. Eadem placuerunt de eo quoque, qui cum equo veheretur, impetum ejus aut propter infirmitatem: aut propter imperitiam suam retinere non potuerit.

9 ¶ His autem verbis legis, *quanti ideo in anno plurimi fuerit*, illa sententia exprimitur: ut si quis hominem tuum, qui hodie claudus, aut mancus, aut luscus erit, occiderit, qui in eo anno integer, aut pretiosus fuerit: non tanti teneatur, quanti hodie erit, sed quanti in eo anno plurimi fuerit. Qua
ratio-

ratione creditum est poenalem esse hujus legis actionem: quia non solum tanti quisque obligatur, quantum damni dederit, sed aliquando longe pluris. Ideoque constat in heredem eam actionem non transire: quæ transitura fuisset, si ultra damnum nunquam lis æstimeretur.

19 ¶ Illud non ex verbis legis, sed ex interpretatione placuit: non solum perempti corporis æstimationem habendam esse, secundum ea, quæ diximus, sed eo amplius, quicquid præterea, perempto eo corpore, damni vobis illatum fuerit: veluti si servum tuum heredem ab aliquo institutum, ante quis occiderit, quam is jussu tuo hereditatem adierit. nam hereditatis quoque amissæ rationem esse habendam constat. Item si ex pari mularum unam, vel ex quadrigis equorum unum quis occiderit, vel ex comædis unus servus occisus fuerit: non solum occisi sit æstimatio, sed eo amplius, id quoque computatur, quanti depretiati sunt, qui supersunt.

11 ¶ Liberum autem est ei, cujus servus occisus fuerit, & ex judicio privato legis Aquiliæ damnum persequi, & capitalis criminis (eum) reum facere.

12 ¶ Caput secundum legis Aquiliæ in usu non est.

13 ¶ Capite tertio de omni cætero damno cavetur. Itaque si quis servum vel eam quadrupedem, quæ pecudum numero est, vulneraverit, sive eam quadrupedem, quæ pecudum numero non est, veluti canem aut

feram bestiam vulneraverit, aut occiderit: hoc capite actio constituitur. In ceteris quoque omnibus animalibus, item in omnibus rebus, quæ anima careat, damnum per injuriam datum, hac parte vindicatur. Si quid enim ustum, aut ruptum, aut fractum fuerit: actio ex hoc capite constituitur, quam poterat sola rupti appellatio in omnes istas causas sufficere: Ruptum enim intelligitur, quod quoquo modo corruptum est. Unde non solum fracta, aut usta, sed etiam scissa, & collisa, & effusa, & quoquo modo perempta, atque deteriora facta, hoc verbo continentur. Denique responsum est, si quis in alienum vinum aut oleum, id miscuerit, quo naturalis bonitas vini aut olei corrumpere-tur: ex hac parte legis (Aquilæ) eum teneri.

14 § Illud palam est, sicut ex primo capite ita demum quisque tenetur, si dolo aut culpa ejus homo aut quadrupes occisus occisus fuisse fuerit: ita ex hoc capite, de dolo aut culpa, (&) de cætero damno quemque teneri. (Ex) hoc tamen capite non quanti in eo anno, sed quanti in diebus triginta proximis res fuerit, obligatur is, qui damnum dederit.

15 § At nec *plurimi* quidem verbum adjicitur. Sed Sabino recte placuit, perinde habendam æstimationem, ac si etiam hac parte *plurimi* verbum adjectum fuisset. nam plebem Romanam, quæ Aquilio tribuno interrogante hanc legem tulit: contentam fuisse, quod prima parte eo verbo usa esset.

16 § Cæterum placuit ita demum dic-
ctam

Etiam ex hac lege actionem esse, si quis **præcipue** corpore suo damnum dederit. Ideoque in eum, qui alio modo damnum dederit, utiles actiones dari solent. veluti si quis hominem alienum, aut pecus ita incluserit, ut fame necaretur: aut jumentum ita vehementer egerit, ut rumperetur: aut pecus in tantum exagitaverit, ut præcipitaretur: aut si quis alieno servo persuaserit, ut in arborem ascenderet, vel in puteum descenderet, & is ascendendo, vel descendendo, aut mortuus, aut aliqua parte corporis læsus fuerit, utilis actio in eum datur. Sed si quis alienum servum (aut) de ponte aut de ripa in flumen dejecerit, & is suffocatus fuerit: eo, quod projecit, corpore suo damnum dedisse, non difficulter intelligi potest: ideoque ipsa lege Aquilia tenetur. Sed si non corpore damnum fuerit datum, neque corpus læsum fuerit, sed alio modo alicui damnum contigerit: quum non sufficiat, neque directa, neque utilis legis Aquiliæ actio: placuit eum, qui obnoxius fuerit, in factum actione teneri: veluti si quis misericordia ductus alienum servum compeditum solverit, ut fugeret.

DE INJURIIS.

TITULUS IV.

Generaliter injuria dicitur omne, quod non jure sit. specialiter, alias contumelia, quæ à contemnendo dicta est, quam Græci *ὕβρις* appellant: alias culpa quam

Græci *ἔγκλημα* dicunt, sicut in lege Aquilia
 damnum injuria datum accipitur: alias *ἀ-
 ἰκνitas* & *ἀνιστitia*, quàm Græci (*ἀνομίαν
 καὶ ἀδικίαν*) vocant. cum enim prætor vel
 judex non jure contra quem pronuntiat: in-
 juriam accepisse dicitur.

1 ¶ Injuria autem committitur non so-
 lum cum quis pugno pulsatus, aut fustibus
 cæsus, vel etiam verberatus erit, sed & si cui
 convicium factum fuerit, sive cujus bona
 quasi debitoris, qui nihil deberet, possessa
 fuerint ab eo, qui intelligebat nihil eum sibi
 debere: vel si quis ad infamiam alicujus li-
 bellum, aut carmen, (aut historiam) scripse-
 rit, composuerit, ediderit dolo malo fece-
 rit, quo quid eorum fieret: sive quis matrem-
 familias, aut prætextatum, prætextatamve
 adfectatus fuerit: sive cujus pudicitia atten-
 tata esse dicetur: & denique aliis plurimis
 modis admitti injuriam manifestum est.

2 ¶ Patiatur autem quis injuriam non so-
 lum per semetipsum, sed (etiam) per liberos
 suos, quos in potestate habet: itemque per
 uxorem suam, id enim magis prævaluit.
 Itaque si filia alicujus, quæ Titio nupta est,
 injuriam feceris: non solum filia nomine te-
 cum injuriarum agi potest, sed etiam patris
 quoque & mariti nomine. Contra autem,
 si viro injuria facta sit uxor injuriarum age-
 re non potest. Defendi enim uxores à viris,
 non viros ab uxoribus, æquum est. Sed &
 socer nurus nomine, cujus vir in (eius) po-
 testate est, injuriarum agere potest.

3 § Servis autem ipsis quidem nulla injuria fieri intelligitur, sed domino fieri per eos videtur, non tamen iisdem modis, quibus etiam per liberos & uxores: sed ita, cum quid atrocius commissum fuerit, & quod aperte ad contumeliam domini respicit: veluti si quis alienum servum (atrociter) verberaverit, & in hunc casum actio proponitur. At si quis servo convicium facerit, vel pugno eum percusserit: nulla in eum actio domino competit.

4 § Si communi servo injuria facta sit: æquum est, non pro ea parte, qua dominus quisque est, æstimationem injurie fieri, sed ex dominorum persona, quia ipsis fit injuria.

5 § Quod si ususfructus in servo Titii est, proprietas Mævii: magis Mævio injuria fieri intelligitur.

6 § Sed si libero (homini,) qui tibi bona fide servit, injuria facta sit: nulla tibi actio dabitur, sed suo nomine is experiri poteris, nisi in contumeliam tuam pulsatus sit tunc enim competit & tibi injuriarum actio. Idem ergo est & in servo alieno bona fide tibi serviente, ut totiens admittatur injuriarum actio, quotiens in tuam contumeliam injuria ei facta sit.

7 § Pœna autem injuriarum ex lege duodecim tabularum propter membrum quidem ruptum talio erat: propter os vero fractum summarie pœnæ erant constitutæ, quasi in magna veterum paupertate. Sed postea prætores permittebant ipsis, qui injuriam passi

sunt, eam æstimare, ut judex vel tanti (reum) condemnet, quanti injuriam passus æstimaverit, vel minoris, prout ei visum fuerit. Sed poena quidem injuriæ, quæ ex lege duodecim tabularum introducta est, in desuetudinem abiit: quam autem prætores introduxerunt (quæ etiam honoraria appellatur) in judiciis frequentatur. Nam secundum gradum dignitatis, vitæque honestatem, crescit aut minuitur æstimatio injuriæ. qui gradus condemnationis, & in servili persona non immerito servatur: ut aliud in servo actore, aliud in mediæ actus homine, aliud in vilissimo vel compedito jus (æstimationis) constituatur.

8 ¶ Sed & lex Cornelia de injuriis loquitur, & injuriarum actionem introduxit, quæ competit ob eam rem, quod se pulsatum quis, verberatumve, vel domum suam vi introitam esse dicat: Domum autem accipimus, sive in propria domo quis habitet, sive in conductâ, sive gratis, sive hospitio receptus sit.

9 ¶ Atrox injuria æstimatur vel ex facto, veluti si quis ab alio vulneratus sit, vel sustibus cæsus. vel ex loco: veluti si cui in theatro, vel in foro, vel conspectu prætoris injuria facta sit. vel ex persona: veluti si magistratus injuriam passus fuerit. vel si senatori ab humili persona injuria facta sit, aut parenti patronove fiat à liberis vel libertis. Aliter enim Senatoris & parentis patronique aliter extranei & humilis personæ injuria æstimatur. Nonnunquam & locus vulnetis atrocem injuriam facit, veluti si in oculo quis per-

percussus fuerit. Parvi autem refert, utrum patrifamilias an filiofamilias talis injuria facta sit (nam & hæc atrox injuria æstimabitur.

10. ¶ In summa sciendum est, de omni injuria eum, qui passus est, posse vel criminaliter agere vel civiliter. Et si quidem civiliter agitur, æstimatione facta secundum quod dictum est, pœna reo imponitur. Sin autem criminaliter: officio judicis extraordinaria pœna reo irrogatur: Hoc videlicet observando, quod Zenoniana constitutio introduxit, ut viri illustres, quique super eos sunt, & per procuratores possint actionem injuriarum criminaliter vel persequi vel suscipere, secundum ejus tenorem, qui ex ipsa manifestius apparet.

11. ¶ Non solum autem is injuriarum tenetur, qui fecit injuriam, id est, qui percussit: verum ille quoque tenetur, qui dolo fecit (injuriam,) vel qui procuravit, ut cui mala pugno percuteretur.

12. ¶ Hæc actio dissimulatione aboletur. & idè si quis injuriam dereliquerit, hoc est, statim passus ad animum suum non revocaverit: postea ex pœnitentia remissam injuriam non poterit recolare.

DE OBLIGATIONIBUS, QUÆ
quasi ex delicto nascuntur.

TITULUS V.

SI judex litem suam fecerit: non proprie ex maleficio obligatus videtur. sed quia

neque ex maleficio, neque ex contractu obligatus est, & utique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam: ideo videntur quasi ex maleficio teneri, & in quantum de ea re æquum religioni judicantis videbitur, pœnam sustinebit.

1 ¶ Item is, ex cujus cœnaculo, vel proprio ipsius vel conducto, vel in quo gratis habitat, dejectum effusumve aliquid est, ita ut alicui noceret: quasi ex maleficio obligatus intelligitur. Ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut servi, aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri solet, id positum aut suspensum habet, quod potest (si ceciderit) alicui nocere: quo casu pœna decem aureorum constituta est. De eo vero, quod dejectum effusumve est, dupli, quantum damni datum sit, constituta est actio. Ob hominem vero liberum occisum, quinquaginta aureorum pœna constituitur. Si vero vivat, nocitumque ei esse dicatur: quantum ob eam eam æquum judici videtur, actio datur. Judex enim computare debet mercedes medicis præstitas, ceteraque impendia, quæ in curatione facta sunt, præterea operas, quibus caruit aut cariturus est ob id, quod inutilis est factus.

2 ¶ Si filius familias seorsum à patre habitaverit, & quid ex cœnaculo ejus dejectum effusumve fuerit, sive quid positum suspensumve habuerit, cujus casus periculosus

iosus est: Juliano placuit in patrem nullam (esse) actionem, sed, eum ipso filio agendum esse. Quod & in filio familias iudice observandum est, qui litem suam fecerit.

3 ¶ Item exercitor navis aut cauponæ aut stabuli de dolo aut furto, quod in navi aut caupona aut stabulo factum erit, quasi ex maleficio teneri videtur, si modo ipsius nullum est maleficio, sed alicujus eorum, quorum opera navem aut cauponam aut stabulum exercet. Cum enim neque ex maleficio, neque ex contractu sit adversus eum constituta hic actio, & aliquatenus culpæ reus est, quod opera malorum hominum uteretur. ideo quasi ex maleficio teneri videtur. In his autem casibus in factum actio competit, quæ hæredi quidem datur, adversus heredem autem non competit.

DE ACTIONIBUS.

TITULUS VI.

SUPereft, ut de actionibus loquamur. Actio autem nihil aliud est, quam jus persequendi in iudicio, quod sibi debetur.

1 ¶ Omnium autem actionum, quibus inter aliquos apud iudices arbitrove de quacunque re quaritur, summa divisio in duo genera deducitur, aut enim in rem sunt, aut in personam. Namque agit unusquisque, aut cum eo, qui ei obligatus est, vel ex contractu, vel ex maleficio: quo casu prodite sunt actiones in personam, per quas intendit ad-

versarium ei dare aut facere oportere, & aliis quibusdam modis. Aut cum eo agit, qui nullo jure ei obligatus est, movet tamen aliqui de aliqua re controversiam, quo casu proditæ actiones in rem sunt: veluti si rem corporalem possideat quis quam Titius suam esse affirmet, possessor autem dominum ejus se esse dicat. nam si Titius suam esse intendat: in rem actio est.

2 ¶ Æque si agat (quis,) jus sibi esse fundo forte vel ædibus utendi fruendi, vel per fundum vicini eundi agendi, vel ex fundo vicini aquam ducendi: in rem actio est. Ejusdem generis est actio de jure prædiorum urbanorum; veluti si (quis) agat jus sibi esse altius ædes suas tollendi prospiciendive, vel projiciendi aliquid, vel immittendi tignum in vicini ædes. Contra quoque de usufructu, & de servitutibus prædiorum rusticorum, item prædiorum urbanorum, invicem quoque proditæ sunt actiones: ut si quis intendat jus non esse adversario utendi fruendi: eundi agendi, aquamve ducendi: item altius tollendi prospiciendive, vel projiciendi immittendive, istæ quoque actiones in rem sunt, sed negativæ. Quod genus actionis in controversiis rerum corporalium proditum non est. Nam in his is agit, qui non possidet: ei vero, qui possidet, non est actio prodita, per quam neget rem actoris esse. Sane uno casu, qui possidet, nihilominus (is) actoris partes obtinet, sicut in latioribus Digestorum libris opportunius apparebit.

3 ¶ Sed istæ quidem actiones, quarum mentionem habuimus, & si quæ sunt similes, ex legitimis & civilibus causis descendunt. Aliæ autem sunt, quas prætor ex sua jurisdictione comparatas habet tam in rem, quam in personam, quas & ipsas necessarium est exemplis ostendere. (ut) ecce, plerumque ita permittit (prætor) in rem agere, ut vel actor dicat se quasi usucepisse, quod non usuceperit: vel ex diverso possessor dicat adversarium suum non usucepisse, quod usuceperit.

4 ¶ Namque si cui ex iusta causa res aliqua tradita fuerit (veluti ex causa emptionis, aut donationis, aut dotis, aut legatorum) (&) necdum ejus rei dominus effectus est: si ejus rei possessionem casu amiserit, nullam habet in rem directam actionem ad eam persequendam: quippe ita proditæ sunt jure civili actiones, ut quis dominium suum vindicet. sed quia sane durum erat, eo casu deficere actionem, inventa est à prætore actio, in qua dicit is qui possessionem amisit, eam rem se usucepisse, quam usum non cepit, & ita vindicat suam esse: quæ actio Publiciana appellatur, quoniam primum à Publicio prætore in edicto proposita est.

5 ¶ Rursus ex diverso, si quis cum Reipublicæ causa abesset, vel in hostium potestate esset, rem ejus, qui in civitate esset, usuceperit: permittitur domino, si possessor reipublicæ causa abesse desierit, tunc intra annum, rescissâ usucapione, eam petere: id

id est, ita petere, ut dicat possessorem usui non cepisse, & ob id suam rem esse. Quod genus actionis quibusdam ex aliis simili æquitate motus prætor accommodat, sicut ex latiore Digestorum seu Pandectarum volumine intelligere licet.

- 6 ¶ Item si quis in fraudem creditorum rem suam alicui tradiderit: bonis ejus à creditoribus possessis, ex sententia præsidis permittitur ipsis creditoribus, rescissa traditione, eam rem petere, id est, dicere eam rem traditam non esse, & ob id in bonis debitoris mansisse.

7 ¶ Item Serviana & quasi Serviana (quæ etiam hypothecaria vocatur) ex ipsius prætoris jurisdictione substantiam capiunt. Serviana autem experitur quis de rebus coloni, quæ pignoris jure pro mercedibus fundi ei tenentur. Quasi Serviana autem est, qua creditores pignora hypothecæve persequuntur. Inter pignus autem & hypothecam (quantum ad actionem hypothecariam attinet) nihil interest. nam de qua re inter creditorem & debitorem convenerit, ut si pro debito obligata: utraque hac appellatione continetur, sed in aliis differentia est. Nam pignoris appellatione eam proprie rem contineri dicimus, quæ simul etiam traditur creditori, maxime si mobilis sit. At eam quæ sine traditione, nuda conventionē tenetur, proprie hypothecæ appellatione contineri dicimus.

8 ¶ In personam quoque actiones ex sua

jurisdictione propositas habet prætor : veluti de pecunia constituta. cui similis videbatur receptitia. Sed ex nostra constitutione (cum (&) si quid plenius habebat, hoc in actionem pecuniæ constitutæ transfusum est) (&) ea quasi supervacua jussa est cum sua auctoritate à nostris legibus recedere. Item prætor proposuit actionem de peculio servorum, filiorumque familiarum, & eam, ex qua quaeritur, an actor juraverit, & alias complures.

9 § De constituta autem pecunia cum omnibus agitur, quicumque pro se vel pro alio soluturos se constituerint : nulla scilicet stipulatione interposita. Nam alioqui si stipulanti promiserint, jure civili tenentur.

10 § Actiones autem de peculio, ideo adversus patrem dominumve comparavit prætor : quia licet ex contractu filiorum servorumve ipso jure non teneantur : æquum tamen est peculio tenus (quod veluti patrimonium est filiorum filiarumque, item servorum) condemnari eos.

11 § Item si quis postulante adversario juraverit, deberi sibi pecuniam, quam peteret, neque ei solvatur : justissime commendat ei talem actionem, per quam non illud quaeritur, an ei pecunia debeat, sed an juraverit.

12 § Pœnales quoque actiones prætor multas ex sua jurisdictione introduxit : veluti adversus eum qui quid ex albo ejus corrupisset : & in eum, qui patronum vel parentem in jus vocasset, cum id non impe-

P

traheret:

trasset: item adversus eum, qui vi exem-
rit eum, qui in jus vocaretur, cujusve dolo
alius exemerit, & alias innumerabiles.

13 ¶ Præjudiciales actiones in rem esse
videntur: quales sunt, per quas quæritur, an
aliquis liber, an libertus sit, vel de partu
agnoscendo. Ex quibus fere una illa legiti-
mam causam habet, per quam quæritur, an
aliquis liber sit. ceteræ ex ipsius prætoris juri-
sdictione substantiam capiunt.

14 ¶ Sic itaque discretis actionibus, cer-
tum est, non posse actorem suam rem ita ab
aliquo petere, *Si apparet eum dare oportere.*
Nec enim quod actoris est, id ei dari oportet:
scilicet quia dari cuiquam id intelligi-
tur, quod ita datur, ut ejus fiat. Nec res quæ
(jam) actoris est, magis ejus fieri potest.
Plane odio furum, quo magis pluribus actio-
nibus teneantur, effectum est, ut extra pœ-
nam dupli aut quadrupli, rei recipiendæ no-
mine fures etiam hac actione teneantur, *si*
apparet eos dare oportere: quamvis sit adver-
sus eos etiam (hæc) in rem actio, per quam
rem suam quis esse petit.

15 ¶ Appellamus autem in rem quidem
actiones, vindicationes: in personam vero
actiones, quibus dare aut facere oportere
intenditur, conditiones. Condicere enim
est denuntiare prisca lingua, nunc vero abu-
sive dicimus conditionem actionem in per-
sonam esse, qua actor intendit dari sibi opor-
tere. Nulla enim hoc tempore eo nomine
denunciatio fit.

16 ¶ Sequens illa divisio est, quodquædam actiones rei persequendæ gratia comparatæ sunt, quædam pœnæ persequendæ, quædam mixtæ sunt.

17 ¶ Rei persequendæ causa comparatæ, sunt omnes in rem actiones. Earum vero actionum, quæ in personam sunt, et quidem, quæ ex contractu nascuntur, fere omnes rei persequendæ causa comparatæ videntur: veluti quibus mutuam pecuniam, vel in stipulatum deductam petit actor, item commodati, depositi, mandati, pro socio, ex empto, vendito, locato, conducto. Plane si depositi agatur eo nomine, quod tumultus incendii, ruinæ, naufragii causa depositum sit: in duplum actionem prætor reddit: si modo cum ipso, apud quem depositum sit, aut cum hærede ejus de dolo ipsius agitur, quo casu mixta est actio.

18 ¶ Ex maleficiis vero, proditæ actiones, aliæ tantum pœnæ persequendæ causa comparatæ sunt: aliæ tam pœnæ, quam rei persequendæ, & ob id mixtæ sunt. Pœnam tantum persequitur quis actione furti. sive enim manifesti agatur quadrupli, sive non manifesti dupli: de sola pœna agitur. nam ipsam rem propria actione persequitur quis, i. e. suam esse petens: sive fur ipse eam rem possideat, sive alius quilibet. Et amplius adversus furem etiam conditio est (rei.)

19 ¶ Vi autem bonorum raptorum actio mixta est: quia in quadruplo rei persecutio

continetur: pœna autem tripli est. Sed & legis Aquiliæ actio de damno injuria (dato, & mista est: non solum si adversus inficiantem in duplum agatur, sed interdum & si in simplex quisque agat: veluti si quis hominem claudum aut luscum occiderit, qui in eo anno integer & magni precii fuerit: tanti enim damnatur, quanti is homo eo in anno plurimi fuerit, secundum jam traditam divisionem. Item mista est actio contra eos, qui relicta sacrosanctis Ecclesiis, vel aliis venerabilibus locis, legati vel fideicommissi nomine, dare distulerint: usque adeo, ut etiam in iudicium vocarentur, tunc enim & ipsam rem vel pecuniam, quæ relicta est, dare compelluntur, & aliud tantum pro pœna: & ideo in duplum ejus fit condemnatio.

20 § Quædam actiones mistam causam & personam: qualis est familiæ erciscundæ actio, quæ competit coheredibus de dividenda hereditate. Item communi dividundo, quæ inter eos redditur, inter quos aliquid commune est, ut id dividatur. Item finium regundorum actio, quæ inter eos agitur, qui confines agros habent. In quibus tribus judiciis permittitur judici rem alicui ex ligatoribus ex bono & æquo adjudicare: & si unius pars prægravari videbitur, eum in vicem certa pecunia alteri condemnare.

21 § Omnes autem actiones, vel in simplex conceptæ sunt, vel in duplum, vel in tri-
 plum. Continere, videntur, tam in rem, quam in personam.

tripulum, vel in quadruplum. ulterius autem nulla actio extenditur.

22 § In simplum agitur: veluti ex stipulatione, ex mutui datione, ex empto, vendito, locato, conducto, mandato, & denique ex aliis quam plurimis causis.

23 § In duplum agimus: veluti furti nec manifesti, damni injuriæ, ex lege Aquilia, depositi ex quibusdam causis. Item servi corrupti: quæ competit in eum, cujus hortatu consiliove servus alienus fugerit, aut contumax adversus dominum factus est, aut luxuriose vivere cœperit, aut denique quolibet modo deterior factus sit. In qua actione earum etiam rerum, quas fugiendo servus abstulerit, æstimatio deducitur. Item ex legato, quod venerabilibus locis relicum est, secundum ea, quæ supra diximus.

24 § Triplici (vero) agimus, cum quidam majorem verâ æstimatione quantitatem in libello conventionis inferunt, ut ex hac causa viatores, id est, executores litium, ampliore summam sportularum nomine exigerent. tunc enim id, quod propter eorum causam damnum passus fuerit reus, (in) tripulum ab actore consequetur: ut in hoc triplo etiam simplum, in quo damnum passus est, connumeretur. Quod nostra constitutio introduxit, quæ in nostro Codice fulget, quam proculdubio certum est ex lege condictitia emanare.

25 § Quadrupli autem agitur: veluti furti manifesti: item de eo, quod metus cau-

sa factum sit, deque ea pecunia, quæ in hoc data sit, ut is, cui datur calumniæ causa, negotium alicui faceret, vel non faceret. Item, ex lege condictitia nostra constitutio oritur, in quadruplum condemnationem imponens iis executoribus litium, qui contra nostræ constitutionis normam à reis quicquam exegerint.

26 § Sed furti quidem nec manifesti actio, & servi corrupti, à cæteris, de quibus simul locuti sumus, eo differunt, quod hæ actiones omnimodo dupli sunt, at illæ, id est, damni iniuriæ ex lege Aquilia, & interdum depositi, inficiatione duplicantur, in contententem autem in simplum dantur. Sed illa, quæ de his competit, quæ relicta venerabilis locis sunt, non solum inficiatione duplicatur, sed etiam si distulerit relictæ solutionem usquequo jussu magistratuum (nostrorum) conveniatur. In contententem vero, antequam jussu magistratuum conveniatur, solventem simpli redditur.

27 § Item, actio de eo quod metus causa factum sit, à cæteris, de quibus simul locuti sumus, eo differt, quod ejus natura tacite continetur. ut qui iudicis jussu ipsam rem actori restituat, absolvatur: quod in cæteris casibus non est ita: sed omnimodo quisque in quadruplum condemnatur, quod est & in furti manifesti actione.

28 § Actionum autem quædam bonæ fidei sunt, quædam stricti juris. Bonæ fidei sunt hæ: ex empto, vendito, locato, conducto,

cto, negotiorum gestorum, mandati, depositi, pro socio, tutelæ, commodati, pignoratitia, familiæ eriscundæ, communi dividundo præscriptis verbis, quæ de æstimato proponitur, & ea quæ ex permutatione competit, & hæreditatis petitio. Quamvis enim usque adhuc incertum erat, inter bonæ fidei judicia connumeranda hæreditatis petitio esset, an non: nostra tamen constitutio aperte eam esse bonæ fidei disposuit.

29 ¶ Fuera antea & rei uxoriæ actio una ex bonæ fidei judiciis: sed cum pleniorẽ esse ex stipulatu actionem inveniẽtes, omne jus, quod res uxoria antea habebat, cum multis divisionibus in actionem ex stipulatu, quæ de dotibus exigendis proponitur, transtulerimus, merito rei uxoriæ actione sublata, ex stipulatu (actio,) quæ pro eo introducta est, naturam bonæ fidei judicii tantum in exactione dotis meruit, ut bonæ fidei sit: (sed) & tacitam ei dedimus hypothecam. Præferri autem aliis creditoribus in hypothecis tunc censuimus, cum ipsa mulier de dote sua experiatur, cujus solus providentia hoc induximus.

30 ¶ In bonæ fidei judiciis libera potestas permitti videatur judici ex bono & æquo æstimandi, quantum auctori restitui debeat. In quo & illud continetur, ut si quid invicem præstare auctorem oporteat: eo compensato, in reliquum is, cum quo actum est, debeat condemnari. Sed & in stricti juris judiciis ex rescripto divi Marci op-

posita doli mali exceptione, compensatio inducebatur. Sed nostra constitutio easdem compensationes, quæ iure aperto nituntur, latius introduxit, ut actiones ipso iure minuant, sive in rem, sive in personam, sive alias quascunque: excepta sola depositi actione, cui aliquid compensationis nomine opponi, sane iniquum esse credimus: ne sub prætextu compensationis, depositarum rerum quis ex actione defraudeatur.

31 § Præterea quasdam actiones arbitrarías, id est, ex arbitrio iudicis pendentes appellamus: in quibus, nisi arbitrio iudicis is, cum quo agitur, auctori satisfaciatur: veluti rem restituat, vel exhibeat, vel solvat, vel ex noxali causa servum dedat: condemnari debeat. Sed istæ actiones, tam in rem, quam in personam inveniuntur. In rem, veluti Publiciana, Serviana de rebus coloni, quasi Serviana, quæ etiam hypothecaria vocatur. In personam, veluti quibus de eo agitur, quod (vi) aut metus causa, aut dolo malo factum est. Item cum id, quod certo loco promissum est, petitur. Ad exhibendum quoque actio ex arbitrio iudicis pendet. In his enim actionibus & cæteris similibus, permittitur iudici ex bono & æquo, secundum cuiusque rei, de qua actum est, naturam æstimare, quemadmodum auctori satisfieri oporteat.

32 § Curare autem debet iudex, ut omnino, quantum possibile ei sit, certæ pecuniæ vel rei sententiam ferat: etiam si de

de incerta quantitate apud eum actum est.

33 ¶ Si quis agens, (in) intentione sua plus complexus fuerit, quam ad eum pertineat: a causa eadebat, id est, rem mittebat: nec facile in integrum restituebatur a prætore, nisi minor erat viginti quinque annis. Huic enim, sicut in aliis causis, causa cognita succurrebatur, si lapsus juventute fuerat: ita & in hac causa succurri solitum erat. Sane si tam magna causa justis erroris interveniebat, ut etiam constantissimus quisque labi posset, etiam majori viginti quinque annis succurrebatur. velut si quis totum legatum petierit: post deinde prolati fuerint codicilli, quibus aut pars legati adempta sit, aut quibusdam aliis legata data sint, quæ efficiebant, ut plus petiisse viseretur petitor, quam dodrantem, atque ideo lege Falcidia legata minuebantur. Plus autem quatuor modis petitur:

re, tempore, loco, (&) causa. Re, veluti si quis pro decem aureis, qui ei debebatur, viginti petierit: aut si is, cujus ex parte res est, totam eam, vel majorem partem suam esse intenderit. Tempore: veluti si quis ante diem, vel (ante) conditionem petierit. Qua enim ratione qui tardius solvit, quamolvere deberet, minusolvere intelligitur: eadem ratione, qui præmature petit, plus petere videtur. Loco plus petitur: veluti cum quis id, quod certo loco sibi (dari) stipulatus est, alio loco petit, sine commemoratione illius loci, in quo sibi da-

ri stipulatus est: verbi gratia, si is, qui ita stipulatus fuerit, *Ephesi dare spondes?* Romæ pure intendat sibi dari oportere. Ideo autem plus petere intelligitur: quia utilitatem, quam haberet promissor, si Ephesi solveret, adimit ei pura intentione. Propter quam causam alio loco petenti arbitraria actio proponitur: in qua scilicet ratio habetur utilitatis, quæ promissori competitura fuisset, si illo loco solveret, (quo se soluturum spondit.) Quæ utilitas plerumque in mercibus maxime invenitur: veluti vino, oleo, frumento: quæ per singulas regiones diversa habent pretia. Sed & pecuniæ numeratæ non in omnibus regionibus sub eisdem usuris fœnerantur. Si quis tamen Ephesi petat, id est, eo loco petat, quo ut sibi detur stipulatus est: pura actione recte agit: idque etiam prætor monstrat: scilicet quia utilitas solvendi salva est promissori. Huic autem, qui loco plus petere intelligitur, proximus est is, qui causa plus petit. ut ecce, si quis ita à te stipuletur, *Hominem Stichum, aut decem aureos dare spondes?* deinde alterum petat, veluti hominem tantum aut decem aureos tantum. Ideo autem plus petere intelligitur, quia in eo genere stipulationis promissoris est electio, utrum pecuniam, an hominemolvere malit. Qui igitur pecuniam tantum, vel hominem tantum sibi dari oportere intendit, eripit electionem adversario: & eo modo suam quidem conditionem meliorem facit, adversarii vero (sui) deteriore. Quæ de causa

causa talis in ea re prodita est actio, ut quis intendat hominem Stichum, aut aureos decem sibi dare oportere: id est, ut eodem modo peteret, quo stipulatus est. Præterea, si quis generaliter hominem stipulatus sit, & specialiter Stichum petat: aut generaliter vinum stipulatus sit, & specialiter Campanum petat: aut generaliter purpuram stipulatus sit, deinde specialiter Tyriam petat: plus petere intelligitur: quia electionem adversario tollit, cui stipulationis jure liberum fuit, aliud solvere, quam quod peteretur. Quinetiam licet utilissimum sit, quod quis petat, nihilominus plus petere intelligitur: quia sæpe accidit, ut promissori facilius sit illud solvere, quod majoris pretii est. Sed hæc quidem antea in usu fuerant: postea vero lex Zenoniana & nostra rem coarctavit. Et si quidem tempore plus fuerit petitum: quid statui oporteat, Zenonis divæ memoriæ loquitur constitutio: si autem quantitate, vel alio modo plus fuerit petitum: (in) omne, si quod forte damnum ex hac causa acciderit ei, contra quem plus petitum fuerit, commissa tripli condemnatione (sicut supra diximus) puniatur.

34 ¶ Si minus in intentione sua completus fuerit actor, quam ad eum pertineat: veluti si cum ei decem (aurei) deberentur, quinque sibi dari oportere intenderit: aut (si) cum totus fundus ejus esset, partem dimidiam suam esse petierit sine periculo.

281. in reliquum enim nihilominus iudex ad-

adversarium in eodem iudicio (ei) condemnat, ex constitutione divæ memoriæ Zenonis.

35 ¶ Si quis aliud pro alio intendere: nihil cum periclitari placet, sed in eodem iudicio, cognita veritate, errorem suum corrigere (ei) permittitur: veluti si is, qui hominem Stichum petere deberet, Erotem petierit: aut si quis ex testamento dari sibi oportere intenderit, quod ex stipulatu debetur.

36 ¶ Sunt præterea quædam actiones, quibus non (semper) solidum, quod nobis debetur, persequimur: sed modo solidum persequimur, modo minus: ut ecce, si in peculium filii servive agamus. Nam si non minus in peculio sit, quam persequimur: in solidum dominus paterve condemnatur: si vero minus inveniat: eatenus condemnatur iudex, quatenus in peculio sit. Quemadmodum autem peculium intelligi debeat, suo ordine proponemus.

37 ¶ Item si de dote (in) iudicio mulier agat: placet eatenus maritum condemnari debere, quatenus facere possit, id est, quatenus facultates ejus patiuntur. Itaque si dotis quantitati concurrant facultates ejus, in solidum damnatur: si minus, in tantum, quantum facere potest. Propter retentionem quoque dotis repetitio minuitur. Nam ob impensas in res dotales factas, marito (quasi) retentio concessa est: quia ipso jure necessariis sumptibus dos minuitur, sicut ex latioribus Digestorum libris cognoscere licet.

38 § Sed & si quis cum parente suo patronove agat : item si socius cum socio, iudicio societatis agat : non plus actor consequitur, quam adversarius ejus facere potest. Idem est si quis ex donatione sua conveniatur.

39 § Compensationes quoque oppositæ plerumque efficiunt, ut minus quisque consequatur, quam ei debeatur. Nam ex bono & æquo habita ratione ejus, quod invicem actorem ex eadem causa præstare oportet, in reliquum cum, cum quo actum est (condemnat,) sicut jam dictum est.

40 § Cum eo quoque, qui creditoribus suis bonis cessit, si postea aliquid acquisierit, quod idoneum emolumentum habeat : ex integro in id, quod facere potest, creditores experiuntur. inhumanum enim erat spoliatum fortunæ suis, in solidum damnari.

QUOD CUM EO, QUI IN
aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur.

TITULUS VII.

Quia (tamen) superius mentionem habuimus de actione, qua in peculium filiorum familiarum servorumque agitur : opus est, ut de hac actione & de cæteris, quæ eorundem nomine in parentes dominosve dari solent, diligentius admoneamus. Et quia, sive cum servis negotium gestum sit, sive cum his, qui in potestate parentum sunt, eadem fere jura servantur : ne verbosa fiat

disputatio, dirigamus sermonem in personam servi dominique, idem intellecturi de liberis quoque & parentibus, quorum in potestate sunt. Nam si quid in his proprie servetur, separatim ostendemus.

1 ¶ Si igitur jussu domini cum servo negotium gestum erit: in solidum prætor adversus dominum actionem pollicetur: scilicet quia is, qui ita contrahit, fidem domini sequi videtur.

2 ¶ Eadem ratione prætor duas alias in solidum actiones pollicetur: quarum altera exercitoria, altera institoria appellatur. Exercitoria tunc habet locum, cum quis servum suum magistrum navi præposuerit, & quid cum eo ejus rei gratia, cui præpositus erit, contractum fuerit. ideo autem exercitoria vocatur, qui exercitor is appellatur, ad quem quotidianus navis quæstus pertinet. Institoria tunc locum habet, cum quis tabernæ forte, aut cuilibet negotiationi servum suum præposuerit, & quid cum eo ejus rei causa, cui præpositus erit, contractum fuerit. Ideo autem institoria appellatur, quia qui negotiationibus præponuntur, institores vocantur. Ista tamen duas actiones prætor reddit, & si liberum quis hominem, aut alienum servum navi, aut tabernæ, aut cuilibet negotiationi præposuerit: scilicet quia eadem æquitatis ratio etiam eo casu interveniat.

3 ¶ Introduxit & aliam actionem prætor, quæ tributoria vocatur. Namque si servus

us in peculiari merce sciente domino negotietur, & quid cum eo ejus rei causa contrahum erit: ita prator jus dicit, ut quicquid in his mercibus erit, quodque inde receptum erit, id inter dominum, si quid ei debebitur, & ceteros creditores, pro rata portione distribuatur (ideo tributoria vocatur) quia ipsi domino distributionem prator permittit. Nam si quis ex creditoribus queratur quasi minus ei tributum sit, quam oportuerit, hanc ei actionem adcommodat, quæ tributoria appellatur.

4 ¶ Præterea introducta est actio de peculio, deque eo, quod in rem domini versum erit ut quamvis sine voluntate domini negotium gestum erit, tamen siue quid in rem ejus versum fuerit, id totum præstare debeat: siue quid non sit in rem ejus versum, id eatenus præstare debeat, quatenus peculium patiatur. In rem autem domini versum intelligitur, quicquid necessario in rem ejus impenderit servus: veluti si mutuat pecuniam creditoribus ejus solverit, aut ædificia ruentia fulserit, aut familiæ frumentum emerit, vel etiam fundum, aut quamlibet aliam rem necessariam mercatus erit. Itaque si ex decem puta aureis, quos servus tuus à Titio mutuo accepit, creditori tuo quinque aureos solverit, reliquos vero quinque quolibet modo consumserit: pro quinque (quidem) in solidum damnari debes: pro cæteris vero quinque eatenus, quatenus in peculio sit. Ex quo scilicet apparet, si toti de-

decem aurei in rem tuam versi fuerint, totos decem aureos Titium consequi posse. Licet enim una est actio, qua de peculio, deque eo, quod in rem domini versum sit, agitur: tamen duas habet condemnationes. Itaque iudex, apud quem de ea actione agitur, ante dispicere solet, an in rem domini versum sit: nec aliter ad peculii aestimationem transit, quam aut nihil in rem domini versum intelligatur, aut non totum. Cum autem queritur, quantum in peculio sit: ante deducitur, quicquid servus domino, eive, qui in potestate ejus sit, debet: & quod superest, id solum peculium intelligitur. Aliquando tamen id, quod ei debet servus, qui in potestate domini sit, non deducitur ex peculio: veluti si is in ipsius peculio sit. quod eo pertinet, ut si quis vicario suo servus debeat: id ex peculio ejus non deducatur.

§ 1. Ceterum dubium non est, quin is quoque qui jussu domini contraxerit, cuique institutoria vel exercitoria actio competit: de peculio, deque eo, quod in rem domini versum est, agere possit. Sed erit stultissimus, si omitta actione, qua facillime solidum ex contractu consequi possit: se ad difficultatem perducatur probandi in rem domini versum esse, vel habere servum peculium, & tantum habere, ut solidum sibi solvi possit. Is quoque, cui tributoria actio competit, aequè de peculio, & de in rem verso agere potest. Sed ~~hanc~~ huic modo tributoria expedit agere, modo de peculio, & de in rem ver-

verso. Tributoria ideo expedit agere, quia in ea domini conditio præcipua non est, id est, quod domino debetur, non deducitur, sed ejusdem juris est dominus, cujus & ceteri creditores. At in actione de peculio ante deducitur, quod domino debetur: & in id, quod reliquum est, creditori dominus condemnatur. Rursus de peculio ideo expedit agere, quod in hac actione totius peculii ratio habetur: at in tributoria, ejus tantum, quo negotiatur. Et potest quisque tertia forte parte peculii, aut quarta, vel etiam minima negotiari, majorem autem partem in prædiis vel mancipiis, aut fœnebris pecunia habere. Prout ergo expedit, ita quisque vel hanc actionem vel illam eligere debet. Certe qui potest probare in rem domini versum esse: de in rem verso agere debet.

6 ¶ Quæ diximus de servo & domino, eadem intelligimus & de filio & filia, & nepote & nepte, & patre avove, cujus in potestate sunt.

5 ¶ Illud proprie servatur in eorum persona, quod Senatusconsultum Macedonianum prohibuit, mutuas pecunias dare eis, qui in potestate parentis sunt: & ei qui crediderit, denegatur actio tam adversus ipsum filium filiamve, nepotem neptemve (sive adhuc in potestate sint, sive morte parentis, vel emancipatione suæ potestatis esse cœperint) quam adversus patrem avumve: sive eos habeat adhuc in potestate, sive emancipaverit. Quæ ideo senatus prospexit, quia

sepe onerati ære alieno creditarum pecuniarum, quas in luxuriam consumeabant, vitæ parentum insidiabantur.

8 § Illud in summa admonendi sumus, id, quod jussu patris dominive contractum fuerit, quodque in rem ejus versum erit: directo quoque posse a patre dominove condici, tanquam si principaliter cum ipso negotium gestum esset. Ei quoque, qui exercitoria vel institoria actione tenetur, directo posse condici placet: quia hujus quoque jussu contractum intelligitur.

DE NOXALIBUS actionibus.

TITULUS VIII.

EX maleficiis servorum: veluti si furtum fecerint, aut bona rapuerint, aut damnum dederint, aut injuriam commiserint: noxales actiones proditæ sunt, quibus domino damnato permittitur: aut litis æstimationem sufferre, aut ipsum hominem noxæ dedere.

1 § Noxa autem, est (ipsum) corpus quod nocuit, id est, servus: noxia ipsum maleficiū, veluti furtum, damnum, rapina, injuria.

2 § Summa autem ratione permissum est noxæ deditiōe fungi. Namque erat iniquum, nequitiam eorum ultra ipsorum corpora dominis damnosam esse.

3 § Dominus noxali judicio servi sui nomine

mine conventus, servum auctori noxæ dedito liberatur: nec minus in perpetuum ejus servi dominium à domino transfertur. Sin autem damnum ei, cui deditus est, (servus) resarcierit quæsitæ pecunia: auxilio prætoris invito domino manumittetur.

4 ¶ Sane autem constitutæ noxales actiones aut legibus, aut edicto prætoris. Legibus: veluti furti ex lege duodecim tabularum, damni injuriæ ex lege Aquilia. Edicto prætoris: veluti injuriarum, & vi bonorum raptorum.

5 ¶ Omnis autem noxalis actio caput sequitur. Nam si servus tuus noxam commiserit: quamdiu in tua potestate sit, tecum est actio. Si autem in alterius potestatem pervenerit: cum illo incipit actio esse. At si manumissus fuerit: directo ipse tenetur, & extinguitur noxæ deditio. Ex diverso quoque directa actio noxalis esse incipit. Nam si liber homo noxiam commiserit, & is servus tuus esse cœperit (quod quibusdam casibus effici primo libro tradidimus) incipit tecum esse noxalis actio, quæ ante directa fuisset.

6 ¶ Si servus domino noxiam commiserit: actio nulla nascitur. Namque inter dominum & eum, qui in potestate ejus est, nulla obligatio nasci potest. Ideoque & si in alienam potestatem servus pervenerit, aut manumissus fuerit: neque cum ipso, neque cum eo, cujus nunc in potestate sit, agi potest. Unde si alienus servus noxiam tibi

com-

commiserit, & is postea in potestate tua esse coeperit, interdicitur actio quia in eum casum deducta sit: in quo consistere non potuit. Ideoque licet exierit de tua potestate, agere non potes: quemadmodum si dominus in servum suum aliquid commiserit, nec si manumissus aut alienatus fuerit, servus ullam actionem contra dominum habere potest.

7 ¶ Sed veteres quidem hoc in filiis familiarum masculis & fœminis admisere: nova autem hominum conversatio hujusmodi adspersitatem recte respuendam esse existimavit, & ab usu communi hoc penitus recessit. Quis enim patiatur filium suum, & maxime filiam, in noxam alii dare: ut pene per (filii) corpus pater magis, quam filius periclitetur: cum in filiabus etiam pudicitiae favor hoc bene excludat? Et ideo placuit in servos tantummodo naturales actiones esse proponendas: cum apud veteres legum commentatores: invenerimus sæpius dictum, ipsos filios familiarum pro suis delictis posse conveniri.

SI QUADRUPE SPAUPERIEM
fecisse dicatur.

TITULUS IX.

Animalium nomine, quæ ratione carent, si, quia lascivia, aut pavore, aut feritate pauperiem fecerint: noxalis actio lege duodecim tabularum prodita est. Quæ animalia si no-

si noxæ dedantur, proficiunt reo ad liberationem: quia ita lex duodecim tabularum scripta est, ut puta, *Si equus calcitrosus calce percusserit, aut bos cornu petere solitus (cornu) petierit.* Hæc autem actio in iis, quæ contra naturam moventur, locum habet. Cæterum si genitalis sit feritas: cessat actio. Denique si ursus fugerit à domino, & sic nocuerit: non potest quondam dominus conveniri, quia desuit dominus esse, ubi fera evasit. Pauperies autem est damnum sine injuria facientis datum. Nec enim potest animal injuriam fecisse dici, quod sensu caret. Hæc quidem ad noxalem pertinet actionem.

¶ Cæterum sciendum est, adilitio edito prohiberi nos canem, verrem, aprum, ursum, leonem ibi habere, quæ vulgo iter fit: & si adversus ea factum erit, & nocitum libero homini esse dicatur quod bonum & æquum judici videtur, tanti dominus condemnatur. cæterarum (vero) rerum, quantum damnum datum sit, dupli. Præter has autem adilitias actiones, & de pauperie locum habebit. Nunquam enim actiones, præsertim pœnales, de eadem re concurrentes, aliam consumit.

DE IIS, PER QUOS AGERE possumus.

TITULUS X.

Nunc admonendi sumus, agere posse quemlibet hominem, aut suo nomine, aut

aut alieno. Alieno : veluti procuratorio, tutorio, curatorio : cum olim in usu fuisset, alterius nomine agere non posse, nisi pro populo, pro libertate, pro tutela. Præterea lege Hostilia permissum erat furti agere eorum nomine, qui apud hostes essent, aut reipublicæ causa abessent, quive in eorum cuius tutela essent. Sed quia hoc non minimam incommoditatem habebat, quod alieno nomine, neque agere, neque excipere actionem licebat : cœperunt homines per procuratores litigare. Nam & morbus, & ætas, & necessaria peregrinatio, itemque aliæ multæ causæ sæpe hominibus impedimento sunt, quo minus rem suam ipsi exequi possint.

1 ¶ Procurator neque certis verbis, neque præsentē (semper) adversario, imo plerumque eo ignorante constituitur. Cuicunque enim permiseris rem tuam agere, aut defendere, is tuus procurator intelligitur.

2 ¶ Tutores & curatores quemadmodum constituantur, primo libro expositum est.

DE SATISDACTIONIBUS.

TITULUS XI.

Satisfactionum modus alius antiquitati placuit, alium novitas per usum amplexa est. Olim enim si in rem agebatur, satisfacere possessor compellebatur. ut si victus (esset,) nec rem ipsam restitueret, nec litis æstimationem : potestas esset petitori, aut
cui

cum eo agendi, aut cum fidejussoribus ejus, quæ satisfactio appellatur *judicatum solvi*. Unde autem sic appelletur, facile est intelligere. Namque stipulabatur quis, ut solveretur sibi, quod fuisset *judicatum*. Multo magis is, qui in rem actione conveniebatur, satisfacere cogebatur, si alieno nomine *judicium* accipiebat. Ipse autem, qui in rem agebat, si suo nomine petebat, satisfacere non cogebatur. Procurator vero si in rem agebat: satisfacere jubebatur, rem ratam dominum habiturum. Periculum enim erat, ne iterum dominus de eadem re experiretur: Tutores (vero) & curatores eodem modo, quo & procuratores satisfacere debere, verba edicti faciebant: sed aliquando his agentibus satisfactio remittebatur. Hæc ita (erant,) si in rem agebatur.

1 ¶ Si vero in personam: ab actoris quidem parte eadem obtinebant, quæ diximus in actione, qua in rem agitur. ab ejus vero parte cum quo agitur, siquidem alieno nomine aliquis interveniret: omnimodo satisfaceret, quia nemo defensor in aliena re sine satisfactione idoneus esse creditur. Quod si proprio nomine aliquis *judicium* accipiebat in personam: *judicatum solvi* satisfacere non cogebatur.

2 ¶ Sed hodie hæc aliter observantur. Sive enim quis in rem actione convenitur, sive personali suo nomine: nullam satisfactionem pro litis æstimatione dare compellitur: sed pro sua tantum persona, quod in *judicio* per-

permaneant usque ad terminum litis, vel committitur suæ promissioni cum jurejurando (quam juratoriam cautionem vocant) vel nudam promissionem, vel satisfactionem pro qualitate personæ suæ dare compellitur.

3 § Sin autem per procuratorem lis vel inferitur, vel suscipitur in actoris quidem persona, si non mandatum actis insinuatum est, vel præsens dominus litis in judicio procuratoris sui personam confirmaverit: ratam rem dominum habiturum satisfactionem procurator dare compellitur. eodem observando, & si tutor, vel curator, vel aliæ tales personæ, quæ alienarum rerum gubernationem receperunt, litem quibusdam per alium inferunt.

4 § Si vero aliquis convenitur: si quidem præsens procuratorem dare paratus est: potest vel ipse in judicium venire, & sui procuratoris personam per *judicatum solvi* satisfactionem solenni stipulatione firmare, vel extra judicium satisfactionem exponere, per quam ipse sui procuratoris fidejussor existat pro omnibus *judicatum solvi* satisfactionis clausulis. ubi & de hypotheca suarum rerum convenire compellitur, si in judicio promiserit, si extra judicium caverit: ut tam ipse, quam hæredes ejus obligentur. Aliam super cautela, vel satisfactione propter personam ipsius exponenda, quod tempore sententiæ recitandæ in judicium veniet: vel si non venerit, omnia dabit fidejussor, quæ in condemnatione continentur, nisi fuerit provocatum.

5 ¶ Si vero reus præsto ex quacunque causa non fuerit, & alius velit defensionem ejus subire: nulla differentia inter actiones in rem vel personales introducenda, potest hoc facere: ita tamen, ut satisfactionem *judicatum solvi*, pro litis æstimatione præstet. Nemo enim secundum veterem regulam (ut jam dictum est) alienæ rei sine satisfactione defensor idoneus intelligitur.

6 ¶ Quæ omnia apertius & perfectius à quotidiano judiciorum usu in ipsis rerum documentis apparent.

7 ¶ Quam formam non solum in hac regia urbe, sed (etiam) in omnibus nostris provinciis (etsi propter imperitiam forte aliter celebratur) obtinere censemus: quum necesse sit, omnes provincias, caput omnium nostrarum civitatum, id est, hanc regiam urbem, ejusque observantiam sequi.

DE PERPETUIS ET TEMPORALIBUS ACTIONIBUS, & quæ ad hæredes & in hæredes transeunt.

TITULUS XII.

Hoc loco admonendi sumus, eas quidem actiones, quæ ex lege senatusve consulto, sive ex sacris constitutionibus profiscuntur: perpetuo solere antiquitus competere, donec sacræ constitutiones: tam in rem, quam in personam actionibus certos fines dederunt: eas vero, quæ ex propria prætoris jurisdictione pendent, plerumque

intra annum vivere. nam & ipsius prætoris intra annum erat imperium. Aliquando tamen & in perpetuum extenduntur: id est, usque ad finem ex constitutionibus introductum: quales sunt eæ, quas bonorum possessori, cæterisque qui hæredis loco sunt, adcommodat. Furti quoque manifesti actio, quamvis ex ipsius prætoris jurisdictione proficiscatur: tamen perpetuo datur. absurdum enim esse existimavit anno eam terminari.

1 ¶ Non autem omnes actiones, quæ in aliquem aut ipso jure competunt, aut a prætore dantur: & in hæredem æque competunt, aut dari solent. Est enim certissima juris regula, ex maleficiis pœnales actiones in hæredem (rei) non competere, (veluti) furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, damni, injuriæ. Sed hæredibus hujusmodi actiones competunt, nec denegantur, excepta injuriarum actione, & si qua alia similis inveniatur. Aliquando tamen etiam ex contractu actio contra hæredem non competit: veluti cum testator dolose versatus sit, & ad hæredem ejus nihil ex eo dolo pervenit. Pœnales autem actiones, quas supra diximus, si ab ipsis principalibus personis fuerint contestatæ, & hæredibus dantur, & contra hæredes transeunt.

2 ¶ Superest, ut admoneamus, quod si ante rem judicatam is, cum quo actum est, satisfaciât actori: officio judicis convenit eum absolvere, licet in ea causa fuisset judicii accipiendi tempore, ut damnari debe-

ret. & hoc est, quod antea vulgo dicebatur, omnia judicia absolutoria esse.

DE EXCEPTIONIBUS.

TITULUS XIII.

Sequitur, ut de exceptionibus dispiciamus. Comparatae autem sunt exceptiones defendendorum eorum gratia, cum quibus agitur. Saepè enim accidit, ut licet ipsa persecutio, qua actor experitur, iusta sit: tamen iniqua sit adversus eum, cum quo agitur.

1 § Verbi gratia, si metu coactus, aut dolo inductus, aut errore lapsus, stipulanti Titio promissisti, quod non debueras (promittere:) palam est, jure civili te obligatum esse: & actio, qua intenditur dare te oportere, efficax est: sed iniquum est te condemnari. Ideoque datur tibi exceptio, quod metus causa, aut doli mali, aut in factum composita ad impugnandam actionem.

2 § Idem juris est, si quis (quasi) credendi causa pecuniam à te stipulatus fuerit, neque numeraverit. Nam, eam pecuniam à te petere posse eum, certum est, dare enim te oportet: quum ex stipulatione tenearis. Sed quia iniquum est, eo nomine te condemnari: placet exceptione pecuniae non numeratae te defendi debere. cujus tempora nos (secundum quod jam superioribus libris scriptum est) constitutione nostra coartavimus.

3 § Præterea debitor si pactus fuerit cum creditore, ne à se pecunia peteretur, nihilominus obligatus manet: quia pacto convento obligationes non omnino dissolvuntur: qua de causa efficax est adversus eum actio, quam actor intendit, *Si apparet eum dare oportere. sed* quia iniquum est, contra pactum eum condemnari: defenditur per exceptionem pacti conventi.

4 § Æque si debitor creditore deferente juraverit, nihil se dare oportere: adhuc obligatus permanet, sed quia iniquum est de perjurio queri: defenditur per exceptionem jurisjurandi. In iis quoque actionibus, quibus in rem agitur, æque necessariae sunt exceptiones, veluti si petitore deferente possessor juraverit eam rem suam esse, & nihilominus petitor eandem rem vindicet. licet enim verum sit, quod intendit, id est, rem ejus esse: iniquum tamen est possessorem condemnari.

5 § Item si in judicio tecum actum fuerit, sive in rem, sive in personam: nihilominus obligatio durat: & ideo ipso jure de eadem re postea adversus te agi potest, sed debes per exceptionem rei judicatz adjuvari.

6 § Hæc exempli causa retulisse sufficiat. Alioqui quam ex multis variisque causis exceptiones necessariae sint: ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris intelligi potest.

7 § Quarum quædam ex legibus, vel ex iis, quæ legis vicem obtinent, vel ex ipsa

pra

prætoris jurisdictione substantiam capiant.

2 ¶ Appellantur autem exceptiones alia perpetuæ & peremptoriæ, alia temporales & dilatoriæ.

3 ¶ Perpetuæ & peremptoriæ sunt, quæ semper agentibus obstant, & semper rem, de qua agitur, perimunt: qualis est exceptio doli mali, & quod metus causa factum est, & pacti conventi, cum ita convenerit, ne omnino pecunia peteretur.

10 ¶ Temporales atque dilatoriæ sunt, quæ ad Tempus nocent, & temporis dilationem tribuunt: qualis est pacti conventi, cum ita convenerit, ne intra certum tempus ageretur, veluti intra quinquennium. nam finito eo tempore non impeditur actor rem exequi. Ergo ii, quibus intra certum tempus agere volentibus objicitur exceptio aut pacti conventi, aut alia similis: differre debent actionem, & post tempus agere. Ideo enim & dilatoriæ istæ exceptiones appellantur. Alioqui si intra tempus egerint, objectaque sit exceptio: neque eo judicio quicquam consequerentur, propter exceptionem, neque post tempus olim agere poterant, cum temere rem in judicium deducebant, & consumeabant. qua ratione rem amittebant. Hodie autem non ita stricte hoc procedere volumus, sed eum, qui ante tempus pactionis vel obligationis litem inferre ausus sit, Zenonianæ constitutioni subiacere censemus. quam sacratissimus legislator de iis, qui tempore plus petierint, protulit:

ut

282 INSTIT. LIB. IV. TIT. XIV.

ut & inducias, quas ipse actor sponte indulserit, vel quas natura actionis continet, si contempserit: in duplum habent ii, qui talem injuriam passi sunt: & post eas finitas non aliter litem suscipiant, nisi omnes expensas litis antea acceperint: ut actores mali poena perterriti, tempora litium doceantur observare.

II § Præterea etiam ex persona sunt dilatoriae exceptiones, quales sunt procuratoriae: veluti si per militem aut per mulierem agere quis velit. Nam militibus, nec pro patre, vel matre, vel uxore, nec ex sacro rescripto procuratorio nomine experiri conceditur: suis vero negotiis superesse sine offensa (militaris) disciplinae possunt: Eas vero exceptiones, quæ olim procuratoribus propter infamiam vel dantis, vel ipsius procuratoris opponebantur: cum in judiciis frequentari nullo modo perspeximus, conquirere sancimus: nec dum de iis altercatur, ipsius negotii disceptatio proteletur.

DE REPLICATIONIBUS.

TITULUS XIV.

Interdum evenit, ut exceptio, quæ prima facie justa videtur, (tamen) inique noceat. quod cum accidit: alia allegatione opus est, adjuvandi actoris gratia, quæ replicatio vocatur, qui per eam replicatur, atque resolvitur jus exceptionis: veluti cum pactus est aliquis cum debitore suo, ne ab eo pecuniam

niam petat, deinde postea in contrarium pacti sunt, id est, ut creditori petere liceat: si creditor agat, & excipiat debitor: ut ita demum condemnetur, si non convenerit, ne eam pecuniam creditor petat: nocet ei exceptio. convenit enim ita. namque nihilominus hoc verum manet, licet postea in contrarium pacti sunt. sed quia iniquum est creditorem excludi, replicatio ei dabitur ex posteriore pacto convento.

1 ¶ Rursus interdum evenit, ut replicatio, quæ prima facie iusta est, inique noceat. quod cum accidit, alia allegatione opus est, adjuvandi rei gratia, quæ duplicatio vocatur.

2 ¶ Et si rursus ea prima facie iusta videatur, sed propter aliquam causam auctori inique noceat: rursus alia allegatione opus est, qua actor adjuvetur: quæ dicitur triplicatio.

3 ¶ Quarum omnium exceptionum usum interdum ulterius, quam diximus, varietas negotiorum introducit, quas omnes apertius ex Digestorum latiore volumine est agnoscere.

4 ¶ Exceptiones autem, quibus debitor defenditur, plerumque accommodari solent etiam fidejussoribus ejus. & recte: quia quod ab iis petitur, id ab ipso debitor peti videtur: quia mandati iudicio redditurus est eis, quod (ii) pro eo solverint. Qua ratione, & si de non petenda pecunia pactus quis cum reo fuerit, placuit perinde

succurrendum esse per exceptionem pacti conventi in his quoque, qui pro eo obligati sunt, ac si etiam cum ipsis pactus esset, ne ab eisea pecunia peteretur. Sane quædam exceptiones non solent his accommodari. Ecce enim debitor, si bonis suis cesserit, & cum eo creditor experiatur: defenditur per exceptionem, si bonis cesserit. Sed hæc exceptio fidejussoribus non datur: ideo scilicet, quia qui alios pro debitore obligat, hoc maxime prospicit, ut cum facultatibus lapsus fuerit debitor, possit ab iis, quos pro eo obligavit, suum consequi.

DE INTERDICTIS.

TITULUS XV.

Sequitur, ut dispiciamus de interdictis seu actionibus, quæ pro his exercentur. Erant autem interdicta formæ atque conceptiones verborum, quibus prætor aut jubebat aliquid fieri, aut fieri prohibebat, quod tunc maxime fiebat, cum de possessione, aut quasi possessione inter aliquos contendebatur.

I ¶ Summa autem divisio interdictorum hæc est: quod aut prohibitoria sunt, aut restitutoria, aut exhibitoria. Prohibitoria sunt, quibus prætor vetat aliquid fieri, veluti vim sine viro possidenti, vel mortuum inferenti, quo ei jus erat inferendi: vel in sacro loco ædificari, vel in flumine publico ripæ ejus aliquid fieri, quo pejus na-

vige-

vigetur. Restitutoria sunt, quibus restitui aliquid jubet, veluti bonorum possessori possessionem eorum, quæ quis pro hærede, aut pro possessore possidet (ex ea hæreditate:) aut cum jubet ei, qui vi de possessione fundi dejectus sit, restitui possessionem. Exhibitoria sunt, per quæ jubet exhiberi: veluti eum, cujus de libertate agitur: aut libertum, cui patronus operas indicere velit, aut parenti liberos, qui in potestate ejus sunt. Sunt tamen, qui putent, proprie interdicta ea vocari, quæ prohibitoria sunt quia interdicere sit denuntiare & prohibere: restitutoria autem & exhibitoria, proprie decreta vocari. Sed tamen obtinuit omnia interdicta appellari: quia inter duos dicuntur.

2 ¶ Sequens divisio interdictorum hæc est, quod quædam adipiscendæ possessionis causa comparata sunt, quædam retinendæ, quædam recuperandæ.

3 ¶ Adipiscendæ possessionis causa interdictum accommodatur bonorum possessori, quod appellatur, *quorum bonorum*, ejusque vis & potestas hæc est: in quod ex his bonis quisque, quorum possessio alicui data est, pro hærede aut pro possessore possideat, id ei, cui bonorum possessio data est, restituere debeat. Pro hærede autem possidere videtur, qui putat se hæredem esse. Pro possessore is possidet, qui nullo jure rem hæreditariam, vel etiam totam hæreditatem, sciens ad se non pertinere, possidet. Ideo autem

adipiscendæ possessionis vocatur interdictum: quia ei tantum utile est, qui nunc primum conatur adipisci rei possessionem. Itaque si quis adeptus possessionem, amiserit eam: hoc interdictum ei inutile est. Interdictum quoque, quod appellatur Salvianum, adipiscendæ possessionis causa comparatum est: eoque utitur dominus fundi de rebus coloni, quas is pro mercedibus fundi pignori futuras pepigisset.

4 ¶ Retinendæ possessionis causa comparata sunt interdicta, *uti possidetis*, & *utrubi*: cum ab utraque parte de proprietate alicujus rei controversia sit: & ante quærat uter ex litigatoribus possidere, & uter petere debeat. Namque nisi ante exploratum fuerit, utrius eorum possessio sit: non potest petitoria actio institui: quia & civilis, & naturalis ratio facit, ut alius possideat, & alius à possidente petat. Et quia longe commodius est (& potius) possidere, quam petere: ideo plerumque & fere semper ingens existit contentio de ipsa possessione. Commodum autem possidendi in eo est, quod etiam si ejus res non sit, qui possidet: si modo aëtor non potuerit suam esse probare, remanet (in) suo loco possessio: propter quam causam cum obscura sunt utriusque jura: contra petitorum judicari solet. Sed interdicto quidem *uti possidetis*, de fundi vel ædium possessione: contenditur: *utrubi* vero interdicto, de rerum mobilium possessione. Quorum vis ac potestas plurimam inter se differentiam apud

veteres habebat Nam *uti possidetis* interdicto is vincebat, qui interdicti tempore possidebat: si modo nec vi, nec clam, nec precario nactus fuerat ab adversario possessionem: etiam si alium vi expulerat, aut clam arripuerat alienam possessionem, aut precario rogaverat aliquem, ut sibi possidere liceret. *utrubi* vero interdicto is vincebat, qui majore parte ejus anni, nec vi, nec clam, nec precario ab adversario possidebat. **Hodie** tamen aliter observatur. Nam utriusque interdicti potestas (quantum ad possessionem pertinet) exaequata est: uti ille vincat, (&) in re soli, & in re mobili, qui possessionem nec vi, nec clam, nec precario ab adversario litis contestata tempore detinet.

5 ¶ Possidere autem videtur quisque, non solum si ipse possideat, sed & si ejus nomine aliquis in possessione sit, licet is ejus juri subjectus non sit, qualis est colonus & inquilinus. Per eos quoque, apud quos deposuerit quis, aut quibus commo- daverit, ipse possidere videtur. Et hoc est, quod dicitur, retinere possessionem posse aliquem per quemlibet, qui ejus nomine sit in possessione. Quinetiam animo quoque solo retineri possessionem placet: id est, ut quamvis neque ipse sit in possessione, neque ejus nomine alius: tamen si non relin- quenda possessionis animo, sed postea reversurus inde discesserit, retinere possessionem videatur. Adipisci vero possessionem per quos aliquis potest, secundo libro exposuimus.

Nec

Nec ulla dubitatio est, quin animo solo adipisci possessionem nemo possit.

6 ¶ Recuperandæ possessionis causa solet interdici, si quis ex possessione fundi vel ædium vi dejectus fuerit: Nam ei proponitur interdictum *unde vi*, per quod is, qui deiecit, cogitur ei restituere possessionem: licet is ab eo, qui vi deiecit, vi vel clam vel precario possideat. Sed ex constitutionibus sacris (ut supra diximus) si quis rem per vim occupaverit, si quidem in bonis ejus est, dominio ejus privatur. si aliena: post ejus restitutionem, etiam æstimationem (rei) dare vim passo compellitur. qui autem aliquem de possessione per vim deiecerit: tenetur lege Julia de vi privata aut de vi publica. sed de vi privata, si sine armis vim fecerit. sin autem cum armis eum de possessione vi expulerit, de vi publica (tenetur.) Armorum autem appellatione non solum scuta, & gladios, & galeas, sed & fustes, & lapides significari intelligimus.

7 ¶ Tertia divisio interdictorum hæc est, quod aut simplicia sunt, aut duplicia. Simplicia sunt, veluti in quibus alter actor, alter reus (est:) qualia sunt omnia restitutoria aut exhibitoria: Nam actor is est, qui desiderat aut exhiberi, aut restitui: reus autem is est, à quo desideratur, ut restituat, aut exhibeat. Prohibitoriorum autem interdictorum alia simplicia sunt, alia duplicia. Simplicia sunt, veluti cum prætor prohibet in loco sacro, vel in flumine publico ripam ejus ali-

aliquid fieri. Nam actor est, qui desiderat, ne quid fiat: reus est, qui aliquid facere conatur. Duplicia sunt, veluti *uti possidetis* interdictum, & *utrubi*. Ideo autem duplicia vocantur, quia par utriusque litigatoris in his conditio est, nec quisquam præcipue reus vel actor intelligitur: sed unusquisque tam rei, quam actoris partes sustinet.

8 § De ordine & vetere exitu interdictorum supervacuum est hodie dicere. Nam quotiens extra ordinem judicatur (qualia sunt hodie omnia judicia) non est necesse reddi interdictum: sed perinde judicatur sine interdictis, ac si utilis actio ex causa interdicti reddita fuisset.

DE POENA TEMERE litigantium.

TITULUS XVI.

Nunc admonendi sumus, magnam curam egisse eos, qui jura sustinebant, ne facile homines ad litigandum procederent: quod & nobis studio est. Idque eo maxime fieri potest, quod temeritas tam agentium, quam eorum, cum quibus agitur modo pecuniaria poena, modo jurisjurandi religione, modo infamiae metu coercetur.

1 § Ecce enim jusjurandum omnibus, qui conveniuntur, ex constitutione nostra defertur. Nam reus non aliter suis allegationibus utitur, nisi prius juraverit, quod putans se bona instantia uti, at contradicen-

R

dum

dum pervenit. At adversus infelices, ex quibusdam causis dupli (vel tripli) actio constituitur, veluti si damni injuria, aut legatorum locis venerabilibus relictorum nomine agatur. Statim autem ab initio pluris, quam simpli est actio: veluti furti manifesti, quadrupli: nec manifesti, dupli. Nam ex his & aliis quibusdam causis (sive quis neget, sive fateatur) pluris, quam simpli est actio. Item actoris quoque calumnia coercetur. Nam etiam actor pro calumnia jurare cogitur ex nostra constitutione. Utriusque etiam partis advocati jusjurandum subeunt: quod alia nostra constitutione comprehensum est. Hæc autem omnia pro veteris calumnie actione introducta sunt, quæ in defuetudinem abiit: quia in partem decimam litis actores multabat, quod nusquam factum lesse invenimus, sed pro his *introducendum* est. (&) præfatum jusjurandum, & ut improbus litigator (&) damnum, & impensas litis inferre adversario suo cogatur.

2 ¶ Ex quibusdam judiciis damnati, ignominiosi fiunt: veluti furti, vi bonorum raptorum, injuriarum, de dolo, item tutelæ, mandati, depositi, directis, non contrariis actionibus. Item pro socio, quæ ab utraque parte directa est: & ob id quilibet ex sociis eo judicio damnatus, ignominia notatur. Sed furti quidem, aut vi bonorum raptorum, aut injuriarum, aut de dolo, non solum damnati notantur ignominia: sed & pater, & recte. plurimum interest,

est, utrum ex delicto aliquis, an ex contractu debitor sit.

3 ¶ Omnium autem actionum instituentiarum principium, ab ea parte edicti proficiscitur, qua prator edicit de in jus vocando. Utique enim in primis adversarius in jus vocandus est: id est, ad eum vocandus, qui jus dicturus sit. Qua parte prator parentibus & patronis, item parentibus liberisque patronorum & patronarum hunc prastat honorem: ut non aliter, sicut liberis libertisque eos in jus vocare, quam si ab ipso pratore veniam postulaverint, & impetraverint. Et si quis aliter vocaverit: in eum poenam solidorum quinquaginta constituit.

DE OFFICIO JUDICIS.

TITULUS XVII.

Superest, ut de officio judicis dispiciamus. Et quidem in primis illud observare debet judex, ne aliter judicet, quam legibus, aut constitutionibus, aut moribus proditum est.

1 ¶ Ideoque si noxali judicio aditus est, observare debet, ut si condemnandus videatur dominus, ita debeat condemnare, *Publium Maviu* Lucio Titio in decem aureos condemnare, aut noxam dedere.

2 ¶ Et si in rem actum sit (coram judice) sive contra petito rem judicaverit, absolvere debet possessorem, sive contra possesorem, jubere ei debet, ut rem ipsam re-

litnat cum fructibus. Sed si possessor neget in presenti se restituere posse, & sine frustratione videbitur tempus restituendi ea ufa petere, indulgendum est ei: ut tamen de litis æstimatione caveat cum fidejussore, si intra tempus, quod ei datum est, non restituerit. Et si hæreditas petita sit, eadem circa fructus interveniunt, quæ diximus intervenire de singularum rerum petitione. Illorum autem fructuum, quos culpa sua possessor non perceperit: (sive illorum,) quos perceperit: in utraque actione eadem ratio pene habetur, si prædo fuerit. Sivero bona fidei possessor fuerit: non habetur ratio (neque) consumptorum, neque non perceptorum. Post inchoatam autem petitionem, etiam illorum (fructuum) ratio habetur, qui culpa possessoris percepti non sunt, vel percepti consumpti sunt.

3 § Si ad exhibendum actum fuerit: non sufficit, si exhibeat rem is, cum quo actum est: sed opus est, ut etiam rei causam debeat exhibere, id est, ut eam causam habeat actor, quam habiturus esset, si cum primum ad exhibendum egisset, exhibita res fuisset. Ideoque si inter moras (exhibendi) usucapta sit res à possessore, nihilominus condemnabitur. Præterea fructum medii temporis, id est: ejus quod acceptum ad exhibendum iudicium, ante rem judicatam intercesserit: rationem habere debet iudex. Quod si neget reus, cum quo ad exhibendum actum est, in presenti se exhibere posse.

& tem-

& tempus exhibendi causa petat, idque sine frustratione postulare videatur: dari ei debet, ut tamen caveat se restitutum. quod si neque statim jussu judicis rem exhibeat, neque postea exhibiturum se caveat: condemnandus sit in id, quod actoris intererat, si ab initio res exhibita esset.

4 ¶ Si familiaris eriscundæ (judicio) actum sit: singulas res singulis hæredibus adjudicare debet, & si in alterius persona prægravare videatur adjudicatio: debet hunc invicem cohæredi certa pecunia (sicut jam dictum est) condemnare. Eo quoque nomine cohæredi quisque suo condemnandus est, quod solus fructus hæreditarii fundi perceperit, aut rem hæreditariam corruperit, aut consumpserit. Quæ quidem similiter inter plures quoque, quam duos cohæredes, subsequuntur.

5 ¶ Eadem interveniunt, & si communi dividundo de pluribus rebus actum sit. Quod si de una re, veluti de fundo: si quidem iste fundus commode regionibus divisionem recipiat: partes ejus singulis adjudicare debet, & si unius pars prægravare videbitur: is invicem certa pecunia alteri condemnandus est. Quod si commode dividi non possit: veluti si homo forte, aut mulus erit, de quo actum sit, tunc totus uni adjudicandus est, & is invicem alteri certa pecunia condemnandus est.

6 ¶ Si finium regundorum actum fuerit, dispicere debet judex, an necessaria sit ad-

judicatio, quæ sane uno casu necessaria est, si evidentioribus finibus distinguere agros commodius sit, quam olim fuissent distincti. Nam tunc necesse est ex alterius agro partem aliquam alterius agri domino adjudicari: quo casu conveniens est, ut is alteri certa pecunia debeat condemnari. Eo quoque nomine condemnandus est quisque hoc iudicio, quod forte circa fines aliquid malitiose commisit: verbi gratia, quia lapides finales furatus est, vel arbores finales excidit. Contumaciæ quoque nomine quisque eo iudicio condemnatur: veluti si quis iubente iudice metiri agros passus non fuerit.

7 ¶ Quod autem istis iudiciis alicui adjudicatum fuerit: id statim ejus sit, cui adjudicatum est.

DE PUBLICIS JUDICIIS.

TITULUS XVIII.

Publica judicia neque per actiones ordinantur, neque omnino quicquam simile habent (cum) cæteris iudiciis, de quibus locuti sumus: magnæque diversitas eorum est & in instituendo; & in exercendo.

1 ¶ Publica autem dicta sunt, quod civis ex populo executio eorum plerumque datur.

2 ¶ Publicorum iudiciorum quædam capitalia sunt, quædam non capitalia. Capitalia dicimus, quæ ultimo supplicio afficiunt (homines,) vel etiam aquæ & ignis

interdictione, vel deportatione, vel metallo. Cætera, si quam infamiam irrogant, cum damno pecuniario: hæc publica quidem sunt, non tamen capitalia.

3 § Publica autem judicia hæc sunt: lex Julia majestatis, quæ in eos, qui contra Imperatorem, vel rempublicam aliquid moliti sunt, suum vigorem extendit. Cujus poenæ anime amissionem sustinet, & memoria rei etiam post mortem damnatur.

4 § Item lex Julia de adulteriis coercendis, quæ non solum temeratores alienarum nuptiarum gladio punit, sed & eos, qui cum masculis nefandam libidinem exercere audent. Sed eadem lege Julia etiam stupri flagitium punitur, cum quis sine vi vel virginem, vel viduam honeste viventem, stupraverit. Poenam autem eadem lex irrogat stupratoribus: si honesti sunt, publicationem partis dimidiæ bonorum: si humiles, corporis coercionem cum relegatione.

5 § Item lex Cornelia de sicariis, quæ homicidas ultore ferro persequitur, vel eos qui hominis occidendi causa cum telo ambulant. Telum autem (ut Cajus noster ex interpretatione legum duodecim tabularum scriptum reliquit) vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur. sed & omne significat, quod manu cujusque jacitur. sequitur ergo, ut lignum, & lapis, & ferrum hoc nomine contineatur: dictum ab eo, quod in longinquum mittitur, (à) Græca voce *τῆλῆ* figuratum. Et (sic) hanc signifi-

cationem invenire possumus & in Græco nomine. nam quod nos telum appellamus, illi βέλη appellant. Admonent nos epigrammata in Xerolopho urbis faustissimæ scripta, καὶ τὰ βέλη ὁμῶς ἐφέρετο, λόγχαι, τοξόμυλαι, σφειδόνας, πλεῖστοι δὲ λίθοι. id est, Et hujusmodi tela simul ab eis ferebantur, lancea, spicula, funda, plurimi autem & lapides. Sicarii autem appellantur à fica, quod significat ferreum cultrum. Eadem lege & venefici capite damnantur, qui artibus odiosis, tam venenis, quam susurris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publice vendiderint.

6 § Alia deinde lex asperissimum crimen nova pœna persequitur, quæ Pompeia de parricidiis vocatur: qua cavetur, ut si quis parentis, aut filii, aut omnino adfinitatis ejus, quæ nuncupatione parentum contineatur, facta præparaverit (sive clam, sive palam id ausus fuerit) (nec non is, cujus dolo malo id factum est, vel conscius criminis existit, licet extraneus sit) pœna parricidii puniatur, & neque gladio, neque ignibus, neque ulli alii solemni pœnæ subijciatur, sed infusus culleo cum Canis, & Gallo gallinaceo, & Vipera, & Simia, & inter eas ferales angustias comprehensus, (secundum quod regionis qualitas tulerit) vel in vicinum mare, vel in amnem projiciatur, ut omnium elementorum usu vivus carere incipiat, & ei cœlum superstiti: (&)
terra

terra mortuo auferatur. Si quis autem alia cognatione vel adfinitate personas conjunctas necaverit: pœnam legis Corneliæ de sicariis sustinebit.

7 ¶ Item lex Cornelia de falsis, quæ etiam testamentaria vocatur, pœnam irrogat si, qui testamentum, vel aliud instrumentum falsum scripserit, signaverit, recitaverit, subjecerit, vel signum adulterinum fecerit, sculpsit, expresserit sciens dolo malo. Ejusque legis pœna in servos, ultimum supplicium est (quod etiam in lege de sicariis & veneficis, servatur) in liberos vero deportatio.

8 ¶ Item lex Julia de vi publica seu privata adversus eos exoritur, qui vim vel armatam, vel sine armis commiserint. Sed si quidem armata vis arguatur: deportatio ei ex lege Julia de vi publica irrogatur. si vero sine armis: in tertiam partem bonorum (suorum) publicatio imponitur: Sin autem per vim raptus virginis, vel viduæ, vel sanctimonialis, vel alterius fuerit perpetratus: tunc & raptores, & ii, qui opem (huic) flagitio dederunt, capite puniuntur, secundum nostræ constitutionis definitionem, ex qua hoc apertius possibile est scire.

9 ¶ Item lex Julia peculatus eos punit, qui publicam pecuniam, vel rem sacram, vel religiosam furati fuerint. Sed si quidem ipsi judices tempore administrationis publicas pecunias subtraxerint: capitali animæ adversione puniuntur: & non solum hi, sed etiam

qui ministerium eis ad hoc exhibuerint, vel qui subtractas ab his scientes susceperint. Alii vero qui in hanc legem inciderint: poenae deportationis subjungentur.

10 §. Est & inter publica judicia Lex Flavia de plagiaris, quae interdum capitis poenam ex sacris constitutionibus irrogat, interdum leviolem.

11 §. Sunt praeterea publica judicia, lex Julia de ambitu, lex Julia repetundarum, & lex Julia de annona, & lex Julia de residuis, quae de certis capitulis loquuntur, & animae quidem amissionem non irrogant: aliis autem poenis eos subjiciunt, qui praecpta earum neglexerint. Sed de publicis judiciis haec exposuimus, ut vobis possibile sit summo digito, & quasi per indicem ea retigisse: alioqui diligentior eorum scientia vobis ex latioribus Digestorum seu Pandectarum libris Deo propitio adventura est.

INSTITUTIONUM FINIS.

DE VERBORUM SIGNIFICATIONE.

1. *Paulus* libro primo ad Edictum.

Verbum hoc, *si quis*, tam masculos, quam
fœminas complectitur.

2. *Paulus* libro primo ad Edictum.

Urbis appellatio muris: Romæ autem
continentibus ædificiis finitur, quod la-
tius patet.

¶ Cujusque diei major pars est hora-
rum septem primarum diei, non suprema-
rum.

3. *Ulpianus* libro secundo ad Edictum.

Itinere faciêdo viginti millia passuum in
dies singulos peragenda, sic sunt accipien-
da: ut, si post hanc dinumerationem minus
quam viginti millia supersint, integrum
diem occupent: veluti viginti unum millia
sunt passus: biduum eis attribuetur, quæ di-
numeratio ita demum faciêda erit, si de die
non conveniat.

¶ Ejus, qui apud hostes decessit, dici hæ-
reditas non potest, qui servus decessit.

4. *Paulus* libro 2 ad Edictum.

Nominis appellatione rem significari,
Proculus ait.

5. *Idem* libro 1 ad Edictum.

Rei appellatio latior est, quam pecuniæ,
quæ etiam ea, quæ extra computatio-
nem patrimonii nostri sunt, continet: cum

R 6

pe-

pecuniæ significatio ad ea referatur, quæ in patrimonio sunt.

¶ *Opere locato, conducto*: his verbis Labeo significari ait id opus, quod Græci *ἀποτέλεσμα* vocant, (non *ἔργον*) id est, ex opere facto corpus aliquod perfectum.

6 *Ulpianus* libro 3 ad Edictum.

Nominis & rei appellatio ad omnem contractum & obligationem pertinet.

¶ *Verbum Ex legibus* sic accipiendum est: tam ex legum sententia, quam ex verbis.

7 *Paulus* libro 2 ad Edictum.

Sponsio appellatur, non solum quæ per sponsus interrogationem fit, sed omnis stipulatio promissioque.

8. *Idem* libro 3 ad Edictum.

Verbum *Oportebit* tam præsens, quam futurum tempus significat.

¶ *Actionis verbo* non continetur exceptio.

9 *Ulpianus* libro 5 ad Edictum.

Marcellus apud Julianum notat, verbo *Perisse* & scissum & fractum contineri, & vi raptum.

10. *Idem* libro 6 ad Edictum.

Creditores accipiendos esse constat eos, quibus debetur ex quacumque actione, vel persecutione, vel jure civile sine ulla exceptionis perpetuæ remotione: vel honorario, vel extraordinario, sive pure, sive in diem, vel sub conditione. Quod si natura debeatur, non sunt loco creditorum. Sed si non sit mutua pecunia, sed contractus: creditores accipiuntur.

11. *Gajus libro primo ad Edictum Provinciale.*

Creditorum appellatione non hi tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderunt: sed omnes, quibus ex qualibet causa debetur.

12. *Ulpianus libro sexto ad Edictum.*

(UT) si cui ex empto, vel ex locato, vel ex alio ullo debetur. Sed etsi ex delicto debeatur, mihi videtur posse creditoris loco accipi. Quod si ex populari causa, ante litis contestationem recte dicatur creditoris loco non esse, postea esse.

1. ¶ Minus solvit, qui tardius solvit: nam & tempore minus solvitur.

13. *Idem libro 7 ad Edictum.*

Mulieris appellatione etiam virgo viri potens continetur.

1. ¶ Res abesse videntur (ut Sabinus ait, & Pedius probat) etiam hæ, quarum corpus manet, forma mutata est. & ideo si corruptæ redditæ sint, vel transfiguratæ, videri abesse, quoniam plerumque plus est in manus pretio quam in re.

2. ¶ Desinere autem abesse res tunc videtur, cum sic redit in potestatem, ne amittere (eius) possessionem possimus.

3. ¶ Ob hoc, quod furto pridem subtracta est, abest & ea res quæ in rebus humanis non est.

14. *Paulus libro septimo ad Edictum.*

Labeo & Sabinus existimant, si vestimentum scissum reddatur, vel res corrupta reddita sit, veluti scyphi collisi, aut tabula rasa pictura, videri rem abesse: quoniam

niam earum rerum pretium non in substantia, sed in arte sit positum. Item si dominus rem, quæ furto sibi aberat, ignorans emerit: recte dicitur res abesse, etiam si postea id ita esse scierit: quia videtur res ei abesse, cui pretium abest.

¶ Rem amisisse videtur, qui adversus nullum ejus persequendæ actionem habet.

15. *Ulpianus* libro 10 ad Edictum.

Bona civitatis abusive publica dicta sunt, sola enim ea publica sunt, quæ populi Romani sunt.

16. *Gaius* libro tertio ad Edictum (Provinciale.)

Eum, qui vectigal populi Romani conductum habet, publicanum appellamus. nam publica appellatio in compluribus causis ad populum Romanum respicit: civitates enim privatorum loco habentur.

17. *Ulpianus* libro decimo ad Edictum.

Inter publica habemus non sacra, nec religiosa: nec quæ publicis usibus destinata sunt: sed si qua sunt civitatum velut bona: sed peculia servorum. civitatum proculdubio publica habentur.

¶ Publica vectigalia intelligere debemus, ex quibus vectigal fiscus capit: quale est vectigal portus, vel venalium rerum, item salinarum, & metallorum, & piscinarum.

18. *Paulus* libro 9 ad Edictum.

Munus tribus modis dicitur. uno donum: & inde munera dici, dari, mittive. altero onus: quod cum remittatur, vacationem

nem militiæ munerisque præstat: inde immunitatem appellari. tertio officium: unde munera militaria, & quosdam milites muniticos vocari. Igitur municipes dici, quod munera civilia capiant.

19. *Ulpianus* libro 11 (ad Edictum.)

LAbeo libro primo prætoris urbani definit, quod quedam agantur, quedam gerantur, quedam contrahantur. Et actum quidem generale verbum esse, sive verbis, sive re quid agatur: ut in stipulatione, vel numeratione. Contractum autem ultro citroque obligationem, quod Græci *συνάλλαγμα* vocant, veluti emptionem venditionem, locationem, conductionem, societatem. Gestum rem significare sine verbis factam.

20. *Idem* libro duodecimo (ad Edictum.)

Verba Contraxerunt, gesserunt, non pertinent ad testandi jus.

21. *Paulus* (libro undecimo ad Edictum.)

Priniceps bona concedendo videtur etiam obligationes concedere.

22. *Gaius* (libro quarto ad Edictum Provinciale.)

Plus est in restitutione quam in exhibitione. nam exhibere est, præsentiam corporis præbere. restituere est, etiam possessorem facere, fructusque reddere. pleraque præterea restitutionis verbo continentur.

23. *Ulpianus* libro quartodecimo (ad Edictum.)

Rei appellatione & causa & jura continentur.

24. *Gajus* libro sexto ad Edictum Provinciale.

Nihil est aliud hæreditas, quam successio in universum jus, quod defunctus habuit.

25 *Paulus* libro vicesimo primo
(ad Edictum.)

Recte dicimus cum fundum totum nostrum esse, etiam cum usufructus alienus est: qui usufructus non domini pars, sed servitutis sit: ut via, & iter. nec falso dici, (totum) meum esse, cujus non potest ulla pars dici alterius esse. hoc & Julianus, & est verius.

I § Quintus Mucius agit, partis appellatione rem pro indiviso significari. nam quod pro diviso nostrum sit, id non partem, sed totum esse. Servius non eleganter partis appellatione utrumque significari.

26. *Ulpianus* (libro 16) ad Edictum.

Partum non esse partem rei furtivæ, Sczvola libro undecimo questionum scribit.

27. *Idem* libro septimo decimo (ad Edictum.)

Ager est locus, qui sine villa est.

I § Stipendium à stipe appellatum est, quod per stipes, id est modica æra, colligatur. Idem hoc etiam tributum appellari Pomponius ait. Et sane appellatur à tributione tributum: vel ex eo, quod militibus tribuatur.

28. *Paulus* libro vicesimo primo
(ad Edictum)

Alienationis verbum etiam usucapionem continet. vix est enim, ut non videatur alie-

alienare, qui patitur ufucapi. Eum quoque alienare dicitur, qui non utendo amisit feruitutes. Qui occasione acquirendi non utitur, non intelligitur alienare: veluti qui hereditatem omittit; aut optionem intra certum tempus datam non amplectitur.

1 ¶ Oratio, quæ neque conjunctionem, neque disjunctionem habet, ex mente pronuntiantis, vel disjuncta vel conjuncta accipitur.

29 *Idem* libro sexagesimo sexto (ad Edictum.)

Conjunctionem enim nonnunquam pro disjunctione accipi, Labeo ait: ut in illa stipulatione, *Mihi heredi que meo, te heredem que tuum.*

30. *Gajus* libro septimo ad Edictum.
(Provinciale.)

Silva cadua est, (ut quidam putant) quæ in hoc habetur, ut caderetur. Servius eam esse quæ succisa rursus ex stirpibus aut radicibus renascitur.

1 ¶ Stipula illecta est spicæ in messe dejectæ, necdum lectæ, quæ rustici, cum vacaverint, colligunt.

2 ¶ Novalis est terra præcisa, quæ anno cessavit, quam Græci *ῥακίς* vocant.

3 ¶ Integra autem est, in quam nondum dominus pascendi gratia pecus immisit.

4 ¶ Glans caduca est, quæ ex arbore cecidit.

5 ¶ Pascua silva est, quæ pastui pecudum destinata est.

31. *Ulpianus* libro octavodécimo ad Edictum.

Parum est, in quo ad fructum percipiendum faloe duntaxat opus est, ex eo dictum, quod paratum sit ad fructum capiendum.

32. *Paulus* libro vicesimo quarto
(ad Edictum.)

Minus solutum intelligitur, etiam si nihil esset solutum.

33. *Ulpianus* libro vicesimoprimo ad Edictum.

Palam est, coram pluribus.

34. *Paulus* libro 24 (ad Edictum.)

Actionis verbo etiam persecutio continetur.

35. *Idem* (libro septimo decimo ad Edictum.)

Restituere autem is intelligitur, qui simul & causam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim iudicii accepti tempore res ei reddita fuisset. id est, & usucapionis causam, & fructuum.

36. *Ulpianus* (libro vicesimo tertio
ad Edictum.)

Litis nomen (omnem) actionem significat, sive in rem sive in personam sit.

37. *Paulus* (libro 26 ad Edictum.)

Verbum *Oportere* non ad facultatem iudicis pertinet, qui potest vel pluris vel minoris condemnare, sed ad veritatem refertur.

38. *Ulpianus* (libro 25 ad Edictum.)

Ostentum Labeo definit, omne contra naturam cuiusque rei genitum, factumque, duo genera (autem) sunt ostentorum,
unum

unum quotiens quid contra naturam nascitur, tribus manibus forte aut pedibus; aut qua alia parte corporis, quæ naturæ contraria est. alterum cum quid prodigiosum videtur, quæ Græci *φαντάσματα*, id est, *visiones* vocant.

39. *Paulus* libro 53 (ad Edictum.)

Subsignatum dicitur, quod ab aliquo subscriptum est. nam veteres subsignationis verbo pro adscriptione uti solebant.

1. ¶ Bona intelliguntur cujusque, quæ deducto ære alieno supersunt.

2. ¶ Detestari est, absenti denunciare.

3. ¶ Incertus possessor est, quem ignoramus.

40. *Ulpianus* libro 56.

Detestatio est denunciatio facta cum testatione.

1. ¶ Servi appellatio etiam ad ancillam refertur.

2. ¶ Familiæ appellatione liberi quoque continentur.

3. ¶ Unicus servus familiæ appellatione non continetur. Ne duo quidem familiam faciunt.

41. *Gajus* libro 21 ad Edictum Provinciale.

Armorum appellatio non utique scuta, & gladios, & galeas significat: sed & fustes, & lapides.

42. *Ulpianus* (libro 57) ad Edictum.)

Probrum & opprobrium, id est probra quædam natura turpia sunt, quædam civiliter, & quasi more civitatis. ut puta fur-

furtum, adulterium, natura turpe est. enimvero tutelæ damnari, hoc non natura probrum est, sed more civitatis. nec enim natura probrum est, quod potest etiam in hominem idoneum incidere.

43. *Idem* (libro quinquagesimo octavo ad Edictum.)

Verbo *Victus* continentur, quæ esui, potuique, cultuique corporis, quæque ad vivendum homini necessaria sunt, vestem quoque victus habere vicem, Labeo ait.

44. *Gajus* libro vigesimo secundo (ad Edictum Provinciale.)

ET cætera, quibus tuendi, curandive corporis nostri gratia utimur, ea appellatione significantur.

45. *Ulpianus* (libro quinquagesimo octavo ad Edictum.)

Instratum omne vestimentum contineri, quod injiciatur. Labeo ait, neque enim dubium est, quin stragula vestis sit omne pallium *στρώμα*. In victum ergo vestem accipiemus, non stragula, instratum omnem stragulam vestem.

46. *Idem* libro 59 (ad Edictum.)

Pronuntiatum & statum idem potest, promiscne enim & pronuntiasse & statuisse solemus dicere eos, qui jus habent cognoscendi.

I Matrem familias accipere debemus eam, quæ non inhoneste vixit. Matrem enim familias à cæteris fœminis mores discernunt, atque separant. proinde nihil intererit, nuptæ

nupta sit, an vidua, ingenua sit, an libertina. nam neque nuptiæ, neque natales faciunt matremfamilias: sed boni mores.

47. *Paulus* libro quinquagesimo sexto ad Edictum.

Liberationis verbum eandem vim habet, quam solutionis.

48. *Gajus* libro ad Edictum prætoris urbani titulo.

Qui neque siquantur neque ducantur.

Solutum non intelligimus eum, qui licet vinculis levatus sit, manibus tamen teneatur. ac ne eum quidem intelligimus solutum, qui in publico sine vinculis servatur.

49. *Ulpianus* libro quinquagesimo nono ad Edictum.

Bonorum appellatio aut naturalis, aut civilis est: Naturaliter bona ex eo dicuntur quod beant, hoc est, beatos faciunt. beare est prodesse. In bonis autem nostris computari sciendum est, non solum quæ domini nostri sunt, sed & si bona fide à nobis possideantur, vel superficiaria sint. Æque bonis adnumerabitur, etiam si quid est in actionibus, petitionibus, persecutionibus, nam hæc omnia in bonis esse videntur.

50. *Idem* libro sexagesimo primo ad Edictum.

Nurus appellatio etiam ad pronurum, & ultra porrigenda est.

51. *Gajus* libro vicesimo tertio ad Edictum provinciale.

Appellatione parentis non tantum pater, sed etiam avus, & proavus, & deinceps omnes

omnes superiores continentur : sed & mater,
& avia, & proavia.

52. *Ulpianus* libro sexagesimo primo
(ad Edictum.)

Patroni appellatione & patrona contine-
tur.

53. *Paulus* libro quinquagesimo (nono)
ad Edictum.

Sæpe ita comparatum est , ut conjuncta
pro disjunctis accipiantur , & disjuncta
pro conjunctis, interdum soluta pro separa-
tis. Nam cum dicitur apud veteres , *Adigna-
torum gentiliumque* , pro separatione acci-
pitur. At cum dicitur , *Super pecunia tui-
lave sua* , tutor separatim sine pecunia dari
non potest. Et cum dicimus , *Quod dedi aut
donavi* : utraque continemus. Cum vero di-
cimus , *Quod enim dare facere oportet* : quod-
vis eorum sufficit probare. Cum vero dicit
prætor , *Si donum, munus, operas redemerit*,
si omnia imposita sunt , certum est , omnia
redimenda esse. ex re ergo pro conjunctis ha-
bentur, si quædam imposita sunt, cætera non
desiderabuntur.

¶ Item dubitatum , illa verba , *Ope,
consilio* , quemadmodum accipienda sunt :
sententiæ conjungentium aut separantium?
sed verius est , quod & Labeo ait , separa-
tim accipienda : quia aliud factum est ejus,
qui ope , aliud ejus , qui consilio furtum fa-
cit. sic enim alii condici potest , alii non
potest. & sane post veterum auctoritatem eo
perventum est , ut nemo ope videatur fecis-
se

se, nisi & consilium malignum habuerit: nec consilium habuisse noceat, nisi & factum secutum fuerit.

54. *Ulpianus* libro sexagesimosecundo
(ad Edictum.)

CONditionales creditores dicuntur & hi, quibus nondum competit actio, est autem competitura: vel qui spem habent, ut competat.

55. *Paulus* libro decimosexto
brevis Edicti.

CREDITOR autem is est, qui exceptione perpetua summoverti non potest. qui autem temporalem exceptionem timet, similis est conditionali creditori.

56. *Ulpianus* libro sexagesimo (secundo
ad Edictum.)

COGNOSCERE instrumenta, est relegere & recognoscere. dispungere est conferre accepta & data.

I ¶ Liberorum appellatione continentur non tantum qui sunt in potestate: sed omnes, qui sui juris sunt; sive virilis, sive fœminini sexus sunt, exve fœminini sexus descendentes.

57. *Paulus* libro quinquagesimo nono
(ad Edictum.)

CUI præcipua cura rerum incumbit, & qui magis quam cæteri diligentiam, & sollicitudinem rebus, quibus præsumt, debent: hi magistri appellantur. Quin etiam ipsi magistratus per derivationem à magistris cognominantur. unde etiam cujuslibet disci-

disciplinæ præceptores, magistros appellari à monendo, vel monstrando.

¶ Persequi videtur, & qui satis accepit.

58. *Gajus* libro vicesimo quarto ad Edictum Provinciale.

Licet inter gesta & facta videtur quædam esse subtilis differentia: attamen κατὰ χρεῖσιν, id est, *abusive*, nihil inter factum & gestum interest.

¶ Paternos liberos recte videmur dicere nostros liberos. liberorum liberos non recte nostros liberos dicimus.

59. *Ulpianus* libro sexagesimo octavo (ad Edictum.)

Portus appellatus est conclusus locus, quo importantur merces, & inde exportantur. eaque nihilominus statio est conclusa, atque munita. inde angiportum dictum est.

60. *Idem* libro 69. (ad Edictum.)

Locus est non fundus, sed portio aliqua fundi: fundus autem integrum aliquid est. & plerumque sine villa locum accipimus. Cæterum adeo opinio nostra & constitutio locum à fundo separat, ut & modicus locus possit fundus dici, si fundi animo eum habuimus. Non etiam magnitudo locum à fundo separat, sed nostra affectio. & quælibet portio fundi poterit fundus dici, si jam hoc constituerimus: nec non & fundus, locus constitui potest. nam, si eum alii adjunxerimus fundo, locus fundi efficietur,

¶ Loci appellationem non solum ad rusticam,

stica, verum ad urbana quoque prædia pertine-
re, Labeo scribit.

2. ¶ Sed fundus quidem suos habet fines:
locus vero latere potest, quatenus determi-
netur, & definiatur.

61. *Paulus* libro sexagesimo quinto.

(ad Edictum.)

Satisfactionis appellatione interdum etiam
repromissi continebitur: quo contentus
fuit is, cui satisfactio debebatur.

62. *Gajus* libro vicesimo sexto ad Edi-
ctum Provinciale.

Tigni appellatione in lege duodecim ta-
bularum omne genus materia, ex qua
ædificia constant, significatur.

63. *Ulpianus* (libro septuagesimo primo
ad Edictum.)

Penes te amplius est, quam apud te, nam
apud te est, quod qualiter a te te-
neatur: penes te est, quod quodammodo
possidetur.

64. *Paulus* libro sexagesimo septimo
ad Edictum.

Intestatus est, non tantum qui testamen-
tum non fecit, sed etiam cujus ex testa-
mento hæreditas adita non est.

65. *Ulpianus* libro septuagesimo secundo
ad Edictum.

Hæredis appellatio non solum ad proxi-
mum hæredem, sed & ad ultiores re-
fertur. nam & hæredis hæres, & deinceps,
hæredis appellatione continetur.

66. *Idem* libro septuagesimoquarto
ad Edictum.

Mercis appellatio ad res mobiles tantum
pertinet.

67. *Idem* (libro septuagesimosexto
ad Edictum.)

Alienatum non proprie dicitur, quod ad-
huc in dominio venditoris manet. ven-
ditum tamen recte dicitur.

I ¶ Donationis verbum simpliciter lo-
quendo, omnem donationem comprehen-
dissè videtur: sive mortis causa, sive non
mortis causa fuerit.

68. *Idem* libro septuagesimosextimo
ad Edictum.

Illa verba, *arbitratu Lucii Titii fieri*, jus si-
gnificant, & in servum non cadunt.

69. *Idem* libro septuagesimo octavo
ad Edictum.

Hæc verba, *Cui rei dolus malus aberit*,
as fuerit, generaliter comprehendunt om-
nem dolum, quicumque in hanc rem ad-
missus est, de qua stipulatio est interposita.

70. *Paulus*. libro septuagesimo tertio.
(ad Edictum.)

Sciendum est, heredem etiam per multas
successiones accipi. nam paucis speciebus
hæredis appellatio proximum continet. Vel-
uti in substitutione impuberis, *Quisquis mi-
hi hæres erit, idem filio hæres esto*: ubi hære-
dis hæres non continetur, quia incertus est.
Item in lege *Ælia Sentia* filius hæres proxi-
mus potest libertum paternum ut ingratum

accusare, non etiam si hæredi hæres exstiterit. Idem dicitur in operarum exactiōe, ut filius hæres exigere possit, non ex successione effectus.

¶ Verba hæc, *Is ad quem ea res pertinet*, sic intelliguntur, ut qui in universum dominium vel jure civili vel jure prætorio succedit, contineatur.

71. *Ulpianus* libro septuagesimo ad Edictum.

Aliud est capere, aliud accipere. Capere, cum effectu accipitur. Accipere est, si quis non accepit, ut habeat. ideoque non videtur quis capere, quod erit restitutus. sicut pervenisse proprie illud dicitur quod est remansurum.

¶ Hæc verba, *His rebus recte præstari*, hoc significant, ne quod periculum vel damnum ex ea re stipulator sentiret.

72. *Paulus* libro 76 (ad Edictum.)

Appellatione rei, pars etiam continetur.

73. *Ulpianus* libro 80 (ad Edictum.)

Hæc verba in stipulatione posita, *Eam rem recte restitui*, fructus continent. *Recte enim* verbum pro viri boni arbitrio est.

74. *Paulus* libro 2 ad Edictum ædiliū curulium.

Signatorius anulus ornamentum appellatione non continetur.

75. *Idem* libro 50 ad Edictum.

Restituere is videtur, qui id restituit, quod habiturus esset actor, si controversia ei facta non esset.

76. *Idem* libro quinquagesimo primo
ad Edictum.

DEdisse intelligendus est etiam is, qui permutavit, vel compensavit.

77. *Idem* (libro 49 ad Edictum.)

Frugem pro reddito appellari, non solum quod frumentis, aut leguminibus: verum & quod ex vino, silvis caduis, cretifodinis, lapidicinis capitur. Julianus scribit fruges omnes esse, quibus homo vescatur, falsum esse: non enim carnem, aut aves, ferasve, aut poma fruges dici. Frumentum autem id esse, quod arista se teneat, recte Galum definisse. lupinum vero & fabam fruges potius dici: quia non arista, sed filiqua continentur, quæ Servius apud Alfenum in frumento contineri putat.

78. *Paulus* libro 3. ad Plautium.

Interdum proprietatem quoque verbum possessionis significat: sicut in eo, qui possessiones suas legasset, responsum est.

79. *Idem* libro 6 ad Plautium.

Impensæ necessariae sunt, quæ si factæ non sint, res aut peritura, aut deterior futura sit.

¶ Utiles impensas esse Fulcinius ait, qua meliorem dotem faciant, (non) deterio-rem esse non sinant: ex quibus redditus mulieri acquiratur: sicut arbuti pastinatione ultra quam necesse fuerat: item doctrinam puero- rum, quorum nomine onerari mulierem ignorantem vel invitam, non oportet: ne cogatur fundo, aut mancipiis carere. In his
im-

impensis & pistrinum, & horreum insulæ dotali adjectum, plerumque dicemus.

2 § Voluptariæ sunt, quæ speciem duntaxat ornant, non etiam fructum augent: ut sunt viridia, & aquæ salientes, incrustationes, loricationes, picturæ.

80. *Idem* libro 9 ad Plautium.

IN generali repetitione legatorum etiam datæ libertates continentur ex mente legis duodecim tabularum.

81. *Idem* libro 10 ad Plautium.

CUM prætor dicat, ut opus factum restituatur, etiam damnum datum actor consequi debet: nam verbo restitutionis omnis utilitas actoris continetur.

82. *Idem* libro 14 ad Plautium.

Verbum *Amplius* ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur: sicuti ex contrario minus solutum videtur, etiam si nihil esset exactum.

83. *Lavolentus* libro 5. ex Plautio.

Proprie bona dici non possunt, quæ plus incommodi, quam commodi habent.

84. *Paulus* (libro 2. ad Vitellium.)

Filii appellatione omnes liberos intelligimus.

85. *Marcellus* libro 9. Digestorum.

Neratius Priscus tres facere existimat collegium, & hoc magis sequendum est.

86. *Celsus* libro 5 Digestorum.

Quid aliud sunt jura prædiorum, quam prædia qualiter se habentia? ut bonitas, salubritas, amplitudo?

87. *Marcellus* libro duodecimo Digestorum.

UT *Alfenus* ait, urbs est *Roma*, quæ muro cingeretur. *Roma* est etiam, qua continenti ædificia essent. nam *Romam* non muro tenus existimari, ex consuetudine cotidiana posse intelligi. cum diceremus *Romam* nos ire, etiam si extra urbem habitaremus.

88. *Celsus* libro decimo octavo Digestorum.

Tantum quisque pecuniæ relinquit, quantum ex bonis ejus refici potest. sic dicimus, centies ante eorum habere, qui tantum in prædiis, cæterisque similibus rebus habeat. Non idem est in fundo alieno legato, quanquam is hæreditaria pecunia parari potest: neque quisquam eum, qui pecuniam numeratam habet, habere dicit, quicquid ex ea parari potest.

89. *Pomponius* libro sexto ad Sabinum.

BOves magis armentorum, quam jumentorum generis appellantur.

1 § Hoc sermone, *Dum nupta erit*, primæ nuptiæ significantur.

2 § Inter edere & reddi rationes, multum interest. nec is, qui edere jussus sit, reliquum reddere debet. nam & argentarius edere rationem videtur, etiam si quod reliquum sit apud eum non solvat.

90. *Ulpianus* libro vicesimo septimo ad Sabinum.

Qui uti optimæ maximeque sunt, ædes tradit: non hoc dicit, servitutem illis deberi: sed illud solum, ipsas ædes liberas esse, hoc est, nulli servire.

91. *Paulus* libro secundo Fideicommissorum.

MEorum & tuorum appellatione actiones quoque contineri dicendum est.

92. *Idem* libro septimo (Quæstionum.)

Proximus est, cui nemo antecedit. supremus est, quem nemo sequitur.

93. *Celsus* (libro decimonono Digestorum.)

Moventium, item mobilium appellatione idem significamus, si tamen apparet defunctum animalia duntaxat, quia se ipsa moverent, moventia vocasse. quod verum est.

94. *Idem* libro 20 Digestorum.

Verbum reddendi quanquam significatum habet retro dandi, recipit tamen & per se dandi significationem.

95. *Marcellus* libro 14 Digestorum.

Potest reliquorum appellatio & universos significare.

96. *Celsus* libro 25 Digestorum.

Littus est, quousque maximus Fluctus à mari pervenit. idque Marcum Tullium ajunt, cum arbiter esset, primum constituisse.

I § Prædia dicimus aliquorum esse, non utique communiter habentium ea, sed (vel) alio aliud habente.

97. *Idem* libro 32. Digestorum.

Cum stipulamur, *Quanta pecunia ex hereditate Titii ad te pervenerit* : res ipsas quæ pervenerunt, non pretia earum spectare videmur.

98. *Idem* libro 39 Digestorum.

CUM bissextum Kalendis est : nihil refert
(utrum) priore an posteriore die quis natus sit, & deinceps sextum Kalendas ejus natalis dies est. nam id biduum pro uno die habetur : sed posterior dies intercalatur, non prior, ideo quo anno intercalatum non est, sexto Kalendas natus, cum bissextum Kalendis est, priorem diem natalem habet.

1 ¶ Cato putat, mensem intercalarem addititium esse, omnesque ejus dies pro momento temporis observat, extremoque diei mensis Februarii attribuit Quintus Mucius.

2 ¶ Mensis autem intercalaris constat ex diebus viginti octo.

99. *Ulpianus* libro tertio de officio Consulis.

Notionem accipere possumus & cognitionem & jurisdictionem.

1 ¶ Continentes provincias accipere debemus eas, quæ Italiæ junctæ sunt : ut puta Galliam. sed & provinciam Siciliam magis inter continentes accipere nos oportet, quæ modico freto Italia dividitur,

2 ¶ Instrumentorum appellatione quæ comprehendantur, perquam difficile erit separare, quæ enim proprie sint instrumenta, propter quæ dilatio danda sit, inde dignoscemus, si in præsentiam personæ, quæ instruere possit, dilatio petatur. puta qui actum gessit, licet in servitute, vel qui actor fuit constitutus : putem videri instrumentorum causa per dilationem.

100. *Idem* libro 2 de officio consulis.

Speciosas personas accipere debemus, clarissimas personas utriusque sexus. item eorum, quæ ornamentis senatoriis utuntur.

101. *Modestinus* libro 9 Differentiarum.

Inter stuprum & adulterium, hoc interesse quidam putant: quod adulterium in nuptam, stuprum in viduam committitur, sed lex Julia de adulteriis hoc verbo indifferenter utitur.

1. ¶ Divortium inter virum & uxorem fieri dicitur, repudium vero sponsæ remitti videtur. quod & in uxoris personam non absurde cadit.

2. ¶ Verum est, morbum esse temporalem corporis imbecillitatem, vitium vero perpetuum corporis impedimentum. veluti si talum excussit. Nam & luscus itaq; vitiosus est.

3. ¶ Servis legatis etiam ancillas deberi, quidam putant: quasi commune nomen utrumque sexum contineat.

102. *Idem* libro 7 Regularum.

Derogatur legi, aut abrogatur: derogatur legi, cum pars detrahitur; abrogatur legi, cum prorsus tollitur.

103. *Idem* libro 8. Regularum.

Licet capitalis Latine loquentibus omnis causa existimationis videatur: tamen appellatio capitalis, mortis, vel amissionis civitatis intelligenda est.

104. *Idem* libro secundo Excusationum.

Η) τὰν τέχων ἀποσηγορέα καὶ ἐπὶ τὴν ἐργόνην ἐντέλλεται.

Natorum appellatio & ad nepotes extenditur.

105. *Idem* (libro undecimo Responforum.)

Modestinus respondit, his verbis, *Libertis liberrabusque meis*, libertum libertæ testatoris non contineri.

106. *Idem* libro singulari de Prescriptionibus.

Dimissoriæ litteræ dicuntur, quæ vulgo apostoli dicuntur, dimissoriæ autem dicuntur, quod causa ad eum, qui appellatus est, dimittitur.

107. *Idem* libro tertio Pandectarum.

Adsignare libertum hoc est, testificari, cuius ex liberis libertum eum esse voluit.

108. *Idem* libro 4 Pandectarum.

Debitor intelligitur is, à quo invito exigì pecunia potest.

109. *Idem* libro 5 Pandectarum.

Bonæ fidei emptor esse videtur, qui ignoravit eam rem alienam esse: aut putavit eum, qui vendidit, jus vendendi habere, puta procuratorem, aut tutorem esse.

110. *Idem* libro 6 Pandectarum.

Sequester dicitur, apud quem plures eandem rem, de qua controversia est, deposuerunt: dictus ab eo, quod occurrenti, aut quasi sequenti eos, qui contendunt, committitur.

111. *Iavolenus* libro 6 ex Cassio.

Censeri est constituere, & præcipere: unde etiam dicere solemus, Censeo hoc facias: & semetaliquid censuisse. Inde censoris nomen videtur esse tractum.

112. *Idem*

111. *Idem* libro 1 ex Cassio.

Litus publicum est eatenus, qua maxime fluctus exæstuat. Idemque juris est in lacu, nisi is totus privatus est.

113. *Idem* libro 15 ex Cassio.

Morbus fonticus est, qui cuique rei nocet.

114. *Idem* libro 15 ex Cassio.

Solvendo esse nemo intelligitur, nisi qui solidum potest solvere.

115. *Idem* libro 15. Epitomarum.

Qvæstio est, fundus à possessione vel agro vel prædio quid distet. Fundus est omne, quidquid solo tenetur. Ager est, (si) species fundi ad usum hominis comparatur. Possessio ab agro juris proprietate distat. quicquid enim apprehendimus, cuius proprietas ad nos non pertinet, aut nec potest pertinere: hoc possessionem appellamus. Possessio ergo usus, ager proprietas loci est. Prædium utriusque superscriptæ generalæ nomen est: nam & ager & possessio hujus appellationis species sunt.

116. *Idem* libro 7 Epistolarum.

Quilibet mihi alius filii filiusve hæres sit, Labeo non videri filiam contineri: Proculus contra mihi Labeo videtur verborum figuram sequi, Proculus mentem testantis. respondit: Non dubito, quia Labeonis sententia vera non sit.

117. *Idem* libro 9 Epistolarum.

Non potest videri minus solvisse is, in quem amplioris summæ actio non competit.

118. Pom-

118. *Pomponius* libro 2 ad Quintum Mucium.

Hostes hi sunt, qui nobis aut quibus nos publice bellum decrevimus, cæteri latrones, aut prædones sunt.

119. *Idem* libro tertio (ad Quintum Mucium.)

Hæreditatis appellatio sine dubio continet etiam damnosam hæreditatem. juris enim nomen est: sicuti bonorum possessio.

120. *Idem* libro Quinto (ad Quintum Mucium.)

Verbis legis duodecim tabularum his, *Uti legasit sua rei, ita jus esto*, latissima potestas tributa videtur & hæredis instituendi, & legata, & libertates dandi, tutelas quoque constituendi, sed id interpretatione coangustatum est vel legum, vel auctoritate iura constituentium.

121. *Idem* libro sexto (ad Quintum Mucium.)

Usura pecuniæ, quam percipimus, in fructu non est: quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est, se est, nova obligatione.

122. *Idem* libro octavo ad Quintum Mucium.

Servius ait: si ita scriptum sit, *Filio filiisque meis hosce tutores do*: masculis duntaxat, tutores dados: quoniam singulari casu hoc, *filio*, ad pluralem videtur transisse, continentem eundem sexum, quem singularis prior positus habuisset. sed hoc facti, non juris habet quæstionem. potest enim fieri, ut singulari casu de filio senserit, deinde plenius omnibus liberis prospexisse in tutore dando voluerit. quod magis rationabile esse videtur.

123. *Idem*

123. *Idem libro viceſſimo ſexto ad**Quintum Mucium.*

Verbum erit interdum etiam præteritum, nec ſolum futurum tempus demonſtrat, quod eſt nobis neceſſarium ſcire, & cum codicilli ita confirmati teſtamento fuerint, *Quod in codicillis ſcriptum erit*, utrumne futuri temporis demonſtratio fiat, an etiam præteriti, ſi ante ſcriptos codicillos quis relinquat. quod quidem ex voluntate ſcribentis interpretandum eſt. Quemadmodum autem hoc verbum *eſt*, non ſolum præſens, ſed & præteritum tempus ſignificat: ita & hoc verbum *erit*, non ſolum futurum, ſed interdum etiam præteritum tempus demonſtrat. nam cum dicimus, *Lucius Titius ſolutus eſt (ab) obligatione*: & præteritum & præſens ſignificamus: ſicut hoc, *Lucius Titius alligatus eſt*. & idem fit, cum ita loquimur, *Troja capta eſt*, non enim ad præſentis facti demonſtrationem refertur iſ ſermo, ſed ad præteritum.

124. *Proculus libro ſecundo Epiſtolarum.*

Hæc verba, *ille aut ille*, non ſolum diſjunctivæ, ſed etiam ſubdiſjunctivæ orationis ſunt. Diſjunctivum eſt: veluti cum dicimus, *aut dies aut nox eſt*. quorum poſito altero, neceſſe eſt tolli alterum: item ſublato altero, poni alterum. ita ſimili figuratiōe verbum poteſt eſſe ſubdiſjunctivum. Subdiſjunctivi autem genera ſunt duo. Unum, cum ex propoſitis ſinibus ita non poteſt uterque eſſe, ut poſſit neuter eſſe. veluti cum

T

di-

dicimus, *aut sedet, aut ambulat.* nam ut nemo potest utrumque simul facere: ita aliquis potest neutrum, veluti is, qui accumbit. Alterius generis est, cum ex propositis finibus ita non potest neuter esse, ut possit utrumque esse, veluti cum dicimus, *omne animal aut facit, aut patitur.* nullum est enim, quod nec faciat, nec patiatur: at potest simul & facere: & pati.

125. *Idem libro 3 Epistolarum.*

NEpos Proculo tuo salutem. Ab eo, qui ita dotem promisit, *Cum commodum erit, dotis filia mea tibi erunt aurei centum,* putasne protinus nuptiis factis dotem peti posse? quid, si ita promississet, *Cum potuero, doti erant?* quod si aliquam vim habeat posterior obligatio, possit verbum quo modo interpretaris? utrum ære alieno deducto, an extante? Proculus: Cum dotem quis (ita) promisit, *Cum potuero, doti tibi erunt centum:* existimo ad id, quod actum est, interpretationem redigendam esse. Nam qui ambigue loquitur: id loquitur, quod ex his, quæ significantur, sensit: propius est tamen, ut hoc cum sensisse existimem, deducto ære alieno potero. potest etiam illa accipi significatio, cum salva dignitate mea potero. quæ interpretatio eo magis accipienda est, si ita promissum est, *cum commodum erit;* hoc est, cum sine incommodo meo potero.

126. *Idem libro 6 Epistolarum.*

SI, cum fundum tibi darem, legem ita dixi, *Uti optimus maximusque esset, & ad-*
jeci,

jeci, jus fundi deterius factum non esse per dominum præstabitur, amplius eo præstabitur nihil: etiam si prior pars, qua scriptum est, *uti optimus maximusque sit*, liberum esse significat. eoque, si posterior pars adjecta non esset, liberum præstare deberem. tamen inferiore parte satis me liberatum puto, quod ad jura attinet, ne quid aliud præstare debeam, quam jus fundi per dominum deterius factum non esse.

127. *Callistratus* libro quarto de Cognitionibus.

Vestis appellatione tam virilis, quam muliebris, & scenica, etiam si in tragica, aut citharædica sit, continetur.

128. *Ulpianus* (libro primo) ad legem Iuliam & Papianam.

Spadonum generalis appellatio est. quo nomine tam hi, qui natura spadones sunt: Item thlibiæ, thlasiæ, sed & si quod aliud genus spadonum est, continentur.

129. *Paulus* libro primo ad legem Iuliam & Papianam.

Qui mortui nascuntur, neque nati, neque procreati videntur; quia nunquam liberi appellari potuerunt.

130. *Ulpianus* libro secundo ad legem Iuliam & Papianam.

Lege obvenire hæreditatem non improprie quis dixerit & eam, quæ ex testamento defertur: quia lege duodecim tabularum testamentariæ hæreditates confirmantur.

131. *Idem libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.*

Aliud fraus est, aliud pœna. fraus enim sine pœna esse potest: pœna sine fraude esse non potest. pœna est noxæ vindicta, fraus & ipsa noxa dicitur, & quasi pœnæ quædam præparatio.

¶ Inter multam autem & pœnam multum interest: cum pœna generale sit nomen, omnium delictorum coercitio: multa specialis peccati, cujus animadversio hodie pecuniaria est, pœna autem non tantum pecuniaria, verum capitis & existimationis irrogari solet. & multa quidem ex arbitrio ejus venit, qui multam dicit: pœna non irrogatur, nisi quæ quaque lege, vel quo alio jure specialiter huic delicto imposita est. quinimo multa ibi dicitur, ubi specialis pœna non est imposita. Item multam is dicere potest, cui judicatio data est: magistratus solos & præfides provinciarum posse multam dicere, mandatis permissum est. pœnam autem unusquisque irrogare potest, cui hujus criminis sive delicti executio competit.

132. *Paulus libro tertio ad Legem Iuliam & Papiam.*

Anniculus amittitur, qui extrema anni die moritur. & consuetudo loquendi id ita esse declarat, *Ante diem decimum Kalendarum, post diem decimum Kalendarum.* neque utro enim sermone undecim dies significantur.

¶ Falsum est eam peperisse, cui mortuus filius exsecutus est.

133. *Ulpianus* libro quarto ad legem
Iuliam & Papiam.

SI quis sic dixerit, ut intra diem mortis eius aliquid fiat: ipse quoque dies, quo quis mortuus est numeratur.

134. *Paulus* libro secundo ad legem
Iuliam & Papiam.

ANniculus non statim ut natus est, sed trecentesimo sexagesimo quinto die dicitur, incipiente plane, non exacto die: quia annum civiliter, non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.

135. *Ulpianus* libro quarto ad legem
Iuliam & Papiam.

QUæret aliquis: si portentosum, vel monstrosum, vel debile mulier ediderit, vel qualem visu vel vagitu novum, non humanæ figuræ, sed alterius magis animalis, quam hominis partum: an, quia enixa est, prodesse ei debeat? & magis est, ut hæc quoque parentibus prosint. nec enim est, quod eis imputetur, quæ, qualiter potuerunt, statutis obtemperaverunt, neque id, quod fataliter accessit, matri damnum injungere debet.

136. *Idem* libro quinto ad legem
Iuliam & Papiam.

GENERI appellatione & neptis, & proneptis, tam ex filio, quam ex filia editorum, cæterarumque maritos contineri, manifestum est.

137. *Paulus* libro secundo ad legem
Iuliam & Papiam.

TER enixa videtur, etiam quæ trigeminos peperit.

138. *Idem libro tertio ad legem Iuliam & Papianam.*

Hæreditatis appellatione bonorum quoque possessio continetur.

139. *Ulpianus libro septimo ad legem Iuliam & Papianam.*

Ædificia Romæ fieri etiam ea videntur, quæ in continentibus Romæ ædificiis fiant.

¶ Perfecisse ædificium is videtur, qui ita consummavit, ut jam in usu esse possit.

140. *Paulus libro sexto ad legem Iuliam & Papianam.*

Cepisse quis intelligitur, quamvis alii acquisiit.

141. *Ulpianus libro octavo ad legem Iuliam & Papianam.)*

Etiam ea mulier, cum moreretur, creditur filium habere, quæ exciso utero edere possit. nec non etiam alio casu mulier potest habere filium, quem mortis tempore non habuit: ut puta eum, qui ab hostibus remeavit.

142. *Paulus libro sexto ad legem Iuliam & Papianam.*

Triplici modo conjunctio intelligitur. aut enim re per se conjunctio contingit, aut re & verbis, aut verbis tantum. Nec dubium est, quin conjuncti sint, quos & nominum & rei complexus jungit. veluti *Titius & Mavius ex parte dimidia hæredes sunt*, Vel (ita) *Titius Maviusque hæredes sunt*. Vel *Titius cum Mavio ex parte dimidia hæredes sunt*. videamus autem: ne, etiam si hos articulos de-

detrahas, & , qua, cum, interdum tamen conjunctos accipi oporteat. veluti *Lucius Titius, Publius Mævius ex parte dimidia heredes sunt.* vel ita, *Publius Mævius Lucius Titius heredes sunt.* *Sempronius ex parte dimidia heres esto.* ut Titius & Mævius veniant in partem dimidiam, & re & verbis conjuncti videantur. *Lucius Titius ex parte dimidia heres esto, Sejus ex parte, qua Lucium Titium heredem institui, heres esto.* *Sempronius ex parte dimidia heres esto.* Julianus dubitari posse, tres semisses facti sint, an Titius in eundem semissem cum Gajo & Sejo institutus sit: sed eo quod Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est verisimilius esse, in eundem semissem duos coactos, & conjunctim heredes scriptos esse.

143. *Ulpianus libro quarto (ad legem Iuliam & Papiam.)*

ID apud se quis habere videtur, de quo habet actionem, habetur enim, quod peti potest.

144. *Paulus libro decimo ad legem Iuliam & Papiam.*

Libro memorialium.

Maffurius scribit pellicem apud antiquos eam habitam, quæ cum uxor non esset, cum aliquo tamen vivebat: quam nunc vero nomine amicam, paulo honestiore concubinam appellari. Granius Flaccus in libro de jure Papiriano scribit, pellicem nunc vulgo vocari, quæ cum eo, cui uxor sit, corpus miscet. quosdam eam, quæ uxoris loco sine

nuptiis in domo sit, quam *παλλακή* Græci vocant.

145. *Ulpianus* libro decimo (ad legem Iuliam & Papiam.)

Vtrius appellacione interdum etiam totam hereditatem contineri dicendum est.

146. *Terentius Clemens* libro 2 (ad legem Iuliam & Papiam.)

Socer, socrus appellacione avum quoque & aviam uxoris vel mariti contineri, respondetur.

147. *Idem* libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

Qui in continentibus urbis nati sunt, Romæ nati intelligantur.

148. *Gaius* libro octavo ad legem Iuliam & Papiam.

Non est sine liberis, cui vel unus filius una-ve filia est. hæc enim enunciatio, *habet liberos*, (*non habet liberos*) semper plurativo numero profertur: sicut & pugillares & codicilli.

149. *Idem* libro decimo ad legem Iuliam & Papiam.

Nam quem sine liberis esse, dicere non possumus: hunc necesse est dicamus liberos habere.

150. *Idem* libro nono ad legem Iuliam & Papiam.

Si ita à te stipulatus fuero, *Quanto minus à Titio consecutus fuero, tantum dare spondes?* non solet dubitari, quin si nihil à Titio fuero consecutus, totum debeas, quod Titius debuerit.

151. *Terentius Clemens* libro 5 ad legem
Iuliam & Papiam.

Delata hæreditas intelligitur, quam quis
possit adeundo consequi.

152. *Gajus* libro decimo ad legem Iu-
liam & Papiam.

Hominis appellatione tam fœminam,
quam masculum contineri, non dubi-
tatur.

153. *Terentius Clemens* libro 21 ad legem
Iuliam & Papiam.

Intelligendus est mortis tempore fuisse, qui
in utero relictus est.

154. *Macer* (libro primo ad legem vicesimam.)

Mille passus non à miliario urbis, sed con-
tinentibus ædificiis numerandi sunt.

155. *Licinius Rufinus* libro septimo Regularum.

Proximi appellatione etiam ille contine-
tur, qui solus est.

156. *Idem* libro 10 Regularum.

Majore parte anni possedisse quis intelli-
gitur, etiam si duobus mensibus posse-
derit: si modo adversarius ejus aut pauciori-
bus diebus, aut nullis possederit.

157. *Aclius Gallus* libro 1 de verborum, quæ
ad jus pertinent, significatione.

Paries est, sive murus, sive maceria est.

Item via est, sive semita, sive
iter est.

158. *Lelsus* libro vicesimo quinto Digestorum.

In usu juris frequenter uti nos Cascellius ait
singulari appellatione, cum plura generis
ejusdem significare velimus. nam & mul-

tum hominem venisse Romam, & piscem vilem esse dicimus. Item in stipulando satis habemus de hærede cavere, *Si ea res secum dum me heredemve meum judicata erit.* & rursus, *Quod ob eam rem te heredemve tuum.* nempe æque, si plures hæredes sint, continentur stipulatione.

159. *Ulpianus libro primo ad Sabinum.*

Etiam aureos nummos æs dicimus.

160. *Idem (libro secundo ad Sabinum.)*

Cæterorum & reliquorum appellatione etiam omnes continentur, ut Marcellus dixit, circa eum cui optio servi legata est, ceteri Sempronio: nam tentat, si non optet, omnes ad Sempronium pertinere.

161. *Idem libro 7 ad Sabinum.*

NON est pupilius, qui in utero est.

162. *Pomponius libro secundo ad Sabinum.*

IN vulgari substitutione, qua ei, qui supremus morietur, hæres substituitur, recte substitutus etiam unico intelligitur: exemplo duodecim tabularum, ex quibus proximis adgnatus & solus habetur.

¶ Si quis ita in testamento scripserit, *Si quid filio meo acciderit, Damas servus meus liber esto:* mortuo filio, Damas liber erit, licet enim accidant & vivis, sed vulgi sermone etiam mors significatur.

163. *Paulus libro 2 ad Sabinum.*

Illa verba, *Optimus, maximusque*, vel in eum cadere possunt, qui solus est. Sic & circa

circa edictum prætoris supremæ tabulæ habentur & solæ.

15 Pueri appellatione etiam puella significatur, nam & fœminas puerperas appellant recentes ex partu, & Græce *παίδιον* communiter appellatur.

164. *Ulpianus* libro decimoquinto ad Sabinum.

Nomen filiarum & in posthumam cadere, quæstionis non est, quamvis posthumæ non cadere in eam, quæ in rebus humanis sit, certum sit.

1 Partitionis nomen non semper dimidium significat: sed prout est adjectum. potest enim juberi aliquis & maximam partem posse, & vicesimam, & tertiam, & prout libuerit. sed si non fuerit portio adjecta, dimidia pars debetur.

2 Habere, sicut pervenire, cum effectu accipiendum est.

165. *Pomponius* libro 5 (ad Sabinum.)

Venisse ad hæredem nihil intelligitur, nisi deducto ære alieno.

166. *Idem* libro sexto ad Sabinum.

Urbana familia, & rustica, non loco, sed genere distinguitur. potest enim aliquis dispensator non esse servorum urbanorum numero: veluti is, qui rusticarum rerum rationes dispense ibique habitet, non multum abest à villico: insularius autem urbanorum numero est. Videndum tamen est, ipse dominus, quorum loco quemque habuerit: quod ex numero familiæ, & vicariis apparebit.

T 6

i ¶ Per-

1. ¶ *Pernocitare extra urbem intelligendus est, qui nulla parte noctis in urbe est. Per enim totam noctem significat.*

167. *Ulpianus libro vicesimo quinto ad Sabinum.*

Carbonum appellatione materiam non contineri, sed an lignorum? & fortassis quis dicet, nec lignorum: non enim lignorum gratia habuit. Sed & titiones, & alia ligna coacta, ne fumum faciant, utrum ligno, an carboni, an suo generi adnumerabimus? & magis est, ut proprium genus habeatur. Sulphurata quoque de ligno æque eandem habebunt definitionem. Ad faces quoque parata non erunt lignorum appellatione comprehensa nisi hæc fuit voluntas. Idem & de nucleis olivarum, sed & de balanis est, vel si qui alii nuclei. De pinu autem integri strobili, ligni appellatione continebuntur.

168. *Paulus libro quarto (ad Sabinum.)*

Pali & perticæ in numerum materiarum redigendi sunt, & ideo lignorum appellatione non continentur.

169. *Idem libro 5 ad Sabinum.*

Non tantum in traditionibus, sed & in emptionibus, & stipulationibus, & testamentis adjectio hæc, *Ulti optimus maximusque est*, hoc significat, ut liberum præstetur prædium, non ut etiam servitutes ei debeantur.

170. *Ulpianus libro trigesimo tertio ad Sabinum.*

Hæredis appellatione omnes significari successores credendum est, etsi verbis non sint expressi.

171. *Pom.*

171. *Pomponius* libro sextodecimo
ad Sabinum.

Pervenisse ad te recte dicitur, quod per te ad alium pervenerit: ut in hæreditate à liberto per patronum filiumfamilias patri ejus adoptivo acquisita responsum est.

172. *Ulpianus* libro trigesimo octavo
ad Sabinum.

Liberti appellatione etiam libertam contineri placuit.

173. *Idem* libro trigesimonono ad Sabinum.

Collegarum appellatione hi continentur, qui sunt ejusdem potestatis.

I Qui extra continentia urbis est, abest: cæterum usque ad continentia, non abesse videbitur.

174. *Idem* libro quadragesimo (secundo
ad Sabinum.)

Aliud est promittere furem non esse, aliud furto noxaque solutum. qui enim dicit furem non esse, de hominis proposito loquitur. qui furtis noxaque solutum, nemini esse furti obligatum promittit.

175. *Pomponius* libro vicesimo secundo
(ad Sabinum.)

Faciendi verbo, reddendi etiam causa continetur.

176. *Ulpianus* libro quadragesimo quinto
ad Sabinum.

Solutionis verbo, satisfactionem quoque omnem accipiendam placet. (solvere dicimus cum qui fecit, quod facere promisit.

177. *Idem* libro quadragésimo séptimo
ad Sabinum.

Natura cavillationis, quam Græci *συνεχισμὸς*
(id est, *acervalem syllogismum*) appella-
verunt, hæc est, ut ab evidenter veris per
brevissimas mutationes disputatio ad ea, quæ
evidenter falsa sunt, perducatur.

178. *Idem* libro quadragésimo nono
ad Sabinum.

Pecuniæ verbum, non solum numeratam
pecuniam complectitur: verum omnem
omnino pecuniam, hoc est, omnia corpora,
nam corpora quoque pecuniæ appellatione
contineri, nemo est qui ambiget.

1 § Hæreditas juris nomen est, quod
& accessionem & decessionem in se reci-
pit: hæreditas autem vel maxime fructibus
augetur.

2 § Actionis verbum, & speciale est, &
generale. nam omnis actio dicitur, sive in
personam, sive in rem sit petitio. sed ple-
rumque actiones personales solemus dice-
re. petitionis autem verbo, in rem actiones
significari videntur. Persecutionis verbo ex-
traordinarias persecuciones puto contineri:
utputa fideicommissorum, & si quæ aliæ
sunt, quæ non habent juris ordinarii execu-
tionem.

3 § Hoc verbum *debet*, omnem omnino
actionem comprehendere intelligitur, sive
civilis, sive honoraria, sive fideicommissi fuit
persecutio.

179. *Idem* libro quinquagesimo primo
ad Sabinum.

INter hæc verba , *Quanti ea res erit* , vel
Quanti eam rem esse paret , nihil interest : in
utraque nempe clausula placet veram rei æ-
stimationem fieri.

180. *Pomponius* libro trigesimo ad Sabinum.

Tugurii appellatione omne ædificium ,
quod rusticæ magis iustodiæ convenit ,
quam urbænis ædibus , significatur.

I Oflius ait , tugurium à tecto , tan-
quam tegularium , esse dictum : ut toga , quod
eo tegamur.

181. *Idem* (libro 35 ad Sabinum.)

Verbum illud *pertinere* , latissime patet.
nam & eis rebus petendis aptum est , quæ
dominii nostri sunt : & eis , quas jure aliquo
possideamus , quamvis non sint nostri domi-
nii. *pertinere* ad nos etiam ea dicimus , quæ
in nulla eorum causa sint , sed esse possint.

182. *Ulpianus* libro vigesimo septimo
ad Edictum.

(**P**aterfamilias) liber peculium non potest
habere , quemadmodum nec servus bona.

183. *Idem* libro vigesimo octavo
ad Edictum.

Tabernæ appellatio declarat omne utile
ad habitandum ædificium , non ex eo
quod tabulis cluditur.

184. *Paulus* libro trigesimo (ad Edictum.)

Inde tabernacula , & contubernales dicti
sunt.

185. *Ill-*

185. *Ulpianus* libro vicefimo oâava
ad Edictum.

INstructam autem tabernam sic accipiemus,
quæ & rebus & hominibus ad negotiatio-
nem paratis constat.

186. *Idem* (libro trigefimo ad Edictum.)

Commendare nihil aliud est, quam depo-
nere.

187. *Idem* libro trigefimo (secundo,
ad Edictum.)

Verbum *Exacta pecunia*, non solum ad
solutionem referendum est: verum et-
iam ad delegationem.

188. *Paulus* libro trigefimo tertio ad Edictum.

Habere duobus modis dicitur: altero, ju-
re domini, altero, obtinere sine inter-
pellatione id, quod quis emerit.

I Cautum intelligitur: sive personis,
sive rebus cautum sit.

189. *Idem* libro trigefimo quarto
(ad Edictum.)

Facere oportere & hanc significationem
habet, ut absteineat quis ab eo facto, quod
contra conventionem fieret, & curaret, ne
fiat.

190. *Ulpianus* libro trigefimo quarto
ad Edictum.

Provinciales eos accipere debemus, qui in
provincia domicilium habent: non eos,
qui ex provincia oriundi sunt.

161. *Paulus* libro trigefimo quinto
(ad Edictum.)

Inter divortium & repudium, hoc intèresset,
quod repudiari etiam futurum matrimo-
nium

num potest: non recte autem sponsa divortisse dicitur: quod divortium ex eo dictum est, quod in diversas partes eunt, qui discedunt.

191. *Ulpianus* libro trigesimo septimo
ad Edictum.

HÆc adjectio *plurisve*, non infinitam pecuniam continet, sed modicam: ut taxatio hæc, *Solidos decem plurisve*, ad minutulam summam referatur.

193. *Idem* libro trigesimo octavo
ad Edictum.

Hæc verba, *Quanti eam rem parer esse*, non ad quod interest, sed ad rei æstimationem referuntur.

194. *Ulpianus* (libro quadragesimotertio
ad Edictum.)

Inter donum & munus, hoc interest, quod inter genus & speciem. nam genus esse donum Labeo à donando dictum, munus speciem. nam munus esse donum cum causa, ut puta natalicium, nuptalicium.

195. *Idem* libro quadragesimo sexto
ad Edictum.

Pronuntiatio sermonis in sexu masculino ad utrumque sexum plerumq; porrigitur.

I ¶ *Familia* appellatio qualiter accipitur, videamus. & quidem varie accepta est. nam & in res, & in personas deducitur. In res, ut puta in lege duodecim tabularum his verbis, *adgnatus proximus familiam habeto*. Ad personas autem refertur familiæ significatio ita, cum de patrono & liberto loquitur lex: *ex ea familia, inquit, in eam familiam*

liam. & hic de singularibus personis legem loqui constat.

2 ¶ Familia appellatio refertur & ad corporis ejusdem significationem, quod aut jure proprio ipsorum, aut communi universæ cognationis continetur. Jure proprio familiam dicimus, plures personas, quæ sunt sub unius potestate, aut natura, aut jure subjectæ: ut puta patrem familias, matrem familias, filium familias, filiam familias, quique deinceps vicem eorum sequuntur, ut puta nepotes, & neptes, & deinceps. Pater autem familias appellatur, qui in domo dominium habet. recteque hoc nomine appellatur, quamvis filium non habeat. non enim solam personam ejus, sed & jus demonstramus, denique & pupillum patrem familias appellamus, & cum pater familias moritur, quotquot capita ei subjecta fuerint, singulas familias incipiunt habere. singuli enim patrum familiarum nomen subeunt. idemque eveniet & in eo, qui emancipatus est: nam & hic sui juris effectus propriam familiam habet. Communi jure familiam dicimus omnium adgnatorum. nam etsi patres familias mortuo singuli singulas familias habent: tamen omnes, qui sub unius potestate fuerunt, recte ejusdem familiæ appellabuntur, qui ex eadem domo & gente proditi sunt.

3 ¶ Servitium quoque solemus appellare familias, ut in edicto prætoris ostendimus sub titulo de furtis, ubi prætor loquitur

quitur de familia publicanorum. sed ibi non omnes servi, sed corpus quoddam servorum demonstratur hujus rei causa paratum, hoc est, vectigalis causa: alia autem parte edicti omnes servi continentur, ut de hominibus coactis, & vi bonorum raptorum: item redhibitoria, si deterior res reddatur emptoris opera, aut familiae ejus, & interdicto unde vi, familiae appellatio omnes servos comprehendit, sed & filii continentur.

4 ¶ Item appellatur familia plurium personarum, quæ ab ejusdem ultimi genitoris sanguine proficiscuntur, sicuti dicimus familiam Juliam, quasi à fonte quodam memoriae.

5 ¶ Mulier autem familiae suæ & caput, & finis est.

196. *Gajus* libro sexto decimo ad Edictum Provinciale.

Familiae appellatione & ipse princeps familiae continetur.

1 ¶ Feminarum liberos in familia earum non esse, palam est: quia qui nascuntur, patris, non matris, familiam sequuntur.

197. *Ulpianus* libro quinquagesimo ad Edictum.)

Indicasse est detulisse, arguisse, accusasse, & convicisse.

198. *Idem* libro 2 de omnibus tribunalibus.

Urbana prædia, omnia ædificia accipimus, non solum ea, quæ sunt in oppidis: sed & si forte stabula sunt, vel alia meritoria

ria in villis, & in vicis: vel si prætoria voluptati tantum deservientia: quia urbanum prædium non locus facit, sed materia. Proinde horti quoque, si qui sunt in ædificiis constituti, dicendum sit urbanorum appellatione contineri. Plane si plurimum horti in reditu sunt, vinearii forte, vel etiam olivarii, magis hæc non sunt urbana.

199. *Idem* libro octavo de omnibus tribunalibus.

Absentem accipere debemus eum, qui non est eo loco, in quo loco petitur: non enim trans mare absentem desideramus. & si forte extra continentia urbis sit, abest. cæterum usque ad continentia, non abesse videbitur, si non latitet.

¶ Abesse non videbitur, qui ab hostibus captus est, sed qui à latronibus detinetur.

200. *Julianus* libro secundo Digestorum.

Hæc stipulatio *Noxis solutum præstare?* non existimatur ad eas noxas pertinere, quæ publicam exercitationem, & coercionem capitalem habent.

201. *Idem* libro octuagesimo primo Digestorum.

Justa interpretatione recipiendum est, ut appellatione filii, sicuti filiam familias contineri sæpe respondebimus, ita & nepos videatur comprehendi. & patris nomine avus quoque demonstrari intelligatur.

202. *Alfennus Varus* (libro secundo Digestorum.).

CUM in testamento scriptum esset, ut hæres in funere, aut in monumento duntaxat

taxat aureos centum consumeret, non licet minus consumere. si amplius vellet, licet: neque ob eam rem contra testamentum facere videtur.

203. *Idem libro septimo Digestorum.*

IN lege censoria portus Siciliae ita scriptum erat: *Servos quos domo quis ducet suo usu, pro his portorium ne dato.* quærebatur, si quis a Sicilia servos Romam mitteret fundi instruendi causa, utrum pro his hominis portorium dare deberet, necne. respondit, duas esse in hac scriptura quæstiones; primam, quid esset *domum* ducere: alteram, quid esset *suo usu* ducere. Igitur quæri solet, utrum ubi quisque habitaret, sive in provincia, sive in Italia, an duntaxat in sua cujusque patria domus esse recte diceretur: sed de ea re constitutum esse, eam domum unicuique nostrum debere existimari, ubi quisque sedes & tabulas haberet, suarumque rerum constitutionem fecisset. Quid autem esset *usu suo*, magnam habuisse dubitationem. & magis placet, quod victus sui causa paratum est, tantum contineri. Itemque de servis eadem ratione quæri, qui eorum usus sui causa parati essent: utrum dispensatores, insularii, villici, atrienses, textores, operarii quoque rustici, qui agrorum colendorum causa haberentur, ex quibus (agris) paterfamilias fructus caperet, quibus se toleraret: omnes denique servos, quos quisque emisset, ut ipse haberet, atque eis ad aliquam rem uteretur, neque ideo emisset, ut

ven-

venderet. Et sibi videri eos demum usus sui causa patremfamilias habere, qui ad ejus corpus tuendum, atque ipsius cultum præpositi, destinatique essent. quo in genere junctores, cubicularii, coci, ministratores, atque alii, qui ad ejusmodi usum parati essent, numerarentur.

204. *Paulus* libro 2 epitomarum (Alfeni.)

Pueri appellatio tres significationes habet: unam, cum omnes servos pueros appellaremus: alteram, cum puerum contrario nomine puellæ diceremus, tertiam, cum ætatem puerilem demonstraremus.

205. *Idem* libro quarto Epitomarum Alfeni.

Qui fundum vendidit, pomum recepit: nuces, & ficos, & uvas duntaxat duracinas, & purpureas, & quæ ejus generis essent, quas non vini causa haberemus, quas Græci *τρωξιμας*, id est, comestibiles, appellarent, recepta videri.

206. *Julianus* libro 6 ex Minicio.

Vinaria vasa proprie vasa torcularia esse placet: dolia autem & serias tamdiu in ea causa esse, quamdiu vinum haberent. cum sine vino esse desinerent, in eo numero non esse: quoniam ad alium usum transferri possent. veluti si frumentum in his addatur. eandem causam amphorarum esse: ut cum vinum habeant, tum in vasis vinariis: cum inanes sint, tum extra numerum vinariorum sint: quia aliud in his addi possit.

207. *Africanus* libro tertio Quaestionum.

Mercis appellatione homines non contineri, *Mela* ait, & ob eam rem mangones non mercatores, sed venaliciarios appellari ait, & recte.

208. *Idem* libro 4 Quaestionum.

Bonorum appellatio, sicut hereditatis, universitatem quandam ac jus successionis, & non singulares res demonstrat.

209. *Florentinus* libro decimo Institutionum.

Coram Titio aliquid facere iussus, non videtur praesente eo fecisse, nisi is intelligat. itaque si furiosus, aut infans sit, aut dormiat: non videtur coram eo fecisse. Scire autem, non etiam velle is debet: nam & invito eo recte fit, quod iussum est.

210. *Marcianus* libro 7 Institutionum.

Is, qui natus est ex Mancipiiis urbanis, & missus est in villam nutriendus, in urbanis servis constituetur.

211. *Florentinus* libro 8 Institutionum.

Fundi appellatione omne aedificium, & omnis ager continetur: sed in usu urbana aedificia, aedes rusticae, villae dicuntur. Locus vero sine aedificio, in urbe area, rure autem ager appellatur. Idemque ager cum aedificio, fundus dicitur.

212. *Ulpianus* libro 2 de Adulteriis.

Praevaricatores eos appellamus, qui causam adversariis suis donant, & ex parte actoris in partem rei concedunt. a varicando enim praevanatores dicti sunt.

213. *Idem*

213. *Idem* libro primo Regularum.

Cedere diem significat incipere deberi pecuniam. Venire diem significat eum diem venisse, quo pecunia peti possit. Ubi pure quis stipulatus fuerit: & cessit, & venit dies: ubi in diem: cessit dies, sed nondum venit: ubi sub conditione: neque cessit, neque venit dies pendente adhuc conditione.

1 ¶ *Æs alienum* est, quod nos aliis debemus. *Æs suum* est, quod alii nobis debent.

2 ¶ *Lata culpa* est nimia negligentia: id est, non intelligere, quod omnes intelligunt.

214. *Marcianus* libro primo Publicorum iudiciorum,

Munus proprie est, quod necessario obimus, lege, more, imperiove ejus, qui iubendi habet potestatem. Dona autem proprie sunt, quæ nulla necessitate juris, officii, sed sponte præstantur, quæ si non præstentur, nulla reprehensio est. &, si præstentur, plerumque laus inest. sed in summa in hoc ventum est: ut non quodcunque munus, id & donum accipiatur: at quod donum fuerit, id munus recte dicatur.

215. *Paulus* libro singulari ad legem Iuliam Caniniam.

Potestatis verbo plura significantur. in persona magistratum, imperium. in persona liberorum patria potestas. in persona servi, dominium. At cum agimus de noxæ deditione cum eo, qui servum non defendit: præsentis corporis copiam facultatemque significamus. In lege *Atinia* in potestatem domini

mini rem furtivam venisse videri, & si ejus vindicandæ potestatem habuerit, Sabinus & Cassius ajunt.

216. *Ulpianus* libro primo ad legem
Aeliam Sentiam.

Verum est, eum, qui in carcere clusus est, non videri neque vincum, neque in vinculis esse, nisi corpori ejus vincula sint adhibita.

217. *Lavolentus* libro primo ex Posterioribus Labeonis.

Inter illam conditionem, *Eum fari potuerit*, & postquam fari potuerit, multum interest. nam posteriorem scripturam, uberio-rem esse constat. at cum fari potuerit, arctio-rem: & id tantummodo tempus significari, quo primum fari possit.

¶ Item ita data conditione, *Illud fa- cito in diebus*, si nihil præterea fuisset adje- ctum. in biduo conditionem impleri oportet.

218. *Papinianus* libro 27 Quæstionum.

Verbum *Facere* omnem omnino faciendi causam complectitur: dandi, solvendi, numerandi, judicandi, ambulandi.

219. *Idem* libro secundo Re-
sponso-
rum.

In conventionibus contrahentium volun- tatem potius, quam verba, spectari placuit. Cum igitur ea lege fundum vestigalem mu- nicipes locaverint, ut ad hæredem ejus, qui suscepit, pertineret: jus hæredum ad legata- rium quoque transferri potuerit.

220. *Callistratus* libro secundo *Quæstionum*.

Liberorum appellatione nepotes, & pronepotes, cæterique, qui ex his descendunt, continentur. hos enim omnes suorum appellatione lex duodecim tabularum comprehendit. totiens enim leges necessarium ducunt in cognatione singulorum nominibus uti, veluti *filii*, *nepotus*, *pronepotus*, cæterorumve, qui ex his descendunt: quotiens non omnibus, qui post eos sunt, præstitum voluerint: sed solis his succurrent, quos nominatim enumerent. At ubi non personis certis, non quibusdam gradibus præstatur, sed omnibus, qui ex eodem genere orti sunt: liberorum appellatione comprehenduntur.

1 ¶ Sed & Papirius Fronto libro tertio responsorum ait, prædio cum villico & contubernali ejus & filiis legato, nepotes quoque ex filiis contineri: nisi voluntas testatoris aliter habeat. filii enim appellatione sæpe & nepotes accipi multifariam placere.

2 ¶ Divus quoque Marcus rescriptit, non videri sine liberis defunctum, qui nepotem suum hæredem reliquit.

3 ¶ Præter hæc omnia natura nos quoque docet, parentes pios, qui liberorum procreandorum animo & voto uxores ducunt, filiorum appellatione omnes, qui ex nobis descendunt, continere: nec enim dulciore nomine possumus nepotes nostros, quam filii appellare: etenim idcirco filios filiasve concipimus, atque edimus, ut ex prole eo-

rum earumve diuturnitatis nobis memoriam
in ævum relinquamus.

221. *Paulus* libro decimo Responsorum.

PAulus respondit, falsum tutorem cum ve-
re dici, qui tutor non est, sive habenti tu-
tor datus est, sive non. sicut falsum testamen-
tum, quod testamentum non est. & modius
iniquus, qui modius non est.

222. *Hermogenianus* libro secundo liris
epitomarum.

PECUNIÆ nomine non solum numerata pe-
cunia: sed omnes res, tam soli, quam mo-
biles, & tam corpora, quam jura continentur.

223. *Paulus* libro secundo Sententiarum.

LATÆ culpæ finis est, non intelligere id,
quod omnes intelligunt.

I AMICOS appellare debemus, non le-
vi notitia conjunctos: sed quibus fuerint ju-
ra cum patrefamilias, honestis familiaritatis
quæsitæ rationibus.

224. *Uenulejus* libro septimo Stipula-
tionum.

VINCULORUM appellatione, vel privata, vel
publica vincula significant. custodiæ ve-
ro, tantum publicam custodiam.

225. *Tryphanius* libro primo Disputa-
tionum.

FUGITIVUS est, non is, qui solum consi-
lium fugiendi à domo suscepit, licet id
se facturum jactaverit: sed qui ipso factò
fugæ initium mente deduxerit. nam & fu-
rem, adulterum, aleatorem, quanquam a-
liqua significatione ex animi propositione

cujusque sola quis dicere posset: ut etiam is, qui nunquam alienam rem invito domino subtraxerit, nunquam alienam matremfamilias corruperit, si modo ejus mentis sit, ut occasione data id commissurus sit: tamen oportere eadem hæc crimina assumpto actu intelligi, & ideo fugitivum quoque & errorem non secundum propositionem solam, sed cum aliquo actu intelligi constat.

226. *Paulus libro 1 Manualium.*

Magna negligentia, culpa est. magna culpa, dolus est.

227. *Idem libro 2 Manualium.*

Ex illa parte edicti, *Tum quem ei heredem esse oportet*, hæredis hæredibus bonorum possessio non defertur.

¶ Item in substitutione his verbis, *Quisquis mihi hæres erit*, proximus hæres tantum significatur: imo non tantum proximus hæres, sed etiam scriptus.

228. *Idem libro singulari de Cognitionibus.*

Municipes intelligendi sunt, & qui in eodem munieipio nati sunt.

229. *Idem libro singulari de Tacitis fideicommissis.*

Transacta finitave intelligere debemus, non solum quibus controversia fuit, sed etiam, quæ sine controversia sint possessa.

230. *Idem libro singulari ad Senatusconsultum Orficianum.*

Ut sunt iudicio terminata, transactione composita, longioris temporis silentio finita.

231. *Idem* libro singulari ad Senatusconsultum Tertyllianuni.

QUOD dicimus eum, qui nasci speratur, pro superstite esse. tunc; verum est, cum de ipsius jure quæritur. aliis autem non prodest, nisi natus.

232. *Gajus* libro primo de Verborum obligationibus.

HÆC enunciatio, *Quæ sunt pluris aurorum triginta*; simul & quantitatis & æstimationis significativa est.

233. *Idem* libro primo ad legem duodecim tabularum.

SI caluitur & moretur, & frustreretur. Inde & calumniatores appellati sunt, quia per fraudem & frustrationem alios vexarent litibus. Inde & cavillatio dicta est.

1 ¶ Post Kalendas Januarias die tertio pro salute principis vota suscipiuntur.

2 ¶ Telum vulgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur. sed nunc omne significatur, quod mittitur manu. Ita sequitur, ut & lapis, & lignum, & ferrum hoc nomine contineatur. Dictumque ab eo, quod in longinquum mittitur, (Græca voce) figuratum *ἀπὸ τῆς τηλῆς*, id est, ab eo, quod est longe. Et hanc significationem invenire possumus & in Græco nomine: nam, quod nos telum appellamus illi *βέλος* appellant, eoq; nomine vulgo quidem id significatur, quod ab arcu mittitur: sed non minus omne significatur, quod (cum) mittitur manu, (*ἀπὸ τῆς βάλου*, id est, à jaciendo: Admonet nos *ἑτεροφών*, id est,

Xenophon: nam ita scribit: Καὶ τὰ βέλη ὁμοσεῖφέρετο, λόγχαι, τοξόματα, σφενδόνα, πλεῖστοι ἢ καὶ λίθοι. id est, Et tela similia ferebantur, hasta, sagitta, funda, plurimi itaque lapides.) Et id, quod ab arcu mittitur, apud Græcos quidem proprio nomine τόξωμα, (id est sagitta) vocatur: apud nos autem communi nomine telum appellatur.

234. *Idem* libro secundo ad legem duodecim tabularum.

Quos nos hostes appellamus, eos veteres perduelles appellabant, per eam adjunctionem indicantes, cum quibus bellum esset.

1 § Locuples est, qui satis idonee habet pro magnitudine rei, quam actor restituendam esse petit.

2 § Verbum *Vivere* quidam putant ad cibum pertinere. sed *Osilius* ad *Atticum* ait, his verbis & vestimenta & stramenta contineri. sine his enim vivere neminem posse.

235. *Idem* libro tertio ad legem duodecim tabularum.

Ferri proprie dicimus, quæ quis suo corpore bajulat: portari ea, quæ quis jumento secum ducit: agi ea, quæ animalia sunt.

1 § Fabros tignarios dicimus non eos duntaxat, qui tigna dolarent: sed omnes qui ædificarent.

236. *Idem* libro quarto ad legem duodecim tabularum.

Qui venenum dicit, adjicere debet, utrum malum, an bonum. nam & medicamenta venena sunt: quia eo nomine omne

omne continetur, quod adhibitum naturam ejus, cui adhibitum esset, mutat. cum id, quod nos venenum appellamus, Græci φάρμακον dicunt. apud illos quoque tam medicamenta, quam quæ nocent, hoc nomine continentur. unde adjectione alterius, nomine distinctio fit. admonet nos summus apud eos poetarum Homerus. nam sic ait :

Φάρμακα ποτὶ καὶ μὲν ἐὼς καὶ μεμιγμένα, πολλὰ
καὶ ἰσχυρά. id est,

Venena multa quidem bona mixta, multa autem mala.

1 § Glandis appellatione omnis fructus continetur, ut Javolenus ait, exemplo Græci sermonis, apud quos omnes arborum species ἀκρόθρυα (id est, *extremities arborum*) appellantur.

237. Idem libro quinto ad legem duodecim tabularum.

DUobus negativis verbis quasi permittit lex, magis quam prohibuit. idque etiam Servius animadverit.

238. Idem libro sexto ad legem duodecim tabularum.

PLEBS est cæteri cives sine Senatoribus.

1 § Detestatum est testatione denuntiatum.

2 § Pignus appellatum à pugno: quia res, quæ pignori dantur, manu traduntur. unde etiam videri potest verum esse, quod quidam putant pignus proprie rei mobilis constitui.

3 § Noxiæ appellatione omne delictum continetur.

259. Pomponius libro singulari Enchiridiā.

Pupillus est, qui, cum impubes est, desit in patris potestate esse aut morte, aut emancipatione.

1 § Servorum appellatio ex eo fluxit, quod Imperatores (nostri) captivos vendere, ac per hoc servare, non occidere solent.

2 § Incola est, qui aliqua regione domicilium suum contulit, quem Græci *παροικος* (id est, *juxta habitantem*) appellant. Nec tantum hi, qui in oppido morantur, incolæ sunt: sed etiam qui alicujus oppidi finibus ita agrum habent, ut in eum se quasi in aliquam sedem recipiant.

3 § Munus publicum est officium privati hominis, ex quo commodum ad singulos, universosque cives, remque eorum imperio magistratus extraordinarium pervenit.

4 § Advena est, quem Græci *ἀπικτας* (id est, *domo profugum, colonum advenientem*) appellant.

5 § Decuriones quidam dictos ajunt ex eo, quod initio, cum coloniae deducerentur, decima pars eorum, qui deducerentur, consilii publici gratia conscribi solita sit.

6 § Urbs ab urbo appellata est, urbare est aratro definire. & Varus ait, urbem appellari curvaturam aratri, quod in urbe condenda adhiberi solet.

7 § Oppidum ab ope dicitur, quod ejus rei causa mœnia sunt constituta.

8 § Territorium est universitas agrorum

intra fines cujusque civitatis. quod ab eo dictum quidam ajunt, quod magistratus ejus loci intra eos fines terrendi, id est, summovendi, jus habet.

9 ¶ Verbum *Suum* ambiguum est, utrum de toto, an de parte significet, & ideo qui jurat suum non esse, adjicere debet, neque sibi communem esse.

240. *Paulus* ex libris sex, libro primo Imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum.

Cum quærebatur, an verbum *Soluto matrimonio dotem reddi*, non tantum divortium. sed & mortem contineret, hoc est, an de hoc quoque casu contrahentes sentiant? & multi putabant hoc sensisse, & quibusdam aliis contra videbatur: secundum hoc matus Imperator pronuntiavit, id actum eo pacto, ut nullo casu remaneret dos apud maritum.

241. *Quintus Mutius Scævola* libro singulari apud.

IN tutis casis ea sunt, quæ terra non tenentur, quæque opere structili, tectoriove non continentur.

242. *Javolenus* libro 2 ex Posterioribus Labeonis.

Malum navis esse partem, artemonem autem non esse, Labeo ait: quia pleræque naves sine malo inutiles essent, ideoque pars navis habetur. artemo autem magis adjunctamento, quam pars navis est.

1 ¶ Inter projectum & immissum, hoc interesse ait Labeo: quod projectum esset id, quod ita proveheretur, ut nusquam requiesceret.

sceret, qualia mœniana, & suggrunda essent: immissum autem, quod ita fieret, ut aliquo loco requiesceret, veluti tigna, trabes, quæ immitterentur.

2 ¶ Plumbum, quod tegulis poneretur, ædificii esse ait Labeo: sed id, quod hypæthri tegendi causa poneretur, contra esse.

3 ¶ Viduam non solum eam; quæ aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem, quæ virum non habuisset, appellari ait Labeo: quia vidua sic dicta est, quasi vecors, vestanus, qui sine corde, aut sanitate esset. similiter viduam dictam esse, sine duitate.

4 ¶ Straturam loci alicujus ex tabulis factis, quæ æstate tollerentur, & hyeme ponerentur, ædium esse, ait Labeo: quoniam perpetui usus paratæ essent. neque ad rem pertinere, quod interim tollerentur.

243. *Scævola libro 18 Digestorum.*

Scævola respondit: Semper acceptum est, ut libertorum appellatione etiam hi contineri intelligantur, qui eodem testamento vel posteriore loco manumitterentur: nisi si manifeste is, à quo peterentur, contra defuncti voluntatem doceret peti.

244. *Labeo libro 4 Pithanon à Paulo epitomatorum.*

Si quæ pœna est, multa est. si quæ multa est, pœna est. *Paulus*: utrumque eorum falsum est, namque harum rerum dissimilitudo ex hoc quoque apparet: quod de pœna provocatio non est: simulatque enim victus quis est ejus malefici, cujus pœna est statuta, statim

tim ea debetur: at multæ provocatio est, nec ante debetur, quam aut non est provocatum, aut provocator victus est, nec aliter, quam si is dixit, cui dicere licet. Ex hoc quoque earum rerum dissimilitudo apparere poterit, quia pœnæ certæ singulorum peccatorum sunt: multæ contra. quia ejus judicis potestas est, quantam dicat, nisi cum lege est constitutum, quantam dicat.

245. *Pomponius libro 10 Epistolarum.*

STatur affixæ basibus struclilibus, aut tabulæ religatæ catenis, aut erga parietem adfixæ, aut si similiter coherent lychni, non sunt ædium: ornatus enim ædium causa parantur, non quo ædes perficiantur.

¶ Idem Labeo ait: Prothyrum, quod in ædibus (interim qui) fieri solet, ædium est.

246. *Idem libro 16 Epistolarum.*

APud Labeonem Pithanon ita scriptum est: Exhibet, qui præstat ejus, de quo agitur, præsentiam. nam etiam qui sistit, præstat ejus, de quo agitur, præsentiam, nec tamen (eum) exhibet. (&) qui mutum aut furiosum aut infantem exhibet, non potest videri ejus præstare præsentiam: nemo enim ex eo genere præsens satis apte appellari potest.

¶ Restituit, non tantum qui solum corpus, sed etiam qui omnem rem conditionemque reddita causa præstet. & tota restitutio juris est interpretatio.

DE (DIVERSIS) REGULIS
JURIS ANTIQUI.1. *Paulus* (libro 16 ad Plautium.)

Regula est, quæ rem, quæ est, breviter enarrat. non ex regula jus sumatur: sed ex jure, quod est, regula fiat. Per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, & (ut ait Sabinus) quasi causæ conjectio est, quæ simul cum in aliquo vitiata est, perdit officium suum.

2. *Ulpianus* (libro 1 ad Sabinum.)

Fœminæ ab omnibus officiis civilibus vel publicis remotæ sunt: & ideo nec judices esse possunt, nec magistratum gerere, nec postulare, nec pro alio intervenire, nec procuratores existere.

¶ Item impubes omnibus officiis civilibus debet abstinere.

3. *Idem* libro 3 ad Sabinum.

Ejus est non nolle, qui potest velle.

4. *Idem* (libro 6 ad Sabinum.)

Velle non creditur, qui obsequitur imperio patris, vel domini.

5. *Paulus* (libro 16 ad Sabinum.)

In negotiis contrahentis alia causa habita est furiosorum, alia eorum, qui fari possunt, quamvis actum rei non intelligerent; nam furiosus nullum negotium contrahere potest: pupillus omnia tutore auctore agere potest.

6. *Ulpianus* (libro 7 ad Sabinum.)

Non vult hæres esse, qui ad alium transferre voluit hæreditatem.

7. *Pomponius* (libro 3 ad Sabinum.)

Jus nostrum non patitur eundem in paganis, & testato & intestato decessisse. earumque rerum naturaliter inter se pugna est, (testatus, & intestatus.)

8. *Idem* (libro 4 ad Sabinum.)

Jura sanguinis nullo jure civili dirimi possunt.

9. *Ulpianus* (libro decimoquinto ad Sabinum.)

Semper in obscuris, quod minimum est, sequimur.

10. *Paulus* (libro tertio ad Sabinum.)

Secundum naturam est, commoda cujusque rei eum sequi, quem sequuntur incommoda.

11. *Pomponius* (libro 5 ad Sabinum.)

Id, quod nostrum est, sine facto nostro ad alium transferri non potest.

12. *Paulus* (libro tertio ad Sabinum.)

In testamentis plenius voluntates testantium interpretantur.

13. *Ulpianus* (libro 10 ad Sabinum.)

Non videtur cepisse, qui per exceptionem (a petitione) removetur.

14. *Pomponius* (libro 5 ad Sabinum.)

In omnibus obligationibus, in quibus dies non ponitur, presentis die debetur.

15. *Paulus* (libro 4 ad Sabinum.)

(Is,) qui actionem habet ad rem recuperandam, ipsam rem habere videtur.

X

16. 111-

16. *Ulpianus* (libro 21 ad Sabinum.)

Imaginaria venditio non est pretio accedente.

17. *Idem* (libro 23 ad Sabinum.)

Cum tempus in testamento adijcitur, credendum est, pro hærede adjectum, nisi alia mens fuerit testatoris: sicuti in stipulationibus promissoris gratia tempus adijcitur.

18. *Pomponius* (libro 6 ad Sabinum.)

Quæ legata mortuis nobis ad hæredem nostrum transeunt, eorum commodum per nos his, quorum in potestate sumus, eodem casu acquirimus. aliter atque quod stipulati sumus. nam & sub conditione stipulantes, omnimodo eis acquirimus, etiam si libertatis nobis potestate domini conditio existat.

P A U L U S.

Si filiusfamilias sub conditione stipulatus, emancipatus fuerit: deinde exstiterit conditio: actio competit: quia in stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus.

19. *Ulpianus* (libro 24 ad Sabinum.)

Qui cum alio contrahit, vel est, vel debet esse non ignarus conditionis ejus: hæredi autem hoc imputari non potest, cum non sponte cum legatariis contrahit.

I ¶ Non solet exceptio doli nocere his, quibus voluntas testatoris non refragatur.

20. *Pomponius* (libro 7 ad Sabinum.)

Quotiens dubia interpretatio libertatis est, secundum libertatem respondendum erit.

21. *UL*

21. *Ulpianus* (libro 27 ad Sabinum.)

Non debet, cui plus licet, quod minus est, non licere.

22. *Idem* (libro 28 ad Sabinum.)

In personam servilem nulla cadit obligatio.
 ¶ Generaliter probandum est, ubicunque in bonæ fidei iudiciis confertur in arbitrium domini vel procuratoris ejus conditio, pro boni viri arbitrio hoc habendum esse.

23. *Idem* (libro 29 ad Sabinum.)

Contractus quidam dolum malum duntaxat recipiunt: quidam & dolum: & culpam. dolum tantum, depositum, & precarium. dolum, & culpam, mandatum, commodatum, venditum, pignori acceptum, locatum, item dotis datio, tutelæ, negotia gesta. in his quidem & diligentiam. societas & rerum communio & dolum, & culpam recipit. sed hæc ita, nisi si quid nominatim convenit, vel plus, vel minus, in singulis contractibus. nam hoc servabitur, quod initio convenit. legem enim contractus dedit. excepto eo, quod Celsus putat, non valere, si convenerit, ne dolus præstetur. hoc enim bonæ fidei iudicio contrarium est: & ita utimur. Animalium vero casus, mortes, quæque sine culpa accidunt, fugæ servorum, qui custodiri non solent, rapinæ, tumultus, incendia, aquarum magnitudines, impetus prædonum à nullo præstantur.

24. *Paulus* (libro 5 ad Sabinum.)

Quatenus cujus interfit, in facto non in jure consistit.

25. *Pomponius* (libro 11 ad Sabinum.)

Plus cautionis in re est, quam in persona.

26. *Ulpianus* (libro 30 ad Sabinum.)

Qui potest invitis alienare, multo magis & ignorantibus & absentibus potest.

27. *Pomponius* (libro decimo sexto ad Sabinum.)

Nec ex prætório nec ex solemnī jure privatorum conventionē quicquam immutandum est, quāvis obligationum causæ pactione possint immutari & ipso jure, & per pacti conventi exceptionem, quia actionum modus vel lege, vel per prætorem introductus, privatorum pactionibus non infirmatur: nisi tunc, cum inchoatur actio, inter eos convenit.

28. *Ulpianus* (libro 36 ad Sabinum.)

Divus Pius rescripsit, eos, qui ex liberalitate conveniuntur, in id, quod facere possunt, condemnandos.

29. *Paulus* (libro 8 ad Sabinum.)

Quod initio vitiosum est, non potest tractu temporis convalescere.

30. *Ulpianus* (libro 36 ad Sabinum.)

Nuptias non concubitus, sed consensus facit.

31. *Idem* (libro 41 ad Sabinum.)

Verum est, neque pacta, neque stipulationes factum posse tollere: quod enim impossibile est, neque pacto, neque stipulatione potest comprehendi, ut utilem actionem, aut factum efficere possit.

32. *Idem*

32. *Idem* (libro 43 ad Sabinum.)

Quod attinet ad jus civile, servi pro nullis habentur, non tamen & jure naturali. quia, quod ad jus naturale attinet, omnes homines æquales sunt.

33. *Pomponius* (libro 22 ad Sabinum.)

In eo, quod vel is, qui petit, vel is, à quo petitur, lucro facturus est, durior causa est petitoris.

34. *Ulpianus* (libro quadragesimo quinto ad Sabinum.)

Semper in stipulationibus & in cæteris contractibus id sequimur, quod actum est. aut si non appareat, quid actum est, erit consequens, ut id sequamur, quod in regione, in qua actum est, frequentatur. Quid ergo, si neque regionis mos appareat, quia varius fuit? ad id, quod minimum est, redigenda summa est.

35. *Idem* (libro 48 ad Sabinum.)

Nihil tam naturale est, quam eo genere quidque dissolvere, quod colligatum est; ideo verborum obligatio verbis tollitur: nudi consensus obligatio contrario consensu dissolvitur.

36. *Pomponius* (libro 27 ad Sabinum.)

Culpa est, immiscere se rei ad se non pertinenti.

37. *Ulpianus* (libro 51 ad Sabinum.)

Nemo, qui condemnare potest, absolvere non potest.

38. *Pomponius* (libro 29 ad Sabinum.)

Sicuti pœna ex delicto defuncti hæres teneri non debeat : ita nec lucrum facere , si quid ex ea re ad eum pervenisset.

39. *Idem* (libro 31 ad Sabinum.)

In omnibus causis pro factio accipitur id , in quo per alium moræ sit, quo minus fiat.

40. *Idem* (libro 34 ad Sabinum.)

Furiosi , vel ejus, cui bonis interdictum sit, nulla voluntas est.

41. *Ulpianus* (libro 26 ad Edictum.)

Non debet actori licere, quod reo non permittitur.

I ¶ In re obscura melius est favere repetitioni, quam adventitio lucro.

42. *Gajus* (libro 9 ad Edictum Provinciale.)

Qui in alterius locum succedunt, justam habent causam ignorantiz, an id, quod peteretur, deberentur. Fidejussores quoque non minus, quam hæredes, justam ignorantiam possunt allegare. Hæc ita de hærede dicta sunt: si cum eo agatur: non etiam si agatur, nam plane, qui agit, certus esse debet; cum sit in potestate ejus, quando velit, experiri: & ante debet rem diligenter explorare, & tunc ad agendum procedere.

43. *Ulpianus* (libro 28 ad Edictum.)

Nemo ex his, qui negant se debere, prohibetur etiam alia defensione uti, nisi lex impedit.

I ¶ Quotiens concurrunt plures actiones ejusdem rei nomine, una quis experiri debet.

44. *Idem*

44. *Idem* (libro 29 ad Edictum.)

TOtiens in hæredem damus de eo, quod ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti convenitur, non quotiens ex suo.

45. *Idem* (libro 30 ad Edictum.)

Nequè pignus, neque depositum, neque precarium, neque emptio, neque locatio rei sue consistere potest.

I § Privatorum conventio juri publico non derogat.

46. *Gajus* (libro 10 ad Edictum Provinciale.)

QUOD à quoquo pœnz nomine exactum est, id eidem restituere nemo cogitur.

47. *Ulpianus* (libro 30 ad Edictum.)

Consilii non fraudulentum nulla obligatio est. ceterum si dolus & calliditas intercessit, de dolo actio competit.

I § Socii mei socius, meus socius non est.

48. *Paulus* (libro 35 ad Edictum.)

QUIDQUID (in) calore iracundiæ vel fit, vel dicitur: non prius ratum est, quam si perseverantia apparuit iudicium animi fuisse. ideoque brevi reversa uxor, nec divertisse videtur.

49. *Ulpianus* (libro trigésimo quinto ad Edictum.)

ALTERIUS circumventio alii non præbet actionem.

50. *Paulus* (libro trigésimo nono ad Edictum.)

CULPA caret, qui scit, sed prohibere non potest.

51. *Gajus* (libro decimo quinto ad
Edictum Provinciale.)

Non videtur quisquam id capere, quod
ei necesse est alii restituere.

52. *Ulpianus* (libro 44 ad Edictum.)

Non defendere videtur, non tantum qui
latitat, sed & is qui praesens negat se de-
fendere, aut non vult suscipere actionem.

53. *Paulus* (libro 42. ad Edictum.)

Cujus per errorem dati repetitio est, ejus
consulto dati donatio est.

54. *Ulpianus* (libro 46 ad Edictum.)

Nemo plus juris ad alium transferre potest
quam ipse haberet.

55. *Gajus* libro secundo de testamentis
ad Edictum urbicum.

Nullus videtur dolo facere, qui suo jure
utitur.

56. *Idem* libro tertio de legatis ad
Edictum urbicum.

Semper in dubiis benigniora praefenda
sunt.

57. *Idem* (libro 18 ad Edictum
Provinciale.)

Bona fides non patitur, ut bis idem exi-
gatur.

58. *Ulpianus* (libro 3 Disputationum.)

Ex poenalibus causis non solet in patrem de
peculio actio dari.

59. *Idem* (libro 3 Disputationum.)

Heredem ejusdem potestatis jurisque es-
se, cujus fuit defunctus, constat.

60. *Idem*

60. *Idem* (libro 10 Disputationum.)

Semper qui non prohibet pro se intervenire, mandare creditur. Sed & si quis ratum habuerit, quod gestum est: obstringitur mandati actione.

61. *Idem* (libro 3 Opinionum.)

Domum suam reficere unicuique licet: dum non officiat invito alteri, in quod jus non habet.

62. *Julianus* (libro 6 Digestorum.)

Hereditas nihil aliud est, quam successio in universum jus quod defunctus habuerit.

63. *Idem* (libro 17 Digestorum.)

Qui sine dolo malo ad iudicium provocat, non videtur moram facere.

64. *Idem* (libro 29 Digestorum.)

Ea quæ raro accidunt, non temere (in) agendis negotiis computantur.

65. *Idem* (libro 54 Digestorum.)

Ea est natura cavillationis, quam Græci *συνερισμ* (id est, *acervalem syllogismum*) appellant, ut ab evidenter veris per brevissimas mutationes disputatio ad ea, quæ evidenter falsa sunt, perducatur.

66. *Idem* (libro 60 Digestorum.)

Marcellus: Desinit debitor esse is, qui natus est exceptionem justam, nec ab æquitate naturali abhorrentem.

67. *Idem* (libro 87 Digestorum.)

Quotiens idem sermo duas sententias exprimit: ea potissimum excipitur, quæ rei gerendæ aptior est.

68. *Paulus* libro singulari de dotis repetitione.

IN omnibus causis id observatur, ubi personæ conditio locum facit beneficio, ibi deficiente ea beneficium quoque deficiat. ubi vero genus actionis id desiderat: ibi, ad quemvis persecutio ejus devenerit, non deficiat ratio auxilii.

69. *Idem* (libro singulari de adsignatione libertorum.)

INvito beneficium non datur.

70. *Ulpianus* (libro 1 de officio Proconsulis.)

Nemo potest gladii potestatem sibi datam, vel cujus alterius coercitionis, ad alium transferre.

71. *Idem* libro 21 de officio proconsulis.

OMnia, quæcunque causæ cognitionem desiderant, per libellum expediri non possunt.

72. *Javolenus* (libro tertio ex posterioribus Labeonis.)

Fructus rei est vel pignori dare licere.

73. *Quintus Marcus Scaevola* libro singulari
op. cit.

Quo tutela rediit, eo hæreditas pervenit, nisi cum fœminæ hæredes intercedunt.

1 ¶ Nemo potest tutorem dare cuiquam, nisi ei quem in suis hæredibus, cum moritur habuit, habiturusve esset, si vixisset.

2 ¶ Vi factum id videtur esse, qua de re quis, cum prohibetur, fecit. clam, quod quisque, cum controversiam haberet, habiturumve se putaret, fecit.

3 ¶ Qua

3 ¶ Quæ in testamento ita sunt scripta, ut intelligi non possint : perinde sunt, ac si scripta non essent.

4 ¶ Nec paciscendo, nec legem dicendo, nec stipulando quisquam alteri cavere potest.

74. *Papinianus* (libro 1 Quæstionum.)

Non debet alteri per alterum iniqua conditio inferri.

75. *Idem* (libro 3 Quæstionum.)

Nemo potest mutare consilium suum in alterius injuriam.

76. *Idem* (libro 24 Quæstionum.)

In totum omnia, quæ animi destinatione agenda sunt, non nisi vera & certa scientia perfici possunt.

77. *Idem* (libro vicesimo octavo Quæstionum.)

Actus legitimi, qui recipiunt diem, vel conditionem, veluti mancipatio, acceptilatio hæreditatis aditio, servi optio, datio tutoris, in totum vitiantur per temporis vel conditionis adjectionem. nonnunquam tamen actus supra scripti tacite recipiunt, quæ aperte comprehensa vitium adferunt. nam si acceptum feratur ei, qui sub conditione promisit, ita demum egisse aliquid acceptilatio intelligitur, si obligationis conditio exstiterit, quæ si verbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum.

78. *Idem* (libro 31 Quæstionum.)

Generaliter, cum de fraude disputatur, non quid habeat actor, sed quid per

adversarium habere non potuerit, considerandum est.

79. *Idem* (libro 32 Quæstionum.)

Fraudis interpretatio semper in jure civili non ex eventu duntaxat, sed ex consilio quoque desideratur.

80. *Idem* (libro 33 Quæstionum.)

In toto jure, generi per speciem derogatur: & illud potissimum habetur, quod ad speciem directum est.

81. *Idem* (libro 3 Responsorum.)

Quæ dubitationis tollendæ causa contrariis inferuntur, jus commune non laedunt.

82. *Idem* (libro 9 Responsorum.)

Donari videtur, quod nullo jure cogente conceditur.

83. *Idem* libro 2 Definitionum.

Non videntur rem amittere, quibus propria non fuit.

84. *Paulus* (libro 3 Quæstionum.)

Cum amplius solutum est, quam debebatur: cujus pars non invenitur, quæ repeti possit: totum esse indebitum intelligitur, manente pristina obligatione.

¶ **¶** Is natura debet, quem jure gentium dare oportet, cujus fidem secuti sumus.

85. *Idem* (libro 6 Quæstionum.)

In ambiguus pro dotibus respondere melius est.

¶ **¶** Non est novum, ut, quæ semel utiliter constituta sunt, durent, licet ille casus extiterit, à quo initium capere non potuerunt.

2 ¶ Quo.

3 § Quotiens æquitas desiderii, naturalis ratio aut dubitatio juris moratur: justis decretis res temperanda est.

86. *Idem* (libro 7 *Quæstionum*.)

Non solet deterior conditio fieri eorum, qui litem contestati sunt, quam si non: sed plerumque melior.

87. *Idem* (libro 13 *Quæstionum*.)

Nemo enim in persequendo deteriorem causam, sed meliorem facit. Denique post litem contestatam hæredi quoque prospiceretur, & hæres tenetur ex omnibus causis.

88. *Scævola* (libro 5 *Quæstionum*.)

Nulla intelligitur mora ibi fieri, ubi nulla petitio est.

89. *Paulus* (libro 10. *Quæstionum*.)

Quamdiu possit valere testamentum, tamdiu legitimus non admittitur.

90. *Idem* (libro 15 *Quæstionum*.)

In omnibus quidem, maxime tamen in jure, æquitas spectanda sit.

91. *Idem* (libro decimo septimo *Quæstionum*.)

Quotiens duplici jure defertur alicui successio: repudiato novo jure, quod ante defertur, supererit vetus.

92. *Scævola* (libro 5 *Responforum*.)

Silibrarius in transcribendis stipulationis verbis errasset: nihil nocere, quo minus & reus, & fidejussor teneatur.

93. *Macianus* (libro 1 Fideicommissorum.)

Filius familias neque retinere, neque recuperare, neque adipisci possessionem rei peculiaris videtur.

94. *Ulpianus* (libro 2 Fideicommissorum.)

Non solent, quæ abundant, vitiare scripturas.

95. *Idem* (libro 6 Fideicommissorum.)

Nemo dubitat, solvendo videri eum, qui defenditur.

96. *Macianus* (libro 12 Fideicommissorum.)

In ambiguis orationibus maxime sententia spectanda (est) ejus, qui eas protulisset.

97. *Hermogenianus* (libro 3 Juris Epitomarum.)

Ea sola deportationis sententia aufert, quæ ad fiscum perveniunt.

98. *Idem* (libro 4 juris Epitomarum.)

Quotiens utriusque causa lucri ratio vertitur, is præferendus est, cujus in lucrum causa tempore præcedit.

99. *Uenulejus* (libro 12 Stipulationum.)

Non potest improbus videri, qui ignorat, quantum solvere debeat.

100. *Gajus* (libro 1 Regularum.)

Omnia, quæ jure contrahuntur, contrario jure pereunt.

101. *Paulus* (libro singulari de Cognition.)

Ubi lex duorum mensium fecit mentionem, & qui sexagesimo, & primo die

ve-

venerit, audiendus est. ita enim & Imperator Antoninus cum Divo patre suo rescriptit.

102. *Ulpianus* (libro 1 ad Edictum.)

Qui vetante prætore fecit, hic adversus dictum fecisse proprie dicitur.

1. § Ejus est actionem denegare, qui possit & dare.

103. *Paulus* (libro 1 ad Edictum.)

Nemo de domo sua extrahi debet.

104. *Ulpianus* (libro 2 ad Edictum.)

Si in duabus actionibus alibi summa major, alibi infamia est, præponenda est causa estimationis. Ubi autem æquiparant famosa judicia, & si summam imparem habent, pro paribus accipienda sunt.

105. *Paulus* (libro 1 ad Edictum.)

Ubicunque causæ cognitio est, ibi prætor desideratur.

106. *Idem* (libro 2 ad Edictum.)

Libertas inestimabilis res est.

107. *Gajus* (libro 1 ad Edictum Provinciale.)

Cum servo nulla actio est.

108. *Paulus* (libro 4 ad Edictum.)

Fere in omnibus pœnalibus judiciis, & ætati, & imprudentiæ succurritur.

109. *Idem* (libro 5 ad Edictum.)

Nullum crimen patitur is, qui non prohibet, cum prohiberi (non) potest.

110. *Idem* (libro 6 ad Edictum.)

In eo, quod plus sit, semper inest & minus.

1. § Ne-

1 § Nemo alienæ rei expromissor idoneus videtur, nisi si cum satisfactione.

2 § Pupillus pati posse non intelligitur.

3 § Ubi verba conjuncta non sunt: sufficit alterutrum esse factum.

4 § Mulieribus tunc succurrendum est, cum defendantur, non ut facilius calumnientur.

111. *Gajus* (libro 2 ad Edictum Provinciale.)

Pupillum, qui proximus pubertati sit, capacem esse & furandi, & injuriæ faciendæ.

1. § In heredem non solent actiones transire, quæ pœnales sunt ex maleficio: veluti furti, damni, injuriæ, vi bonorum raptorum, injuriarum.

112. *Paulus* (libro 8 ad Edictum.)

Nihil interest, ipso jure quis actionem non habeat, an per exceptionem infirmetur.

113. *Gajus* (libro 3 ad Edictum Provinciale.)

In toto & pars continetur.

114. *Paulus* (libro 9 ad Edictum.)

In obscuris inspicitur, quod verisimilius est, aut quod plerumque fieri solet.

115. *Idem* (libro 10 ad Edictum.)

Si quis obligatione liberatus sit, potest videri cepisse.

1 § Non potest videri accepisse, qui stipulatus potest exceptione summoverti.

116. *Ulpianus* (libro 11 ad Edictum.)

Nihil consensui tam contrarium est, qui & bonæ fidei judicia sustinet, quam vis atque

atque metus: quem comprobare, contra bonos mores est.

1 § Non capitur, quia jus publicum sequitur.

2 § Non videntur, qui erant consentire.

117. *Paulus* (libro 11 ad Edictum.)

PRætor bonorum possessorem hæredis loco in omni causa habet.

118. *Ulpianus* (libro 12 ad Edictum.)

Qui in servitute est, usufructu non potest. Nam cum possideatur, possidere non videtur.

119. *Idem* (libro 13 ad Edictum.)

Non alienat, qui duntaxat omittit possessionem.

120. *Paulus* libro 12 ad Edictum.

Nemo plus commodi hæredi suo relinquit, quam ipse habuit.

121. *Idem* (libro 13 ad Edictum.)

Qui non facit, quod non facere debet: videtur facere adversus ea, quia non facit. Et qui facit, quod facere non debet: non videtur facere id, quod facere iussus est.

122. *Gaius* (libro 3 ad Edictum Provinciale.)

Libertas omnibus rebus favorabilior est.

123. *Ulpianus* (libro 14 ad Edictum.)

Nemo alieno nomine lege agere potest.

1 § Temporaria permutatio jus provincie non innovat.

124. *Paulus* (libro 16 ad Edictum.)

Ubi non voce, sed præsentia opus est: murus, si intellectum habet: potest videri

deri respondere. Idem in surdo: hic quidem (&) respondere potest.

1 § Furiosus absentis loco est. & ita Pomponius libro primo Epistolarum scribit.

125. *Gaius* (libro 5 ad Edictum Provinciale.)

Favorabiliores rei potius, quam actores, habentur.

126. *Ulpianus* (libro 15 ad Edictum.)

Nemo prado est, qui pretium numeravit.

1 § Locupletior non est factus, qui liberum acquirerit.

2 § Cum de lucro duorum quæzatur: melior est causa possidentis.

127. *Paulus* (libro 20 ad Edictum.)

Cum prætor in heredem dat actionem, quatenus ad eum pervenit, sufficit, si vel momento ad eum pervenit ex dolo defuncti.

128. *Idem* (libro 19 ad Edictum.)

In pari causa possessor potior haberi debet.

1 § Hi, qui in universum jus succedunt, hæredis loco habentur.

129. *Idem* (libro 21 ad Edictum.)

Nihil dolo creditor facit, qui suum recipit.

1 § Cum principalis causa non consistit: ne ea quidem, quæ sequuntur, locum habent.

130. *Ulpianus* (libro 18 ad Edictum.)

Nunquam actiones, præsertim poenales de eadem re concurrentes, alia aliam consumit.

131. *Paulus* (libro 22 ad Edictum.)

QUOD dolo defierit possidere, pro possidente damnatur: quia pro possessione doctus est.

132. *Gaius* (libro 7 ad Edictum Provinciale.)

IMPERITIA culpæ adnumeratur.

133. *Idem* (libro 8 ad Edictum Provinciale.)

MELIOR conditio nostra per servos fieri potest: deterior fieri non potest.

134. *Ulpianus* (libro 21 ad Edictum.)

NON fraudantur creditores, cum quid non acquiritur à debitore: sed cum quid de bonis diminuitur.

1. § Nemo ex suo delicto meliorem suam conditionem facere potest.

135. *Idem* (libro 23 ad Edictum.)

EA, quæ dari impossibilia sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, pro non adjectis habentur.

136. *Paulus* (libro 18 ad Edictum.)

BONA fides tantundem possidenti præstat quantum veritas, quotiens lex impedimento non est.

137. *Ulpianus* (libro 15 ad Edictum.)

QUI auctore iudice comparavit, bonæ fidei possessor est.

138. *Paulus* (libro 27 ad Edictum.)

OMNIS hæreditas, quamvis postea adæctur, tamen cum tempore mortis continuatur.

1. § Nunquam crescit ex postfacto præteriti delicti æstimatio.

139. *Gajus* (libro 2d Edictum prætoris urbani.)

OMnes actiones, quæ morte, aut tempore pereunt, semel inclusæ iudicio, salvæ permanent.

¶ Non videtur perfecte cuiusque id esse, quod ex casu auferri potest.

140. *Ulpianus* (libro 56 ad Edictum.)

Absentia ejus, qui reipublicæ causa abest, neque ei, neque alii damnosa esse debet.

141. *Paulus* (libro quinquagesimo quarto ad Edictum.)

Quod contra rationem juris receptum est, non est producendum ad consequentia.

¶ Uni duo pro solido hæredes esse non possunt.

142. *Idem* (libro 56 ad Edictum.)

Qui tacet, non utique fatetur: sed tamen verum est, eum non negare.

143. *Ulpianus* (libro 62 ad Edictum.)

Quod ipsis, qui contraxerunt, obstat: & successoribus eorum obstat.

144. *Paulus* (libro 62 ad Edictum.)

Non omne, quod licet, honestum est.

¶ In stipulationibus id tempus spectatur, quo contrahimus.

145. *Ulpianus* (libro 66 ad Edictum.)

Nemo videtur fraudare eos, qui sciunt, & consentiunt.

146. *Paulus* (libro 62 ad Edictum.)

Quod quis, dum servus est, egit: proficere libero facto non potest.

147. *Ga-*

147. *Gajus* (libro vicesimo quarto ad
Edictum Provinciale.)

Semper specialia generalibus insunt.

142. *Paulus* (libro 16 brevis Edicti.)

Cujus Effectus omnibus prodest, ejus &
partes ad omnes pertinent.

149. *Ulpianus* (libro 67 ad Edictum.)

Ex qua persona quis lucrum capit, ejus fa-
ctum præstare debet.

150. *Idem* (libro 68 ad Edictum.)

Parem esse conditionem oportet ejus, qui
quid possideat, vel habeat, atque ejus, cu-
jus dolo male factum sit, quo minus posside-
ret, vel haberet.

151. *Paulus* (libro 64 ad Edictum.)

Nemo damnum facit, nisi qui id fecit,
quod facere jus non habet.

152. *Ulpianus* (libro 69 ad Edictum.)

Hoc jure utimur: ut, quidquid omnino
per vim fiat, aut in vis publicæ, aut (in
vis) privata crimen incidat.

1 ¶ De jicit, & qui mandat.

2 ¶ In maleficio ratihabitio mandato
comparatur.

3 ¶ In contractibus, quibus doli præsta-
tio vel bona fides inest, hæres in solidum te-
netur.

153. *Paulus* (libro sexagesimo quinto
ad Edictum.)

Fere quibuscunque modis obligamur, iis-
dem in contrarium actis liberamur: cum
quibus modis acquirimus iisdem in contra-
rium actis amittimus. Ut igitur nulla pos-
sessio

sessio acquiri nisi animo & corpore potest: ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque in contrarium actum sit.

154. *Ulpianus* (libro septuagesimo ad Edictum.)

Cum par delictum est duorum, semper coneratur petitor, & melior habetur possessor causa, sicuti, fit, cum de dolo excipitur petitoris. neque enim datur talis replicatio petitori, *Aut si rei quoque in ea re dolo actum sit.*

1 § Illa debet permitti pœnam petere, qui in ipsam non incidit.

155. *Paulus* (libro quinquagesimo quinto ad Edictum.)

Factum cuique suum, non adversario nocere debet.

1 § Non videtur vim facere, qui jure suo utitur, & ordinaria actione experitur.

2 § In pœnalibus causis benignius interpretandum est.

156. *Ulpianus* (libro septuagesimo ad Edictum.)

Invisus nemo (rem) cogitur defendere.

1 § Cui damus actiones, eidem & exceptionem competere multo magis quis dixerit.

2 § Cum quis in alius locum successerit: non est æquum ei nocere hoc, quod adversus eum nocuit, in cujus locum successit.

3 § Plerumque emptoris eadem causa esse debet circa petendum ac defendendum, quæ fuit auctoris,

4 § Quod

4 § Quod cuique (pro eo) præstatur, invito non tribuitur.

157. *Idem* (libro septuagesimo primo ad Edictum.)

AD ea, quæ non habent atrocitatem facinoris vel sceleris, ignoscitur servis, si vel dominis, vel his, qui vice dominorum sunt (veluti tutoribus, & curatoribus) obtemperaverint.

1 § Semper, qui dolo fecit, quominus haberet, pro eo habendus est, ac si haberet.

2 § In contractibus successores ex dolo eorum, (quibus) successerunt, non tantum in id quod pervenit, verum etiam in solidum tenentur: hoc est, unusquisque pro ea parte, quæ hæres est.

158. *Gajus* libro vicesimo sexto ad Edictum Provinciale.

CReditor, qui permittit rem venire, pignus dimittit.

159. *Paulus* (libro septuagesimo ad Edictum)

Non ut ex pluribus causis deberi nobis idem potest, ita ex pluribus causis idem possit nostrum esse.

160. *Ulpianus* (libro septuagesimosexto ad Edictum.)

Aliud est vendere, aliud vendenti consentire.

1 § Refertur ad universos, quod publice fit per maiorem partem.

2 § Absurdum est, plus juris habere (eum,) cui legatus sit fundus, quam hæredem, aut ipsum testatorem, si viveret.

161. *Idem*

67. *Idem* (libro septuagesimo septimo
ad Edictum.)

IN jure civili receptum est, quotiens per eum, cujus interest conditionem non impleri, fiat, quo minus impleatur, perinde haberi, ac si impleta conditio fuisset. quod ad libertatem, & legata, & ad hæredum institutiones perducitur. quibus exemplis stipulationes quoque committuntur, cum per promissorem factum esset, quo minus stipulator conditioni pareret.

162. *Paulus* (libro septuagesimo ad Edictum.)

QUæ propter necessitatem recepta sunt, non debent in argumentum trahi.

163. *Ulpianus* (libro quinquagesimo-
quinto ad Edictum.)

CUjus est donandi: eidem & vendendi, & concedendi jus est.

164. *Paulus* (libro quinquagesimo primo
ad Edictum.)

Pœnalia judicia semel accepta, in hæredes transmitti possunt.

165. *Ulpianus* (libro quinquagesimo tertio
ad Edictum.)

CUM quis possit alienare, poterit & consentire alienationi. Cui autem donare non conceditur, probandum erit, nec si donationis causa consenserit, ratam ejus voluntatem habendam.

166. *Paulus* (libro quadragesimo octavo
ad Edictum.)

QUI rem alienam defendit, nunquam locus habetur.

167. *Idem*

167. *Idem* (libro quadragesimonono
ad Edictum.)

Non videtur data, quæ eo tempore, quo
dantur, accipientis non fiunt.

1. ¶ Qui jussu judicis aliquid facit, non
videtur dolo malo facere, qui parere necesse
habet.

168. *Idem* (libro primo ad Plautium.)

Rapienda occasio est, quæ præbet beni-
gnius responsum.

1. ¶ Quod factum est, cum in obscuro
sit, ex affectione cujusque capit interpreta-
tionem.

169. *Idem* libro secundo ad Plautium.

Is damnum dat, qui jubet dare: ejus vero
nulla culpa est, cui parere necesse sit.

1. ¶ Quod pendet, non est pro eo quasi sit.

170. *Idem* libro 4 ad Plautium.

Factum à judice, quod ad officium ejus non
pertinet, ratum non est.

171. *Idem* libro quarto ad Plautium.

Nemo ideo obligatur, quia recepturus est
ab alio, quod præstiterit.

172. *Idem* (libro quinto ad Plautium.)

In contrahenda venditione ambiguum præ-
dictum contra venditorem interpretandum
est.

1. ¶ Ambigua autem intentio ita acci-
pienda est, ut res salva auctori sit.

173. *Idem* libro sexto ad Edictum.

In condemnatione personarum, quæ in
id, quod facere possunt, damnantur,
non totum quod habent, extorquendum
est :

est: sed & ipsarum ratio habenda est, ne egeant.

1 § Cum & verbum *Restitui* lege invenitur, etsi non specialiter de fructibus additum est: tamen etiam fructus sunt restituendi.

2 § Unicuique sua mora nocet, quod & in duobus reis promittendi observatur.

3 § Dolo facit, qui petit, quod redditurus est.

174. *Idem* (libro octavo ad Plautium.)

Qui potest facere, ut possit conditioni parere: jam posse videtur.

1 § Quod quis, si velit, habere non potest: id repudiare non potest.

175. *Idem* (libro undecimo ad Plautium.)

In his, quæ officium per liberas fieri personas leges desiderant, servus intervenire non potest.

1 § Non debeo melioris conditionis esse, quam auctor meus, à quo jus in me transit.

176. *Idem* (libro 13 ad Plautium.)

Non est singulis concedendum, quod per magistratum publice possit fieri: ne occasio sit majoris tumultus faciendi.

1 § Infinita æstimatio est libertatis, & necessitudinis.

177. *Idem* (libro 14 ad Plautium.)

Qui in jus vel dominium alterius succedit: jure ejus uti debet.

1 § Nemo videtur dolo exequi, qui ignorat causam, cur non debeat petere.

178. *Idem*

178. *Idem* (libro quintodecimo ad Plautium.)

Cum principalis causa non consistat, plerumque ne ea quidem, quæ sequuntur locum habent.

179. *Idem* (libro sextodecima ad Plautium.)

In obscura voluntate manumittentis favendum est liberati.

180. *Idem* (libro septimodecimo ad Plautium.)

Quod jussu alterius solvitur: pro eo est, quasi ipsi solutum esset.

181. *Idem* (libro 1 ad Vitellium.)

Si nemo subit hæreditatem, omnis vis testamenti solvitur.

182. *Idem* (libro tertio ad Vitellium.)

Quod nullius esse potest, id ut alicujus fieret, nulla obligatio valet efficere.

183. *Marcellus* (libro 3 Digestorum.)

Et si nihil facile mutandum est ex solennibus: tamen, ubi æquitas evidens poscit, subveniendum est.

184. *Celsus* (libro septimo Digestorum.)

Vani timoris justa excusatio non est.

185. *Idem* (libro octavo Digestorum.)

Impossibilium nulla obligatio est.

186. *Idem* (libro 12 Digestorum.)

Nihil peti potest ante id tempus, quo per rerum naturam persolvi possit. Et cum solvendi tempus obligationi additur: nisi eo præterito peti non potest.

187. *Idem* (libro 16 Digestorum.)

Siquis prægnantem uxorem reliquit, non videtur sine liberis decessisse.

188. *Idem* (libro decimo septimo Digestorum.)

Ubi pugnantia inter se in testamento juberentur, neutrum ratum est.

I ¶ Quæ rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata sunt.

189. *Idem* (libro decimotertio Digestorum.)

Pupillus nec velle, nec nolle in ea ætate, nisi apposita tutoris auctoritate, creditur: nam quod animi iudicio fit, in eo tutoris auctoritas necessaria est.

190. *Idem* (libro vicesimoquarto Digestorum.)

Quod evincitur, in bonis non est.

191. *Idem* (libro trigesimo tertio Digestorum.)

Neratius consultus, an quod beneficium dare se quasi viventi Cæsar rescripserat, jam defuncto dedisse existimaretur, respondit, non videri sibi principem, quod ei, quem vivere existimabat, concessisset, defuncto concessisse, quem tamen modum esse beneficii sui vellet, ipsius æstimationem esse.

192. *Marcellus* (libro vicessimono Digestorum.)

EA, quæ in partes dividi non possunt, solida à singulis hæredibus debentur.

I ¶ In re dubia benignorum interpreta-

tionem sequi, non minus justius est, quam tutius.

193. *Celsus* (libro trigesimo octavo Digestorum.)

OMnia fere jura hæredum perinde habentur, ac si continuo sub tempus mortis hæredes existissent.

194. *Modestinus* (libro sexto Differentiarum.)

Qui per successionem quamvis longissimam defuncto hæredes constituti sunt, non minus hæredes intelliguntur, quam qui principaliter hæredes existunt.

195. *Idem* (libro septimo Differentiarum.)

Expressa nocent, non expressa non nocent.

196. *Idem* (libro octavo Regularum.)

Privilegia quædam causæ sunt, quædam personæ. & ideo quædam ad hæredem transmittuntur, quæ causæ sunt. quæ personæ sunt: ad hæredem non transeunt.

197. *Idem* (libro singulari de ritu nuptiarum.)

Semper in conjunctionibus non solum quid liceat, considerandum est: sed & quid honestum sit.

198. *Javolenus* (libro decimo tertio ex Cassio.)

Neque in interdicto, neque in cæteris causis pupillo nocere oportet dolum tutoris: sive solvendo est, sive non est.

199. *Idem* libro sexto Epistolarum.

Non potest dolo carere, qui imperio magistratus non paruit.

200. *Idem* libro septimo Epistolarum.

Quotiens nihil sine captione investigari potest : eligendum est , quod minimum habeat iniquitatis.

201. *Idem* (libro decimo Epistolarum.)

Omnia , quæ ex testamento proficiuntur ; ita statum eventus capiunt , si initium quoque sine vitio ceperint.

202. *Idem* (libro undecimo Epistolarum.)

Omnis definitio in jure civili periculosa est , parum est enim , ut non subverti possit.

203. *Pomponius* (libro 8 ad Quintum Mucium.)

Quod quis ex culpa sua damnum sentire non intelligitur damnum sentire.

204. *Idem* (libro 28 ad Quintum Mutium.)

Minus est actionem habere , quam rem.

205. *Idem* (libro 39 ad Quintum Mucium.)

Plerumque fit , ut etiam ea , quæ nobis abire possint , proinde in eo statu sint , atque si non essent ejus conditionis , ut abire possent , & ideo , quod fisco obligamus , & vindicare interdum , & alienare , & servitutem (in) prædio imponere possumus.

206. *Idem* (libro nono ex variis lectionibus.)

Jure naturæ æquum est , neminem cum alterius detrimento & injuria fieri locupletiores.

207. *Ulpianus* (libro 1 ad legem Juliam & Papianam.)

Res judicata pro veritate accipitur.

208. *Pan-*

208. *Paulus* (libro 3 ad legem Iuliam
& Papiam.)

Non potest videri desuisse habere, qui
nunquam habuit.

209. *Ulpianus* (libro 4 ad legem Iu-
liam & Papiam.)

Servitutem mortalitati fere compara-
mus.

210. *Lucius Ruffinus* libro secundo
Regularum.

Que ab initio inutilis fuit institutio, ex
post facto convalescere non potest.

211. *Paulus* (libro quinquagesimo nono
ad Edictum.)

Servus reipublicæ causa abesse non po-
test.

F I N I S.

INDEX TITULORUM SEU

Rubricarum quatuor librorum INSTITUTIONUM JUSTINIANI.

In quo numerus prior librum, alter Titulum,
postremus vero paginam hujus edi-
tionis demonstrat.

A

de A Acquisitione per adrogationem	3. 11. 184
Actionibus	4. 6. 251
Ademptione legatorum & translatione eorum	2. 21. 135
Adoptionibus	1. 11. 25
Adsignatione libertorum	3. 9. 178
Attiliano tutore & eo qui ex lege Julia & Titia dabatur	1. 20. 39
Auctoritate tutorum & curatorum	1. 21. 41

B

de bonorum possessionibus	3. 10. 179

C

de Capitis deminutione	1. 16. 36
Codicillis	2. 25. 147
Curatoribus	1. 23. 44

D

de Divisione stipulationum	3. 19. 197
Donationibus	2. 7. 79
Duobus reis stipulandi & promittendi	3. 17. 195

E de

Index Titulorum.

E

<i>de Emptione & venditione</i>	3. 24. 208
<i>Eo, cui libertatis causa bona addicuntur</i>	3. 12. 186
<i>Exceptionibus</i>	4. 13. 281
<i>Excusationibus tutorum vel curatorum</i>	1. 25. 47
<i>Exheredatione liberorum</i>	2. 13. 99

F

<i>de Fideicommissariis hereditatibus & ad S. C. Trebellianum</i>	2. 23. 138
<i>Fidejussoribus</i>	3. 21. 205
<i>Fiduciaria</i>	1. 19. 39

G

<i>de Gradibus cognationum</i>	3. 6. 169

H

<i>de Haredibus instituendis</i>	2. 14. 104
<i>Hereditatibus quæ ab intestato deferuntur</i>	3. 1. 149
<i>Hæredum qualitate & differentia</i>	2. 19. 117
<i>His, qui sui vel alieni juris sunt</i>	1. 8. 18

I

<i>de Ingenuis</i>	1. 4. 14
<i>Injuriis</i>	4. 4. 245
<i>Inofficioso testamento</i>	2. 18. 115
<i>Interdictis</i>	4. 15. 286
<i>Inutilibus stipulationibus</i>	3. 20. 198
<i>Iis per quos agere possumus</i>	4. 10. 275
<i>Iure naturali gentium & civili</i>	1. 2. 7
<i>Iure personarum</i>	1. 3. 11
<i>Iustitia & jure</i>	1. 1. 6

L de

Index Titulorum.

L

<i>de Legatis</i>	2.20. 112
<i>Lege Aquilia</i>	4. 3. 240
<i>Lege Falcidia</i>	2.22. 135
<i>Lege Fusia Caninia tollenda</i>	1. 7. 18.
<i>Legitima adgnatorum successione</i>	3. 2. 158
<i>Legitima adgnatorum tutela</i>	1. 15. 35
<i>Legitima parentum tutela</i>	1. 18. 38
<i>Legitima patronorum tutela</i>	1. 17. 38
<i>Libertinis</i>	1. 5. 13
<i>Literarum obligationibus</i>	3. 22. 207
<i>Locatione & conductione</i>	3. 25. 212

M

<i>de Mandato</i>	3. 27. 218
<i>Militari testamento</i>	2. 11. 94

N

<i>de Noxalibus actionibus</i>	4. 8. 272
<i>Nuptiis</i>	1. 10. 20

O

<i>de Obligationibus</i>	3. 14. 189
<i>Obligationibus ex consensu</i>	3. 23. 207
<i>Obligationibus qua quasi ex contractu nascuntur.</i>	3. 28. 222
<i>Obligationibus, qua ex delicto nascuntur</i>	4. 1. 230
<i>Obligationibus quasi ex delicto</i>	4. 5. 249
<i>Officio iudicis</i>	4. 17. 293

P

<i>de Patria potestate</i>	1. 9. 20
<i>Perpetuis & temporalibus actionibus.</i>	4. 12. 279
<i>Per quas personas cuique acquiritur</i>	2. 9. 86

Per

Index Titulorum.

<i>Per quas Personas nobis obligatio acquiritur</i>	3.29
	225
<i>Pæna temere litigantium</i>	4.16.291
<i>Publicis judiciis</i>	4.18.296
<i>Pupillari substitutione</i>	2.16.109

Q

<i>Quibus alienare licet, vel non</i>	2.8.83
<i>Quibus ex causis manumittere non licet</i>	1.6.15
<i>Quibus modis jus patria potestatis solvitur</i>	1.12.
	28
<i>Quibus modis re contrahitur obligatio</i>	3.15.190
<i>Quibus modis testamenta infirmantur</i>	2.17.112
<i>Quibus modis tollitur obligatio</i>	3.30.226
<i>Quibus modis tutela finitur</i>	1.22.42
<i>Quibus non est permixsum facere testamentum</i>	2.
	12.97
<i>Qui testamento tutores dari possunt</i>	1.14.34
<i>Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicitur</i>	4.7.268

R

<i>de Rebus corporalibus & incorporalibus</i>	2.2.69
<i>Replicationibus</i>	4.14.284
<i>Rerum divisione, & acquirendo ipsarum dominio</i>	2.1.54

S

<i>de Satisfactione tutorum vel curatorum</i>	1.24.45
<i>Satisfactionibus</i>	4.11.276
<i>Senatusconsulto Orphitiano</i>	3.4.166
<i>Senatusconsulto Tertulliano</i>	3.3.183
	Ser.

Index Titulorum.

<i>Servili cognatione</i>	3.7.172
<i>Servitutibus pradiorum</i>	2.3.70
<i>Singulis rebus per fideicommissum relictis</i>	2.24.145
<i>Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur</i>	4.9.274
<i>Societate</i>	3.26.215
<i>Stipulatione servorum</i>	3.18.196
<i>Succesione Cognatorum</i>	3.5.167
<i>Succesione libertorum.</i>	3.8.174
<i>Succesionibus sublati, quæ fiebant per bonorum venditiones, & ex Senatusconsulto Claudiano</i>	3.13.188.
<i>Suspectis tutoribus, vel curatoribus</i>	1.26.51

T

<i>de testamentis ordinandis</i>	2.10.90
<i>Testamento militari</i>	2.11.94
<i>Tutelis</i>	3.13.132

V

<i>de Verborum obligationibus</i>	3.16.192
<i>Vi bonorum raptorum</i>	4.2.238
<i>Usucapionibus, & longi temporis præscriptionibus</i>	2.6.75
<i>Usu & habitatione</i>	2.5.73
<i>Usufructu</i>	2.4.71
<i>Vulgari substitutione</i>	2.15.108

<i>De verborum significatione</i>	301
<i>De regulis juris</i>	362

F I N I S.

ARNOLDI CORVINI
à BELDEREN, J.C.

Titulus XVI. Libri L. Digestorum

DE VERBORUM
SIGNIFICATIONE,

*Contractus, & secundum ordinem
Alphabeticum digestus.*

A.

Absesse.

Absesse res videntur quarum corpus
manet, forma mutata est. *l. mulieris*
13. §. 1. Quodnam plerumque plus est
in manus pretio, quam in re. *d. l.*
13. §. 1.

Abest & ea res, quæ in rebus humanis non
est. *d. l. §. fin.*

Absesse res videtur quæ corrupta redditur, si
ejus pretium in arte positum. *l. Lab. o 14.*

Absesse ei res videtur, cui pretium abest.
d. l. 14.

Absesse desinere videtur res tunc, cum sic
redit in potestatem, ne amittere ejus pos-
sessionem possimus. *d. l. mulieris. 17. §.*
pen.

Abest qui extra continentia Urbis est; non
qui intra. *l. Collegarum. 173. §. 1. l. absen-*
tem. 199.

Z

Absens

Absens est, qui non est eo in loco, in quo petitur. *d. l. absentem* 129. *in princ.*

Abesse non videtur, qui ab hostibus captus: sed qui à latronibus detinetur. *d. l. absentem. §. fin.*

Abrogare.

Abrogatur legi, cum prorsus tollitur. *Derogatur*, cum pars detrahitur. *l. derogatur.* 102.

Accidere.

Accidere verbo, etiam vulgi sermone mors significatur. *l. in vulgari.* 162. *in fin.*

Accipere.

Accipere, est si quis non acceperit ut habeat. *Capere*, cum effectu accipitur: ideoque non videtur quis capere, quod erat restituturus. *l. aliud est.* 71.

Axēdrua.

Axēdrua omnes arborum species, (*id est, extremitates;*) appellantur. *l. quo venenum.* 236. *§. fin.*

Actio.

Actio verbo, non continetur exceptio. *l. verbum oportebit.* 8. *§. 1.* Continetur persecutio. *l. actionis verbo.* 34.

Actio omnis dicitur, siue in personam, siue in rem sit petitio, sed plerumque personales solemus dicere. *Petitio* verbo in rem Actiones significari videntur. *Persecutionis* verbo extraordinariae persecutiones continentur. *l. pecunie.* 178. *§. 2.*

Aduker, Aleator.

Adulterum, Aleatorem, Forem. quanquam aliqua significatione ex animi propositione cuiusque sola quis dicere posset; tamen
opor-

DE VERBOR. SIGNIFIC.

oportet hæc crimina assumpto actu intelligi. *l. fugitivus. 225. vers. nam &.*

Adulterium, in nuptam: *Stuprum*, in viduam committitur: sed lex Julia de adulteriis hoc verbo indifferenter utitur. *l. inter stuprum. 101. in princip.*

Advena.

Advena est, quem Græc. ἀπικον (*id est, domo profugum, colonum advenientem*) appellant. *l. pupillus. 289. §. 4.*

Aedes: Aedificia.

Aedes optima maxima sunt, quæ liberæ & nulli serviunt. *l. qui uti optima. 90.*

Aedificia.

Aedificia urbana, ædes; rustica, villæ in usu dicuntur. *l. fundi. 211.*

Aedificii est plumbum, quod tegulis ponitur; non quod hypæthri tegendi causa ponitur. *l. malum. 242. §. 2.*

Aedium non sunt, tabulæ affixæ basibus stru-tilibus, aut tabulæ religatæ catenis, aut si similiter cohæreant lychni. *l. statua. 245. Est prothyrum. d. l. 245. §. fin.*

Aes.

Aes, etiam aureos nummos dicimus. *l. etiam. 159.*

Aes alienum, est quod nos aliis debemus. *Aes suum* est, quod alii nobis debent. *l. credere. 213. §. 1.*

Ager.

Ager, est locus sine villa. *l. ager. 27. in pr.*

Ager, est si species fundi ad usum hominis comparatur. *l. quaestio est. 215. §. 1.*

Z 2

Ager,

TIT. DIGESTORUM.

Ager, est locus sine ædificio, rure : qui in Urbe area dicitur. *l. fundi. 211.*

Agere.

Actum (seu *Agere*) generale verbum est, sive verbis, sive re quid agatur. *Gestum* rem significat sine verbis factam. *l. Labeo. 19.*

Agere.

Agere, dicimus propriè quæ animalia sunt. *Ferri* quæ quis suo corpore bajulat. *Per-rari*, ea quæ quis jumento secum ducit. *l. ferri. 235.*

Aleator, vide Adulter.

Alienare.

Alienationis verbum etiam usucapionem continet. vix enim est ut non videatur alienare qui patitur usucapi. *l. alienationis 28. in princ.*

Alienare etiam dicitur, qui non utendo amittit servitutes. *d. l. 28. versum.*

Alienare non intelligitur, qui non uritur occasione acquirendi. *d. l. 28. vers. qui occasione.*

Alienatum non dicitur, quod adhuc in dominio venditoris manet. *l. alienatum. 67. in princ.*

Aliquorum esse.

Aliquorum esse prædia dicimus ut, non utique communiter habentium, sed vel alio aliud habente. *l. littus est. 96. §. 1.*

Ambigüe loquens.

Ambigüe qui loquitur; id loquitur, quod ex his, quæ significantur sensit. *l. Nepos. 135. vers. nam qui.*

Amici.

DE VERBOR. SIGNIFIC.

Amici.

Amicos appellare debemus, non levi notitiâ conjunctos, sed quibus fuerunt jura cum patrefamilias, honestis familiaritatis quaesita rationibus. *l. lata culpa. 223. vers. amicos.*

Amittere.

Amisisse rem videtur, qui adversus nullum ejus persequendæ actionem habet. *l. Labeo, 14. §. fin.*

Amphorz.

Amphora, cum vinum habent, in vasis vinariis sunt; non eum sunt inanes; quia aliud in his addi possit. *l. vinaria vasa. 206. in fin.*

Amplius, minus, solum.

Amplius (verbum) ad eum quoque pertinet, cui nihil debetur: sicut ex contrario *Minus solum* videtur, etiamsi nihil exactum. *l. verbum 82.*

Angiportum, vide Portus.

Anniculus.

Anniculus amittitur, qui extremo anni die moritur. *l. anniculus. 132. in princ.*

Anniculus non statim ut natus est, sed trecentesimo sexagesimo quinto die dicitur, incipiente planè non exacto die. *l. anniculus. 134.*

Annus.

Annum civiliter, non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus. *d. l. 134. in fin.*

Ante, Post.

Ante diem decimum Kalendarum, Post diem

TIT. DIGESTORUM

decimum Kalendarum; neutro sermone undecima dies significantur.

Ἀποικία, vide **Advena**.

Apoikolā

Apostoli vulgo dicuntur, literæ dimissoriæ: sic dictæ quod causa, ad eum qui appellatus est: dimittitur, *l. dimissoria. 106.*

Ἀποτέλεσμα.

Ἀποτέλεσμα est, ex opere factum, corpus perfectum. *l. rei. 5. §. 1.*

Apud te. Penes te.

Apud te est, quod qualiter qualiter à te tenetur. *Penes te* est, quod quodammodo possidetur. *Penes te* amplius est, quam *Apud te*. *l. penes te. 63.*

Arbitratu alicujus fieri.

Arbitratu Lucii Titii fieri. (verba illa) *jus significant & in servum non cadunt. l. illa verba. 68.*

Arca. vide **Ager**.

1

Arma.

Armorum appellatio, non utique scuta & gladios & galeas significat, sed & fustes & lapides. *l. armorum. 41.*

Armenta.

Armentorum magis generis boves, quam jumentorum appellantur. *l. boves. 89, in princ.*

Artemon.

Artemon, non est navis pars, sed adjunctamentum, *Malum* est: quia pleræque naves sine eo essent inutiles. *l. malum. 242. in princ.*

DE VERBOR. SIGNIFIC.

Assignare libertum.

Assignare libertum, est testificari cujus ex liberis libertum eum esse voluit.

Aut.

Aut, & disjunctivæ & subjunctivæ orationis est. e. g. *Ille, aut ille*. Disjunctivum est, quorum uno posito alterum tolli necesse est; ut *aut dies, aut nox est*. Subjunctivi duo sunt genera; Unum cum expropositis finibus, ita non potest uterque esse, ut possit neuter esse: e. g. *aut sedet, aut ambulat*. Alterum, cum expropositis finibus, ita non potest neuter esse, ut possit utrumque esse; e. g. *omne animal aut facit, aut patitur*.

B

Belos Græci dicunt, quod nos *Telum* dicimus. l. *si calvirur*. 233. ¶. *telum*.

Bissexturn Kalendis.

Bissexturn Kalendæ, cum, est, nihil refert utrum priore, an posteriore die quis natus sit; & deinde sextum Kalendis ejus natalis dies est. Nam id biduum pro uno die habetur, sed posterior dies intercalatur, non prior. Ideo quo anno intercalatum non est, sexto Kalendis natus, cum *Bissexturn Kalendis* est, priorem diem natalem habet. l. *cum bissexturn*. 98. in princ.

Bona.

Bona intelliguntur cujusque quæ deducto ære alieno supersunt. l. *subsignatum*. 39. ¶. i.

Bona concedendo; Princeps videtur etiam obligationes concedere. l. *Princeps*. 21.

Z. 4

Bona

Bona proprie dici non possunt, quæ plus incommodi, quam commodi habent. *l. proprie bona. 83.*

Bonorum appellatio aut naturalis est, aut civilis. Naturaliter bona dicuntur quæ beant. *l. bonorum. 49. in princ.*

In bonis nostris sunt, non solum quæ domini nostri sunt, sed & quæ bona fide possidentur. *d. l. bonorum. 49. vers. in bonis.*

Bona servus habere non potest, quemadmodum nec paterfamilias peculium. *l. paterfamilias. 182.*

Bona civitatis abusive publica dicta sunt: Sola enim ea publica sunt, quæ populi Romani sunt. *l. bona Civitatis. 15.*

In bonis sunt, & quæ superficialia sunt; Item si quid est in actionibus, petitionibus, persecutionibus. *l. bonorum. 49.*

Bonorum appellatio universitatem quandam & jus successionis demonstrat. *l. bonorum. 208.*

Boves, vide Armentorum nomina.

C.

Capere.

Cepisse quis intelligitur, quamvis alii acquisivit. *l. cepisse. 140.*

Capere aliud est, aliud accipere. *l. aliud est capere. 71. Vide Accipere.*

Cæterorum & reliquorum.

Cæterorum & reliquorum appellatione, etiam omnes continentur. *l. cæterorum. 160.*

Calumniator.

Calumniatores, appellati sunt, quia per fraudem & fru-

DE VERBOR. SIGNIFIC.

& frustrationem alios vexarent litibus.
Unde & *Cavillatio* dicta est. l. 233. in princ.

Capitalis.

Capitalis, licet Latine loquentibus, omnis causa existimationis videatur: tamen appellatio capitalis mortis aut amissionis civitatis intelligenda est. l. *licet capitalis*. 103.

Carbones.

Carbonum appellatione materia non continetur, *Titiones* & alia ligna cocta ne fumum faciant, non ligno, nec carboni adnumerabimus; sed magis est ut proprium genus faciant. *Sulphurata de ligno* eandem habent definitionem. *Ad facies comparata* non erunt quoque lignorum appellatione comprehensa, nisi hæc sit voluntas. Idem & de *nucleis olivarum*, & de *balanis*, vel si qui alii nuclei. De pinu integri strobili ligni appellatione continentur. l. *Carbonum*. 167.

Cavillatio.

Cavillationis (Græce *συνεῖρσις* id est acervalis syllogismus.) natura est, ut ab evidenter veris per brevissimas mutationes disputatio ad ea quæ evidenter falsa sunt perducat. l. *natura cavillationis*. 177. l. si *calvitur*. 233.

Cautum.

Cautum intelligitur, siue personis, siue rebus cautum sit. l. *habere*. 188. *vers. cautum*.

Cedere diem, venire.

Cedere diem, significat incipere deberi pecuniam: *Venire diem*, eum diem venisse,

TIT. DIGESTORUM

quo peti possit : Ubi *pure* quis stipulatus est & cessit & venit dies: Ubi *in diem*, cessit, nondum venit : Ubi *sub conditione*, nec cessit, nec venit, pendente conditione *l. cedere diem. 213. in princ.*

Censere.

Censere, est constituere & percipere. *l. censere. III.*

Centum in funis constitutis.

Centum aureos in funus aut monumentum ut hæres consumeret, cum in testamento scriptum, non licet minus consumere, licet amplius. *l. cum in testamento. 202.*

Civitas.

Civitates, privatorum loco habentur. Publica appellatio in compluribus causis ad Populum Romanum respicit. *l. cum qui. 16.*

Cognoscere.

Cognoscere instrumenta, est relegere & recognoscere. Dispungere, conferre accepta & data. *l. cognoscere. 56. in princ.*

Collega, Collegium.

Collegarum appellatione continentur, qui sunt ejusdem potestatis. *l. Collegarum. 173. in princ.*

Collegium tres faciunt. *l. Neratius Priscus. 85.*

Commendare.

Commendare, est deponere. *l. commendare. 186.*

Cum commodum erit; Cum potero.

Cum commodum erit; hoc est, cum sine incommodo meo potero; vel cum salva dignitate mea potero; vel cum deducto ære alieno potero. *l. Nepos Proculo. 125.*

Com-

DE VERBOR. SIGNIFIC.

Commune. vide Suum.

Conditio.

Conditionis melioris quam author meus esse, non debeo. l. 175. §. 1.

Conjunctio.

Conjunctio nonnunquam pro *Disiunctione* accipitur, l. *conjunctionem*. 29. & vice versa: ut & interdum *Soluta* pro *Separatis*: l. *sape ita*. 53. in princ. Nam cum apud veteres dicitur *Adgnatorum Gentiliumque* pro separatione accipitur: Cum *Super pecunia tutelave sua*; tutor separatim sine pecunia dari non potest. Cum *Quod dedi aut donavi*, utraque continemus: Cum *Quod eum dare aut facere oportet* quodvis eorum probare sufficit: Cum dicit Prætor, *Si donum, munus, operas redemeris*, si omnia imposita sunt, omnia redimenda; si quædam, cætera non desiderabuntur. d. l. *sape in princ.*

Conjunctio triplici modo intelligitur; aut enim re per se contingit; aut re & verbis: aut verbis tantum. l. *triplici modo*. 142.

Continentes Provincie.

Continentes Provinciae, sunt, quæ Italiae sunt junctæ; ut Gallia; imo & Sicilia; cum modico freto Italia dividatur. l. *nationem*. 99. §. 1.

Contractus.

Contractus, est ultro citroque obligatio; Græcè *συμβασις*. l. *Labeo*. 19.

Verba *Contraxerunt*, *Gesserunt*, non pertinent ad testandi jus. l. *verba*. 20.

TIT. DIGESTORUM

Coram.

Coram Titio aliquid facere iussus, non videtur presente eo fecisse, nisi is intelligat. Scire autem, non etiam velle is debet. Nam & eo invito recte fit quod iustum est. *l. coram Titio. 209.*

Creditor.

Creditorum sunt omnes qui debent ex quacunque actione, vel persecutione, vel Jure Civili sine ulla exceptionis perpetuæ remotione, vel honorario vel extraordinario; siue pure, siue in diem, siue sub conditione. Quod si natura debeatur, non sunt loco Creditorum. Si non sit mutua pecunia, sed contractus, Creditores accipiuntur. *l. creditores. 10.*

Creditorum appellatione, accipiuntur omnes quibus ex qualibet causa debetur. *l. creditorum. 11.*

Creditoris loco accipi potest, etsi ex delicto debeatur. *l. ut si cui ex empto.* Si ex populari causa, ante litis contestationem recte dicitur creditoris loco non esse, postea esse *d. l. 12.*

Creditor est, qui exceptione perpetua summo-
veri non potest. Qui temporalem exceptionem timet, similis est conditionali creditori. *l. creditor autem est. 55.*

Creditorum conditionales dicuntur & hi quibus nondum competit actio, est autem competitura; vel spem habent ut competat. *l. conditionales. 54.*

DE VERBOR. SIGNIFIC.

Culpa.

Culpa, est magna negligentia; *magna culpa* est dolus. *l. magna.* 226.

Culpa lata, est nimia negligentia; id est, non intelligere quod omnes intelligunt: *l. cedere diem.* 213. ¶ *fin.* ut & ejus est finis. *l. lata culpa.* 223. in princ.

Cum & Postquam fari potuerit.

Inter conditionem; *Cum fari potuerit*, & *Postquam fari potuerit*, multum interest. Nam posterior scriptura, uberior est, arctior prior; quæ in tantummodo tempus significat, quo primum fari possit. *l. inter illam* 217.

Custodia, Vincula.

Custodia appellatione publica tantum custodia: *Vinculorum* vero, vel privata, vel publica vincula continentur. *l. vinculorum.* 224.

D.

Debitor.

Debitor is est, à quo invito exigì pecunia potest. *l. debitor.* 108.

Verbum *debit*, omnem omnino actionem comprehendit, siue civilis, siue honoraria, siue fideicommissi fuit persecutio. *l. pecunia.* 178. ¶ *fin.*

Decurio.

Decuriones, dicti ex eo quod cum Colonia deducerentur, decima pars eorum, consilii publici gratia conscribebatur. *l. pupillus.* 239. ¶ *decuriones.* 5.

Z 7

De-

TIT. DIGESTORUM.

Dedisse.

Dedisse, etiam intelligitur is, qui permutavit,
vel compensavit. *l. dedisse. 76.*

Delata Hereditas.

Delata Hereditas intelligitur, quam quis ad-
eundo possit consequi: *l. delata. 151.*

Derogare; vide Abrogare.

Deterius jus fundi non esse: vide uti
Optimus maximus esset.

Detestari.

Detestari, est absenti denunciare. *l. subsigna-
tum. 39. §. 2.*

Detestatio, est denuntiatio facta cum testatio-
ne. *l. detestatio. 40.*

Detestatum, est testatione denunciatum.
l. plebs. 238. §. 1.

Dimissoriae literae: vide Apostoli.

Disjunctum: vide Conjuncta. Item
Aut.

Dispungere: vide Cognoscere.

Divortium.

Divortium dicitur fieri inter virum & uxo-
rem. **Repudium** vero sponsae remitti vide-
tur. Quod & in uxoris personam non ab-
surde cadit. *l. inter stuprum. 101. §. 1.*

Divortium inter & **Repudium** hoc interest;
quod repudiari etiam futurum matrimo-
nium potest; non recte autem sponsa di-
vertisse dicitur. quod divortium ex eo di-
ctum quod in diversas partes eunt qui di-
scedunt. *d. l. inter divortium. 101.*

Dolia & Serici.

Dolia & Serici tamdiu vinaria vasa sunt,
quam-

DE VERBOR. SIGNIFIC.

quamdiu vinum habent. *l. vinaria vasa.*
206.

Dolus: vide Culpa.

Dolus malus.

Dolus malus cui rei (*aberit,*) affuerit, hæc verba generaliter comprehendunt omnem dolum, quicumque in hanc rem admissus est, de qua stipulatio est interposita. *l. hæc verba. 69.*

Domus.

Domus unicuique nostrum existimanda, ubi quisque sedes & tabulas habet, suarumque rerum constitutionem fecit. *l. in Lege Censoria. 203. vers. Itaque.*

Donatio.

Donationis verbum simpliciter loquendo, omnem donationem comprehendere videtur. siue mortis causa siue non mortis causa fuerit. *l. alienarum. 67. §. I.*

Donum. Munus.

Inter Donum & Munus hoc interest, quod inter genus & speciem; *Donum* genus est, *Munus* species. *Munus* est donum cum causa. *l. inter donum. 194.*

Donum proprie sunt, quæ nulla necessitate juris, officii, sed sponte præstantur, *Munus* proprie quod necessario obimus lege, more imperiove ejus qui jubendi habet potestatem. *l. munus 214.* Summa in hoc ventum est, ut non quodcumque *Munus*, idem *Donum* accipiatur: at quod *Donum* fuerit, id *Munus* recte dicitur. *d. l. 214.*

E. Ede-

E.

Edere rationes.

E*dere rationes & Reddere differunt, nec is qui edere iustus est, reliquum reddere debet. Nam & Argentarius edere rationes videtur, etiam si quod reliquum sit apud eum non solvat. l. boves 89. §. 2.*

Emptor bonæ fidei.

Emptor bona fidei est, qui ignoravit eam rem esse alienam, aut putavit, eum qui vendidit, jus vendendi habere. *l. bona fidei. 109.*

Erro.

Erronem & Fugitivum, non secundum propositionem solam, sed cum aliquo actu intelligi constat. *l. fugitivus 225.*

Erit. Est.

Erit, interdum etiam præteritum, nec solum futurum tempus demonstrat. Item **Est**, utrumque tempus significat. *l. verbum Erit. 128.*

Exigere.

Exacta pecunia verbum, & ad solutionem, & ad delegationem referendum. *l. verbum exacta 187.*

Exhibere.

Exhibere, est præsentiam corporis præbere. **Restituere**, est etiam possessorem facere, fructusque reddere: aliqua præterea restitutionis verbo continentur. *l. plus in restitutione. 22.*

Exhibet, qui præstat ejus de quo agitur præsentiam. **Qui sistit**, præstat ejus de quo agitur præsentiam, nec tamen eum **exhibet**.

Resti-

DE VERBOR. SIGNIFIC.

Restituit non tantum, qui solum corpus, sed etiam omnem rem conditionemque redditâ causa præstat: & tota *Restituti*, est Juris interpretatio. *l. ult.*

Ex Legibus.

Ex legibus (verbum) sic accipiendum est, tam ex legum sententia, quam ex verbis *l. nominis. 6. §. 1.*

F.

Fabri.

F*abri lignarii* sunt, non tantum qui tignum dolant; sed omnes qui ædificant. *l. ferri. 235. §. 1.*

Facere.

Facere, omnem faciendi causam complectitur, dandi, solvendi, numerandi, judicandi, ambulandi. *l. verbum facere. 218.*

Faciendi verbo reddendi etiam causa continetur. *l. faciendi. 175.*

Ad Facces parata: vide Carbones.

Familia.

Familia appellatio, & in res deducitur; ut in Leg. XII. Tabul. his verbis Agnatus proximus familiam habeto. & in personas, ut cum de patrono & liberto loquitur lex, *ex ea familia* inquit, & *in eam familiam*, & hic de singularibus personis loqui constat. *l. pronuntiatio. 195. §. 1.*

Familia appellatione liberi quoque continentur. *l. detestatio 40. §. 1.*

Familia appellatione unicus servus non continetur. *d. l. 40. §. 2.* Nec duo quidem familiam faciunt. *d. l. 40. §. 3.*

Fa-

TIT. DIGESTORUM

Familia appellatio refertur ad corporis cujusdam significationem, quod aut, *jure proprio* ipsorum; sic familiam dicimus plures personas quæ sunt sub unius potestate, natura aut jure subjectæ: aut *communis*; sic familiam dicimus omnium cognatorum. *d. l. pronuntiatio. 195. §. 2.*

Familias quoque servitutem solemus appellare. *d. l. pronuntiatio §. servitutem. 7.*

Familia appellatio, omnes servos comprehendit; sed & filii continentur. *d. l. 195. §. 3. in fin.*

Familia item appellatur, plurium personarum quæ ab ejusdem ultimi genitoris sanguine profisciscuntur: sicut dicimus familiam Juliam, quasi à fonte quodam memorix. *d. l. 195. §. fin.*

Familia nomine & ipse Princeps Familix continetur. *l. familia. 196. in princ.*

Mulier *familia* suæ caput & finis est. *d. l. pronuntiatio. 195. §. fin. in fin.*

Fœminarum liberi in *Familia* earum non sunt; quia qui nascuntur patris, non matris, familiam sequuntur. *d. l. familia. 196. §. 1.*

Paterfamilias appellatur, qui in domo dominium habet, quamvis filium non habet: Nec enim solam personam ejus, sed & jus demonstramus. *d. l. pronuntiatio. 195. §. 2.*

Patremfamilias & pupillum appellamus *d. l. pronuntiatio. §. 2.*

Paterfamilias cum moritur, quotquot capita

DE VERBOR. SIGNIFIC.

ei subjecta fuerunt singula familias habere incipiunt, & singuli patrumfamiliarum nomen subeunt. *d.l.pronuntiatio. §. 2.*

Familiam propriam habet, & emancipatus sui juris effectus. *d.l. pronuntiatio. §. 2.*

Familia urbana & rustica, non loco, sed genere distinguitur. *l. urbana familia. 166. princ.*

Falsum.

Falsus tutor vere dicitur, qui tutor non est, sive habenti tutor datus est, sive non. *l. Paulus respondit. 221.*

Falsum testamentum, quod testamentum non est. *d. l. 221.*

Ferri: vide agi.

Filius.

Filia nomen, & in posthumam cadit. *l. nomen. 164. in princ.*

Filium & ea mulier cum moreretur habere creditur, quæ exciso utero edere possit: Sic & cum habet eo tempore filium, qui ab hostibus remeavit. *l. etiam ea mulier. 141.*

Filii appellatione, omnes liberos intelligimus. *l. filii. 84.*

Filii appellatione, sicut filii familias sæpe continetur, ita & nepos videtur comprehendi. *l. iusta. 201.*

Filiorum appellatione omnes qui ex nobis descendunt continentur. *l. liberorum. 202. §. fin.*

Filii appellatione sæpe & nepotes accipi multifariam placet. *d.l. liberorum. 220. §. 1.*

TIT. DIGESTORUM

Quisquis mihi Filius Filiusve hares sit, & filia significatur. l. quisquis. 116.

Filius Filiusque meus hosce tutores do, si scriptum est; rationabile videtur omnibus liberis in tutore dando testatorem prospicere voluisse, non masculis tantum. l. Servius ait. 122.

Finita. Transacta.

Finita, transacta intelligere debemus, non solum quibus controversia fuit; sed etiam quæ sine controversia sint possessa. l. transacta. 229. Ut sunt judicia terminata, transactione composita, longioris temporis silentio finita. l. ut sunt. 230.

Fraus. Pœna.

Fraus aliud, aliud pœna. Fraus etiam sine pœna esse potest; non Pœna sine Fraude. Pœna est noxæ vindicta; Fraus & ipsa noxa dicitur & quasi quædam pœna præparatio. l. aliud fraus. 131. in princ.

Fruges. Frumentum.

Fruges pro reditu appellantur, non solum (quod) frumentis, aut leguminibus; verum & quod ex vinea, sylvis cœduis, cretifodinis, lapidicinis capitur. Julianus scribit, Fruges omnes esse quibus homo vescatur, falsum esse, non enim carnem, aut aves feræve, aut poma, fruges dici.

Frumentum autem id esse quod arista se tequeat, recte Gallum definivisse: lupinum vero, & fabam fruges potius dici, quia si liqua continentur; quæ Servius in frumento contineri putat. l. frugem. 77.

Fugi-

DE VERBOR. SIGNIFIC.

Fugitivus : vide & *Error*.

Fugitivus est, non is, qui solum consilium fugiendi à Domino suscepit : licet id se facturum jactaverit ; sed qui ipso facto fugæ initium mente deduxerit. *fugitivus*. 225.

Fundus. *Locus*. *Ager*. *Possessio*. *Prædium*.

Fundus, integrum aliquid est ; & plerunque sine villa *Locus* accipimus. *Locus* non est *Fundus*, sed portio aliqua fundi. *Modicus locus fundus* dici potest ; si fundi animo eum habemus, & quælibet portio fundi, fundus dici potest, si hoc constituerimus, nec non & fundus *Locus* constitui potest ; puta si alii eum adjunxerimus *fundo*. *l. locus est*. 60. *princ.*

Fundus suos habet fines ; *locus* latere potest, quatenus determinetur & finiatur. *d. l. locus est*. 60. *§. fin.*

Fundus, est omne quicquid solo continetur. *Ager*, si species fundi ad usum hominis comparatur. *Possessio* est, quicquid apprehendimus, ejus proprietates ad nos non pertinet. *Possessio* ergo usus. *Ager* proprietates loci est. *Prædium*, utriusque generale nomen est. Nam & *Ager* & *Possessio* hujus appellationis species sunt. *l. quaestio est*. 115.

Fundi appellatione, omne ædificium, & omnis ager, continetur. Sed in usu urbana ædificia, ædes ; rustica, villæ dicuntur. *Ager* cum ædificio, fundus dicitur. *l. fund.* 211.

Fur : vide & *Adulter*.

Furem non esse qui dicit, de hominis proposito loquitur,

Fur-

TIT. DIGESTORUM

Furtis noxaeque solutus est, qui nemini est obligatus. l. aliud est. 174.

G.

Gener.

Generi appellatione, & neptis & proneptis tam ex filio, quam ex filia editarum, ceterarumque mariti continentur. *l. generi. 136.*

Gerere, Gestum: vide & Agere,

Gesta inter & *facta* licet videatur quidam subtilis differentia: attamen *παρρησια* id est, 'abusive; nihil inter tactum & gestum interest. *l. licet. 58. in princ.*

Glans.

Glandis appellatione omnis fructus continetur. *l. qui venenum. 236. §. 1.*

Glans caduca, est quæ ex arbore cecidit. *l. flava caduca, 30. §. penult.*

H.

Habere.

Habere apud se, quis id dicitur, de quo habet actionem. Habetur enim quod peti potest. *l. id apud se. 143.*

Habere, sicut *Pervenire*, cum effectu accipiendum. *l. nomen. 164. §. fin.*

Habere duobus modis dicitur: altero jure domini, altero obtinere sine interpellatione id, quod quis emerit. *l. habere. 188.*

Hæres.

Ex illa parte Edicti, *Tum quem ei heredem esse oportet, hæredis hæredibus bonorum possessio non desertur. lex illa. 227. in princ.*

Hæredis

DE VERBOR. SIGNIFIC.

Hæredis appellatione omnes significari successores credendum est, etsi verbis non sunt expressi. *l. hæredis. 170.*

Hæres per multas successiones accipitur. Nam paucis speciebus hæredis appellatio proximum continet. *l. sciendum est. 70 in princ.*

Hæredis appellatio, non solum ad proximum hæredem sed & ad ultiores refertur: Nam & hæredis hæres, & deinceps, hæredis appellatione continetur. *l. hæredis. 65.*

Hæreditas.

Hæreditas, nihil aliud est quam successio in universum jus quod defunctus habuit. *l. nihil est aliud hæreditas, 24.*

Hæreditas, dici ejus non potest, qui apud hostes decessit; quia servus decessit, *l. itinere. 3. §. fin.*

Hæreditatis appellatio etiam damnosam hæreditatem continet, juris enim nomen est; sicut & bonorum possessio. *l. hæreditatis. 119.*

Hæreditatis appellatione, bonorum quoque possessio continetur. *l. hæreditatis. 138.*

Hæreditas nomen juris est, quod & accessionem & decessionem in se recipit. *l. pecunia. 178. §. 1.*

Hæreditas autem vel maxime & fructibus augetur. *l. pecunia. 178. §. 1.*

Hæreditatem quæ ex testamento defertur, etiam non male quis dixerit lege obvenire; quia Leg. XII. Tabul. Testamentariæ hæreditates confirmantur. *l. lege obvenire 130.*

Ha

TIT. DIGESTORUM

Hæreditas delata intelligitur, quam quis ad-
eundo potest consequi. *l. delata. 151.*

Homo.

Hominis appellatione, tam fœmina, quam
masculus continetur. *l. hominis. 152.*

Hostes.

Hostes sunt, qui nobis, aut quibus nos, publi-
ce bellum decrevimus. *l. hostes. 118.*

Hostes, quos nos appellamus, veteres perduel-
les appellarunt; per eam adjectionem indi-
cantes cum quibus bellum esset, *l. quos nos
hostes. 234. in princ.*

I.

Ille, aut ille.

Ille aut ille, non solum disjunctivæ, sed etiam
subdisjunctivæ orationis est. *l. hæc verba.
124. in princ.*

Impensæ.

Impensa necessaria sunt, quæ si factæ non sint
res peritura aut deterior futura sit. *Utiles*
quæ meliorem dotem faciant, deteriorem
esse non sinant; ex quibus redditus mulieri
acquiratur. *Voluptuaria*, quæ speciem dun-
taxat ornant, non etiam fructum augment,
l. impensa. 79.

Immissum. Projectum.

Immissum & Projectum differunt. *Immissum*
est, quod ita fieret, ut aliquo loco quiesce-
ret; veluti, *tigna, trabes. Projectum*, quod
ita proveheretur, ut nusquam quiesce-
ret; ut *mœniana, suggrunda* essent, *l. malum.
242. §. 1.*

In-

DE VERBOR. SIGNIFIC.

Incertus possessor.

Incertus possessor, est quem ignoramus. l. subsgnatum. 36. §. fin.

Incola.

Incola est, qui in aliqua regione domicilium suum contulit. Græci πᾱροικον appellant. Nec tantum, qui in oppido morantur, incolæ sunt; sed etiam qui alicujus oppidi finibus ita agrum habent, ut in eum se quasi in aliquam sedem recipiant. l. pupillus. 239. §. 1.

Instrumenta.

Indicasse, est detulisse, arguisse, accusasse: & convicisse, l. indicasse. 197.

In diebus, &c.

In diebus illud facito; ita data conditione, si nihil præterea fuisset adjectum, in biduo conditionem impleri oportet. l. inter illam. 217. §. 1.

Instrumenta.

Instrumentorum appellatione quæ comprehendantur, difficile erit separare. Quæ proprie sint propter quæ danda dilatio, dignoscimus inde si in præsentiam personæ quæ instruere possit, dilatio petatur; puta qui actum gessit, licet in servitute, vel qui actor fuit constitutus: putem instrumentorum causa peti dilationem. l. nationem. 99. §. 2.

Intestatus.

Intestatus, est non tantum qui testamentum non fecit, sed etiam cujus ex testamento hæreditas adita non est. l. intestatus. 64.

TIT. DIGESTORUM

Intra diem mortis &c.

Intra diem mortis ejus ut aliquid fiat, si quis sic dixerit, ipse quoque dies quo quis mortuus est numeratur. l. si quis sic. 132.

In utero relictus.

In utero qui relictus est, intelligendus est mortis tempore fuisse. l. intelligendus. 153.

Is qui nasci speratur.

Is qui nasci speratur pro superstitute est, cum de ipsius jure quæritur; aliis autem non prodest, nisi natus. l. quod dicimus. 231.

Iter diei.

Itinere faciundo 20000 passuum in dies singulos peragenda, sic sunt accipienda; ut si post hanc dinumerationem minus quam integrum diem occupent; veluti viginti unum millia, biduum eis attributis; quæ dinumeratio ita demum facienda erit, si de die non conveniat. l. 3.

Jumenta; vide armenta.

Instratum; vide Stragula.

K

K

Kalendis bissextis; vide Bisextum.

Kalendas.

Kalendarum ante, post, diem; vide ante & post.

L

L

Latrones; vide Prædones.

Legare.

Verbis Leg. XII. Tab. his; Ut legasset rei suæ, ita jure esto; latissima potestas tributari videtur, & hæredis instituendi, & legata, & liber-

DE VERBOR. SIGNIFIC.

& libertates dandi, tutelas quoque constituendi; sed id interpretatione coangustatum est, vel legum, vel auctoritate jura constituentium. *l. verbis legis*. 120.

Legatorum in generali repetitione, etiam datæ libertates, ex legis XII. Tabul. mente continentur. *l. in generali*. 80.

Liberi.

Liberorum appellatione, continentur non tantum qui sunt in potestate, sed omnes qui sui juris sunt, sive virilis sive fœminini sexus sint, exve fœminini sexus descendentes. *l. cognoscere*. 56. §. 1.

Liberorum appellatione, continentur nepotes & pronepotes cæterique qui ex his descendunt: hos enim omnes suorum appellatione Lex XII. Tabul. comprehendit. Totiens leges necessarium ducunt in cognationibus singulorum nominibus uti; veluti; *filiis, nepotibus, pronepotibus, cæterorumve qui ex his descendunt*: quoties non omnibus qui post eos veniunt præstitum voluerint, sed his solis succurrent quos nominatim enumerent. Ast ubi non personis certis, non quibusdam gradibus præstatum; sed omnibus, qui ex eodem genere orti sunt: **Liberorum** appellatione continentur. *l. liberorum*. 220. in princ.

Sine Liberis non videtur defunctus, qui nepotem suum hæredem reliquit. *d. l. liberorum*. 220. §. 2.

Sine Liberis non est, cui vel unus filius unave hliæ est, *l. non est sine*. 148.

Tit. DIGESTORUM

Quem sine liberis esse dicere non possumus, necesse est hunc dicamus Liberos habere. l. nam quem. 149.

Liberatio.

Liberationis verbum eandem vim habet, quam solutionis. l. liberationis. 47.

Libertus.

Liberti appellatione etiam Liberta continetur. l. liberti. 172.

Libertorum appellatione & hi contineri intelliguntur, qui eodem testamento, vel posteriori loco manumitterentur; nisi manifeste is, à quo peterentur, contra defuncti voluntatem doceret peti: l. Scavola respondit. 243.

His verbis, Liberi Libertabusque meus, liberus libertæ testatoris non continetur. l. Modestinus. 105.

Libertos paternos, recte videmus dicere nostros: Liberosum libertos, non recte. l. licet. 58. §. 1.

Ligna.

Lignorum appellatione non continentur pali & perticæ; sed in numerum materiæ sunt redigendi. l. pali. 168.

Lignorum appellatione, materia non continetur. Non enim lignorum gratia habuit. l. carbonum. 167. in princ.

Ligna cocta: Ad facies parata: vide Carbones.

Lis.

Litis nomen omnem actionem significat, sive in rem, sive in personam sit. l. litis. 36.

Literæ

DE VERBOR. SIGNIFIC.

Literæ dimissoriæ: vide Apostoli.

Littus. Lacus.

Littus. est quousque maximus fluctus à mari pervenit. *l. littus. 96. in princ.*

Littus publicum eatenus est, qua maximus fluctus exæstuat. Idemque Juris est in **Lacu**, nisi is totus privatus sit. *l. littus publicum. 112.*

Locuples.

Locuples est, qui satis idoneè habet pro magnitudine rei, quam actor restituendam esse petit. *l. quos nos. 234. §. 1.*

Locus: vide & Fundus.

Loci appellatio non solum ad rustica sed & urbana prædia pertinet. *l. Locus. 60. §. 1.*

Luscus.

Luscus etiam vitiosus est. *l. inter stuprum. 101. §. 2.*

M.

Magister.

Magistri appellantur, quibus præcipua cura incumbit, & qui magis quam cæteri diligentiam & sollicitudinem rebus quibus præsumt debent. *l. cui præcipua. 57.*

Magistri etiam appellantur cujuslibet disciplinæ. Præceptores, à monendo & monstrando. *d. l. 57.*

Magistratus.

Magistratus per derivationem à Magistris dicuntur. *d. l. cui præcipua. 57.*

Mango.

Mangones, non mercatores, sed venalitiariis dicuntur. *l. mercu. 207.*

TIT. DIGESTORUM

Majore parte anni, &c.

Majore parte anni possedisse quis intelligitur, etiam duobus mensibus possederit: si modo adversarius ejus aut paucioribus diebus, aut nullis possederit. *l. majore parte.* 156.

Malum: vide Artemon.

Masculinus, sexus.

Masculino in sexu pronuntiatio, ad utrumque sexum plerumque porrigitur. *l. pronuntiatio.* 195. in princ.

Materfamilias.

Materfamilias accipere debemus eam, quæ non inhoneste vixit.

Matremfamilias enim à cæteris fœminis mores discerunt.

Matremfamilias, neque nuptiæ, neque natales faciunt, sed boni mores. *l. pronuntiatum.* 46. §. 1.

Medicamentum.

Medicamenti, siue *Veneri* nomine omne continetur, quod adhibitum naturam ejus, cui adhibitum est, mutat. *l. quæ venenum.* 236.

Mensis intercalaris.

Mensis intercalaris, constat ex diebus viginti octo. *l. cum Bissextum.* 98. §. fin.

Meum. Tuum.

Meorum & Tuorum appellatione actiones quoque continentur. *l. meorum.* 91.

Merx.

Mercis appellatio ad res mobiles tantum pertinet. *l. mercis.* 66.

Mercis

DE VERBOR. SIGNIFIC.

Mercis appellatione homines non continentur. *l. mercis appellatione. 207.*

Meum totum.

Meum totum non falso dicitur, ejus non potest ulla pars dici esse alterius. *l. recte dicimus. 25. in princ.*

Mille passus.

Mille passus, non à milliario Urbis, sed contentibus ædificiis numerandi sunt. *l. mille passus. 154.*

Minus solvere.

Minus solvit, qui tardius solvit. Nam & tempore minus solvitur. *l. ut si cui. 12. in fin.*

Minus solutum intelligitur etsi nihil solutum sit. *l. minus. 32.*

Minus solutum videtur, etsi nihil exactum. *l. verbum amplius. 82.*

Minus soluisse videri non potest, in quem amplioris summæ actio non competit. *l. non potest. 117.*

Moventia: Mobilia.

Moventium & Mobilium appellatione idem significamus. Si tamen apparet, defunctum animalia duntaxat; quia se ipsa moverent, moventia vocasse: quod verum est. *l. moventium. 93.*

Modius.

Modius iniquus, est qui modius non est. *l. Paulus. 121.*

Morbus. vitium.

Morbus, est temporalis corporis imbecillitas: **Vitium** vero, perpetuum corporis impedimentum. *l. inter stuprum. 101. §. 2.*

TIT. DIGESTORUM

Morbus fonticus , est qui cuique rei nocet.
l. morbus. 113.

Mors. Mortui.

Mortui tempore est, qui in utero relictus est.
l. intelligendus. 153.

Mortui apud hostes: vide *Hæreditas*.

Mortui qui nascuntur, neque nati, neque procreati videntur; quia nunquam liberi appellari potuerunt. §. qui mortui. 129.

Mulcta. Pœna.

Mulctam inter & *Pœnam* multum interest.

Pœna generale nomen est omnium delictorum coercitio. *Mulcta* specialis peccati; cujus animadversio hodie pecunia est. *Pœna* non tantum pecuniaria, verum capitis & existimationis: Et *Mulcta* ex arbitrio ejus venit, qui eam dicit: *Pœna* non irrogatur nisi quæ lege, aut quo alio Jure specialiter huic delicto imposita est: Quinimo *Mulcta* ibi dicitur; ubi specialis *pœna* non est imposita. Item *Mulctam* is dicere potest, cui judicatio data est. Magistratus solos & Præfides Provinciarum posse *Mulctam* dicere mandatis permittum est. *Pœnam* autem unusquisque irrogare potest, cui hujus criminis sive delicti coercitio competit. l. aliud fraus. 131. §. inter mulctam. 1.

Mulcta provocatio est, nec ante dicitur quam aut non est provocatum, aut provocator victus est, nec aliter quam si is dicit cui dicere licet. De *Pœna* provocatio non est. Simulatque enim victus quis est ejus malefici

DE VERBOR. SIGNIFIC.

Iesicii cuius poena est statuta, statim ea debetur. *l. si qua poena. 244.*

Pœna certæ singulorum peccatorum sunt: *Multa* contra, quia ejus judicis potestas est quantam dicat; nisi lege est constitutum quantam dicat. *d. l. aliud fraus. 131. vers. ex hoc.*

Mulier.

Mulier familiæ suæ & caput & finis est. *l. pronuntiatio. 195. in fin.*

Mulieris appellatione etiam virgo viripotens continetur. *l. mulieris. 12. in princ.*

Municeps.

Municipes dicuntur, quod munera civilia capiant. *l. munus. 18. in fin.*

Municipes intelligendi sunt, qui & in eodem municipio nati sunt. *l. municipes. 228.*

Munus. vide & Donum.

Munus tribus modis dicitur; uno donum, altero onus; unde immunitas; tertio officium; unde munera militaria. *l. munus. 18.*

Munus publicum, est officium privati hominis, ex quo commodum ad singulos universosque Cives remque eorum, imperio Magistratus, extraordinarium pervenit. *l. pupillus. 239. §. 3.*

N.

Qui nasci speratur: vult in Utero.

Nati.

Natorum appellatio & ad nepotes extenditur. *l. natorum. 104.*

Aa 5

Nega-

TIT. DIGESTORUM

Negativa duo.

Duobus negativis verbis quasi permittit lex magis, quam prohibet. *l. duobus. 237.*

Nomen.

Nominis appellatione res significatur. *l. nominu. 4.*

Nominis & rei appellatio ad omnem contractum & obligationem pertinet. *l. nominu. 6. in princ.*

Nostri Liberti : vide Liberti paterni.

Nostrum totum.

Nostrum totum esse fundum rectè dicimus etiam cum fructus alienus est. Quia usufructus non dominii pars, sed servitutis sit. *l. rectè dicimus. 25. in princ.*

Notio.

Notionem accipere possumus, & cognitionem, & Jurisdictionem. *l. notionem. 99. in princ.*

Noxa.

Noxa appellatione omne delictum continetur. *l. plebs. 238. in princ.*

Hæc stipulatio ; **Noxis solutum præstari**, non existimatur ad eas noxas pertinere, quæ publicam exercitationem, & coercionem capitalem habent. *l. hæc stipulatio. 200.*

Nupta.

Nupta dum erit, hoc sermone & primæ nuptiæ significantur *l. boves. 89. §. 1.*

Nurus.

Nurus appellatio, etiam ad pronurum, & ultra porrigenda est. *l. nurus. 50.*

O.

Ope Consilio.

Ope consilio, separatim accipienda ; quia aliud

DE VERBOR. SIGNIFIC.

Aliud factum est ejus qui ope, aliud ejus qui consilio furtum facit: sic enim alii condici potest, alii non potest. Nemo ope videtur fecisse nisi & consilium malignum habuerit; nec consilium habuisse nocet, nisi & factum secutum fuerit. *l. sape, 53. §.*

Item. 1.

Opus.

Opere locato, conducto, his verbis non ἔργον sed ἀποτέλεσμα id est, ex opere facto corpus aliquod perfectum significatur. l. rei. 5. §. 1.

Oportere.

Oportere, non ad facultatem judicis pertinet qui potest, vel pluris, vel minoris, condemnare, sed ad veritatem refertur. l. verbum. 37.

Oportebit, tam praesens, quam futurum tempus significat. l. verbum oportebit. 8.

Oppidum.

Oppidum ab ope dicitur, quod ejus rei causa mœnia sint constituta. l. pupillus. 239. §. 4.

Opprobrium: vide Probrum.

Optimus maximus.

Optimus maximus uti esset, si legem dixi tibi cum fundum tibi, darem, & adjeci jus fundi deterius factum non esse per dominum, praestabitur. amplius eo praestabitur nihil: etiamsi prior pars qua scriptum est, Uti optimus maximusque esset liberum esse significat, ideoque si posterior pars adjecta non esset, liberum praestare deberem: tamen inferiore parte satis me libe-

ratum

TIT. DIGESTORUM

ratum puto, quod ad jura attinet, ne quid aliud præstare debeam, quam jus fundi per dominum deterius factum non esse.
l. si eum fundum. 126.

Optimus maximusque : illa verba vel in eum cadere possunt qui solus est Sic circa E-dictum Prætoris supremæ tabulæ habentur & solæ. *l. illa verba. 163. in princ.*

Optimus maximus uri est : adjectio hæc non tantum in traditionibus, sed & in emptio-nibus, & stipulationibus, & testamentis, hoc significat, ut liberum præstetur præ-dium, non ut etiam servitutes ei debean-tur. *l. non tantum. 169.*

Oratio.

Oratio, quæ neque conjunctionem, neque disjunctionem habet ex mente pronun-tianis vel conjuncta vel disjuncta accipi-tur. *l. alienationis. 28. §. fin.*

Ornamentum.

Ornamenti appellatione signatorius annulus non continetur. *l. signatorius. 74.*

Ostentum.

Ostentum, est omne contra naturam cujusque rei genitum factumque. Duo autem sunt **Ostentorum** genera : unum quotiens quid contra naturam nascitur : *tribus manibus forte, &c.* alterum cum quid prodigiosum videtur : quæ Græci *φαντασμα* id est, *visiones*, appellant. *l. ostentum. 38.*

P.

Παῖδιος vide Puella.

Palam.

Palam, est coram pluribus. *l. palam. 33.*

DE DIVERS. REG. JUR. ANTIO.

Pali: vide Ligna.

Παλλη: vide Pellex.

Παροικοι: vide Incola.

Parens.

Parentis, appellatione, non tantum pater, sed & avus, & proavus, & deinceps omnes superiores continentur. *l. appellatione. 51.*

Paries.

Paries, est sive murus, sive materia est. *l. paries. 157. in princ.*

Paterfamilias: vide Familia.

Pars.

Partis appellatione, res pro indiviso significatur, ut ait Mutius. Nam quod pro diviso nostrum est, id non pars, sed totum est. Servius non ineleganter partis appellatione utrumque significari. *l. recte dicimus. 25. §. 1.*

Partitio.

Partitionis nomen non semper dimidium significat, sed prout est adjectum. Potest enim juberi aliquis & maximam partiri posse, & vicesimam & tertiam, & prout libuerit. Sed portione non adjecta dimidia debetur. *l. nomen filiarum. 164. in princ.*

Partus.

Partus, non est pars rei furtivæ. *l. partum. 26.*

Partus, licet monstruosus, portentosus, debilis, etiam non humanæ figuræ, matri prodest. Quia id quod fataliter accidit, matri

B b

da-

TIT. DIGESTORUM

damnum injungere non debet. *l. quare a-
aliqui. 135.*

Pater.

Patris appellatione, etiam avus demonstra-
tur. *l. iusta. 201. in fin.*

Patronus.

Patroni appellatione, & *patrona* continetur.
l. patroni 52.

Peculium: vide Bona.

Pecunia.

Pecunia appellatio refertur ad ea, quæ in pa-
trimonio sunt. *l. rei. 5. in princ.*

Pecunia tantum quisque relinquit, quantum
ex bonis ejus refici potest. *l. tantum quisque.
88. in princ.*

Pecuniam numeratam qui habet, non habet
quicquid ex ea parari potest. *d. l. tantum
quisque. 88. in fin.*

*Quanta pecunia ex hereditate Titii ad te perve-
nit, cum stipulor; res ipsas quæ pervene-
runt, non pretia earum, spectare videor.
l. cum stipulamur. 97.*

Pecunia verbum, non solum pecuniam nume-
ratam complectitur; verum omnem omni-
no pecuniam, hoc est corpora omnia. *l. pe-
cunia verbum. 178.*

Pecunia nomine, non solum numerata pecu-
nia, sed omnes res, tam soli, quam mobi-
les, & tam corpora, quam jura continen-
tur. *l. pecunia nomine. 222.*

Pellex.

Pellex, apud antiquos habita, quæ, cum uxor
non esset: cum aliquo tamen vivebat:
quam

DE VERBOR. SIGNIFIC.

quam nunc concubinam vocamus, Græce
παλλακὴν. Nunc vulgo *pellex* vocatur,
quæ cum eo, cui uxor est, corpus miscet.
l. libro 144.

Penes te : vide Apud te.

Peperisse.

Peperisse eam, cui mortuæ filius exfectus est,
falsum est. *l. anniculus. 132. §. 1.*

Perduelles : vide Hostes.

Perfecisse.

Perfecisse ædificium is videtur, qui ita con-
summavit, ut jam in usu esse possit. *l. ædifi-
cia. 139. §. 1.*

Periisse.

Periisse verbo & scissum & fractum contine-
tur, & vi raptum. *l. periisse. 9.*

Περὶ σπῆμα : vide Stragula.

Pernoctare.

Pernoctare extra urbem intelligendus est, qui
nulla parte noctis in urbe est. *Per* enim
totam noctem significat. *l. urbana. 166.
§. 1.*

Persequi.

Persequi videtur, & qui satis accepit. *l. cui
præcipua. 57. §. 1.*

Persecutio: vide Actio.

Persona speciosa.

Personas speciosas, accipere debemus Clarissi-
mas personas, utriusque sexus. Item eo-
rum qui ornamentis senatoriis utuntur.
l. speciosas. 100.

TIT. DIGESTORUM

Perticæ: vide Ligna.

Pertinet.

Et ad quem ea res pertinet: verba hæc sic intelliguntur, ut qui in universum dominium, vel jure civili vel prætorio succedit, continentur. l. sciendum est. 70. §. 1.

Verbum illud *pertinere* latissime patet, nam aptum etiam iis rebus petendis, quæ domini nostri sunt, & quæ aliquo jure possidemus. *Pertinere* ad nos etiam ea dicimus, quæ in nulla eorum causa sint, sed esse possint. *l. verbum illud. 181.*

Pervenisse.

Pervenisse ad Te recte dicitur, quod per te ad alium pervenit. *l. pervenisse. 171.*

Pervenire: vide habere.

Petitio: vide Actio.

φαντάσμα: vide Ostentum.

φάρμακον: vide Venenum.

Pignus.

Pignus, a pugno appellatum: quia res, quæ pignori dantur, manu traduntur: Unde etiam potest esse verum, quod quidam dicunt, pignus proprie rei mobilis constitui. *l. plebs. 138. §. pignus. 2.*

Plebs.

Plebs, est cæteri cives sine Senatoribus. *d. l. plebs. 138. in princ.*

Plumbum: vide Ædificia.

Pluris aureorum triginta.

Hæc enuntiatio: *Pluris aureorum triginta*; simul & quantitatis, & æstimationis significativa est, *l. hac enuntiatio. 332.*

Plu-

DE VERBOR. SIGNIFIC.

Plurifve.

Plurifve adjectio, non infinitam pecuniam continet, sed modicam, ut taxatio hæc: *Solidos decem, plurifve*, ad minutulam summam redigatur. *l. hac adjectio. 192.*

Pœna: vide **Mulcta**.

Pomum.

Pomum qui recepit, fundum vendidit; nuces, & ficos & uvas duntaxat duracinas, & purpureas & quæ ejus generis essent, quas non vini causa haberemus; quas Græci *ερωξιμους*, id est, comestibiles, appellarecepta videri. *l. qui fundum. 205.*

Portari: vide **Agri**.

Portus.

Portus est conclusus locus, quo importantur merces, & inde exportantur. Est & statio conclusa ac munita. Unde augiportum dictum. *l. portus 59.*

Possessio.

Possessionis verbum, interdum proprietatem quoque significat: sicut in eo qui possessiones legasset responsum est. *l. interdum. 78.*

Passessio ab agro juris proprietate distat. *l. questio est. 115: vide Fundus.*

Possē cum potuero, vide **Commodum** cum erit.

Posthuma.

Posthuma nomen non cadit in eam, quæ in rebus humanis sit. *l. nomen. 164. in princ.*

TIT. DIGESTORUM

Postquam fari potuerit: vide Cum fari potuerit.

Potestas.

Potestati verbo plura significantur. In persona Magistratum *imperium*: in persona liberorum, *patria potestas*: in persona servi, *dominium*; Ac cum agimus de noxæ ditione cum eo, qui servum non defendit, præsentis corporis copiam facultatemque significamus. *l. potestati. 215.*

In *Potestatem* domini res furtiva venit, si ejus vindicandæ potestatem habuerit. *d. l. potestati. 215. in fin.*

Prædia.

Prædia dicimus aliquorum esse, non communiter ea habentium, sed aliud alio habente. *l. litus § 96. §. 1.*

Prædiorum jura, sunt prædia qualiter se habentia: ut bonitas, salubritas, amplitudo. *l. quid aliud. 86.*

Prædium: vide Fundus.

Prædones.

Prædones, aut *Latrones* sunt, qui nec nobis, nec nos illis, publice bellum decrevimus. *l. hostes. 118.*

Præsens: vide Abesse.

Præstari recte.

Hæc verba: *Hu rebus recte præstari*; Hoc significant, ne quid periculum aut damnum stipulator ex ea re sentiret. *l. aliud est capere. 71. §. 1.*

Prævaricatores.

Prævaricatores, sunt qui causam adversariis suis

DE VERBOR. SIGNIFIC.

fuis donant, & ex parte actoris in partes rei concedunt. *l. pravaricatores. 212.*

Pratum.

Pratum, est in quo ad fructum percipiendum falce duntaxat opus est: quasi paratum, *l. pratum. 31.*

Probrum.

Probrum & Opprobrium; id est, probra quædam natura turpia sunt, quædam civiliter & quasi more Civitatis: ut puta furtum, adulterium, natura turpe est. Enim vero tutelæ damnari, hoc non natura probrum est, sed more Civitatis. Nec enim natura probrum est, quod potest etiam in hominem idoneum incidere. *l. probrum. 42.*

Proiectum: vide *Immissum*.

Pronuntiatum. Statutum.

Pronuntiatum & Statutum idem potest. Promiscue enim pronuntiasse & statuisse solemus dicere eos, qui habent jus cognoscendi, *l. pronuntiatum. 46. §. 1.*

Provinciales.

Provinciales accipere debemus eos, qui in provincia domicilium habent: non eos qui ex provincia oriundi sunt. *l. provinciales. 190.*

Proximus.

Proximus, est cui nemo antecedit: *Supremus* quem nemo sequitur. *l. proximus. 92.*

Proximi appellatione, etiam ille continetur qui solus est. *l. proximi. 155.*

Proximus agnatus & solus habetur ex *Legge XII. Tabul. l. in vulgari. 162. in princ.*

B b 4

Pro-

TIT. DIGESTORUM

Prothyrum : vide *Ædium*.

Publica : vide & *Bona Civitatis*.

Publica appellatio , in quamplurimis causis,
ad Populum Romanum respicit. *l. cum
qui. 16.*

Publica inter habemus , non sacra nec reli-
giosa , nec quæ publicis usibus destinata
sunt; sed si qua sunt civitatum quasi bona.
Sed peculia servorum Civitatum publica
habentur. *l. inter publica. 17. in princ.*

Publica vectigalia sunt , ex quibus vectigal
fiscus capit; quale est vectigal portus vel
venalium rerum , item salinarum , & me-
tallorum , & picariarum. *d. l. inter publica.
§. 1.*

Publicanus.

Publicanorum , appellamus eum , qui vectigal
Populi Romani condictum habet. *d. l. cum
qui. 16.*

Puer.

Pueri appellatione & puella significatur; Græ-
ce *παιδιον* communiter. *l. illa verba. 163. §. 1.*

Pueri appellatio , tres habet significationes:
unam , cum omnes servos pueros appella-
mus: alteram , cum puerum contrario no-
mine puellæ dicimus : tertiam , cum æta-
tem puerilem demonstramus. *l. pueri. 204.*

Pupillus.

Pupillus , non est , qui in utero est. *l. non est
pupillus. 161.*

Pupillus , est qui , cum impubes est , defuit in
pote-

DE VERBOR. SIGNIFIC.

potestate patris esse, aut morte, aut emancipatione. *l. pupillus est.* 239. in princ.

Q.

Quanta pecunia: vide Pecunia.

Quanti ea res erit.

Inter hæc verba, *Quanti ea res erit;* & *quantam rem esse paret;* nihil interest: in utraque enim clausula placet veram rei æstimationem fieri. *l. inter hæc verba.* 179. & *l. hæc verba.* 193.

Quanto minus.

Quanto minus à Titio consecutus fuero tantum dare spondes? non solet dubitari, quin si nihil à Titio consecutus fuero, totum debeas quod Titius debuerit. *l. si ita à te.* 150.

Quisquis mihi hæres erit.

Verbis *Quisquis mihi hæres erit* in substitutione proximus hæres tantum significatur. Imo non tantum proximus hæres, sed & scriptus. *l. ex illa parte.* 237. §. 1.

Quisquis mihi filius &c: vide Filius.

R.

Recte præstari.

Verba, *Hu rebus recte præstari,* hoc significant, ne quid periculum aut damnum ex ea res stipulator sentiret. *l. aliud est capere.* 71. §. 1.

Redde rationes: vide Edere.

Res.

Res appellatio latior est quam pecuniæ; quia etiam ea quæ extra computationem patrimonii nostri sunt, continet. *l. rei 5. in princ.*

Rei appellatio, ad omnem contractum &

Bb 5

obli-

TIT. DIGESTORUM.

obligationem pertinet. *l. nomen. 6. in princ.*

Rei appellatione & causæ & jura continentur. *l. rei appellatione. 23.*

Rei appellatione. pars etiam continetur. *l. appellatione. 72.*

Reliquorum: vide & Ceterorum.

Reliquorum appellatio, & universos significat. *l. potest reliquorum. 95.*

Repudium: vide Divortium.

Restituere: vide Exhibere.

Restituere is intelligitur, qui simul & causam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim judicii accepti tempore res ei reddita fuisset: id est, & usucapionis causam & fructuum. *l. restituere. 35.*

Restituere videtur, qui id restituit quod habiturus esset actor, si controversia ei facta non fuisset: *l. restituero. 75.*

Cum Prætor dicat, *ut opus factum restituatur*, etiam damnum datum actor consequi debet: nam restitutionis verbo omnis utilitas actoris continetur. *l. cum Prætor. 81.*

Roma. Vrbs.

Roma appellatio, continentibus ædificiis finitur. *Urbis muris. l. 2.*

Urbis. est, Roma quæ muris cingeretur. Roma est etiam quæ continenti ædificia essent. *l. ut Alfennius. 887.*

Roma non muris tenus existimatur. *d. l. 87.*

Roma etiam ex ædificia fieri dicuntur, quæ in continentibus Romæ ædificiis fiunt. *l. ædificia. 139. in princ.*

Roma.

DE VERBOR. SIGNIFIC.

Roma nati intelliguntur, qui in continentibus Urbis nati sunt. l. qui in. 147.

Ruta caesa.

In rutis caesis sunt, ea quæ terra non tenentur, quæque ope fructili, rectoriove non continentur. l. in rutis caesis. l. 241.

3.

Satisfatio.

S*atisfationis* appellatione interdum etiam *Repromissio* continetur, qua conventus fuit cui satisfatio debebatur. *l. satisfationis 61.*

Sequester.

Sequester, dicitur apud quem plures eandem rem deponunt, de qua est controversia. *l. sequester. 110.*

Seria: vide dolia.

Servus.

Servi appellatio, etiam ad ancillam refertur. *l. derefario. 40. §. 1.*

Servis legatis, etiam ancillas deberi quidam putant: quasi commune nomen utrumque sexum contineat. *l. inter stuprum. 101. §. fin.*

Servorum appellatio ex eo fuit, quod Imperatores nostri captivos vendere & per hoc servare, nec occidere solent. *l. pupillus. 239. §. 1.*

Servus in urbanis constituitur, & is qui natus est ex municipiis urbanis & missus est in villam nutriendus. *l. is qui natus. 210.*

Sylva cadua.

Sylva cadua, est quibusdam, quæ in hoc habetur

B b 6

TIT. DIGESTORUM

berur ut caderetur. Servio, quæ succisa
rursus ex stirpibus & radicibus renasci-
tur. *l. sylva cadua. 30. in princ.*

*Sylva pascua est, quæ pastui pecudum destina-
ta est. d. l. sylva cadua. 30. §. fin.*

Συνάμαγμα : vide Contractus.

Singularis appellatio.

*Singulari appellatione in usu juris frequen-
ter utimur, cum plura generis ejusdem si-
gnificare vellemus: sit multum hominem,
vilem piscem dicimus. Item in stipulatio-
ne, Si res ea secundum me heredemve meum
erit judicata; & plures continentur hære-
des. l. in usu jur. 158.*

Si quis.

Si quis (verbum hoc) tam masculos, quam
fœminas complectitur. *l. 1.*

Socer. Socrus.

*Soceri & Socrus appellatione, avus quodque &
avia uxoris & mariti continetur. l. soceri.
146.*

Soluta pro separatis: vide Conjunctio.
Servitus: vide Familia.

Solutio. Solvere.

*Solutionis verbo Satisfactionem omnem quod-
que accipiendam placet. Solvere dicimus
eum, qui fecit, quod facere promissit. l. so-
lutionis. 176.*

*Solvendo esse nemo intelligitur, nisi qui soli-
dum potest solvere.*

Solutus.

*Solutum non intelligimus eum, qui licet vin-
culis levatus; manibus tenetur; ut nec
cum*

DE VERBOR. SIGNIFIC.

cum qui in publico sine vinculis servatur.
l. solutum. 48.

Soluto matrimonio dotem reddi ; Imperator pronuntiavit, id actum eo pacto, ut nullo casu remaneret dos apud maritum. *l. cum querebatur. 240.*

Spado.

Spadonum generalis appellatio est. Quo nomine tam hi, qui natura spadones sunt, item thlibiæ thlasia; sed & si quod aliud genus spadonum est, continentur. *l. spadonum. 128.*

Sponsio.

Sponsio, dicitur omnis stipulatio promissioque. *l. 7.*

Statutum: vide Pronuntiatum.

Stipendium. Tributum.

Stipendium à stipe appellatum est, quod per stipes, id est, modica æra colligatur. Idem *Tributum* appellatur, ab intributione; vel ex eo quod militibus tribuatur. *l. ager. 27. §. 1.*

Stragula, Infratum, Vestis.

Infratum, omne vestimentum continere quod injiciatur, Labeo ait. Neque enim dubium est, quin *Stragula* vestis sit omne pallium ~~et stragula~~. In *vestem* ergo vestem accipiemus non *Stragula*. In *stratum* omnem stragulam vestem. *l. infratum. 45.*

Stratura.

Straturam loci alicujus ex tabulis factis, quæ æstate tollerentur, & hyeme ponerentur,

B b 7

ædium

TIT. DIGESTORUM

ædium esse ait Labeo. *l. 242. §. ult. quoniam perpetui usus causa parata. d. l.*

Stuprum: vide Adulterium.

Subjunctivum: vide Aut.

Subsignatum.

Subsignatum dicitur, quod ab aliquo subscriptum est. Nam veteres subsignationis verbo præ adscriptione uti solebant. *l. subsignatum. 39.*

Substitutio.

In *Substitutione* vulgari, qua ei qui supremus morietur, hæres substituitur, recte substitutus etiam unico intelligitur. *l. in vulgari. 162.*

Sulphurata de ligno: vide Carbones

Sumptus.

Sumptibus in testamento constitutis; non licet minus consumere; amplius licet. *l. cum sn. 202.*

Supremus: vide Proximus. Item Substitutio. Item Optimus maximus.

Suum.

Suum ambiguum est, utrum, de toto an de parte significet: & ideo qui juret suum non esse, adjicere debet, neque sibi communem esse. *l. pupillus. 239. §. fin.*

Suærens vide Cavillatio.

T.

Taberns.

Taberna appellatio, declarat omne utile ad habitandum ædificium, non ex eo quod tabulis cluditur. *l. taberna. 181. Unde &*

DE VERBOR. SIGNIFIC.

de & Tabernacula & Contubernales dicti sunt, l. inde tabernacula. 184.

Tabernam instructam sic accipimus, quæ & rebus & hominibus ad negotiationem paratis constat. l. instructum. 185.

Τέχνη.

Ἡ τῶν τέχνων ὡς οὐκ ἔστιν ἀλλὰ ἐπὶ τὰς ἐργασίας ἐκτείνεσθαι.

Telum.

Telum vulgo appellatur, quod ab arcu, nunc omne significatur quod mittitur manu. Itaque & lapis, & lignum, & ferrum hoc nomine continetur: quasi quod non longum mittitur; ἀπὸ τῆς τηλῆς id est, ab eo quod est longe, Græce βέλος quod ab arcu mittitur. Proprio nomine Græce τοξόμα commune *telum* dicitur. l. si calvitur. 233. §. 2. per tot.

Terra.

Terra novalis, est terra præcisa, quæ anno cessavit, Græce νέανη. Integra est, in quam nondum dominus pascendi gratia pecus immisit. l. sylva cadua 30. §. 2. 3.

Territorium.

Territorium, est universitas agrorum intra fines cujusque Civitatis: dictum quod Magistratus loci intra eos fines terrendi, id est, summovendi jus. habet. l. pupillus. 239. §. territorium. pen.

Ter enixa.

Ter enixa videtur, quæ trigeminos peperit. l. ter enixa. 137.

Testamentum falsum. vide Falsus tutor.

Ti-

TIT. DIGESTORUM

Tignum.

Tigni appellatione in Leg. XII. Tabul. omne genus materię ex qua ædificia constant, significatur. *l. tigni. 62.*

Titio: vide Carbones.

Totum meum: vide Meum totum.

Totum nostrum: vide Nostrum totum.

Tuum: vide Meum.

τοξόμα: vide Telum.

Transacta: vide Finita.

Tributum: vide Stipendium.

Tutor Falsus: vide Falsus tutor.

Tugurium.

Tugurii appellatione omne ædificium, quod rusticę magis custodię convenit, quam urbanis ædibus, significatur. *l. tugurii. 180. princ.*

Tugurium à tecto, tanquam tegularium, est dictum. *d. l. tugurii. 180. §. 1.*

V.

Vasa viparia.

Vasa vinaria, proprie vasa torcularia esse placet. *l. vasa. 206.*

Vestigalia publica: vide Publica Vestigalia.

Vencium.

Venenum qui dicit, adicere debet utrum malum an bonum. Nam & medicamenta venena sunt, quia eo nomine cuncta continentur, quod adhibitum naturam ejus cui adhibitum, mutat: Græco φάρμακον Quo nomine tam medicamenta, quam que nocent continentur. *l. qui venenum. 236.*

ve-

DE VERBOR. SIGNIFIC."

Venisse ad heredem : vide Bonæ.

Venire diem, vide Cedere diem.

Vestis.

Vestis appellatione, virilis, muliebris, & scenica, etsi tragica, aut citharædica sit, continetur. *l. vestis*, 127.

Via.

Via est, sive semita, sive iter est. *l. paries*. 157.
¶ 1.

Vivere.

Vivere quidam putant ad cibum pertinere. Sed his verbis & vestimenta, & stramenta continentur : sine his enim vivere nemo potest. *l. quos nos*. 234. ¶ *fin.*

Victus.

Victus verbo continentur, quæ esui, potuique, cultuique corporis, quæque ad vivendum homini necessaria sunt & vestis; *l. verbo victus*. 43. & cætera, quibus tuendi, curandive corporis nostri gratia utimur, ea appellatione significantur. *l. & cætera*. 44.

Vidua.

Vidua, etiam ea appellatur, quæ virum non habuit, quia vidua sic dicta est quasi vecors, vesanus, qui sine corde & sanitate esset : similiter Vidua dum est sine duitate. *l. malum*. 242. ¶ *viduam*. 3.

Villa : vide Fundus.

Vinctus.

Vinctus neque in vinculis esse videtur, qui in carcere clusus, nisi corpori ejus vincula sint adhibita. *l. verum est*. 216.

Vin-

TIT. DIOGESTORUM

Vincula : vide Vin&us. Custodia.

Virilis.

Virilis appellatione, interdum eti&am tota hereditas continetur. *l. virilis. 145.*

Vitium: vide Morbus.

Votum.

Vota pro salute Principis suscipiuntur die tertio post Kalendas Januarias. *l. si calvisur. 233. §. 1.*

Verbana pr&edia.

Urbana pr&edia omnia &edificia accipimus, non solum ea qu&e in oppidis; sed & si forte stabula sint, vel alia meritoria in villis & in vicis, vel si pr&etoria voluptati tantum deservientia: quia urbanum pr&edium non locus facit, sed materia. Proinde Horti quoque si qui sunt in &edificiis constituti, dicendum urbanorum appellatione contineri. Plane si plurimum horti in reditu sunt, vinearii forte, vel olitorii, magis h&ec non sunt urbana. *l. urbana pr&edia. 198.*

Urbanum mancipium: vide Servus.

Urbs: vide & Roma.

Urbs ab urbo appellata, Urbare est aratro definire & Varus ait urbem appellari curvaturam aratri, quod in urbe condenda adhiberi solet. *l. pupillus. 239. §. urbs. 6.*

Usu suo ducere.

Usu suo ducere cum dicitur, quod victus causa paratum est tantum continetur. *Usus sui* gratia eos demum servos paterfamilias videtur habere, qui ad ejus corpus tuendum,

DE VERBOR. SIGNIFIC.

dum, atque ad ejus cultum præpositi destinatique essent: quo in genere junctores, cubicularii, coci, ministratores, atque alii qui ad ejusmodi usum parati essent, numerarentur. *l. in Lege Censoria. 203.*

Vsura.

Usura pecuniarum quam accidimus, in fructu non est, quia non ex ipso corpore, sed ex alia causa est, id est, nova obligatione. *l. usura. 121.*

Παραλήπαιμα.

Regulz. Conventio.

In conventionibus contrahentium voluntatem potius quam verba spectari placuit. Cum igitur ea lege fundum vectigalem municipes locaverint, ut ad hæredem ejus qui suscepit pertineret: Jus hæredum ad Legatarium quoque transferri potuit. *l. in conventionibus. 219.*

Mensis intercalaris.

Cato putat *ensem intercalarem* addititium esse, omnesque ejus dies pro momento temporis observat, extremoque diei mensis Februarii attribuit *Quintus Mucius*. *Mensis autem intercalaris* constat ex diebus viginti octo. *l. cum bissextum. 98. §. 1.*

F I N I S.

AR-

TIT. DIGESTORUM
ARNOLDI CORVINI
 à BELDEREN, J. C.
 Titulus XVI. Libri L. Digestorum,
 DE
DIVERSIS REGULIS
JURIS ANTIQUI,
Contractus, & secundum ordinem
Alphabeticum Digestus.

A.

Abesse. Absentia.

A Besse Reipublicæ causa servus non
 potest. *l. ult.*
Absentia ejus qui Reipublicæ causa
 abest, neque ei, neque alii, damno-
 sa esse debet. *l. absentia. 240.*

Abundari.

Quæ abundant non solent vitiare scripturas.
l. non solent. 94.

Actio.

Actio de peculio in patrem ex causis pœnali-
 bus dari non solet. *l. ex pœnalibus. 58.*

Actiones ejusdem rei nomine quoties plures
 concurrunt, una quis experiri debet. *l. ne-
 mo. 43. §. 1.*

Actio nulla cum servo. *l. cum servo. 107.*

Actionem ipso jure quis non habeat, an per
 exceptionem infirmetur, nihil interest
l. nihil interest.

Actio.

DE DIVERS. REG. JUR. ANTIQ.

Actionem ad rem recuperandam habens, ipsam rem habere videtur. l. is qui actionem. 15.

Actiones cui dantur eidem multo magis competunt exceptiones. l. invitus. 156. §. 1.

Actionem habere, minus est quam rem. l. minus est. 204.

Actiones omnes quæ morte aut tempore pereunt, semel inclusæ judicio, salvæ manent. l. omnes actiones. 239.

Actiones, præsertim pœnales, de eadem re, concurrentes, alia aliam nunquam consumit. l. nunquam actiones. 230.

Actionibus in duabus, si alibi major summa, alibi infamia est: proponenda est causa estimationis. l. si in duabus. 104.

Actionum modus, vel Lege vel per Prætores introductus, privatorum pactionibus non infirmatur, nisi tunc, cum inchoatur actio, inter eos convenit. l. nec ex pratoris. 27. in fin.

Actionem denegare est ejus, qui potest dare. l. qui vetante. 102. §. 1.

Actor.

Actor certus esse debet, & ante debet rem diligenter explorare, & tum ad agendum procedere. l. qui in alterius. 42.

Actori licere non debet, quod reo non permittitur. l. non debet. 41. in princ.

Aestimatio.

Aestimatio delicti præteriti ex postfacto non crescit. l. omnis. 138. §. 1.

Acce-

TIT. DIGESTORUM

Acceptum ferre.

Acceptum si feratur, ei qui sub conditione promittit, ita demum egisse aliquid acceptilatio intelligitur si obligationis conditio extiterit, quæ si verbis acceptilationis nominatim comprehendatur, nullius momenti est actus. l. actus, 71.

A&ns.

Actus legitimus nec diem, nec conditionem recipit. d.l. actus. 71.

Agere

Agere alieno nomine nemo lege potest. l. nemo. 123. in princ.

Aequitas.

Aequitas in omnibus, maxime in Jure spectanda. l. in omnibus. 90.

Aequitatem desiderii quoties naturalis ratio, aut dubitatio Juris moratur, justis decretis res temperanda est. l. in ambiguis. 85. §. fin.

Aequitas ubi evidens poscit, subveniendum est. l. etsi nihil. 183. in fin.

Aetas.

Etati in omnibus fere pœnalibus Judiciis succurritur. l. fere in omnibus. 108.

Alienare.

Alienare qui invitis potest multo magis & ignorantibus & absentibus potest. l. qui potest. 26.

Amittere.

Amittere rem non videntur, quibus propria non fuit. l. non videntur. 83.

Amittimus iisdem modis, quibus acquirimus. l. fere quibuscunque. 153.

DE DIVERS. REG. JUR. ANTIQ.

Alterutrum.

Alterutrum factum esse sufficit, ubi verba conjuncta non sunt. *l. in eo. 110. §. 3.*

Ambigua.

In *Ambiguis* pro dotibus respondendum est. *l. in ambiguis 85. in princ.*

Quotiens idem sermo duas sententias exprimit, ea potissimum excipitur, quæ rei gerendæ est aptior. *l. quotiens 67.*

In *Ambiguis* orationibus maxime spectanda est sententia ejus qui protulit. *l. in ambiguis 96.*

Ambiguum pactum in contrahenda venditione, contra venditorem est interpretandum. *l. in contrahenda. 172.*

Arbitrium.

Arbitrium in domini vel procuratoris ejus conditio, in bonæ fidei judiciis ubicunque confertur, pro viri boni arbitrio hoc habendum est. *l. in personam. 22. §. 1.*

Animi destinatio.

Animi destinatione quæ agenda sunt, non nisi vera & certa scientia perfici possunt. *l. in totum. 76.*

B.

Beneficium.

B*eneficio*, ubicunque personæ conditio locum facit, ibi deficiente ea, beneficium quoque deficit, Ubi vero genus actionis id desiderat, ibi ad quemvis persecutio ejus devenerit, non deficit ratio auxilii. *l. in omnibus. 68.*

Beneficium invito non datur. *l. invito. 69.*

Invito

TIT., DIGESTORUM

Invito non tribuitur, quod cuique pro eo præstatur. *l. invitatus. 156. §. fin.*

Beneficium quod viventi concessit Princeps, non videtur defuncto concessisse : quem tamen modum beneficii sui esse velit, ipsius æstimationis est. *l. Neratius. 191.*

Bona fides.

Bona fides non patitur, ut idem bis exigatur. *l. bona fides. 57.*

Bona fides tantundem possidenti præstat, quantum veritas, quotiens lex impedimento non est. *l. bona fides. 136.*

Bona fidei judicia consensus sustinet. *l. nihil consensui. 116 in princ.*

Bona fidei possessor est, qui auctore iudice comparavit. *l. qui auctore. 137.*

Bona.

In bonis non est quod evincitur. *l. quod evincitur. 190.*

Bonis cui interdictum est, ejus nulla voluntas est. *l. furiosi. 40.*

Bonarum possessorem Prætor Hæredis loco in omni causa habet. *l. Prætor 117.*

C.

Capere.

Capere id quisquam non videtur quod ei necesse est aliis restituere. *l. non videtur. 51.*

Cepisse non videtur, qui per exceptionem petitione removetur. *l. non videtur. 13.*

Captio, quæ minimum habet iniquitatis, eligenda est, quoties nihil sine captione investigari potest. *l. quotiens nihil. 200.*

Clam:

DE DIVERS: REG: JUR: ANTIQ:

Clam: vide Vis.

Casus.

Casus, quæque sine culpa accidunt, à nullo præstantur. *l. contractus. 23. §. in fin.*

Casu auferri quod potest, non videtur perfecte cujusque esse. *l. omnes actiones. 139. §. 1.*

Causa.

Causa principalis cum non consistit, plerumque ne ea quidem quæ sequuntur, locum habent. *l. cum principalis. 178.*

Cavillatio.

Cavillationis ea natura est, ut ab evidenter veris, per brevissimas mutationes, disputatio ad ea quæ evidenter falsa sunt, perducatur. *Lea est natura. 65.*

Cavere. Cautio.

Cavere alteri; nec paciscendo, nec legem dicendo, nec stipulando, quisquam potest. *l. quo tutela. 73. §. fin.*

Cautio in re plus est, quam in persona. *l. plus cautionis. 25.*

Circumventio.

Circumventio alterius alii non præbet actionem. *l. alterius. 49.*

Cognitio.

Cognitio causæ ubicunque est, ibi Prætor desideratur, *l. ubicunque. 105.*

Cognitionem causæ quæcunque desiderant, per libellum expediri non possunt. *l. omnia quæ. 71.*

Commoda.

Commoda cujusque rei cum sequi quem sequun-

TIT. DIGESTORUM

quantur incommoda secundum naturam
est. *l. secundum. 10.*

Commodi plusquam ipse habuit, nemo hære-
di relinquit. *l. nemo plus. 120.*

Coademnare.

Coademnare nemo potest, qui absolvere non
potest. *l. nemo qui. 37.*

Conditio.

Conditioni parere ut possit, qui facere potest,
jam posse videtur. *l. in Iure Civili. 165.*

Conditio iniqua alteri per alterum inferri
non debet, *l. non debet. 74.*

Conditionem suam nemo ex suo delicto me-
liorem facere potest. *l. non fraudantur. 134.*

§. 1.

Conditionem non impleri quoties fit per eum,
cujus interest non impleri, perinde habe-
tur ac si impleta fuisset. *l. in Iure Civil. 161.*

Conjunctio.

In Conjunctiōibus semper non solum quod li-
cet considerandum est, sed & quod hone-
stum sit. *l. semper. 197.*

Conjuncta.

Conjuncta ubi verba non sunt sufficit alteru-
trum factum esse. *l. in eo quod plus. 110.*

§. 3.

Consentire, Consensus.

Consentire non videntur, qui errant. *l. nihil
consensui. 116. §. fin.*

Consensui nihil tam contrarium, quam vis ac
metus. *d. l. nihil consensui. in princ.*

Consensus, non concubitus, nuptias facit. *l.
nuptias. 30.*

Con.

Consensus nudi obligatio, contrario consensu dissolvitur. l. nihil tam. 35.

Consilium.

Consilium suum nemo in alterius injuriam mutare potest. l. nemo potest. 75.

Consilii non fraudulentum nulla obligatio est; si dolus & calliditas intercessit de dolo actio competit. l. consilii. 47.

Consulto datum.

Consulto dati donatio est, cujus per errorem dati est repetitio. l. cujus per errorem. 53.

Constituta.

Constituta semel utiliter, durant, licet ille casus exstiterit, à quo initium capere non potuerunt. l. in ambiguis. 85.

Contractus.

Contracta Jure, contrario jure pereunt. l. omnia qua. 100.

Contractus legem dat. l. contractus. 23. in med.

Contractus, quidam dolum, malum duntaxat recipiunt, quidam dolum & culpam. Dolum tantum Depositum & Precarium. Dolum & culpam Mandatum, Commodatum, Venditum, Pignori acceptum, Locatum, item Dotis datio, Tutelæ, Negotia gesta. In his quidem & diligentiam. Societas & Rerum communio & dolum & culpam recipit. Sed hæc ita, nisi si quid nominatim convenerit, vel plus vel minus in singulis contractibus: Nam hoc servabitur quod initio convenit. d. l. contractus. 23.

TIT. DIGESTORUM

Contrahentes.

Contrahentibus quod obstat & successoribus
eorum obstat. *l. quod ipsi. 143.*

Conventio.

Conventio Privatorum Juri Publico non dero-
gat. *l. neque pignus. 43. §. 1.*

Conventio legem dat contractui: *d. l. contractus.*
23. in med. Servabitur ergo de quo initio
convenit. *ibid:*

Conventione privatorum nec ex prætorio, nec
ex solemnī jure quicquam immutandum
est, quamvis causæ obligationum possint
pactione immutari, & ipso jure & per pa-
cti conventi exceptionem. *l. nec ex præto-
rio. 27.*

Creditor.

Creditor nihil facit dolo qui suum recipit. *l. ni-
hil dolo. 129. in princ.*

Creditor, qui permittit rem venire, pignus di-
mittit. *l. creditor, qui. 158.*

Creditores non fraudantur, cum quid non ac-
quiritur à debitore, sed cum quid de bonis
diminuitur. *l. non fraudantur. 134.*

Crimeu.

In Crimen vis publicæ aut privatæ incidit,
quicquid omnino per vim fit. *l. hoc jure u-
timur. 152.*

Crimen nullum patitur is, qui non prohibet,
cum prohibere non potest. *l. nullum. 109.*

Culpa.

Culpa est, se immiscere rei ad se non pertinen-
ti. *l. culpa est. 36.*

DE DIVERS. REG. JUR. ANTIQ.

Culpa caret qui scit, sed prohibere non potest.
l. culpa caret. 50.

*Culpa sua damnum sentiens non intelligitur
damnum sentire. l. quod quis ex. 203.*

*Culpa nulla est ejus cui parere necesse sit. l. is
damnum dat. 169. in princ.*

*Culpa annumeratur imperitia. l. imperitia
32.*

D.

Damnum.

Damnum is dat, qui jubet dare. *l. is da-
mnum. 169. in princ.*

*Damnum nemo facit, nisi qui id fecit, quod
facere jus non habet. l. damnum. 151.*

*Damnum quod quis ex sua culpa sentit, sen-
tire non intelligitur. l. quod quis ex. 103.*

Dare. Datum.

*Dati per errorem cujus repetitio est, ejus
consulto dati donatio est. l. cujus per. 53.*

Debere.

*Debere se negantes, non prohibentur alia de
fensione uti, nisi lex impedit. l. nemo qui.
49.*

*Debent ex pluribus causis idem nobis potest.
l. non ut ex pluribus. 159.*

*Debet natura is, quem jure Gentium dare
oportet, cujus fidem secuti sumus. l. cum
amplius. 84.*

Debitor.

*Debitor esse desinit, qui nactus est exceptio-
nem justam, nec ab æquitate naturali ab-
horrentem. l. Martellus. 66.*

TIT. DIGESTORUM:

Defendere.

Qui defendit rem alienam, nunquam locuples habetur. *l. qui rem alienam. 166.*

Defendere rem alienam invitus nemo cogitur. *l. invitus. 156. in princ.*

Defendere non videtur, non tantum qui latitat, sed & is qui præsens negat se defendere, aut non vult suscipere actionem. *l. non defendere. 52.*

Definitio.

Definitio omnis in jure Civili periculosa est. *l. omnis definitio. 203.*

Delictum.

Delicto ex suo meliorem suam conditionem nemo facit. *l. non fraudantur. 144. §. 1.*

Delictum duorum cum, par est, semper oneratur petitor, & melior habetur possessoris causa. *l. cum par. 154. in princ.*

Delicti præteriti æstimatio, nunquam ex post facto crescit. *l. omnis hereditas. 134. §. 1.*

Denegare.

Denegare ejus est actionem, qui possit & dare. *l. qui vetante. 102. §. 1.*

Deportatio.

Deportationis sententia ea sola aufert, quæ ad Fiscum perveniunt. *l. ea sola. 97.*

Destinatio animi.

Destinatione animi quæ agenda sunt, non nisi vera & certa scientia perfici possunt. *l. in totum 76.*

Dies.

Dies in obligationibus si non ponitur, præfenti die debetur. *l. in omnibus. 14.*

Dis-

DE DIVERS. REG. JUR. ANTIQ.

Dissolvere.

Dissolvitur quidque eo genere quo colligatum est. *l. nihil tam. 35.*

Dividere.

Dividi quæ in partes non possunt, solida à singulis hæredibus debentur. *l. ea qua. 192. in princ.*

Dolus.

Dolo facit, qui petit quod redditurus est. *l. in condemnatione. 173. §. fin.*

Dolus ne præstetur, si convenerit, hoc bonæ fidei judiciis contrarium non servatur. *l. contractus. 23. vers. penult.*

Doli exceptio non solet nocere his, quibus voluntas testatoris non refragatur. *l. qui cum alio. 19. §. 1.*

Dolo facere nullus videtur qui suo jure utitur. *l. nullus. 55.*

Dolo carere non potest, qui imperio Magistratus non paruit. *l. non potest. 299.*

Dolo non videtur exsequi, qui ignorat causam cur non debeat petere. *l. qui in jus. 177. §. 1.*

De dolo cum excipitur petitoris, non datur talis replicatio petitori. *l. cum per delictum. 156.*

Dolo qui desierit possidere, pro possidente damnatur, quia pro possessione dolus est. *l. qui dolo. 131.*

Dolo malo facere non videtur, qui jussu judicis aliquid facit, quia parere necesse habet. *l. non videntur. 167. §. 1.*

Dolo cujus malo factum est, quominus possideret

TIT. DIGESTORUM

deret vel haberet, ejus partem oportet esse conditionem cum eo qui quid possideat, vel habeat. *l. parem esse. 150.*

Dolum tutoris, neque in interdicto, neque in ceteris causis, pupillo nocere oportet; siue solvendo est, siue non est. *l. neque in interdicto. 168.*

Dolo nihil facit Creditor qui suum recipit. *l. nihil facit. 129. princ.*

Dolo qui fecit quominus haberet, pro eo semper habendus est, ac si haberet. *l. ad ea. qua. 157. §. 1.*

Domus.

Domo sua nemo extrahi debet. *l. nemo de. 103.*

Domum suam reficere cuique licet, dummodo alteri non officiat, in quo jus non habet. *l. domum suam. 61.*

Donare.

Donandi cui est jus, eidem & vendendi & concedendi est. *l. cui jus est. 163.*

Donari videtur, quod nullo jure cogente conceditur. *l. donari. 82.*

Donare cui non conceditur, probandum erit nec si donationis causa consenserit; ratam ejus voluntatem habendam. *l. cum qui. 165. §. 1.*

Dos.

Pro Dotibus respondendum in ambiguis est. *l. in ambiguis. 85. in princ.*

Dubia. Dubitatio.

Dubia quoties interpretatio libertatis est secundum libertatem respondendum erit. *l. quotiens dubia. Vide & l. in obscura. 179.*

In

DE DIVERS. REG. JUR. ANTIQ.

In dubiis benigniora semper sunt præferenda.

l. semper in dubiis. 56.

In re dubia benigniorem interpretationem sequi, non minus justius est, quam tutius.

l. ea qua in 192. §. 1.

Dubitationis tollendæ gratia quæ contractibus inferuntur jus civile non lædunt. *l. qua dubitationis. 81.*

E.

Effectus.

Effectus ejus rei omnibus prodest, ejus & partes ad omnes pertinent. *l. ejus effectus. 148.*

Eligere.

Eligendum est, quod minimum habet iniquitatis, quoties nihil sine captione investigari potest. *l. quotiens nihil. 200.*

Emptor.

Emptoris plerumque eadem causa esse debet circa petendum ac defendendum, quæ fuit auctoris. *l. invitatus nemo. 156. §. 3.*

Errare. Error.

Errans consentire non videtur. *l. nihil consensui 116. §. fin.*

Error Librarii, in transcribendis stipulationis verbis, nihil nocet quo minus & reus & fidejussor teneatur. *l. si librarius. 92.*

Evincio.

Quod evincitur in bonis non est. *l. quod evincitur. 190.*

Exiſtimationis.

Exiſtimationis causa præponenda est si in duabus

TIT. DIGESTORUM

bus actionibus alibi major summa, alibi infamia est. *l. si in duabus. 104.*

Expressa.

Expressa nocent, non expressa non nocent. *l. expressa. 195.*

Expromissor.

Expromissor alienæ rei nemo idoneus videtur sine satisfactione. *l. in eo quod plus. 110. §. 1.*

Extrahere.

Extrahi de domo sua nemo debet. *l. nemo de. 103.*

Exceptio.

Exceptiones multo magis competunt eis quibus dantur actiones. *l. in visus. 156. §. 1.*

Exceptio doli non solet nocere his quibus voluntas testatoris non refragatur. *l. qui cum alio. 19. §. 1.*

Per Exceptionem pacti conventi, causæ obligationum mutari possunt. *l. nec ex pratorio. 27.*

F.

Facere.

Facere qui debet, non faciens, videtur facere adversus ea, qui non facit. & qui facit quod facere non debet, non videtur facere quod iussus est. *l. qui non facit. 121.*

Fecisse adversus Edictum proprie dicitur, qui vetante Prætoris fecit. *l. qui vetante. 102.*

Factum cuique suum, non adversario, nocet. *l. factum. 155. in princ.*

Pro facta in omnibus causis accipitur id, in quo per alium moræ sit, quominus fiat. *l. in omnibus. 39.*

Factum

DED VERS. REG. JUR. ANTIQ.

Factum neque pacta, neque stipulationes possunt tollere. *l. verum est.* 31.

Factum iudicis, quod ad officium ejus non pertinet, ratum non est. *l. factum.* 170.

Factum quod est cum in obscuro est ex affectione cujusque capit interpretationem. *l. rapienda.* 168. §. 1.

Famosa judicia.

Famosa judicia ubi æquiparantur, etsi summam imparem habent, pro paribus accipiuntur. *l. si in duabus.* 104.

Fidejussor.

Fidejussores possunt allegare justam ignorantiam. *l. qui in alterius.* 42.

Filiusfamilias.

Filiusfamilias neque retinere, neque recuperare, neque adipisci possessionem rei peculiaris videtur. *l. filiusfamilias.* 93.

Fiscus.

Fisco quod obligamus, & vindicare interdum & alienare, & servitutem prædio imponere possumus: *l. plerumque sit.* 205. vers. & ideo.

Fœminæ.

Fœmina ab omnibus officiis civilibus, vel publicis sunt remotæ. *l. 2.*

Fraus. Fraudare.

Fraudare eos qui sciunt, & consentiunt, nemo videtur, *l. nemo videtur.* 145.

De fraude cum disputatur generaliter: non quid habeat actor, sed quid per adversarium habere non potuerit, considerandum est. *l. generaliter.* 78.

Fran-

TIT. DIGESTORUM

Fraudis interpretatio semper in iure Civili non ex eventu duntaxat, sed ex consilio quoque desideratur. *l. fraudis. 79.*

Fuscus.

Ereptus rei est, vel pignori dare licere. *l. ereptus. 52.*

Furiosus.

Furiosus, vel ejus cui bonis interdictum sit, nulla voluntas est. *l. furiosus. 40.*

Furiosus, nullum negotium contrahere potest. *l. in negotiis. 5. in fin.*

Furiosus absentis loco est. *l. ubi non voce. 124. §. 1.*

Furiosorum in negotiis contrahendis alia causa habita est, alia eorum qui fari possunt, quamvis actum rei non intelligerent. *l. in negotiis. 5. in Princ.*

Nam *furiosus* nullum negotium contrahere potest; pupillus omnia auctore tutore agere potest. *d. l. in fin.*

G.

Gladii potestas.

Gladii potestatem sibi datam, vel cujus alterius coercitionis, ad alium transferre nemo potest. *l. nemo potest. 70.*

Genus.

Generi per speciem in toto jure derogatur, & illud potissimum habetur, quod ad speciem directum est. *l. in toto jure. 80.*

Generalia.

Generalibus insunt specialia. *l. semper. 147.*

H. Ha-

H.

Habere.

Habere defuisse videri non potest, qui nunquam habuit. *l. non potest. 208.*

Hæreditas.

Hæreditas, nihil aliud est, quam successio in universum jus quod defunctus habuerit, *l. hæreditas. 62.*

Hæreditas eo pervenit quo tutela rediit, nisi cum fœminæ hæredes intercedunt. *l. quo tutela. 73. in princ.*

Hæreditas omnis, quamvis postea adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur. *l. omnis hæreditas. 138. in princ.*

Hæreditatem si nemo subit, omnis vis testamenti solvitur. *l. si nemo. 181.*

Hæres.

Hæres esse non vult qui ad alium transferre voluit hæreditatem. *l. non vult. 6.*

Hæredi suo nemo plus commodi relinquit, quam ipse habet. *l. nemo plus. 120.*

Hæredis loco habentur hi qui in universum jus succedunt. *l. in pari causa. 128. §. 1.*

In hæredem totiens damus (actionem) de eo quod ad eum pervenit, quotiens ex dolo defuncti convenitur, non quotiens ex suo. *l. totiens. 44.*

In hæredem cum Prætor dat actionem quatenus ad eum pervenit, sufficit, si vel momento ad eum pervenit ex dolo defuncti. *l. cum Prætor. 127.*

Hæres ejusdem potestatis jurisque est, cujus fuit defunctus. *l. hæredem. 59.*

D d

Hæres

TIT. DIGESTORUM

Heres sicut ex delicto defuncti teneri non debet; ita nec lucrum facere, si quid ex ea re ad eum pervenit, *l. securi. 38.*

Heres in solidum tenetur in contractibus, quibus doli præstatio vel bona fides inest. *l. hoc jure. 152. §. fin.*

Heredes duo pro solido uni esse non possunt. *l. quod contra. 141. §. fin.*

Heredum jura fere omnia perinde habentur, ac si continuo sub tempus mortis heredes extitissent. *l. omnia fere. 193.*

Heredes, si agatur cum iis, non si agant, justam ignorantiam allegare possunt. *l. qui in alterius. 42.*

Homines.

Homines omnes, quoad Jus Naturale, æquales sunt. *l. quod attinet. 32.*

Honestum.

Honestum non est, omne quod licet. *l. Non omne. 44. in princ.*

I.

Ignorans.

Ignorans quantumolvere debeat, non potest improbus videri. *l. non potest. 99.*

Ignorantia.

Ignorantiam justam fidejussores non minus quam heredes allegare possunt. *l. qui in alterius. 42.*

Imperitia.

Imperitia culpæ adnumeratur. *l. imperitia. 132.*
Impletum: vide **Conditio.**

Impossibile.

Impossibile quod est, neque pacto, neque stipula-

DE DIVERS. REG. JUR. ANTIQ.

pulatione potest comprehendere, ut utilem actionem aut factum efficere possit. *l. verum est.* 31.

Impossibile nulla est obligatio. l. impossibile. 184.

Quæ rerum natura prohibentur, nulla lege confirmari possunt. l. ubi pugnancia. 188. §. 1.

Impossibilia quæ dari sunt, vel quæ in rerum natura non sunt, pro non adjectis habentur. l. ea, quæ. 135.

Imprudencia.

Imprudencia & ætati fere in omnibus pœnalibus judiciis succurritur. l. fore in omnibus. 108.

Impubes.

Impubes, ab omnibus officiis debet abstinere. l. 2. §. 1.

Improbis. vide Ignorans.

Institutio.

Institutio quæ ab initio fuit inutilis, ex post facto non convalescit. l. quæ ab initio. 210.

Intentio.

Intentio ambigua, ita accipienda est, ut res salva actori sit. l. in contrahenda. 172. §. 1.

Interesse.

Interfit quatenus alicujus, in facto, non in jure consistit. l. quatenus. 24.

Interpretatio.

Interpretandum est benignius in pœnalibus causis. l. factum cuique. 155. §. 1.

Intervenire.

Intervenire pro se qui non prohibet, semper mandare creditur. l. semper qui. 60.

Dd 2

In vi-

TIT. DIGESTORUM

Invitus.

Invitus rem nemo cogitur defendere. *l. invitus. 156. in princ.*

Invito non tribuitur quodcumque pro eo præstatur: *d. l. invitus. 150. §. fin.*

Invitis alienare qui potest, multo magis & absentibus & ignorantibus potest. *l. qui potest. 26.*

Iracundia.

Iracundia calore quod fit vel dicitur, non prius ratum est, quam si perseverantia apparuerit iudicium animi fuisse. *l. quicquid 46.*

Iudicatum.

Iudicata res, pro veritate accipitur. *l. res iudicata. 207.*

Iudicia.

Iudicis in bonæ fidei ubicunque in arbitrium domini vel procuratoris ejus confertur conditio, pro boni viri arbitrio hoc est habendum. *l. in personam. 22. §. 1.*

Factum a *Iudice*, quod ad officium ejus non pertinet, ratum non est. *l. factum. 270.*

Iudex.

Iudice auctore qui comparavit, bonæ fidei possessor est. *l. qui auctore. 137.*

Iura.

Iura sanguinis nullo jure civili dirimi possunt. *l. iura. 8.*

Ius.

Iure contracta, contrario jure pereunt. *l. omnia qua. 100.*

Ius Commune non lædunt, quæ dubitatione

DE DIVERS. REG. JUR. ANTIQ.

tollendæ gratia in contractibus inseruntur. *l. qua dubitationis. 31.*

Ius Publicum qui sequitur, non capitur. *l. nihil consensui. 116. §. 1.*

Iuris plus eum habere, cui fundus est legatus, quam hæredem aut ipsum testatorem si viveret, absurdum est. *l. aliud est. 160. §. 2.*

Ius nostrum non patitur eundem in paganis & testato & intestato decessisse, *l. ius nostrum. 7.*

Ius in universum qui succedunt, hæredis loco habentur. *l. in pari. 128. §. 1.*

Iure suo qui utitur, & ordinaria actione expeditur, non videtur vim facere, *l. factum cuique. 155. §. 1.*

Iuris plus nemo ad alium transferre potest, quam ipse habet. *l. nemo plus. 54.*

Iussus.

Iussu iudicis qui aliquid facit, non videtur dolo malo facere, quia parere necesse habet. *l. Non videntur. 167. §. 1.*

Iussu alterius quod solvitur pro eo est, quasi ipsi solutum esset. *l. quod iussu. 180.*

L.

Legatarius. vide *Jus. in regula, Juris plus.*

Legatum.

Legata quæ mortuis nobis ad hæredem nostrum transeunt, eorum commodum per nos, his quorum in potestate sumus, eodem casu acquirimus: aliter atque quod stipulati sumus. Nam & sub conditione stipulantes, omnimodo eis acquirimus, et-

TIT. DIGESTORUM

*iamsi liberatis nobis potestate domini,
conditio existat. l. qua legata. 18.*

Legitimus actus.

*Legitimi actus in totum vitiantur per tempo-
ris vel conditionis adjectionem expres-
sam: non tacitam. l. actus. 71.*

Lege agere: vide Agere.

Liberalitas.

*Ex liberalitate qui conveniuntur in id quod
facere possunt condemnantur. l. Divus
Pius. 28.*

Libertas.

*Libertati favendum in obscura manumitten-
tis voluntate. l. in obscura. 179.*

Libertas inestimabilis res est. l. libertas. 106.

*Libertas omnibus rebus favorabilior est. l. li-
bertas. 122.*

*Libertatis atque necessitudinis infinita esti-
matio est. l. non est singulis. 176. §. 1.*

*Libertatis quoties dubia est interpretatio se-
cundum libertatem respondendum est,
l. quotiens. 20.*

Liber.

*Libero facto proficere non potest, quod quis,
dum servus est, egit. l. quod quis. 146.*

Libertus.

*Libertum qui adquisierit, non est factus locu-
pletior. l. nemo prado 126. §. 1.*

Libellus.

*Per Libellum expediri non possunt, quæcun-
que causæ cognitionem desiderant. l. omnia
qua. 71.*

Liberi.

*Liberi sine decessisse non videtur, qui uxo-
rem*

DE DIVERS. REG. JUR. ANTIO.

rem prænantem reitquit. l. si quis. 187.

Liberari.

Liberamur fere iisdem modis quibus obligamur. l. fere quibuscunque. 153.

Liberatus si quis sit obligatione, potest videri cepisse. l. si quis. 115.

Licet: vide Honestum.

Lis.

Litem qui contestati sunt, eorum conditio non solet deterior fieri, quam si non, sed plerumque melior. l. non solet. 86.

Litem post contestatam hæredi quoque prospicitur, & hæres tenetur ex omnibus causis. l. nemo enim. 87.

Locuples.

Locupletiorum neminem fieri cum alterius detrimento & injuria jure naturæ æquum est. l. jure natura. 206.

Locuples nunquam habetur, qui rem alienam defendit. l. qui rem. 166.

Lucrum.

Lucrum facere hæres si quid ex delicto defuncti ad eum pervenit, non debet. l. sicuti pena. 38.

Lucri utriusq; causa quotiens ratio vertitur, is præferendus est, cujus in lucrum causa tempore præcedit. l. quotiens utriusque. 98.

Lucri quod facturus est, vel is qui petit, vel is à quo petitur, in eo durior causa petitoris. l. in eo quod. 33.

Lucro adventitio favere, non est melius in re obscura, sed repetitioni. l. non debet. 41.

¶ J.

Dd. 4.

La.

TIT. DIGESTORUM

Lucrum ex qua persona quis capit, ejus factum præstare debet. *l. ex qua persona. 149.*
Lucro de duorum cum quaritur, melior est causa possidentis. *l. nemo prado. 126. §. 2.*

M.

Magistratus.

Per Magistratum quod publice fieri possit, non est singulis concedendum, ne occasio sit majoris tumultus faciendi. *l. non est singulis. 176.*

Magistratus Imperio qui non paruit, dolo carere non potest. *l. non potest dolo. 199.*

Major.

Majorem per partem quod publice fit, ad universos refertur. *l. aliud est. 160. §. 1.*

Mandare.

Mandare semper creditur, qui non prohibet pro se intervenire. *l. semper qui non. 60.*

Mandati actione obstringitur, & si quis ratum habuerit. *d. l. semper qui.*

Qui mandat, & deicit. *l. hoc jure utimur. 152. §. 1.*

Mandato in maledictis rati habitio comparatur. *d. l. hoc jure utimur. 152. §. 2.*

Menses.

Mensium duorum, ubi lex fecit mentionem, & qui sexagesimo primo die venerit, audiendus est. *l. ubi lex. 101.*

Metus.

Metus & Vis nihil tam consensui contrarium. *l. nihi consensus. 116. in princ.*

Metum comprobare contra bonos mores est. *d. loco.*

Minus.

(DE DIVERS. REG. JUR. ANTIQ.)

Minus. vide Plus.

Minus semper inest in eo quod plus est. *l. in eo quod. 110. in princ.*

Minus est actionem habere, quam rem. *l. minus est. 204.*

Minimum.

Minimum quod est, semper in obscuris sequimur. *l. 9.*

Mora.

Moram facere non videtur, qui sine dolo malo ad judicem provocat. *l. qui sine dolo. 63.*

Mora sua unicuique nocet, quod & in duobus reis promittendi observatur. *l. in condemnatione. 173. §. penult.*

Mora nulla intelligitur ibi fieri, ubi nulla petitio est. *l. nulla. 88.*

Mora, quo minus fiat, in quo per alium fit, id in omnibus causis pro facto accipitur. *l. in omnibus. 39.*

Mulier.

Mulieribus tunc succurrendum est cum defenduntur, non ut facilius calumnientur. *l. in eo quod. 110. §. fin.*

Mutare.

Mutare consilium nemo potest, in alterius injuriam. *l. nemo potest. 75.*

Mutatio temporaria, jus provinciæ non innovat. *l. nemo. 123. §. 1.*

Mutandum nihil facile ex solemnibus, tamen ubi æquitas evidens esse possit, subveniendum est. *l. et si nihil. 183.*

Mutus.

Mutus, si intellectum habet, potest videri respon-

TIT. DIGESTORUM

spondere ubi non voce, sed præsentia opus est. Idem de surdo; hic quidem & respondere potest. *l. ubi non voce. 124. in princ.*

N.

Natura.

Natura rerum quæ prohibentur, nulla lege confirmata sunt. *l. ubi pugnancia. 188.*

Necessitas.

Propter necessitatem quæ recepta sunt, non debent in argumentum trahi. *l. quæ propter. 162.*

Negantes.

Negantes se debere, non prohibentur alia defensione uti; nisi lex impedit. *l. nemo ex his. 43. in princ.*

Necessitudo.

Necessitudinis & libertatis infinita est æstimatione. *l. non est. 176. §. 1.*

Nemo.

Nemo plus juris in alium transferre potest, quam ipse habet. *l. nemo plus. 54.*

Nolle. Non nolle.

Nolle ejus est, qui potest velle, *l. 3.*

Non nolle ejus est, qui potest velle. *d. l. 3.*

Nostrum.

Nostrum, ex pluribus causis idem esse non potest. *l. non ut ex. 159.*

Nostrum quod est, sine facto nostro ad alium transferri non potest. *l. id quod nostrum. 11.*

Nuptiz.

Nuptiæ non concubitus, sed consensus facit. *l. nuptiæ. 30.*

O. Obli-

De DIVERS. REG. JUR. ANTIQ.

O.

Obligatio. Obligare.

Obligatio Verborum, verbis tollitur, nudè consensus obligatio, contrario dissensu dissolvitur. *l. nihil tam naturale. 35.*

Obligatio nulla valet efficere ut id alicujus fieret, quod nullius esse potest. *l. quod nullius. 182.*

Obligatione si quis liberatus sit, potest videri cepisse. *l. si quis. 115. princ.*

Obligationibus in omnibus, in quibus dies non ponitur, præsentī die debetur. *l. in omnibus. 14.*

Obligatio nulla cadit in personam servilem. *l. in personam. 22. in princ.*

Obligatio nulla est impossibilium. *l. impossibile. 185.*

Obligationum causa pactione possunt immutari & ipso jure, & per pacti conventi exceptionem. *l. nec ex pratorio. 27.*

Nemo obligatur ideo, quia recepturus est ab alio quod præstiterit. *l. nemo ideo. 171.*

P.

Pactio. Pactum.

Pactione obligationum causa: vide obligationum causa.

Pactionibus privatorum, actionum modus vel lege, vel per Prætores introductus, non informatur, nisi tum cum inchoatur actio, inter eos convenit. *l. nec ex pratorio. 27. in fin.*

Nec pacta, nec stipulationes, factum possunt tollere. *l. verum est. 31.*

TIT. DIGESTORUM

Facto enim quod impossibile est, comprehendi non potest, ut utilem actionem aut factum efficere possit. *d. l. verum est. 31.*

Parere.

Parere cui necesse est, ejus nulla culpa est. *l. is damnum dat. 269. in princ.*

Pars: vide & Major pars.

Partes ejus ad omnes pertinent, cujus effectus omnibus prodest. *l. cujus effectus. 148.*

Peculiaris res.

Peculiaris rei possessionem filiusfamilias neque retinere, neque recuperare, neque adipisci videtur. *l. filiusfamilias, 93.*

Pendere.

Quod pender, non est pro eo quasi sit. *l. is damnum. 169. §. 1.*

Persequi.

Persequendo nemo deteriore causam suam facit, sed meliorem. *l. nemo enim, 87.*

Personale beneficium: vide Beneficium.

Personæ.

Personæ quæ in id quod facere possunt, damnantur, in totum quod habent excuti non debent, sed earum ratio habenda, ne egeant. *l. in condemnatione. 173. in princ.*

Petere. Petitio. Petitor.

Peti nihil potest ante id tempus, quo per rerum naturam persolvi possit. *l. nihil peti. 186. in princ.*

Peti non potest, nisi solvendi tempore, obligationi adjecto, præterito. *d. l. nihil peti. 186. in fin.*

A petitione per exceptionem qui remove-

De DIVERS. REG. JUR. ANTIQ.

tur, cepisse non videtur. *l. non videtur, 13.*
Petitoris causa durior est, in eo quod vel is qui
perit, vel is à quo petitur, lucri facturus
est. l. in eo. 33.

Pignus.

Pignori dare licere fructus rei est. l. fructus
rei. 72.

Plerunque.

Plerunque fit ut etiam ea, quæ nobis abire
possunt, perinde in eo statu sint atque si
abire non possent. l. plerunque. 205.

Plus.

Plus cui libet, quo minus est, non debet, non
licere. l. non debet. 21.

Plus juris ad alium transferre nemo potest,
quam ipse habet. l. nemo plus. 54.

Plus quod sit, in eo semper inest & minus. l. in
eo quod. 110. in princ.

Pœna.

Pœna nomine quod à quoquo exactum est, id
eidem restituere nemo cogitur. l. quod à
quoquo. 46.

Pœnam petere permitti illi debet, qui in i-
psam non incidit. l. cum par delictum. 154.
¶ 1.

Pœnalis actio.

Pœnales actiones de eadem re concurrentes
nunquam alia aliam consumit. l. nunquam.
130.

Pœnalibus ex causis non solet in patrem de
peculio actio dari. l. ex pœnalibus. 58.

Pœnalia judicia.

Pœnalia judicia semel accepta, in hæredes
transmitti possunt. l. pœnalia judicia. 164.

TIT. DIGESTORUM

Posidere. Possessor.

Posidere qui dolo defierit, pro possessore damnatur; quia pro possessione dolus est. *l. qui dolo.* 131.

Posidentis quid vel habentis parem oportet esse conditionem, atque ejus cujus dolo malo factum sit, quominus possideret vel haberet. *l. parem esse.* 150.

Possessor in pari causa, potior haberi debet *l. in pari causa.* 128.

Posidentis causa melior est, cum de duorum lucro queritur. *l. nemo prado.* 120. §. *fin.*

Posidere non videtur, qui possidetur. *l. qui in servitute.*

Ut *possessio* nulla nisi animo & corpore acquiri potest, ita nec amitti. *l. fere quibuscunque* 153.

Posse.

Qui *potest* facere ut possit conditioni parere, jam *posse* videtur. *l. qui potest.* 174. §. 1. in princ.

Potestas.

Potestatem gladii sibi datam, vel cujus alterius coercionis, nemo potest ad alium transferre. *l. nemo potest.* 70.

Prado.

Prado nemo est, qui pretium numeravit. *l. nemo prado.* 126. in princ.

Prator.

Prator ibi desideratur, ubicunque causæ cognitio est. *l. ubicunque.* 105.

Pratore vetante qui fecit, hic adversus Edictum fecisse proprie dicitur. *l. qui vetante.* 102. in princ.

Prator,

DE DIVERS. REG. JUR. ANTIQ.

Prætor, bonorum possessorem hæredis loco in
— omni causa habet. *l. Prætor bonorum. 117.*

Principalis.

Principalis causa cum non consistat, plerun-
que ne ea quidem quæ sequuntur locum
habent. *l. cum principalis. 178. & l. nihil do-
lo. 129. §. 1.*

Privati.

Privatorum conventione, nec ex prætorio, nec
ex solemnî jure, quicquam immutandum
— est. *l. nec ex prætorio. in princ.*

Privatorum pactioibus actionum modus, vel
lege, vel per Prætorem introductus, non in-
firmatur, nisi tunc cum inchoatur actio in-
tereos convenit. *d. l. nec ex prætorio.*

Privatorum conventio juri publico non de-
rogat. *l. neque pignus. 45. §. 1.*

Privilegia.

Privilegia quædam causæ sunt, quædam per-
sonæ; & ideo quædam ad hæredem trans-
mittuntur quæ causæ sunt; quæ personæ ad
hæredem non transeunt. *l. privilegia. 196.*

Prohibere.

Non prohibens, cum prohibere non potest,
nullum crimen patitur. *l. nullum crimen.
109.*

Provocans.

Provocans sine dolo malo ad Judicem, non vi-
detur moram facere, *l. qui sine dolo. 63.*

Publicum Jus: vide Jus Publicum.

Pugnantia.

Pugnantia inter se in testamento ubi juberentur
tur

TIT. DIGESTORUM

tur neutrum ratum, est. *l. ubi pugnancia.*
188. in princ.

Pupillus.

Pupillus, omnia tutore auctore agere potest.
l. 5.

Pupillo dolum tutoris, neque in interdicto,
neque in ceteris causis nocere oportet,
sive solvendo est, sive non est. *l. neque in*
interdicto. 198.

Pupillus nec velle, nec nolle in ea ætate, nisi
apposita tutoris auctoritate creditur. *l. pu-*
pillus nec velle. 189.

Pupillus, pati non posse intelligitur. *l. in eo*
quod plus. 110. §. 2.

Pupillus qui proximus pubertati est, & fu-
randi, & injuriæ faciendæ & capax. *l. pu-*
pillum. 111. in princ.

R.

Raro.

Raro quæ accidunt, non temere in agendis
negotiis computantur. *l. ea qua raro.* 64.

Ratihabitio.

Ratihabitio, in mandato, comparatur malefi-
cio. *l. hac jure.* 152. §. 2.

Ratum si quis habuerit quod gestum est,
actione mandati obstringitur. *l. semper qui.*
60. in fin.

Recipere.

Receptum contra rationem juris quod est,
non est producendum ad consequentiam.
l. quod contra. 141.

Recepta propter necessitatem, non debent in
argumentum trahi. *l. qua propter.* 162.

Receptum

DE DIVERS. REG. JUR. ANTIQ.

Recepturus quia ab alio, nemo ideo obligatur.
l. nemo ideo. 171.

Reficere.

Reficere domum suam cuique licet, dum non officiat alteri, in quo jus non habet. *l. domum. 61.*

Regula.

Regula est, quæ rem quæ est breviter enarrat.
l. 1.

Regula ex jure, non jus ex regula sumitur.
d. l. 1.

Regula quasi causæ conjectio est. *d. l. 1.*

Regula simul atque in aliquo vitiata est, perdit officium suum. *d. l. 1.*

Repetitio.

Repetitioni, in re obscura favere melius est, quam adventitio lucro. *l. non debet. 41. §. 1.*

Repudiare.

Repudiare non potest, quod quis, si velit, habere non potest. *l. cum potest. 174. §. 1.*

Res.

Res judicata, pro veritate est. *l. res judicata. 307.*

Res peculiaris: vide *Peculiaris*.

Rem ad recuperandam qui habet actionem, is rem ipsam habere videtur. *l. is qui in actionem. 15.*

Rei sua neque pignus, neque depositum, neque precarium, neque locatio consistere potest.

Restitutio.

Restitutionis verbum cum lege invenitur, etsi non specialiter de fructibus additum, tamen

Tit. DIGESTORUM.

men & fructus sunt restituendi. *l. in condemnatione. 173. §. 1.*

Reus.

Rei favorabiliores potius habentur, quam actores. l. favorabiliores. 125.

Reo quod non permittitur, actori licere non debet. l. non deoer. 41. in princ.

S.

Sanguis.

Sanguinis jura nullo jure Civili dirimi possunt. *l. jura sanguinis. 8.*

Sermo.

Sermo idem, quoties duas sententias exprimit, ea potissimum excipitur, quæ rei gerendæ aptior. l. quotiens idem. 67.

Scripta. Scriptura.

Scripta in testamento ita ut intelligi non possint, perinde sunt, ac si scripta non essent. l. quo tutela. 73. §. 3.

Scriptorū error: vide Librarius.

Scripturas non solent vitare ea quæ abundant. l. non solent. 95.

Servus. Servitus.

Servitutem mortalitati fere comparamus. l. servitutem. 209.

In Servitute qui est, non usucapit. Nam cum possideatur, possidere non videtur. l. qui in servitute. 118.

Servis ignoscitur ad ea quæ non habent atrocitatem facinoris vel sceleris, si vel dominis, vel his vice, qui dominorum sunt, velus.

DE DIVERS. REG. JUR. ANTIQ.

velut tutoribus & curatoribus obtemperaverint. *l. ad ea qua. 157. in princ.*

Servi, quod ad jûs Civile attinet, pro nullis habentur; non tamen & jure Naturali. *l. quod attinet. 32.*

Servos per nostros, conditio nostra melior fieri potest, non deterior. *l. melior conditio. 133.*

Servus intervenire non potest in his, quæ leges desiderant officium fieri per personas liberas. *l. in his qua. 175. in princ.*

Servilem in personam nulla cadit obligatio. *l. in personam. 22. in princ.*

Servus dum est, quod quis gessit; proficere libero facto non potest. *l. quod quis. 146.*

Cum Servo, nulla est actio. *l. cum servo. 107.*

Servus Reipublicæ causa abesse non potest. *l. servum. 211.*

Sententia.

Sententia deportationis ea sola aufert quæ ad fiscum perveniunt. *l. ea sola. 97.*

Socius.

Socii mei socius, socius meus non est. *l. consiliis 47. §. 1.*

Sollemnia.

Ex sollemnibus nihil facile mutandum; tamen ubi æquitas evidens possit, subveniendum est. *l. etsi nihil. 183.*

Solidum.

Solida à singulis hæredibus debentur ea, quæ in partes dividi non possunt. *l. ea qua in. 192. in princ.*

Sol-

TIT. DIGESTORUM

Solvere.

Solvere quantum debet qui ignorat, improbus videri non debet. *l. non potest. 99.*

Solvendo videri eum qui defenditur, nemo dubitat. *l. nemo dubitat. 95.*

Solvendi tempus cum obligationi additur, nisi eo præterito peti non potest. *l. nihil peti potest. 186. in fin.*

Solutum cum est amplius quam debebatur, cujus pars non invenitur quæ repeti possit, totum esse indebitum intelligitur, manente pristina obligatione. *l. cum amplius. 48. in princ.*

Specialia.

Specialia semper insunt generalibus. *l. semper. 147.*

Stipulari. Stipulatio.

Stipulatus qui exceptione potest removeri, non videtur accepisse. *l. si quis. 115. §. 1.*

In *Stipulationibus* & cæteris contractibus id semper sequimur, quod actum est, aut si id non apparet, erit consequens, id sequamur quod in regione in qua actum est, frequentatur. Quid si neque mos regionis appareat, quia varius fuit? ad id quod minimum est redigenda summa est. *l. semper in stipulationibus. 34.*

Stipulantes sub conditione omnimodo iis acquirimus quorum in potestate sumus, etiam si liberatis nobis dominica potestate conditio existat. *l. qua legata. 18. in fin.*

Stipulatus sub conditione filius familias si fuerit emancipatus.

DE DIVERS. REG. JUR. ANTIQ.

emancipatus, deinde extiterit conditio, patri actio competit, *d. l.*

In *stipulationibus* id tempus spectatur, quo contrahimus. *l. non omne. 144. §. 1.*

In *stipulationibus* tempus promissoris gratia adjicitur. *l. cum tempus. 17. in fin.*

Nec *Stipulationes* nec pacta, factum tollere possunt. *l. verum est. 31. in princ.*

Stipulatione, enim, aut pacto quod impossibile est, comprehendere non potest, ut utilem actionem aut factum efficere possit. *d. l. verum est. in fin.*

Succedere. Successor.

Succedentes in universum jus, hæredis loco habentur. *l. in pari causa. 128. §. 1.*

Succedens in dominium, vel jus alterius, jure ejus uti debet. *l. qui in jus. 177. in princ.*

Succesio, quoties alicui duplici jure defertur, repudiato jure novo, quod ante defertur, superest vetus. *l. quotiens. 91.*

Successoribus etiam obstat, quod ipsis qui contraxerunt, obstat. *l. quod ipsis. 143.*

Successores in contractibus ex dolo eorum, quibus successerunt, non tantum in id quod pervenit, verum etiam in solidum tenentur, hoc est, unusquisque pro eo parte qua hæres est. *l. ad ea qua. 157. §. fin.*

Non debeo melioris conditionis esse quam auctor meus à quo jus in me transit. *l. in hi, qua. 175. §. 1.*

Per *successionem* quamvis longissimam, qui defuncto hæredes extiterunt, non minus hæredes sunt, quam qui principaliter hæredes

TIT. DIGESTORUM

redes existunt. l. qui per successionem. 194.

Succedenti in alius locum, non est æquum ei nocere, quod adversus eum nocuit, in cuius locum successit. l. invitus nemo. 156. §. 2.

Surdus.

Surdus, si intellectum habet, ubi non voce, sed præsentia opus est, potest videri respondere; imo & respondere potest. l. ubi non voce. 124. in princ.

Sum.

Sum qui recipit, nihil dolo facit creditor. l. nihil dolo. 129. in princ.

T.

Tacita.

Non expressa non nocent, expressa nocent. l. expressa nocent. 195.

Tacite nonnunquam quædam recipiunt, quæ aperte comprehensa vitium afferunt. l. actus legitimi. 77. in med.

Tacens non utique fatetur; sed tamen verum est cum non negare. l. qui tacet. 142.

Temporaria permutatio.

Temporaria permutatio jus provincie non innovat. l. nemo alieno. 123. §. 1.

Tempus.

Tempus cum in testamento adjicitur credendum pro hærede adjectum; nisi alia mens fuerit testatoris. l. cum tempus 17.

Tempus solvendi cum obligationi additur, nisi eo præterito peti non potest. l. nihil peti. 186. in fine.

Testa-

DE DIVERS. REG. JUR. ANTIQ.

Testamentu n.

In testamento ubi pugnancia inter se juberentur, neutrum ratum est. l. ubi pugnancia. 188.

Testamentum quamdiu potest valere, tamdiu legitimus non admittitur. l. quamdiu possit. 89.

In testamentis plenius voluntates testantium interpretamur. l. in testamentis. 12.

In testamento quæ scripta sunt, ita ut intelligi non possint, perinde sunt ac si scripta non essent. l. quo tutela. 73. §. 3.

In testamento cum tempus adjicitur, credendum est pro hærede adjectum, nisi alia fuerit mens testatoris. d. l. cum tempus. 17.

Ex testamento quæ proficiscuntur, ita statum eventus capiunt, si initium quoque sine vitio ceperint. l. omnia, quæ. 201

Testator. Testatus.

Testatoris voluntas quibus non refragatur, his non solet exceptio doli nocere. l. quæ cum alio. 19. §. 1.

Testato & intestato; eundem in paganis decessisse jus nostrum non patitur; earumque rerum inter se naturaliter pugna est. l. jus nostrum. 7.

Timor vanus: vide Vanus timor.

Totum.

In toto & pars continetur. l. in toto. 113.

Transferre.

Transferre in alium nemo plus juris potest, quam ipse habet. l. nemo plus. 54.

Transferri ad alium sine facto nostro, non potest

TIT. DIGESTORUM

potest id quod nostrum est. *l. id quod nostrum. 11.*

Tutela.

Tutela quo rediit, eo hæreditas pervenit, nisi cum fæminæ hæredes intercedunt. *l. quo tutela. 73. in princ.*

Tutor.

Tutorem dare nemo cuiquam potest, nisi ei quem suis in hæredibus cum moritur habuit, habiturusve esset, si vixisset. *d. l. quo tutela. 73. §. 1.*

Tutori dolum, neque in interdicto, neque in cæteris causis pupillo nocere oportet, siue solvendo est, siue non est. *l. neque in interdicto. 198.*

Tutoris auctoritas, in eo necessaria est, quod animi iudicio fit. *l. pupillus. 189. in fin.*

V.

Vanus timôr.

Vani timoris, iusta excusatio non est. *l. vani. 184.*

Velle.

Velle qui potest, ejus est non nolle. *l. 3.*

Velle non creditur, qui obsequitur imperio patris vel domini. *l. 4.*

Venditio, Venderè.

Venditio imaginaria est, pretio non accedente *l. imaginaria. 16.*

Venditione in contrahenda pactum contra venditorem interpretandum est. *l. in contrahenda. 172. in princ.*

Vendere aliud est, aliud venditioni consentire. *l. aliud est. 160. in princ.*

Ven-

DE DIVERS. REG. JUR. ANTIC.

Vendendi & concedendi jus est, cujus est donandi. l. cujus est. 163.

Vis. vide & Ius : & Metus : Crimen.

Vi factum id videtur esse, qua de re quis, cum prohibetur, fecit : clam quod quisque cum controversiam haberet, habiturumve se putaret, fecit. l. quo tutela. 73. §. 2.

Vitiosum.

Vitiosum quod initio est, non potest tractu temporis convalescere. l. quod initio. 29.

Voluntas : vide & Testamentum, & Furiosi.

Voluntate in obscura manumittentis favendum libertati. l. in obscura. 179.

Vxor.

Uxorem prægnantem si quis reliquit, non videtur sine liberis decessisse. l. si quis prægnantem. 187.

F I N I S.

Vorfahren.

Bus-ur-älter = Vater,

ur-älter = Mutter = Matua.

Matua - Groß, älter, Vater, Groß, älter, Mutter = Matua.

Matua - Vor-älter, Vater, Vor-älter, Mutter = Matua.

Matua - Älter, Vater, Älter, Mutter = Matua.

Matua - Groß, Älter, Groß, Mutter = Matua.

Vater - Älter, Mutter = Matua.

Mensch.

<u>Filius</u> - Sohn,	<u>Evester</u> - Filaria,
<u>Repos</u> - Rette,	<u>Distel</u> - Reptis,
<u>Ponepos</u> - Klein "Sohn,	<u>Florn</u> - Ivester - Poneptis
<u>Abnepos</u> - Klein "Steffe,	<u>lein</u> - Piffel - Abneptis
<u>Attnepos</u> - Ur "Sohn,	<u>ur</u> - Ivester - Attneptis
<u>Sinepos</u> - Ur "Steffe,	<u>ur</u> - Piffel - Sineptis

Nachkommen,

—

1

